This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

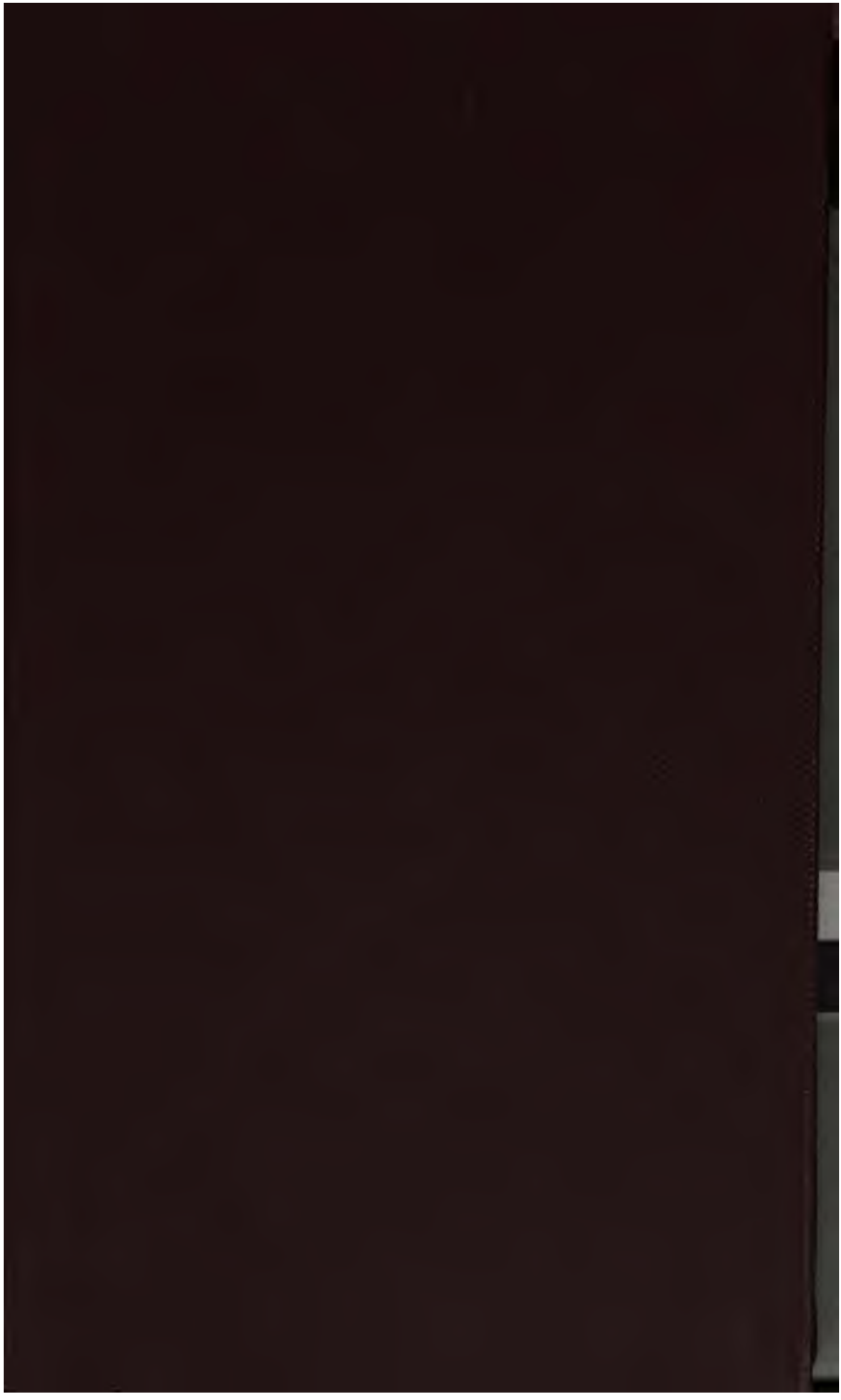

LV 18.4197

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

P. VERGILI MARONIS

AENEIS.

CUM DELECTU VARIAE LECTIONIS

EDIDIT

TH. LADEWIG.

EDITIONEM ALTERAM CURAVIT ET MULTIFARIAM AUXIT

PAULUS DEUTICKE.

BEROLINI
APUD WEIDMANNOS
MDCCCLXXXIX.

1889
/C

Lv 18.439
Y

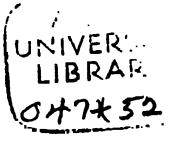

PRAEFATIO.

Novam Aeneidos editionem ut curandam susciperem exoratus, ut vestigia Ladewigi sequenda esse vidi religiose, ita non nihil mutare animum induxi. atque in constituendis poetae verbis ea potissimum retinui, quae codex M exhibet prima manu scripta. sed falsa, sive quod errore mutata sunt sive perpoliendi studio invecta, in M quoque inesse mihi persuasi eaque paulo plura, quam editores recentissimi statuerunt. ita factum est, ut aliis locis adiumentis codicum P et γ praelatis ad Ribbecki exemplar propius accederem, aliis ceterorum librorum fidem amplecterer nec deteriores, sicubi meliora haberent, sequi vererer. quae autem coniecturis editores atque emendatores novanda censuerunt, ea in contextum versuum asciscere plerumque dubitavi, non quo integra omnia bene se habere arbitrarer, sed quod parum potest internosci, utrum illa, quae displicent, imperfecta atque impolita reliquerit poeta an librarius quidam neglegens vel temerarius depravarit.

Nec facilius est de iis locis iudicare, quibus aut hiare aut versibus abundare videtur rerum compositio. itaque transponendis versibus rarissime rem expedire placuit nec multo saepius damnandis: hoc ubi feci, quos versus boni libri suppeditant, eos uncis quadratis seclusi, unum III 230 ad imam paginam relegavi; quos deteriores soli addunt, eos litteris dedi inclinatis. sed germana quoque narrationis membra aut parum inter se cohaerent aut rebus similibus vel contrariis a retractante librum poeta interiectis non bene procedunt. quae vitia, quoniam nec inserendo nec resecando licet exstirpare, multi non curant: equidem si non omnia, at gravissima modeste detegere malui quam silentio transire. itaque non raro lacunas notavi paucis punctis appositis (ex imperfectis versibus solum III 340); tibicines autem quosdam, quos vocavit V. (cf. p. 303 § 11), et secundarum curarum vestigia significavi principiis versuum a solito margine paululum remotis, ut si quis velit omittere facile possit. haec cum distinxi, verae laudi poetae non tam obtrectasse quam prospexisse mihi videor.

In orthographia rationes a Ladewigo susceptas non saepe omisi, nisi quod litteris quas vocant labialibus exitum praepositionum praefixarum assimulavi. hoc, quamquam periculum esse videbam, ne inconstantiae insimularer, quod ceteris vocibus dissonis peperci, tamen plurimorum librorum usui concedendum putavi. aliquanto saepius mutavi distinctionem: satis multa commata sustuli inutilia, interpositiones uncis saepsi rotundis easque paulo plures statui quam Lad.; colon esse volui signum orationis poetice dissolutae, praecisae vel non consequentis lineolam interpositam. denique quo facilius discernerentur singuli librorum loci, plura interpunxi intervalla.

Singulis libris argumenti summaria praemisi quam maxime perspicua, in quibus disponendis Gebhardii exemplum saepius usui mihi fuisse libenter profiteor. toti operi subiunxi indicem nominum, quo rerum potius maximarum quam omnium locorum ratio habita est, stemma regulorum ad Apollodori maxime memoriam descriptum vitamque poetae per singulos annos, quoad fieri potuit, digestam. haec quod addidi, multis gratum fore spero, si verum est, quod non semel cognovisse mihi videor, res fabularum atque historiae multas multis discipulis ignotas esse, non quo discere omnino nolint, sed quod unde commode discant non habent.

Restat ut de variae lectionis delectu pauca dicam. quem etsi ab usu scholarum alienum esse non eram nescius, tamen rationibus bibliopolarum obsecutus addidi atque etiam auxi. sed ut essem quam brevissimus, non solum multis compendiis usus sum, quibus designantur cum vocabula *auct*oris *cod*icis *ditt*ogrammatis *lac*unae *l*ibri *susp*icionis *v*ersus, *ap*ud *pr*aeter *sec*undum ceteraque, quae infra de libris indicantur, tum verba *add*endi *comm*emorandi *con*iciendi *damn*andi *def*endendi *dist*inguendi *improb*andi *ind*icandi *iub*endi *om*ittendi *prop*onendi *rec*ipiendi *secl*udendi *statu*endi *transp*onendi *trib*uendi *voc*andi, sed etiam singulos singulis locis enumerare omisi libros manuscriptos, qui eam quam scriptam dedi lectionem exhibent. tamen quibus ubique libris nitendum videatur, facile potest cognosci ex additis tabulis eorum locorum, quibus singulorum suppetit codicum memoria. idoneorum codicum summam ad paucos numeros redigere quamvis vellem, tamen non potui; neque enim mihi, ut multos cognatione quadam inter se contineri patet, ita certam originum rationem invenire licuit. immo vero quamquam mihi ipsi novorum codicum copia non facta est, tamen ex aliorum libris non nulla habui quae adderem.

Librariorum menda silentio praetermisi itemque coniecturas recentiorum inutiles. contra ne eas quidem, quae minus probabiles aut paulo audacius excogitatae sunt, commemorare neglexi, dummodo, quo quisque loco auctor suspicionis recte motae causam suam docuisset, aperte indicasse in rem esse videretur. certe id egi, ut quidquid scriptum videremus in recentioribus editionibus, unde ortum esset, facile appareret. eo magis ipse doleo, quod singulis locis mihi ipsa auctoris verba invenire et legere non licuit: damnationes Bryantii, nonnullas Wakefieldi emendationes, quas in editione eius desideramus, aliaque pauca non novi nisi ex commemoratione aliorum. Ribbeckianae denique editionis utpote in scholis adhuc usitatissimae verba, ubi ab ea discessi, magistrorum maxime causa exscripsi. qua in opera non nulla me praeteriisse (ut VI 353 *ni* Ribb.; 407 *resident* Heyne ante Gebh.) sero vidi. haec vitia atque alia (velut corrigendum II 741 ᶜ*ve* libri pr. Maᵗc; Ribb.ᵛ) rogo ut benigne mihi condonentur.

P. D.

ANNALES SAEPIUS LAUDATI.

BG. = Blätter für das bayerische Gymnasialschulwesen.
BphW. = Berliner philologische Wochenschrift.
Burs. JB. = Bursians Jahresberichte über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft.
GPr, = Gymnasialprogramm. *Herm.* = Hermes.
JB. = Jahresberichte des philologischen Vereins zu Berlin (ZGW.).
JJ. = Jahns (Fleckeisens) Jahrbücher für Philologie.
Ind. aest. (*hib.*) = Index lectionum aestivarum (hibernarum) universitatis.
KW. = Korrespondenzblatt für die Gelehrten- und Realschulen Württembergs.
Mnem. = Mnemosyne.
Phil. = Philologus. *PhA.* = Philologischer Anzeiger.
Pr. = Programm. *RhM.* = Rheinisches Museum.
WklPh. = Wochenschrift für klassische Philologie.
ZGW. = Zeitschrift für das Gymnasialwesen.
ZöG. = Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien.

EDITORES ATQUE EMENDATORES.

E. *Albr*echt, Wiederholte Verse und Versteile bei Vergil. Hermes 1881.

E. *Bähr*ens, Burs. JB. et Emendationes Verg. JJ. 1884. 1885. 1887.

R. *Bentl*ey, Notae manu script.; cf. E. Hedicke GPr. Quedlinburg 1879 et A. Stachelscheid RhM. 1880, 312.

O. *Bros*in, Vergils Äneis für den Schulgebrauch erklärt. Gotha 1883/6.

R. Fr. Ph. Brunck, P. V. M. Buc. Georg. Aen. Argentor. 1789.

P. *Burm*ann, P. V. M. opera ... Amstelod. 1746.

A. Forbiger, P. V. M. opera ... ed.[4] Lips. 1872/5.

W. *Gebh*ardi, Die Äneide Vergils .. (lib. I—VII). Paderb. 1879/88.
Gbh. = Vergils Äneide, Textausgabe .. Paderb. 1887.

J. M. van *Gent*, Annotationes crit. in Vergili Aen. Lugd. Bat. 1864.

C. W. *Gols*rau, P. V. M. Aeneis. ed.[2] Quedlinburg 1876.

O. Fr. Gruppe, Minos. Über die Interpolationen .. Leipzig 1859.

O. *Güthl*ing, P. V. M. Buc. Georg. Aen. Lips. 1886.
1877 = Adnot. ad Vergili Aen. Dissert. Rostoch. (ed. Liegnitz).
1886 = Curae Vergilianae. GPr. Liegnitz.

M. Haupt, P. V. M. carmina. ed.[2] Lips. 1873.

G. *Heidtm*ann, P. V. M. Aeneidos lib. II. Wesel 1882.
1885 = Emendationen zu Vergils Aen. Buch I u. IV. Coblenz.

Nic. *Heins*ius, P. V. M. opera. Amstelod. 1676 (Lugd. Bat. 1684).

J. Henry, Aeneidea ... (ad libr. I—IV). London-Dublin 1873/9.

W. A. B. *Hertzb*erg, Des P. V. M. Aeneis .. übersetzt nebst Einleitung und Anmerkungen. Stuttgart 1859.

Chr. G. Heyne, P. V. M. illustratus; ed.[4] cur. G. Ph. E. Wagner. Lips. 1830/2.

Em. *Hoffm*ann, Spicilegium criticum (Festschrift zur Begrüfsung der 18. Philologenversammlung). Vindob. 1858.

J. *Jort*in, Tracts philological .. = Opusc. II. London 1790.

K. Kappes, Vergils Aeneide .. erläutert. Heft I[4]. II[3]. III[2]. IV[2]. Leipzig 1880/7.

W. *Klouček*, P. V. M. Aeneis. Lips. (et Prag.) 1886.
1868. 1869 = Zu Vergil und Horaz.
1870. 1872. 1873 = Miscellen zu Vergil } GPr. Leitmeritz.
1879 = Kritisches und Exegetisches zu Vergil. Progr. des deutschen Gymn. der Kleinseite zu Prag.
1882. 1883 = Vergiliana. GPr. Smichow.

J. *Kvičala* 1878 = Vergil-Studien nebst einer Collation .. Prag.
1881 = Neue Beiträge zur Erklärung der Äneis .. Prag.

Th. *Lade*wig, P. V. M. opera .. Berol. 1866; cf. Schap.

J. N. *Madvig*, Adversaria critica II (ad script. lat.). Haun. 1873.

L. Müller, De re metrica poetarum latinorum. Lips. 1861.

H. *Pald*amus, P. V. M. opera. Lips. 1854.

P. Hofman-*Peerlk*amp, V. P. M. Aeneis. Leidae 1843.

Io. *Pier*ius Valerianus, Castigationes et varietates Vergilianae lectionis. Romae 1521 (Paris. 1529 repet.).

O. *Ribb*eck, P. V. M. opera (ed. maior). Lipsiae 1859/62.
Rbb. = Prolegom. crit. Lips. 1866 et ed. minor Lips. 1867 saep.

C. *Schap*er, Vergils Gedichte. Erklärt von Th. Ladewig. Berlin.
Zweites Bändchen[10] 1884. Drittes Bändchen[8] 1886.

Io. *Schrad*er, Notae manu scriptae, quas schedas laudat Heyne.
*Obs*ervationum liber. Franeker 1761.
*Em*endationum liber. Leovard. 1776.

G. *Schröt*er, Beiträge zur Kritik u. Erklärung von Vergils Aneis.
1875 = GPr. Grofs-Strehlitz. 1885 = GPr. Grofs-Glogau.
1888 = GPr. Neifse.

J. S. Speijer, Lanx satura = GPr. Amstelod. 1886 p. 21/6.

G. Thilo, P. V. M. carmina. Lipsiae 1886.

G. Ph. Eb. *Wagn*er: cf. Heyne; vol. V. Lipsiae 1841.
LV. = Lectionum Vergil. libellus. Gottingae 1859 (ex Phil. Suppl. I 305—426 separatim editus).
QV. = Quaestiones Vergilianae quarto vol. ed.[4] adiectae.
Wgn. = P. V. M. carmina breviter enarr.[3] Lips. 1861.

Gilb. *Wak*efield, P. V. M. opera emend. et illustr. Lond. 1796.

A. *Weidner*, Commentar zu Vergils Aen. Buch I u. II. Leipzig 1869.

Lachm. Lucr. 26 = Lachmanni in Lucretium commentarii (vol. II edit.) p. 26.
Wakef. Lucr. II 146 = Wakefieldi nota ad Lucr. libri II v. 146 etc.

LIBRI MANU SCRIPTI.[1])

*A*ugusteus qui vocatur Pertzii, olim Dionysianus[2]) = 4 folia Vatic. 3256 et fragm. Mabillonii et 3 fol. Berolin. man. lat. fol. 416.	saec. 2 vel 3.
*F*ulvii schedae, ex anno 1600 Vatic. 3225	saec. 4.
G = sched. rescriptae Sangallenses 1394	s. 4.
*M*ediceus plut. 39 num. 1, olim Bobbiensis[3])	s. 5.
*P*alatinus, ex anno 1622 Vatic. 1631	s. 5.
*R*omanus Pierii = Vaticanus 3867	s. 5 vel 6.
*V*eronenses schedae rescr. num. 40	s. 4.
γ = Gudianus fol. num. 70	s. 9.
a = Bernensis 172 et Parisinus 7929[4])	s. 9.
b = Bernensis 165	s. 9.
c = Bernensis 184	s. 9.
m = Minoraugiensis, nunc Feldbach.	s. 12 probabilius quam 10.
π = Pragensis capit. Sancti Viti L 86[5])	s. 9.

χ = deteriores: singulis locis testium loco citantur cod. Basileensis Daventriensis Gothani Hamburgenses Leidenses Menagiani (nunc Paris.) Menteliani (nunc Paris.) Monacensis Moretani (nunc Antwerp.) Parrhasianus (nunc Leid.) Rottendorphiani (Monasterienses?) Sprotianus Venetus Vindobonensis Vratislaviensis.

.. *versi* R = duae litterae erasae in R

am- vel *-pla* P = plura non iam leguntur in P

—V = vocabulum legi nequit vel non est in V.

Serv. = Servii commentarii; ed. G. Thilo Lips. 1881/4.

Serv. pl. = additamenta ad Servii commentarios, quae primus P. Daniel 1600, postremus Thilo Servio adiunxit.

Nonii paginae sunt edit. Mercerii, *Prisciani* Hertzii,

Probi ceterorumque grammaticorum latinorum Keilii.

---

1) O. Ribbeck, Proleg. p. 218/30. Em. Chatelain, Paléographie des classiques latins .. V. livr. Paris 1887 p. 17/22.

2) Pierre de Nolhac, La bibliothèque de Fulvio Orsini. Paris 1887 p. 85 sequ.

3) Idem p. 273 4).

4) = Floriacensis Petri Danielis; cf. É. Thomas, Supplément à l'essai sur Servius .. Paris 1880 p. III—XV.

5) J. Kvičala, Vergil-Studien .. 1878 p. 201 sequ.

DE LACUNIS CODICUM.

Ex minuscul ariis praeter Aen. II 567/88 desiderantur
in *γ* G. II 212/60[1]);
in *a* A. V 805/52; quem qui excipit, Parisinus deficit XII 819;
in *b* desunt G. IV 311/86 [alia manu add.]. A. I 125/58. 687/96 [in margine adscript.]. XII 919/52;
in *c* G. IV 44—75;
in *m* non sunt Georgica; praeterea folia quaedam recent. manu adiecta;
in *π* desunt [rec. m. add.] B. 1, 1—2, 15. 6, 53—7, 70. A. XI 461—XII 45. XII 527/952.

Ex antiquissimis enumerare nolui singulos versus casu quodam omissos vel abscissos (ut A. II 259. III 494. IV 19 in *G*) nec siqua alieno loco addita sunt (ut VI 678 post 695 in *G*) aut legi iam nequeunt (ut VI 675/82 in *G* et VII 581 in *M* eras.). Medicei fol. singulare (VIII 585/642) ad *F* annexum non distinxi. uncis inclusi versus aliena manu insertos, quae antiqua est in *G* I 381 s., *M* VII 581 s., *P* X 509 s., multo recentior in *F* IV 93 s. cetera cognoscuntur ex his tabulis, in quibus paucos numeros Ribbecki (Prol. 454 s.) aliorum libris usus correxi.

Insunt in	*A*	*F*	*G*	*M*	*P*	*R*	*V*
Buc. I					1	1	
III					.	.	27—52
					—70	.	
IV					52	.	
V					.	.	86
VI					.	.	—21
				48	.	.	
				.	.	—86	
VII				.	.		12—37
VIII				.	.		19—44
X				.	.	10	
Georg. I	41—280			.	.	.	
				.	—322	.	
				.		—514	
				.			92—117
II				.	139		
				.	.	216	
				.	.	.	274—299
				.	.	.	352—379
				.	.	.	535
III		1		.	.	.	.
		.		.	.	.	—12
		—21		.	.	.	
		146		.	.	.	
	181	.		.	.	.	
	.	—214		.	.	.	
	—220			.	.	.	

1) Ut omnia comprehenderem, Bucolica et Georgica huc adiunxi.

Insunt in	*A*	*F*	*G*	*M*	*P*	*R*	*V*
Georg. III		285—348		.	.	.	
				.	.	.	351—401
IV				.	.	—36	
		97—124		.	.		
		153—174		.	.		
				.	.	181	
			345—419	.	.	.	
				.	.	.	436
				.	—461	.	.
				.		.	—464
		471—497		.		.	
		522		.		.	522
		.	536	.		.	.
		—548	.	.		.	.
			.	.		.	—549
			—566	.		.	
Aen. I				.		.	1—26
		185		.		.	
		.		.		.	235—260
		—268		.		.	
				.	277	.	
			[381—399]	.	.	.	
			400—418	.	.	.	
		419—521		.	.	.	
		586—611		.	.	.	
		654—680		.	.	.	
			685—722	.	.	.	
II				.	.	—72	
				.	.		80—105
				.	.		158
		170		.	.		.
		.		.	.		—183
		—198		.	.		
		254		.	.		
		.		.	.		288
		—309		.	.		.
				.	.		—313
		437—468		.	.		
				.	.		470—496
				—566	—566		
				589	589		
				.	.		623
		673—699		.	.		.
				.	.		—726
III		1—54		.	.		
		79		.	.		
		.	191—207	.	.		
		.	210	.	.		
		—216	.	.	.		

insunt in	*A*	*F*	*G*	*M*	*P*	*R*	*V*
Aen. III			—226	.	.		
		300—341		.	.		
			457—530	.	.		
				.	.		561—586
		660		.	.		
		.		.	.	685	
		—689		.	.	.	
				.	.	.	691—716
IIII		1	1—37	.	.	.	
		—92		.	.	.	
		[93		.	.	.	
		.		.	—115	.	
		—120]		.	.	.	144
				.	162	.	.
				.	.	.	—196
				.	.	—216	
		234—257		.	.		
		286		.	.		
	302—305	.		.	.		
		—310		.	.		
		443—521		.	.		
		555—583		.	.		
		651—688		.	.		
V				.	.	37	
				.	.	.	73—98
		109—158		.	.	.	
				.	.	.	241—292
				.	.	.	448—499
		784—814		.	.	.	
VI		26—50		.	.	.	
		219—272		.	.	.	
		393—423		.	.	.	
		491—559		.	.	.	
		589		.	.	.	
		.	698—724	.	.	.	
		—755		.	.	.	
		858—872		.	.	.	
		879—901		.	.	.	
VII		5—58		.	.	.	
		179		.	.	.	
		.		.	.	.	248—273
		.		.	—276	.	
		.		.	.	.	326
		—329		.	.	.	
				.	.	.	—351
				.	.	.	404
		428		.	.	.	
		.		.	.	.	—429
		—469		.	.	.	

insunt in	*A*	*F*	*G*	*M*	*P*	*R*	*V*
Aen. VII				.		.	482
		486		.		.	.
		.		.		.	—507
		—509		.		.	
				—585		.	
				[581		.	
				.		.	586
		594		.		.	.
		.		.		.	—611
		.		—615]		.	
		.		616		.	
		.		.	645	.	
		—646		.	.	.	
				.	.	.	664—689
VIII				.	.	.	15—39
		71		.	.	.	
		.		.	.	.	93
		—98		.	.	.	.
				.	.	.	—118
IX		32—68		.	.	.	
		118—164		.	.	.	
		207—233		.	.	.	
				.	.	.	354—405
		509—535		.	.	.	
X				.	.	.	1—26
				.	.	.	53—78
				.	.	.	183—208
				.	.	.	236—261
				.	—460	.	
				.	[509—531]	.	
				.	532	.	
				.	.	.	549—574
				.	.	.	732—757
XI				.	—644	.	
				.	692—736	.	
				.		—756	
				.	783		
				.	.	793	
		858—895		.	.	.	
XII				.	—46	.	
				.	94	.	
				.	.	.	456—507
				.	.	—650	
				.	.		667
				.	.	687	.
				.	.	.	—718
				.	.	—758	
				.	.	831—938	
				—952.	—952.		

I.

Exordio, ut narret causam errorum bellorumque, invocatur Musa. — 11
Iuno infesto iampridem in Aeneam omnesque Troianos animo 49
Aeoli auxilium implorat promisso Deiopeae coniugio. 80
Aeoli ventis dimissis profecta ex Sicilia classis subito disicitur, 123
sed Neptuni intercessione tempestas celerrime sedatur. 156

Ex viginti navibus septem cum Aenea in portum deveniunt; 179
egressos epulatosque socios Aeneas conatur consolari. 222
Iuppiter Veneri querenti magnam praedicit fore rem Romanam 296
Mercuriumque periculi deprecatorem mittit Carthaginem. 304
Venus filio ignota facie obviam facta res Didonis exponit 371
animoque confirmato progredi iussum relinquit. 417

Aeneas et Achates caligine densa circumfusi intrant urbem 440
templique Iunonis artificia mirantes subsistunt. 493
Dido in templo legatos ex 12 navibus Troianorum benigne salutat, 578
ipsum Aeneam dilapsa nube conspectum invitat hospitio. 642
Venus pro Ascanio cum donis arcessito mittit Cupidinem, 694
cuius afflatu Dido inter cenam mirabili amore inflammata 722
Aeneam orat, ut bellum Troianum et errores suos latius narret.

Opera divina ad Africam delati hospites accipiuntur.

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
carmen, et egressus silvis vicina coĕgi,
ut quamvis avido parerent arva colono,
gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.

Prooemii versus *Ille ego .. Martis*, quos primus exhibet Servius, Vergilius si ipse composuit nescio cui exemplari, quod ad amicum quendam mittebat, videtur inscripsisse. 2 *Lavinaque* M²Ryabcπ Serv.

Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
quidve dolens regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores
impulerit. tantaene animis caelestibus irae?
Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
Karthago, Italiam contra Tiberinaque longe
ostia, dives opum studiisque asperrima belli;
quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
hinc populum late regem belloque superbum
venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
id metuens veterisque memor Saturnia belli,
prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis, —
necdum etiam causae irarum saevique dolores
exciderant animo: manet alta mente repostum
iudicium Paridis spretaeque iniuria formae
et genus invisum et rapti Ganymedis honores;
his accensa super iactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
arcebat longe Latio, multosque per annos
errabant acti fatis maria omnia circum.
tantae molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculae telluris in altum
vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant,
cum Iuno aeternum servans sub pectore volnus
haec secum: 'mene incepto desistere victam
nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
Argivom atque ipsos potuit submergere ponto
unius ob noxam et furias Aiacis Oilei?
ipsa Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem
disiecitque rates evertitque aequora ventis,
illum exspirantem transfixo pectore flammas

---

8 *nomine laesa* coni. Scioppius, Paradox. litterar. 1628, 24. *crimine laesa* post Heynium Peerlk. 11 *compul.* Bähr. 1884, 391. post 20 lac. fortasse statuendam dic. Kv. 1878, 8. 21/2 secl. Probus; cf. Serv. pl. 41 *Oili* M Ribb. 44 *tempore* Probus ap. Serv. pl.; def. Fr. Schöll RhM. 1886, 18.

turbine corripuit scopuloque infixit acuto:
ast ego, quae divom incedo regina, Iovisque
et soror et coniunx, una cum gente tot annos
bella gero. et quisquam numen Iunonis adorat,
praeterea aut supplex aris imponet honorem?'
Talia flammato secum dea corde volutans
nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
Aeoliam venit. hic vasto rex Aeolus antro
luctantis ventos tempestatesque sonoras
imperio premit ac vinclis et carcere frenat.
illi indignantes magno cum murmure montis
circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
sceptra tenens mollitque animos et temperat iras;
ni faciat, maria ac terras caelumque profundum
quippe ferant rapidi secum verrantque per auras.
sed pater omnipotens speluncis abdidit atris
hoc metuens molemque et montis insuper altos
imposuit regemque dedit, qui foedere certo
et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:
'Aeole, namque tibi divom pater atque hominum rex
et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor
Ilium in Italiam portans victosque penatis:
incute vim ventis submersasque obrue puppis,
aut age diversos et disice corpora ponto.
sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae,
quarum quae forma pulcherrima Deiopea,
conubio iungam stabili propriamque dicabo,
omnis ut tecum meritis pro talibus annos
exigat et pulchra faciat te prole parentem.'
Aeolus haec contra: 'tuus, o regina, quid optes,
explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
tu mihi quodcumque hoc regni, tu sceptra Iovemque
concilias, tu das epulis accumbere divom
nimborumque facis tempestatumque potentem.'
Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem

---

47 *una*] *victa* Peerlk. 48 *adoret* $b^2c^2\pi$ Serv. XII 11 et G. IV 501. *adorans* C. Häberlin PhA. 1887, 600. 49 vulgo comma pon. post *praeterea*. *inponit* γ^1b^1c *imponat* π 69 *venti* H. Usener, JJ. 1865, 227 et A. v. Bamberg ib. 1877, 48. 70 *diversas* χ *et*] *aut* M^1 *dissice* libri, Ribb. 77 *explanare* Bähr. 1884, 395.

impulit in latus: ac venti velut agmine facto,
qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
incubuere mari totumque a sedibus imis
una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus et vastos volvunt ad litora fluctus.
insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
eripiunt subito nubes caelumque diemque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
intonuere poli et crebris micat ignibus aether
praesentemque viris intentant omnia mortem.
extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
ingemit et duplicis tendens ad sidera palmas
talia voce refert: 'o terque quaterque beati,
quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
Tydide! mene Iliacis occumbere campis
non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,
saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
scuta virum galeasque et fortia corpora volvit!'
Talia iactanti stridens Aquilone procella
velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit.
franguntur remi, tum prora avertit et undis
dat latus, insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
terram inter fluctus aperit; furit aestus harenis.
tris Notus abreptas in saxa latentia torquet
(saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras,
dorsum immane mari summo), tris Eurus ab alto
in brevia et syrtis urget (miserabile visu)
inliditque vadis atque aggere cingit harenae.
unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
in puppim ferit: excutitur pronusque magister
volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
torquet agens circum et rapidus vorat aequore vertex.
apparent rari nantes in gurgite vasto,
arma virum tabulaeque et Troïa gaza per undas.

---

100 *undas* commem. Serv., cf. VIII 538; def. Schöll RhM. 1886, 22*. 104 *proram* MRγ Serv. pl. Lad. 109 versum cum alii deleri volunt tum Schöll RhM. 1886, 22; def. Plüſs JJ. 1884, 590 distinguens *saxa: v.... aras.* 116 *aliam* ex coni. Rbb. 117 *vortex* Rybc Ribb. Lad.

iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae,
et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,
vicit hiems; laxis laterum compagibus omnes
accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum
emissamque hiemem sensit Neptunus et imis
stagna refusa vadis graviter commotus, et alto
prospiciens summa placidum caput extulit unda.
disiectam Aeneae toto videt aequore classem,
fluctibus oppressos Troas caelique ruina.
nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.
Eurum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:
'tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
iam caelum terramque meo sine numine, venti,
miscere et tantas audetis tollere moles?
quos ego —! sed motos praestat componere fluctus;
post mihi non simili poena commissa luetis.
maturate fugam regique haec dicite vestro:
non illi imperium pelagi saevumque tridentem,
sed mihi sorte datum. tenet ille immania saxa,
vestras, Eure, domos; illa se iactet in aula
Aeolus et clauso ventorum carcere regnet.'
Sic ait et dicto citius tumida aequora placat
collectasque fugat nubes solemque reducit.
Cymothoe simul et Triton adnixus acuto
detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti
et vastas aperit syrtis et temperat aequor
atque rotis summas levibus perlabitur undas.
ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
seditio saevitque animis ignobile volgus;
iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat;
tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
conspexere, silent arrectisque auribus adstant;
ille regit dictis animos et pectora mulcet:
sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
prospiciens genitor caeloque invectus aperto
flectit equos curruque volans dat lora secundo.
Defessi Aeneadae, quae proxima litora, cursu
contendunt petere et Libyae vertuntur ad oras.

---

120 *Achati* Plin. ap. Charis. I 132. Ribb. 135 *vos ego* Schrad. Obs. 54 et Em. LI. 148 *magna* π

est in secessu longo locus: insula portum
efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
in caelum scopuli, quorum sub vertice late
aequora tuta silent; tum silvis scaena coruscis
desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra;
fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum,
intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
nympharum domus. hic fessas non vincula navis
ulla tenent, unco non alligat ancora morsu.
huc septem Aeneas collectis navibus omni
ex numero subit; ac magno telluris amore
egressi optata potiuntur Troes harena
et sale tabentis artus in litore ponunt.
ac primum silici scintillam excudit Achates
suscepitque ignem foliis atque arida circum
nutrimenta dedit rapuitque in fomite flammam.
tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
expediunt fessi rerum frugesque receptas
et torrere parant flammis et frangere saxo.
Aeneas scopulum interea conscendit et omnem
prospectum late pelago petit, Anthea si quem
iactatum vento videat Phrygiasque biremis,
aut Capyn aut celsis in puppibus arma Caici.
navem in conspectu nullam, tris litore cervos
prospicit errantis; hos tota armenta sequuntur
a tergo et longum per vallis pascitur agmen.
constitit hic arcumque manu celerisque sagittas
corripuit, fidus quae tela gerebat Achates,
ductoresque ipsos primum capita alta ferentis
cornibus arboreis sternit, tum volgus et omnem
miscet agens telis nemora inter frondea turbam;
nec prius absistit, quam septem ingentia victor
corpora fundat humi et numerum cum navibus aequet.
hinc portum petit et socios partitur in omnis.
vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes
litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,

175 *succepit* MRc Serv. Ribb. 176 *pavitque* Bähr. 1884, 399. 181 *siqua* γ^2 Charis. II 218, 31. Serv. pl. 188 verba *fidus . . . Achates* damn. Peerlk. Rbb. Gebh. 193 *humo* libri praeter $c^2\chi$ Srevii plerosque cod. 195 *deinde bonus quae vina* cod. Pier. 'aliquot'. 196 *hospes*

dividit et dictis maerentia pectora mulcet:
'o socii, (neque enim ignari sumus ante malorum)
o passi graviora, dabit deus his quoque finem.
vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis
accestis scopulos, vos et Cyclopia saxa
experti: revocate animos maestumque timorem
mittite; forsan et haec olim meminisse iuvabit.
per varios casus, per tot discrimina rerum
tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
ostendunt; illic fas regna resurgere Troiae.
durate et vosmet rebus servate secundis.'
Talia voce refert curisque ingentibus aeger
spem voltu simulat, premit altum corde dolorem.
illi se praedae accingunt dapibusque futuris:
tergora diripiunt costis et viscera nudant,
pars in frusta secant veribusque trementia figunt,
litore aëna locant alii flammasque ministrant.
tum victu revocant viris fusique per herbam
implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.
postquam exempta fames epulis mensaeque remotae,
amissos longo socios sermone requirunt
spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,
sive extrema pati nec iam exaudire vocatos.
praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti,
nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
fata Lyci fortemque Gyan fortemque Cloanthum.
Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
despiciens mare velivolum terrasque iacentis
litoraque et latos populos, sic vertice caeli
constitit et Libyae defixit lumina regnis.
atque illum talis iactantem pectore curas
tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis
adloquitur Venus: 'o qui res hominumque deumque
aeternis regis imperiis et fulmine terres,
quid meus Aeneas in te committere tantum,
quid Troes potuere, quibus tot funera passis
cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
certe hinc Romanos olim volventibus annis,

'Medic.' Pier. γ^1? 201 *Cyclopea* libri Ribb. 209 *alto* 'obl. praevet.' Pier. χ 211 *deripiunt* ex Heinsii coniectura ed. rec.; sed cf. Plüſs 25 [3]). 223 *erat* ⟨*verbis stratosque premebat Aeneadas somnus*⟩ Bähr. 1884, 400. 224 *dispiciens* Moret. I, Leid.[1], comm. Serv.; def. Lachm. Lucr. 236, Ribb.

hinc fore ductores revocato a sanguine Teucri,
qui mare, qui terras omni dicione tenerent,
pollicitus — quae te, genitor, sententia vertit?
hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
solabar fatis contraria fata rependens;
nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
insequitur. quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit mediis elapsus Achivis
Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
regna Liburnorum et fontem superare Timavi,
unde per ora novem vasto cum murmure montis
it mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
Teucrorum et genti nomen dedit armaque fixit
Troïa, nunc placida compostus pace quiescit:
nos, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem,
navibus (infandum!) amissis unius ob iram
prodimur atque Italis longe disiungimur oris.
hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?'
Olli subridens hominum sator atque deorum
voltu, quo caelum tempestatesque serenat,
oscula libavit natae, dehinc talia fatur:
'parce metu, Cytherea, manent immota tuorum
fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
moenia sublimemque feres ad sidera caeli
magnanimum Aenean; neque me sententia vertit.
hic tibi (fabor enim, quando haec te cura remordet,
longius et volvens fatorum arcana movebo)
bellum ingens geret Italia populosque ferocis
contundet moresque viris et moenia ponet,
tertia dum Latio regnantem viderit aestas
ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
at puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno),
triginta magnos volvendis mensibus orbis
imperio explebit regnumque ab sede Lavini
transferet et Longam multa vi muniet Albam.

---

237 *pollicitu's* Ribb. 246 *praeruptum* $V^2\gamma^1$ Sen. Nat. qu. III 1, 1; cf. Serv. *pr.oe.ruptum* F (Henr. I 521 putat fuisse *praer.*)
267 *cui . . regno* 268 ut verba poetae, non Iovis in parenthesi poni vult Jort. 463. 268 *regno*] *recta* Bähr. 1884, 400[5]; malim *salva*.

hic iam ter centum totos regnabitur annos
gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem et Mavortia condet
moenia Romanosque suo de nomine dicet.
his ego nec metas rerum nec tempora pono:
imperium sine fine dedi. quin aspera Iuno,
quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat,
consilia in melius referet mecumque fovebit
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
sic placitum. veniet lustris labentibus aetas,
cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas
servitio premet ac victis dominabitur Argis.
nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
hunc tu olim caelo spoliis Orientis onustum
accipies secura; vocabitur hic quoque votis.
aspera tum positis mitescent saecula bellis;
cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
claudentur Belli portae; Furor impius intus
saeva sedens super arma et centum vinctus aënis
post tergum nodis fremet horridus ore cruento.'
Haec ait et Maia genitum demittit ab alto,
ut terrae utque novae pateant Karthaginis arces
hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
finibus arceret. volat ille per aëra magnum
remigio alarum ac Libyae citus adstitit oris.
et iam iussa facit ponuntque ferocia Poeni
corda volente deo; in primis regina quietum
accipit in Teucros animum mentemque benignam.
At pius Aeneas per noctem plurima volvens . . .
ut primum lux alma data est, exire locosque
explorare novos, quas vento accesserit oras,
qui teneant (nam inculta videt), hominesne feraene,
quaerere constituit sociisque exacta referre.
classem in convexo nemorum sub rupe cavata

---

298 *atque* Gebh. JJ. 1887, 562; idem 299 *ne fati . . . arceret* post Ravium deleri iussit. post 305 lac. stat. Heidtm. 1885, III.

arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
occulit: ipse uno graditur comitatus Achate
bina manu lato crispans hastilia ferro.
cui mater media sese tulit obvia silva
virginis os habitumque gerens et virginis arma,
Spartanae, vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce volucremque fuga praevertitur Hebrum.
namque umeris de more habilem suspenderat arcum
venatrix dederatque comam diffundere ventis,
nuda genu nodoque sinus collecta fluentis.
ac prior 'heus' inquit 'iuvenes, monstrate, mearum
vidistis si quam hic errantem forte sororum,
succinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
aut spumantis apri cursum clamore prementem.'
Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus:
'nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
o — quam te memorem, virgo? namque haud tibi voltus
mortalis, nec vox hominem sonat; o, dea certe:
an Phoebi soror? an nympharum sanguinis una?
sis felix nostrumque leves, quaecumque, laborem
et, quo sub caelo tandem, quibus orbis in oris
iactemur, doceas; ignari hominumque locorumque
erramus vento huc vastis et fluctibus acti:
multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.'
Tum Venus: 'haud equidem tali me dignor honore:
virginibus Tyriis mos est gestare pharetram
purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;
sed fines Libyci, genus intractabile bello ...
imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
germanum fugiens. longa est iniuria, longae
ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
huic coniunx Sychaeus erat, ditissimus agri
Phoenicum, et magno miserae dilectus amore,
cui pater intactam dederat primisque iugarat
ominibus. sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnis.

---

317 *Eurum* Rutgers, Lect. Venus. VI, et Ribb. 323 *maculos* Vindob. δ Madv. 34*). *tegmina* γ^1 Rbb. *tergore* Bähr. 1884, 402, *lyncis* pendeat a vocabulo *cursum*. 324 damn. Schenkl ap. Kl. 338 *ab Agenoris urbe* Heidtm. 1885, 3. 340 *gerit* Gent 1. 343 *agri*] *auri* Huet. 62, Ribb.

quos inter medius venit furor. ille Sychaeum
impius ante aras atque auri caecus amore
clam ferro incautum superat, securus amorum
germanae; factumque diu celavit et aegram
multa malus simulans vana spe lusit amantem.
ipsa sed in somnis inhumati venit imago
coniugis; ora modis attollens pallida miris
crudelis aras traiectaque pectora ferro
nudavit caecumque domus scelus omne retexit.
tum celerare fugam patriaque excedere suadet
auxiliumque viae veteris tellure recludit
thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
his commota fugam Dido sociosque parabat.
conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
aut metus acer erat; navis, quae forte paratae,
corripiunt onerantque auro. portantur avari
Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.
devenere locos, ubi nunc ingentia cernis
moenia surgentemque novae Karthaginis arcem,
[mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
taurino quantum possent circumdare tergo] —
sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris
quove tenetis iter?' quaerenti talibus ille
suspirans imoque trahens a pectore vocem:
'O dea, si prima repetens ab origine pergam
et vacet annalis nostrorum audire laborum,
ante diem clauso componet Vesper Olympo.
nos Troia antiqua, si vestras forte per auris
Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos
forte sua Libycis tempestas appulit oris.
sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penatis
classe veho mecum, fama super aethera notus.
Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo.
bis denis Phrygium conscendi navibus aequor
matre dea monstrante viam data fata secutus:
vix septem convulsae undis euroque supersunt.

---

348 *medios* Mc¹ Servii cod. pler. 354 non post *coniugis*, sed post *miris* dist. Kl. 365 *cernes* libri praeter Mc¹ 367/8 damnant Beck, De sensu crit. II 62, Peerlk., Ribb. alii. 374 *componat* P¹R 'aliquot ant.' Pier. 377 *orta furens* Gent 3. *fraude sua* Güthl. 1877, 5. 380 *patrium* praemisso *et* Heidtm. 1885, 3. *patriam, est* Kv. 1878, 112. 381 *bis denis* Heidtm. JJ. 1881, 421 itemque Bähr. 1884, 396.

ipse ignotus egens Libyae deserta peragro
Europa atque Asia pulsus.' nec plura querentem
passa Venus medio sic interfata dolore est:
'Quisquis es, haud, credo, invisus caelestibus auras
vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
perge modo atque hinc te reginae ad limina perfer.
namque tibi reduces socios classemque relatam
nuntio et in tutum versis aquilonibus actam,
ni frustra augurium vani docuere parentes.
aspice bis senos laetantis agmine cycnos,
aetheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto
turbabat caelo; nunc terras ordine longo
aut capere aut captas iam despectare videntur:
ut reduces illi ludunt stridentibus alis
et coetu cinxere polum cantusque dedere,
haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
aut portum tenet aut pleno subit ostia velo.
perge modo et, qua te ducit via, dirige gressum.'
Dixit et avertens rosea cervice refulsit,
ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
spiravere, pedes vestis defluxit ad imos,
et vera incessu patuit dea. ille ubi matrem
adgnovit, tali fugientem est voce secutus:
'quid natum totiens, crudelis tu quoque, falsis
ludis imaginibus? cur dextrae iungere dextram
non datur ac veras audire et reddere voces?'
talibus incusat gressumque ad moenia tendit.
at Venus obscuro gradientis aëre saepsit
et multo nebulae circum dea fudit amictu,
cernere ne quis eos neu quis contingere posset
molirive moram aut veniendi poscere causas.
ipsa Paphum sublimis abit sedesque revisit
laeta suas, ubi templum illi, centumque Sabaeo
ture calent arae sertisque recentibus halant.
Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
iamque ascendebant collem, qui plurimus urbi

---

389 damn. post Ravium Kv. 1878, 116. 395 *nunc . . viden* 396 parenthesis signis circumcl. iub. Eufsner, BG. 1880, 6. 396 *cap* ex coni. Ribb. *-spectare* G *respectare* P 397 post 393 poni, eici iubet Mejer JJ. 1883, 772. 397/8 excludi volunt Schenkl Z 1870, 390, L. Müll. Phil. 1877, 350, alii. 398 *solum* Burm. 401 *derige* PR¹ Ribb. 407 *totiens*] *genetrix* Heidtm. 1885, 4.

t adversasque adspectat desuper arces.
molem Aeneas, magalia quondam,
portas strepitumque et strata viarum.
ardentes Tyrii, pars ducere muros
ıe arcem et manibus subvolvere saxa,
tare locum tecto et concludere sulco;
agistratusque legunt sanctumque senatum;]
tus alii effodiunt, hic alta theatri
ɜnta locant alii immanisque columnas
excidunt, scaenis decora alta futuris.
pes aestate nova per florea rura
sub sole labor, cum gentis adultos
fetus, aut cum liquentia mella
et dulci distendunt nectare cellas,
ra accipiunt venientum, aut agmine facto
ı fucos pecus a praesepibus arcent;
pus redolentque thymo fragrantia mella.
nati, quorum iam moenia surgunt!'
ait et fastigia suspicit urbis.
e saeptus nebula (mirabile dictu)
ılios miscetque viris neque cernitur ulli.
cus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
mum iactati undis et turbine Poeni
loco signum, quod regia Iuno
rat, caput acris equi; sic nam fore bello
n et facilem victu per saecula gentem.
plum Iunoni ingens Sidonia Dido
ıt, donis opulentum et numine divae,
ıi gradibus surgebant limina nexaeque
ıbes, foribus cardo stridebat aënis.
mum in luco nova res oblata timorem
ıic primum Aeneas sperare salutem
t adflictis melius confidere rebus.
sub ingenti lustrat dum singula templo
ı opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,

ɜ damn. Heyne. 427 *hic* alterum] *hinc* Nonius 340, 20. Ribb. ıbb. *apta* Bentl. *theatris* FP¹Rγ¹bc¹ Ribb. 428 *petunt* ulli' Pier. χ Ribb. 431 *cum* ... *mella* 436 (∾ G. IV 162 s.) uppe 214 et Kv. 1878, 120; def. Albr. 405. 441 *umbrae* F¹ Serv., Serv. pl. XI 338. *umbra* cet. libri. 444 *monstrabat* γ¹ *li* Kv. 1878, 122. *rectu* Heidtm. JJ. 1881, 421. 448 *nixaeque* 9, 29; cf. Serv. pl. Lad. 453 *lustrant* et 456 *mirantur*, ut 454, Schenkl ap. Kl.

artificumque manus intra se operumque laborem
miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas
bellaque iam fama totum volgata per orbem,
Atridas Priamumque et saevum ambobus Achillen.
constitit et lacrimans 'quis iam locus,' inquit 'Achate,
quae regio in terris nostri non plena laboris?
en Priamus. sunt hic etiam sua praemia laudi,
sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.
solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem.'
sic ait atque animum pictura pascit inani
multa gemens largoque umectat flumine voltum.
namque videbat, uti bellantes Pergama circum
hac fugerent Grai, premeret Troiana iuventus,
hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
adgnoscit lacrimans, primo quae prodita somno
Tydides multa vastabat caede cruentus,
ardentisque avertit equos in castra, prius quam
pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
parte alia fugiens amissis Troilus armis,
infelix puer atque impar congressus Achilli,
fertur equis curruque haeret resupinus inani,
lora tenens tamen; huic cervixque comaeque trahuntur
per terram et versa pulvis inscribitur hasta.
interea ad templum non aequae Palladis ibant
crinibus Iliades passis peplumque ferebant
suppliciter tristes et tunsae pectora palmis;
diva solo fixos oculos aversa tenebat.
ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros
exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
se quoque principibus permixtum adgnovit Achivis
Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens mediisque in milibus ardet,
aurea subnectens exsertae cingula mammae,

---

455 *inter se* libri pr. c[1]; cf. Madv. 33. *intrans* Ribb. 462 *lacr. aerumnis: gentem* Gent 4. 463 *aliquando*, ut *tibi* om Heidtm. 1885, 4. 479/82 Ribb. pos. post 473, post 468 Kv. 1878, 1 488 *adgnoscit* FRc.

bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
dum stupet obtutuque haeret defixus in uno,
regina ad templum, forma pulcherrima Dido,
incessit magna iuvenum stipante caterva.
qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
exercet Dianae choros, quam mille secutae
hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram
fert umero gradiensque deas supereminet omnis
(Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus):
talis erat Dido, talem se laeta ferebat
per medios instans operi regnisque futuris.
tum foribus divae, media testudine templi,
saepta armis solioque alte subnixa resedit.
iura dabat legesque viris operumque laborem
partibus aequabat iustis aut sorte trahebat,
cum subito Aeneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum
Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
dispulerat penitusque alias avexerat oras.
obstipuit simul ipse, simul percussus Achates
laetitiaque metuque; avidi coniungere dextras
ardebant; sed res animos incognita turbat.
dissimulant et nube cava speculantur amicti,
quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
quid veniant; cunctis nam lecti navibus ibant
orantes veniam et templum clamore petebant.
Postquam introgressi et coram data copia fandi,
maximus Ilioneus placido sic pectore coepit:
'o regina, novam cui condere Iuppiter urbem
iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
oramus: prohibe infandos a navibus ignis,
parce pio generi et propius res aspice nostras.
non nos aut ferro Libycos populare penatis
venimus aut raptas ad litora vertere praedas;
non ea vis animo nec tanta superbia victis.

498/505 damn. Gruppe 211, post IV 137 transpon. Heidtm. 1885, VI. 505 *tum*] *in* Non. 244, 8. *sub* Gebh. *media e media* P¹ *media e testudine* Ribb. 512 *advexerat* M² *averterat* Fγ 513 *perculsus* MP²γ²b²cπ Serv. pl. 518 *cuncti* F¹MP²Rγ²b¹c²π Serv. (pr. cod. Hamb.), ut dist. post *c.* *lectis* P²Rγ¹, cf. Serv.

est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
terra antiqua, potens armis atque ubere glaebae;
Oenotri coluere viri, nunc fama minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem:
hic cursus fuit;
cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion
in vada caeca tulit penitusque procacibus austris
perque undas superante salo, perque invia saxa
dispulit: huc pauci vestris adnavimus oris.
quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara morem
permittit patria? hospitio prohibemur harenae;
bella cient primaque vetant consistere terra.
si genus humanum et mortalia temnitis arma,
at sperate deos memores fandi atque nefandi.
rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
nec pietate fuit nec bello maior et armis.
quem si fata virum servant, si vescitur aura
aetheria neque adhuc crudelibus occubat umbris,
non metus; officio nec te certasse priorem
paeniteat. sunt et Siculis regionibus urbes
armaque, Troianoque a sanguine clarus Acestes.
quassatam ventis liceat subducere classem
et silvis aptare trabes et stringere remos,
si datur Italiam sociis et rege recepto
tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;
sin absumpta salus et te, pater optime Teucrum,
pontus habet Libyae nec spes iam restat Iuli,
at freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
unde huc advecti, regemque petamus Acesten.'
talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

Tum breviter Dido voltum demissa profatur:
'solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
res dura et regni novitas me talia cogunt
moliri et late finis custode tueri.
quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem,
virtutesque virosque aut tanti incendia belli?
non obtunsa adeo gestamus pectora Poeni,
nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.

---

534 *huc* χ, cf. Serv. 548 *nec*] *ne* Goth. 54 et Hamb.^{2} 550 *arvaque* M —P post hunc v. lac. stat. Ribb. 557 *at*] *ut* Bähr. 1884, 409.

seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva
sive Erycis finis regemque optatis Acesten,
auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo;
voltis et his mecum pariter considere regnis:
urbem quam statuo, vestra est; subducite navis;
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
atque utinam rex ipse noto compulsus eodem
adforet Aeneas! equidem per litora certos
dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
si quibus eiectus silvis aut urbibus errat.'
His animum arrecti dictis et fortis Achates
et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem
ardebant. prior Aenean compellat Achates:
'nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
omnia tuta vides, classem sociosque receptos.
unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
submersum, dictis respondent cetera matris.'
vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
restitit Aeneas claraque in luce refulsit
os umerosque deo similis; namque ipsa decoram
caesariem nato genetrix lumenque iuventae
purpureum et laetos oculis adflarat honores:
quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
tum sic reginam adloquitur cunctisque repente
improvisus ait: 'coram, quem quaeritis, adsum
Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
o sola infandos Troiae miserata labores,
quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos
urbe domo socias, grates persolvere dignas
non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est
gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
praemia digna ferant. quae te tam laeta tulerunt
saecula? qui tanti talem genuere parentes?

574 *Tyriusve* Gebh. *habetur* Non. 282, 24; inde *habetor* auct. Guiet. Bähr. 1884, 510. 578 *montibus* Goth. 56, Burm. 599 *exhaustis* F^1 Serv. pl.; Ribb. 602 *magnum . . orbem* damn. Peerlk. 604 *iustitiae* libri praeter $M^1\gamma$ 605 *ferent* Jort. 604.

in freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,
semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
quae me cumque vocant terrae.' sic fatus amicum
Ilionea petit dextra laevaque Serestum,
post alios, fortemque Gyan fortemque Cloanthum.
Obstipuit primo aspectu Sidonia Dido,
casu deinde viri tanto, et sic ore locuta est:
'quis te, nate dea, per tanta pericula casus
insequitur? quae vis immanibus applicat oris?
tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
atque equidem Teucrum memini Sidona venire
finibus expulsum patriis, nova regna petentem
auxilio Beli; genitor tum Belus opimam
vastabat Cyprum et victor dicione tenebat.
tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
Troianae nomenque tuum regesque Pelasgi.
ipse hostis Teucros insigni laude ferebat
seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
quare agite, o tectis, iuvenes, succedite nostris.
me quoque per multos similis fortuna labores
iactatam hac demum voluit consistere terra.
non ignara mali miseris succurrere disco.'
sic memorat; simul Aenean in regia ducit
tecta, simul divom templis indicit honorem.
nec minus interea sociis ad litora mittit
viginti tauros, magnorum horrentia centum
terga suum, pinguis centum cum matribus agnos,
munera laetitiamque dii.
at domus interior regali splendida luxu
instruitur, mediisque parant convivia tectis:
arte laboratae vestes ostroque superbo,
ingens argentum mensis caelataque in auro
fortia facta patrum, series longissima rerum
per tot ducta viros antiquae ab origine gentis.
Aeneas (neque enim patrius consistere mentem

607/8 damn. Peerlk. 608 *lustra dabunt* Heins. *dum stabunt* Schröt. 1875, 3. Ribb. dist. ante *convexa*; cf. Prob. 5, 9 et Serv. 612 *fortemque Gyan* cet. (=222) damn. Albr. 426. 636 *dii* Gellius IX 14, 8; cf. Serv. pl. *dei* libri, Serv. 639 *superbae* Heidtm. GPr. Wesel 1884, 4. 642 *antiqua* $P^1R\gamma^1bc^1$ Ribb.

passus amor) rapidum ad navis praemittit Achaten,
Ascanio ferat haec ipsumque ad moenia ducat:
omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
munera praeterea Iliacis erepta ruinis
ferre iubet, pallam signis auroque rigentem
et circumtextum croceo velamen acantho,
ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret inconcessosque hymenaeos,
extulerat, matris Ledae mirabile donum;
praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
maxima natarum Priami, colloque monile
bacatum et duplicem gemmis auroque coronam.
haec celerans iter ad navis tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore versat
consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
pro dulci Ascanio veniat donisque furentem
incendat reginam atque ossibus implicet ignem;
quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilinguis;
urit atrox Iuno et sub noctem cura recursat.
ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
'nate, meae vires, mea magna potentia solus,
nate, patris summi qui tela Typhoia temnis,
ad te confugio et supplex tua numina posco.
frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
litora iactetur odiis Iunonis iniquae,
nota tibi, et nostro doluisti saepe dolore.
hunc Phoenissa tenet Dido blandisque moratur
vocibus; et vereor, quo se Iunonia vertant
hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
quocirca capere ante dolis et cingere flamma
reginam meditor, ne quo se numine mutet,
sed magno Aeneae mecum teneatur amore.
qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
dona ferens pelago et flammis restantia Troiae;
hunc ego sopitum somno super alta Cythera
aut super Idalium sacrata sede recondam,

646 *caro* Bähr. JJ. 1872, 836. 665 *Typhoia* 'multi' ap. Serv. *Typhoea* libri, Ribb. 668 *iacteturque* libri praeter F^1 *acerbae* $F^1P^1\gamma^1b^2$m Ribb. 670 *nunc* F^1c? χ Ribb. — P 671 *at* Weidn. 675 *pectus ten.* Gent 10.

ne qua scire dolos mediusve occurrere possit.
tu faciem illius (noctem non amplius unam
falle dolo) et notos pueri puer indue voltus,
ut, cum te gremio accipiet laetissima Dido
regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
occultum inspires ignem fallasque veneno.
paret Amor dictis carae genetricis et alas
exuit et gressu gaudens incedit Iuli.
at Venus Ascanio placidam per membra quietem
inrigat et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
floribus et dulci adspirans complectitur umbra.
Iamque ibat dicto parens et dona Cupido
regia portabat Tyriis duce laetus Achate.
cum venit, aulaeis iam se regina superbis
aurea composuit sponda mediamque locavit;
iam pater Aeneas et iam Troiana iuventus
conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
dant manibus famuli lymphas Cereremque canistris
expediunt tonsisque ferunt mantelia villis.
quinquaginta intus famulae, quibus ordine longam
cura penum struere et flammis adolere penatis;
centum aliae totidemque pares aetate ministri,
qui dapibus mensas onerent et pocula ponant.
nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
convenere toris iussi discumbere pictis.
mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum
flagrantisque dei voltus simulataque verba
[pallamque et pictum croceo velamen acantho].
praecipue infelix, pesti devota futurae,
expleri mentem nequit ardescitque tuendo
Phoenissa et pariter puero donisque movetur.
ille ubi complexu Aeneae colloque pependit
et magnum falsi implevit genitoris amorem,
reginam petit. haec oculis, haec pectore toto
haeret et interdum gremio fovet, inscia Dido,
insidat quantus miserae deus. at memor ille

683 s. sine parenth. Ribb. Lad. 701 *famulae* MPγ^1 701/2 damn. Peerlk. 701/6 post 722 coll. Bähr. 1884, 412. 703 *longam* Charis 74, 30; cf. Gell. IV 1, 15. *longo* libri. 711 ($\sim$ 648 s.) damn. auct Heynio Ribb. 712/14 dittographiam esse suspicatur Rbb. 719 *in*

matris Acidaliae paulatim abolere Sychaeum
incipit et vivo temptat praevertere amore
iam pridem resides animos desuetaque corda.
Postquam prima quies epulis mensaeque remotae,
crateras magnos statuunt et vina coronant.
fit strepitus tectis vocemque per ampla volutant
atria; dependent lychni laquearibus aureis
incensi et noctem flammis funalia vincunt.
hic regina gravem gemmis auroque poposcit
implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
a Belo soliti; tum facta silentia tectis:
'Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur,
hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
esse velis nostrosque huius meminisse minores.
adsit laetitiae Bacchus dator et bona Iuno;
et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate faventes.'
dixit et in mensam laticum libavit honorem
primaque libato summo tenus attigit ore;
tum Bitiae dedit increpitans; ille impiger hausit
spumantem pateram et pleno se proluit auro,
post alii proceres. cithara crinitus Iopas
personat aurata, docuit quem maximus Atlas.
hic canit errantem lunam solisque labores,
unde hominum genus et pecudes, unde imber et ignes,
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones,
quid tantum Oceano properent se tinguere soles
hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
ingeminant plausu Tyrii Troesque sequuntur.
nec non et vario noctem sermone trahebat
infelix Dido longumque bibebat amorem
multa super Priamo rogitans, super Hectore multa,
nunc, quibus Aurorae venisset filius armis,
nunc, quales Diomedis equi, nunc, quantus Achilles.
'immo age et a prima dic, hospes, origine nobis
insidias' inquit 'Danaum casusque tuorum
erroresque tuos; nam te iam septima portat
omnibus errantem terris et fluctibus aestas.'

sideat GRcπ, cf. Serv. 721 *pervertere* Gebh. 725 *fit*] —P *it* γ^1b$^2\chi$ Serv. Ribb. *perampla* Jort. 464. 726 *lychini* Ribb. 741 *quae* γ^2 Serv. 744 (= III 516) damn. Albr. 426. 747 *plausum* schol. Lucani I 133. 755/56 *nam ... aestas* secl. Rbb., sed cf. Ov. her. 7, 86.

II.

Aeneas pauca praefatus — 13 de excidio Troiae narrat haec.
Discessu Graecorum laeti Troiani foris inveniunt equum ligneum. — 56
Sinon captivus suorum se insidias aegre effugisse simulat 144
equumque Minervae de rapto Palladio iratae esse votum. 198
Laocoon, cum fraudem caveri iussisset, serpentium morsu occiditur, 227
equi moles summo civium studio pertrahitur in arcem. 249

Noctu Graeci redeunt sociosque ex equi utero egressos conveniunt. 267
Aeneas per somnum ab Hectore penates servare iussus surgit; 317
de periculo urbis certior factus manum cogit suorum, 369
quibuscum fortiter ac versute pugnans ad arcem ascendit. 452
ibi clam in regiam succurrit Pyrrhi iam impetu oppugnatam, 505
frustra de tecto pugnat, denique Priamum in atrio interfici videt. 558

Venus Aeneam Helenae mortem minatum ex hostibus deducit domum. 633
Anchises ut fugam cum suis caperet, diu frustra imploratus 670
portentis flectitur et umeris filii in montes asportatur. 729
Creusa miro casu erepta Aeneas reversus perscrutatur urbem; 770
ut ab umbra uxoris mortem comperit, ad socios fugae redit.

Civitas decepta acriter defenditur; servantur pauci.

Conticuere omnes intentique ora tenebant.
inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
'infandum, regina, iubes renovare dolorem,
Troianas ut opes et lamentabile regnum
eruerint Danai, quaeque ipse miserrima vidi
et quorum pars magna fui. quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
temperet a lacrimis? et iam nox umida caelo
praecipitat suadentque cadentia sidera somnos.
sed si tantus amor casus cognoscere nostros
et breviter Troiae supremum audire laborem,
quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,
incipiam.
Fracti bello fatisque repulsi

---

3 post *dolorem* puncto dist. Häckermann ZGW. 1852, 263; Ribb. 6 *fui — quis* Häck., *fui, qu.* Ribb.

ductores Danaum tot iam labentibus annis
instar montis equum divina Palladis arte
aedificant sectaque intexunt abiete costas.
votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.
huc delecta virum sortiti corpora furtim
includunt caeco lateri penitusque cavernas
ingentis uterumque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
insula, dives opum, Priami dum regna manebant,
nunc tantum sinus et statio male fida carinis;
huc se provecti deserto in litore condunt.
nos abiisse rati et vento petiisse Mycenas.
ergo omnis longo solvit se Teucria luctu.
panduntur portae; iuvat ire et Dorica castra
desertosque videre locos litusque relictum:
'hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles;
classibus hic locus, hic acie certare solebant.'
pars stupet innuptae donum exitiale Minervae
et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
duci intra muros hortatur et arce locari,
sive dolo seu iam Troiae sic fata ferebant.
at Capys et, quorum melior sententia menti,
aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
praecipitare iubent subiectisque urere flammis
aut terebrare cavas uteri et temptare latebras.
scinditur incertum studia in contraria volgus.
Primus ibi ante omnis magna comitante caterva
Laocoon ardens summa decurrit ab arce
et procul: 'o miseri, quae tanta insania, cives?
creditis avectos hostis? aut ulla putatis
dona carere dolis Danaum? sic notus Ulixes?
aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
aut haec in nostros fabricata est machina muros,
inspectura domos venturaque desuper urbi,
aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri.
quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.'
sic fatus validis ingentem viribus hastam
in latus inque feri curvam compagibus alvum
contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso

---

post v. 25 lac. stat. Ribb. 30 *acies* γ^2bcmπ; cf. Serv. 37 *subiectisve* Serv. pl. 45 Rbb. dittogr. esse suspic., in ed. mai. 45/7; cf. Kv. 1881, 3. 46 *atque haec* Heyne prop.

insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
et, si fata deum, si mens non laeva fuisset,
impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum
pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achivis,
obtulerat fidens animi atque in utrumque paratus,
seu versare dolos seu certae occumbere morti.
undique visendi studio Troiana iuventus
circumfusa ruit certantque inludere capto.
accipe nunc Danaum insidias et crimine ab uno
disce omnis.
namque ut conspectu in medio turbatus inermis
constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
'heu, quae nunc tellus', inquit 'quae me aequora possunt
accipere? aut quid iam misero mihi denique restat,
cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?'
quo gemitu conversi animi compressus et omnis
impetus. hortamur fari, quo sanguine cretus,
quidve ferat; memoret, quae sit fiducia capto.
ille haec deposita tandem formidine fatur:
'Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcumque, fatebor
verā' inquit 'neque me Argolica de gente negabo;
hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris
Belidae nomen Palamedis et incluta fama
gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
insontem infando indicio, quia bella vetabat,
demisere Neci, nunc cassum lumine lugent:
illi me comitem et consanguinitate propinquum

---

56 *stares* cod. pr. M, cf. Serv. *maneret* M², def. H. Kern BphW. 1888, 843. 59 *Dardaniae* Bähr. 1885, 386; cf. Phaedr. III prol. 28. 62 *dolo* b Non. 418, 27; cf. Serv. inde *seu superare dolo* Peerlk. 69 *nunc*] *me* Quint. IX 2, 9. 75 *quive fuat, memores* Ribb. *memor . . capto* damn. Peerlk. *memor et, quae . . coepto: 'cuncta . . verā' inquit* deleto v. 76 Fr. Schöll, Acta soc. phil. Lips. VI 1876, 353. 76 (= III 612) om. Pγb nec habent Mac nisi manu post. additum; secl. Ribb. 77 *fuerint* P²γ²c¹m; cf. Henry II 64. *quaecumque* Pγ²c¹m 86 *et*] *ut* Schenkl ap. Kl.

in arma pater primis huc misit ab annis.
abat regno incolumis regumque vigebat
s, et nos aliquod nomenque decusque
ıs. invidia postquam pellacis Ulixi
ignota loquor) superis concessit ab oris,
s vitam in tenebris luctuque trahebam
ım insontis mecum indignabar amici.
:ui demens et me, fors si qua tulisset,
ios umquam remeassem victor ad Argos,
i ultorem et verbis odia aspera movi.
iihi prima mali labes; hinc semper Ulixes
bus terrere novis, hinc spargere voces
:um ambiguas et quaerere conscius arma.
quievit enim, donec Calchante ministro —
id ego haec autem nequiquam ingrata revolvo?
moror? si omnis uno ordine habetis Achivos
ıudire sat est, iamdudum sumite poenas;
ıacus velit et magno mercentur Atridae.'
um vero ardemus scitari et quaerere causas
scelerum tantorum artisque Pelasgae.
uitur pavitans et ficto pectore fatur:
fugam Danai Troia cupiere relicta
et longo fessi discedere bello
:ntque utinam!), saepe illos aspera ponti
ısit hiems et terruit Auster euntis.
ıue, cum iam hic trabibus contextus acernis
equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
si Eurypylum scitantem oracula Phoebi
ıs, isque adytis haec tristia dicta reportat:
ine placastis ventos et virgine caesa,
rimum Iliacas, Danai, venistis ad oras;
ıe quaerendi reditus animaque litandum
:a.'' volgi quae vox ut venit ad auris,
ıere animi gelidusque per ima cucurrit
emor, cui fata parent, quem poscat Apollo.

---

firmis prop. Kl. *huc misit*] *comm.* vel *perm.* Kv. 1881, 6. *:m*] *-um* V *regnum* Pa¹b¹; cf. Henry II 76. 90 *fallacis* Pγ¹a¹ *llacis* V 99 *et . . arma* damn. Peerlk. *ansam* coni. Weidn. *ıoror, si . . est?* Wagn. Ribb.; sed cf. Vahlen, Ind. aest. Berol. 105 *casus* P¹ Ribb. 107 *persequitur* Kv. 1881, 7. 114 *m* M¹ *scitatum* M²γ²a²b²cπ gramm. cf. Serv. 117 damn. Gebh. *'et* Madv. 34 ut quidam vir doct. (Misc. crit. II 86) a Burm. laud.

hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
protrahit in medios; quae sint ea numina divom,
flagitat. et mihi iam multi crudele canebant
artificis scelus et taciti ventura videbant.
bis quinos silet ille dies tectusque recusat
prodere voce sua quemquam aut opponere morti.
vix tandem, magnis Ithaci clamoribus actus
composito rumpit vocem et me destinat arae.
adsensere omnes et, quae sibi quisque timebat,
unius in miseri exitium conversa tulere.
iamque dies infanda aderat, mihi sacra parari
et salsae fruges et circum tempora vittae:
eripui, fateor, leto me et vincula rupi
limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi
nec dulcis natos exoptatumque parentem;
quos illi fors et poenas ob nostra reposcent
effugia et culpam hanc miserorum morte piabunt.
quod te per superos et conscia numina veri,
per, si qua est, quae restet adhuc mortalibus usquam
intemerata fides, oro, miserere laborum
tantorum, miserere animi non digna ferentis.'
His lacrimis vitam damus et miserescimus ultro.
ipse viro primus manicas atque arta levari
vincla iubet Priamus dictisque ita fatur amicis:
'quisquis es (amissos hinc iam obliviscere Graios),
noster eris: mihique haec edissere vera roganti.
quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
quidve petunt? quae religio? aut quae machina belli?'
dixerat. ille dolis instructus et arte Pelasga
sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
'vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
testor numen,' ait 'vos, arae ensesque nefandi,
quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi:
fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
fas odisse viros atque omnia ferre sub auras,

---

130 *timebant* γ^1a^{1}c^1, cf. Serv. pl. — P 136 *darent si*] distinctione comprehend. Heyne, sed cf. JB. 1885, 264. 138 *dup* P^1, cf. Serv. pl.; Ribb. 142 *restat* M^{1}bπ *umquam* M^1 1 non post *Graios*, sed post *eris* fortiter distinguendum esse doc. Va Herm. 1882, 270. 151 damn. Gebh.

si qua tegunt; teneor patriae nec legibus ullis.
tu modo promissis maneas servataque serves
Troia fidem, si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaum et coepti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. impius ex quo
Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes
fatale adgressi sacrato avellere templo
Palladium caesis summae custodibus arcis
corripuere sacram effigiem manibusque cruentis
virgineas ausi divae contingere vittas,
ex illo fluere ac retro sublapsa referri
spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens.
nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
vix positum castris simulacrum: arsere coruscae
luminibus flammae arrectis salsusque per artus
sudor iit terque ipsa solo (mirabile dictu)
emicuit parmamque ferens hastamque trementem.
extemplo temptanda fuga canit aequora Calchas
nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
omina ni repetant Argis numenque reducant,
quod pelago et curvis secum avexere carinis.
et nunc quod patrias vento petiere Mycenas,
arma deosque parant comites pelagoque remenso
improvisi aderunt: ita digerit omina Calchas.
hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
hanc tamen immensam Calchas attollere molem
roboribus textis caeloque educere iussit,
ne recipi portis aut duci in moenia posset
neu populum antiqua sub religione tueri.
nam si vestra manus violasset dona Minervae,
tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum
convertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum;
sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello

---

173 *caldusque* Kv. 1878, 175. *laesosque* O. Treuber KW. 1880, 123. *subitusque* Heidtm. 1882, 26; sed *salsus* videtur deberi Ennio, cf. schol. Ver. 86, 18. 179 *advexere* χ Lad. versum deleri iussit Dietsch Theol. Verg. 7, post 183 transponi Büchner GPr. Schwerin 1866, 12. 182 *ita* .. *Calchas* damn. Hansel GPr. Sagan 1867. 183 *hanc*] *hic* Bähr. 1885, 390. 184 *nefas* .. *piaret* in susp. voc. Kl. 187 *possit* FMa²b¹cπ

venturam et nostros ea fata manere nepotes.'
Talibus insidiis periurique arte Sinonis
credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
quos neque Tydides nec Larisaeus Achilles,
non anni domuere decem, non mille carinae.
Hic aliud maius miseris multoque tremendum
obicitur magis atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(horresco referens) immensis orbibus angues
incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt.
pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
sanguineae superant undas, pars cetera pontum
pone legit sinuatque immensa volumine terga.
fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant
ardentisque oculos suffecti sanguine et igni
sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
diffugimus visu exsangues. illi agmine certo
Laocoonta petunt. et primum parva duorum
corpora natorum serpens amplexus uterque
implicat et miseros morsu depascitur artus,
post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
corripiunt spirisque ligant ingentibus; et iam
bis medium amplexi, bis collo squamea circum
terga dati superant capite et cervicibus altis.
ille simul manibus tendit divellere nodos
perfusus sanie vittas atroque veneno,
clamores simul horrendos ad sidera tollit,
qualis mugitus, fugit cum saucius aram
taurus et incertam excussit cervice securim.
at gemini lapsu delubra ad summa dracones
diffugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem
sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
numina conclamant.

---

226 *effugiunt* libri pr. M et Hamb. II. 230 *fremunt* cod. D

us muros et moenia pandimus urbis.
ınt omnes operi pedibusque rotarum
nt lapsus et stuppea vincula collo
ınt: scandit fatalis machina muros
mis. pueri circum innuptaeque puellae
canunt funemque manu contingere gaudent:
bit mediaeque minans inlabitur urbi.
ia, o divom domus Ilium et incluta bello
a Dardanidum! quater ipso in limine portae
it atque utero sonitum quater arma dedere:
us tamen immemores caecique furore
nstrum infelix sacrata sistimus arce.
tiam fatis aperit Cassandra futuris
i iussu non umquam credita Teucris:
elubra deum miseri, quibus ultimus esset
es, festa velamus fronde per urbem.
'ertitur interea caelum et ruit Oceano nox
ens umbra magna terramque polumque
idonumque dolos; fusi per moenia Teucri
uere; sopor fessos complectitur artus.
ı Argiva phalanx instructis navibus ibat
edo tacitae per amica silentia lunae
nota petens, flammas cum regia puppis
rat, fatisque deum defensus iniquis
os utero Danaos et pinea furtim
claustra Sinon. illos patefactus ad auras
equus, laetique cavo se robore promunt
ındrus Sthenelusque duces et dirus Ulixes
ıum lapsi per funem, Acamasque Thoasque
sque Neoptolemus, primusque Machaon
nelaus et ipse doli fabricator Epeos.
ınt urbem somno vinoque sepultam,
ntur vigiles, portisque patentibus omnis
unt socios atque agmina conscia iungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
t et dono divom gratissima serpit:
nnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector
adesse mihi largosque effundere fletus

235 *omnes se op.* Mähly ZöG. 1887, 419. 256 *flammans* .. Fr. Schöll, Acta Lips. 1876, 354. *cum*] *iam* Speijer.] *turris* Bähr. 1885, 392. 258 s. *et pinea* .. *illos* damn. Bähr. 392. 260 *produnt* π 263 posuit post 264 Kl. 1873, 23.

raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
pulvere perque pedes traiectus lora tumentis,
(ei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli
vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis!)
squalentem barbam et concretos sanguine crinis
volneraque illa gerens, quae circum plurima muros
accepit patrios. ultro flens ipse videbar
compellare virum et maestas expromere voces:
'o lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
exspectate venis? ut te post multa tuorum
funera, post varios hominumque urbisque labores
defessi aspicimus! quae causa indigna serenos
foedavit voltus? aut cur haec volnera cerno?'
ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
sed graviter gemitus imo de pectore ducens
'heu fuge, nate dea, teque his' ait 'eripe flammis.
hostis habet muros, ruit alta a culmine Troia.
sat patriae Priamoque datum; si Pergama dextra
defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
sacra suosque tibi commendat Troia penatis;
hos cape fatorum comites, his moenia quaere,
magna pererrato statues quae denique ponto.'
sic ait et manibus vittas Vestamque potentem
aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diverso interea miscentur moenia luctu
et magis atque magis, quamquam secreta parentis
Anchisae domus arboribusque obtecta recessit,
clarescunt sonitus armorumque ingruit horror.
excutior somno et summi fastigia tecti
ascensu supero atque arrectis auribus adsto:
in segetem veluti cum flamma furentibus austris
incidit, aut rapidus montano flumine torrens
sternit agros, sternit sata laeta boumque labores
praecipitisque trahit silvas; stupet inscius alto
accipiens sonitum saxi de vertice pastor. . .

272/3 secl. Kl. ZöG. 1876, 886. 274/6 in parenth. pos. Gofsr., Ribb. Lad. alii non item. 290 *alta* coni. Orville, cf. Serv. pl. et Wagn. LV. 72. *alto* libri, Ribb. 292 *dextra hac* Heidtm. 305 *gurgite* Serv. I 566. 306 *bovumque* Fc *bovomque* Ribb. *hominumque* π 307 *anxius* Bähr. 1885, 394.

ro manifesta fides Danaumque patescunt
:. iam Deiphobi dedit ampla ruinam
) superante domus, iam proximus ardet
)n; Sigea igni freta lata relucent.
r clamorque virum clangorque tubarum.
mens capio, nec sat rationis in armis;
merare manum bello et concurrere in arcem
)ciis ardent animi: furor iraque mentem
itant pulchrumque mori succurrit in armis.
:ce autem telis Panthus elapsus Achivom,
s Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
)anu victosque deos parvumque nepotem
)hit cursuque amens ad limina tendit.
:s summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?'
fatus eram, gemitu cum talia reddit:
:umma dies et ineluctabile tempus
iae. fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
Teucrorum; ferus omnia luppiter Argos
it; incensa Danai dominantur in urbe.
armatos mediis in moenibus adstans
equus victorque Sinon incendia miscet
)s. portis alii bipatentibus adsunt,
uot magnis umquam venere Mycenis.
lere alii telis angusta viarum
sitis; stat ferri acies mucrone corusco
a, parata neci; vix primi proelia temptant
)rum vigiles et caeco Marte resistunt.'
Othryadae dictis et numine divom
mas et in arma feror, quo tristis Erinys,
mitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
se socios Rhipeus et maximus armis
oblati per lunam Hypanisque Dymasque
i adglomerant nostro iuvenisque Coroebus
ides. illis ad Troiam forte diebus
insano Cassandrae incensus amore
r auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
qui non sponsae praecepta furentis

---

1 *Volcanesuperante* P · *sup.* a, inde *ecsup.* Ribb. 322 *quam*] m. et Schenkl ZöG. 1870, 386. *quin* Peerlk. et Meiser JJ. 1874, *quam* Kv. 1878, 180. 331 damn. Bros. 332 *alii*] *arti* Bähr. . 1879 II 141. *illi* Kl., postquam 1879, 5 vers. damn. 333 *op-*

quos ubi confertos audere in proelia vidi,
incipio super his: 'iuvenes, fortissima frustra
pectora, si vobis audendi extrema cupido
certa sedet (quae sit rebus fortuna, videtis:
excessere omnes adytis arisque relictis
di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
incensae), moriamur et in media arma ruamus!
una salus victis nullam sperare salutem.'
sic animis iuvenum furor additus. inde, lupi ceu
raptores atra in nebula, quos improba ventris
exegit caecos rabies catulique relicti
faucibus exspectant siccis, per tela, per hostis
vadimus haud dubiam in mortem mediaeque tenemus
urbis iter; Nox atra cava circumvolat umbra.
quis cladem illius noctis, quis funera fando
explicet aut possit lacrimis aequare labores?
urbs antiqua ruit multos dominata per annos;
plurima perque vias sternuntur inertia passim
corpora perque domos et religiosa deorum
limina. nec soli poenas dant sanguine Teucri;
quondam etiam victis redit in praecordia virtus
victoresque cadunt Danai. crudelis ubique
luctus, ubique pavor et plurima mortis imago.
Primus se Danaum magna comitante caterva
Androgeos offert nobis socia agmina credens
inscius atque ultro verbis compellat amicis:
'festinate, viri. nam quae tam sera moratur
segnities? alii rapiunt incensa feruntque
Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis?'
dixit et extemplo (neque enim responsa dabantur
fida satis) sensit medios delapsus in hostis.
obstipuit retroque pedem cum voce repressit.
improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
pressit humi nitens trepidusque repente refugit
attollentem iras et caerula colla tumentem,
haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
inruimus densis et circumfundimur armis
ignarosque loci passim et formidine captos

positi b Ribb. Lad. —P. 349 *auden-* P *audenti* comm. Serv. *audentem* $\gamma^2a^2bc^2\pi^2$ Serv. Ribb. 350 *sedet* Bähr. 1885, 396; idem quod s 349 in *ni* mutari iubet, errat. *sequi* libri, Ribb. Lad. 359 *dubii* Heidtm 360 *Nox* Bähr. 1885, 396. *Nox* .. *umbra* secl. cum alii tum Gofsr.

sternimus. adspirat primo fortuna labori.
atque hic successu exsultans animisque Coroebus
'o socii, qua prima' inquit 'fortuna salutis
monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur;
mutemus clipeos Danaumque insignia nobis
aptemus. dolus an virtus, quis in hoste requirat?
arma dabunt ipsi.' sic fatus deinde comantem
Androgei galeam clipeique insigne decorum
induitur laterique Argivum accommodat ensem.
hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
laeta facit; spoliis se quisque recentibus armat.
vadimus immixti Danais haud numine nostro
multaque per caecam congressi proelia noctem
conserimus, multos Danaum demittimus Orco.
diffugiunt alii ad navis et litora cursu
fida petunt; pars ingentem formidine turpi
scandunt rursus equum et nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
ecce trahebatur passis Priameia virgo
crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae
ad caelum tendens ardentia lumina frustra,
lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus
et sese medium iniecit periturus in agmen.
consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
hic primum ex alto delubri culmine telis
nostrorum obruimur oriturque miserrima caedes
armorum facie et Graiarum errore iubarum.
tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
undique collecti invadunt, acerrimus Aiax
et gemini Atridae Dolopumque exercitus omnis;
adversi rupto ceu quondam turbine venti
confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
Eurus equis; stridunt silvae saevitque tridenti
spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
apparent; primi clipeos mentitaque tela

386 *armisque* Mähly ZöG. 1887, 419. 396 *nomine* γ^1a^1 *momine*? *indumine falso* (del. *haud*) Dietsch Theol. V. 9. *h. num. dextro* prop. Güthl. 420/3 post 412 collocari iubet L. Müller RhM. 1876, 305. 422 *Priami* P Ribb.

adgnoscunt atque ora sono discordia signant.
ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
Penelei dextra divae armipotentis ad aram
procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
qui fuit in Teucris et servantissimus aequi
(dis aliter visum); pereunt Hypanisque Dymasque
confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
labentem pietas nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
testor in occasu vestro nec tela nec ullas
vitavisse vices, Danaum et, si fata fuissent,
ut caderem meruisse manu. divellimur inde;
Iphitus et Pelias mecum (quorum Iphitus aevo
iam gravior, Pelias et volnere tardus Ulixi)
protinus ad sedes Priami clamore vocati.
hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
sic Martem indomitum Danaosque ad tecta ruentis
cernimus obsessumque acta testudine limen.
haerent parietibus scalae postisque sub ipsos
nituntur gradibus clipeosque ad tela sinistris
protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidae contra turris ac tota domorum
culmina convellunt: his se, quando ultima cernunt,
extrema iam in morte parant defendere telis
auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
devolvunt; alii strictis mucronibus imas
obsedere fores, has servant agmine denso.
instaurati animi regis succurrere tectis
auxilioque levare viros vimque addere victis.
Limen erat caecaeque fores et pervius usus
tectorum inter se Priami, postesque relicti
a tergo, infelix qua se, dum regna manebant,
saepius Andromache ferre incomitata solebat
ad soceros et avo puerum Astyanacta trahebat.
evado ad summi fastigia culminis, unde
tela manu miseri iactabant inrita Teucri.
turrim in praecipiti stantem summisque sub astra

---

433 post *Danaum*, non ante dist. Peerlk. 445 *tuta* a *tecta* FMP$^2\gamma^2$bc Serv. Lad. 448 *illa* F^{1}Pγ^1?a^1 Ribb. 454/5 *inter se . . a tergo* damn. Kl. 1879, 5.

eductam tectis, unde omnis Troia videri
et Danaum solitae naves et Achaica castra,
adgressi ferro circum, qua summa labantis
iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
sedibus impulimusque: ea lapsa repente ruinam
cum sonitu trahit et Danaum super agmina late
incidit. ast alii subeunt, nec saxa nec ullum
telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
exsultat telis et luce coruscus aëna;
qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
nunc positis novus exuviis nitidusque iuventa
lubrica convolvit sublato pectore terga
arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.
una ingens Periphas et equorum agitator Achillis,
armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
succedunt tecto et flammas ad culmina iactant.
ipse inter primos correpta dura bipenni
limina perrumpit postisque a cardine vellit
aeratos; iamque excisa trabe firma cavavit
robora et ingentem lato dedit ore fenestram:
apparet domus intus et atria longa patescunt,
apparent Priami et veterum penetralia regum
armatosque vident stantis in limine primo.
at domus interior gemitu miseroque tumultu
miscetur penitusque cavae plangoribus aedes
femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
tum pavidae tectis matres ingentibus errant
amplexaeque tenent postis atque oscula figunt.
instat vi patria Pyrrhus, nec claustra neque ipsi
custodes sufferre valent: labat ariete crebro
ianua et emoti procumbunt cardine postes.
fit via vi; rumpunt aditus primosque trucidant
immissi Danai et late loca milite complent.
non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
exit oppositasque evicit gurgite moles,
fertur in arva furens cumulo camposque per omnis

---

462 *Achaia* Fc¹χ Lad. 465 *ea lapsa*] *elapsa* P¹γab¹? Ribb. 471 *lucis* Schrad. *luco* Peerlk. 497 *exiit* libri praeter c (*exilit* fuisse potest in a¹π¹); cf. Lachm. Lucr. 209.

cum stabulis armenta trahit. vidi ipse furentem
caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas,
vidi Hecubam centumque nurus Priamumque per aras
sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignis.
quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
barbarico postes auro spoliisque superbi
procubuere; tenent Danai, qua deficit ignis.

Forsitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
urbis uti captae casum convolsaque vidit
limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
arma diu senior desueta trementibus aevo
circumdat nequiquam umeris et inutile ferrum
cingitur ac densos fertur moriturus in hostis.
aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus
incumbens arae atque umbra complexa penatis:
hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum,
praecipites atra ceu tempestate columbae,
condensae et divom amplexae simulacra sedebant.
ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
ut vidit, 'quae mens tam dira, miserrime coniunx,
impulit his cingi telis? aut quo ruis?' inquit.
'non tali auxilio nec defensoribus istis
tempus eget, non, si ipse meus nunc adforet Hector.
huc tandem concede: haec ara tuebitur omnis,
aut moriere simul.' sic ore effata recepit
ad sese et sacra longaevum in sede locavit.

Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
unus natorum Priami, per tela, per hostis
porticibus longis fugit et vacua atria lustrat
saucius. illum ardens infesto volnere Pyrrhus
insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta.
ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
concidit ac multo vitam cum sanguine fudit.
hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
non tamen abstinuit nec voci iraeque pepercit:
'at tibi pro scelere', exclamat 'pro talibus ausis
di, si qua est caelo pietas, quae talia curet,
persolvant grates dignas et praemia reddant

---

503 *tanta*] *am-* P *ampla* γ^1 Ribb. 508 *meditis* $P^2\gamma^1c$; c Serv. 516 *ancipites* Heidtm.

debita, qui nati coram me cernere letum
fecisti et patrios foedasti funere voltus.
at non ille, satum quo te mentiris, Achilles
talis in hoste fuit Priamo, sed iura fidemque
supplicis erubuit corpusque exsangue sepulcro
reddidit Hectoreum meque in mea regna remisit.'
sic fatus senior telumque imbelle sine ictu
coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
ex summo clipei nequiquam umbone pependit.
cui Pyrrhus: 'referes ergo haec et nuntius ibis
Pelidae genitori, illi mea tristia facta
degeneremque Neoptolemum narrare memento;
nunc morere.' hoc dicens altaria ad ipsa trementem
traxit et in multo lapsantem sanguine nati
implicuitque comam laeva dextraque coruscum
extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
haec finis Priami, fatorum hic exitus illum
sorte tulit Troiam incensam et prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
regnatorem Asiae. iacet ingens litore truncus,
avolsumque umeris caput et sine nomine corpus.
At me tum primum saevus circumstetit horror.
obstipui; subiit cari genitoris imago,
ut regem aequaevum crudeli volnere vidi
vitam exhalantem; subiit deserta Creusa
et direpta domus et parvi casus Iuli.
respicio et, quae sit me circum copia, lustro:
deseruere omnes defessi et corpora saltu
ad terram misere aut ignibus aegra dedere.
Iamque adeo super unus eram, cum limina Vestae
servantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio; dant clara incendia lucem
erranti passimque oculos per cuncta ferenti.
illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros
et poenas Danaum et deserti coniugis iras

---

546 *ex*] *et* libri *e* cod. Vratisl. *ec* Ribb. 552 *coma* Py^1 Ribb. *laevam* P Ribb. 554 *hic*] *hac* Heins. 555 *sors tulit inc. Tr.* Gebh. distinguens ante *illum*. 557 *limine* Mähly ZöG. 1887, 416. versus 567/88 non exhibent libri, nisi si qui recentissimi ex praefatione Servii, qui a Tucca et Vario eos detractos esse dicit, repetitos inseruerunt. excluserunt eos Gruppe 173, Ribb. in ed. mai. (cf. Prol. 93), Haupt, Thilo; Peerlk. vero 567/623 delendos censet. 569 *claram* Rbb.

praemetuens, Troiae et patriae communis Erinys,
abdiderat sese atque aris invisa sedebat.
exarsere ignes animo; subit ira cadentem
ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.
'scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenas
aspiciet partoque ibit regina triumpho
coniugiumque domumque patres natosque videbit
Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris:
occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium totiens sudarit sanguine litus?
non ita. namque etsi nullum memorabile nomen
feminea in poena est, habet haec victoria laudem.
  exstinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis
  laudabor poenas animumque explesse iuvabit
  ultricis flammae et cineres satiasse meorum.'
talia iactabam et furiata mente ferebar,
cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
obtulit et pura per noctem in luce refulsit
alma parens confessa deam, qualisque videri
caelicolis et quanta solet, dextraque prehensum
continuit roseoque haec insuper addidit ore:
'nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
quid furis aut quonam nostri tibi cura recessit?
non prius aspicies, ubi fessum aetate parentem
liqueris Anchisen? superet coniunxne Creusa,
Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiae
circum errant acies et, ni mea cura resistat,
iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis.
non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae
culpatusve Paris, divom inclementia, divom,
has evertit opes sternitque a culmine Troiam.
aspice (namque omnem, quae nunc obducta tuenti
mortalis hebetat visus tibi et umida circum
caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
iussa time neu praeceptis parere recusa):

---

576 *et sceleratae* post Valesium Heyne. *et celeratas* G. Linke Güthl. 1886, 11. *ex scelerata* Heidtm. *et scelerata ex* Häberlin 1887, 601. 579 damn. Wagn., sed cf. Hom. Γ 140. 584 *haec* libri Serv., *nec habet* editores pr. Thilonem. 587 *flamma* solet, *famae* Serv. cod. Cass., *famam* cet., *flammam* R. Stephanus; *ul fama* prop. Thilo, *ultricique manu cineres* Fr. Schöll ap. Thi ed. Serv.

hic, ubi disiectas moles avolsaque saxis
saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti
fundamenta quatit totamque a sedibus urbem
eruit. hic Iuno Scaeas saevissima portas
prima tenet sociumque furens a navibus agmen
ferro accincta vocat.
iam summas arces Tritonia (respice) Pallas
insedit nimbo effulgens et Gorgone saeva.
ipse pater Danais animos virisque secundas
sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
eripe, nate, fugam finemque impone labori.
nusquam abero et tutum patrio te limine sistam.'
dixerat et spissis noctis se condidit umbris.
apparent dirae facies inimicaque Troiae
numina magna deum.
Tum vero omne mihi visum considere in ignis
Ilium et ex imo verti Neptunia Troia;
ac veluti summis antiquam in montibus ornum
cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
eruere agricolae certatim; illa usque minatur
et tremefacta comam concusso vertice nutat,
vulneribus donec paulatim evicta supremum
congemuit traxitque iugis avolsa ruinam. . . .
descendo ac ducente dea flammam inter et hostis
expedior; dant tela locum flammaeque recedunt.
Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos
optabam primum montis primumque petebam,
abnegat excisa vitam producere Troia
exsiliumque pati. 'vos o, quibus integer aevi
sanguis' ait 'solidaeque suo stant robore vires,
vos agitate fugam.
me si caelicolae voluissent ducere vitam,
has mihi servassent sedes. satis una superque
vidimus excidia et captae superavimus urbi.
sic, o sic positum adfati discedite corpus.
ipse manu mortem inveniam: miserebitur hostis

616 *limbo* Moret. II², Monac. 10719, Basil. A (Henry II 288), comm. Serv.; Lad. Ribb. 619 *i rape* Heins. *fuga* Leid., inde *te er., n., fuga* Heidtm. 632 *de*^{a} P *deo* M^{2}V^{2}γ^{2}b^{1}c^{2} Serv. Prob. 89, 6. schol. Ver. 95, 26. Macr. III 8, 1. Ribb. Lad. 645 *manens* Kv. 1881, 41. *ma-*

exuviasque petet. facilis iactura sepulcri.
iam pridem invisus divis et inutilis annos
demoror, ex quo me divom pater atque hominum rex
fulminis adflavit ventis et contigit igni.'
Talia perstabat memorans fixusque manebat.
nos contra effusi lacrimis coniunxque Creusa
Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum
cuncta pater fatoque urgenti incumbere vellet.
abnegat inceptoque et sedibus haeret in isdem.
rursus in arma feror mortemque miserrimus opto.
nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
'mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
sperasti tantumque nefas patrio excidit ore?
si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
et sedet hoc animo perituraeque addere Troiae
teque tuosque iuvat: patet isti ianua leto,
iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
eripis, ut mediis hostem in penetralibus utque
Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam
alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos.
reddite me Danais, sinite instaurata revisam
proelia. numquam omnes hodie moriemur inulti.'
Hinc ferro accingor rursus clipeoque sinistram
insertabam aptans meque extra tecta ferebam.
ecce autem complexa pedes in limine coniunx
haerebat parvumque patri tendebat Iulum:
'si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
hanc primum tutare domum. cui parvus Iulus,
cui pater et coniunx quondam tua dicta relinquor?'
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
namque manus inter maestorumque ora parentum
ecce levis summo de vertice visus Iuli
fundere lumen apex tactuque innoxia mollis
lambere flamma comas et circum tempora pasci.

---

num morti coni. Kl. *aut miserebitur* prop. Wagn. 683 *molli* V, si audimus Henry II 321.

nos pavidi trepidare metu crinemque flagrantem
excutere et sanctos restinguere fontibus ignis.
at pater Anchises oculos ad sidera laetus
extulit et caelo palmas cum voce tetendit:
'Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
aspice nos (hoc tantum) et, si pietate meremur,
da deinde augurium, pater, atque haec omina firma.'
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
intonuit laevum et de caelo lapsa per umbras
stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
illam summa super labentem culmina tecti
cernimus Idaea claram se condere silva
signantemque vias; tum longo limite sulcus
dat lucem et late circum loca sulfure fumant.
hic vero victus genitor se tollit ad auras
adfaturque deos et sanctum sidus adorat:
'iam iam nulla mora est: sequor et, qua ducitis, adsum,
di patrii; servate domum, servate nepotem.
vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
cedo equidem nec, nate, tibi comes ire recuso.'
dixerat ille; et iam per moenia clarior ignis
auditur propiusque aestus incendia volvunt.
'ergo age, care pater, cervici imponere nostrae;
ipse subibo umeris nec me labor iste gravabit.
quo res cumque cadent, unum et commune periclum,
una salus ambobus erit. mihi parvus Iulus
sit comes et longe servet vestigia coniunx.
vos, famuli, quae dicam, animis advertite vestris.
est urbe egressis tumulus templumque vetustum
desertae Cereris iuxtaque antiqua cupressus
religione patrum multos servata per annos:
hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
tu, genitor, cape sacra manu patriosque penatis;
me bello e tanto digressum et caede recenti
attrectare nefas, donec me flumine vivo
abluero.'

---

690 sine parenth. ed.; post *nos* commate distingui vult Vahlen, Ind. aest. Berol. 1880, 9. 691 *augurium* Probus 14, 12 *auxilium* libri. 696 et 697 versuum initia *cern. Id.* et *sign. vias* inter se mutavit Kl. 1879, 6. 697 *dum* Wak. 699 *tollere* $P\gamma^1a^1$ Ribb. 711 *et lente* Brandt GPr. Bernburg 1876, 15. *haud longe* Güthl. 1877, 13. *atque legens* Schenkl ZöG. 1870, 394. *a tergo* Bähr. 1885, 401.

haec fatus latos umeros subiectaque colla
veste super fulvique insternor pelle leonis
succedoque oneri; dextrae se parvus Iulus
implicuit sequiturque patrem non passibus aequis;
pone subit coniunx. ferimur per opaca locorum,
et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
suspensum et pariter comitique onerique timentem.
Iamque propinquabam portis omnemque videbar
evasisse viam, subito cum creber ad auris
visus adesse pedum sonitus genitorque per umbram
prospiciens 'nate', exclamat 'fuge, nate; propinquant.
ardentis clipeos atque aera micantia cerno.'
hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
confusam eripuit mentem. namque avia cursu
dum sequor et nota excedo regione viarum,
heu! (misero coniunx fatone erepta?) Creusa
substitit (erravitne via seu lassa resedit?
incertum) nec post oculis est reddita nostris;
nec prius amissam respexi animumque reflexi,
quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
venimus; hic demum collectis omnibus una
defuit et comites natumque virumque fefellit.
quem non incusavi amens hominumque deorumque?
aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penatis
commendo sociis et curva valle recondo,
ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis:
stat casus renovare omnis omnemque reverti
per Troiam et rursus caput obiectare periclis.
principio muros obscuraque limina portae,
qua gressum extuleram, repeto et vestigia retro
observata sequor per noctem et lumine lustro:
horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.
inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
me refero: inruerant Danai et tectum omne tenebant.
ilicet ignis edax summa ad fastigia vento

---

727 *examine* Bähr. ib. 738 sine parenthesi *fato est* Peerlk. Lad. *fato mi* Ribb. *fato en* Häberlin PhA. 1887, 600. 741 *ve* a² Ribb. 749 damn. Peerlk. et Ribb.

volvitur, exsuperant flammae, furit aestus ad auras.
procedo et Priami sedes arcemque reviso.
et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
praedam adservabant. huc undique Troïa gaza
incensis erepta adytis mensaeque deorum
crateresque auro solidi captivaque vestis
congeritur. pueri et pavidae longo ordine matres
stant circum.
ausus quin etiam voces iactare per umbram
implevi clamore vias maestusque Creusam
nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
visa mihi ante oculos et nota maior imago
(obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit),
tum sic adfari et curas his demere dictis:
'quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
o dulcis coniunx? non haec sine numine divom
eveniunt, nec te comitem hinc portare Creusam
fas aut ille sinit superi regnator Olympi.
longa tibi exsilia et vastum maris aequor arandum.
et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
inter opima virum leni fluit agmine Thybris:
illic res laetae regnumque et regia coniunx
parta tibi; lacrimas dilectae pelle Creusae.
non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas
aspiciam aut Grais servitum matribus ibo,
Dardanis et divae Veneris nurus;
sed me magna deum genetrix his detinet oris.
iamque vale et nati serva communis amorem.'
haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem
dicere deseruit tenuisque recessit in auras.
[ter conatus ibi collo dare bracchia circum,
ter frustra comprensa manus effugit imago
par levibus ventis volucrique simillima somno.]
sic demum socios consumpta nocte reviso.

---

771 *ruenti* $P\gamma^1$c Ribb. 775 (= III 153. VIII 35; cf. Serv. pl.) damn. Ribb. 778 *comitem hinc asportare* $P\gamma^1$ac^{2}m *hinc comitem asportare* b^3 Mentel. II, cf. Serv.; Ribb. 792/4 (=VI 700/2) damn. L. Müller 370 et Albr. 420, 792/3 Weidn.

Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
invenio admirans numerum, matresque virosque,
collectam exsilio pubem, miserabile volgus.
undique convenere animis opibusque parati
in quascumque vellm pelago deducere terras.
iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
ducebatque diem Danaique obsessa tenebant
limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
cessi et sublato montis genitore petivi.

ONE OF THE
MOTTOS of
THE
ALLGLORIOUS
STATE
of
South Carolina

III.

Troiani deleta patria servati Antandro abeunt exsulatum: —12
in Thracia urbem condunt, crudeli morte Polydori cognita deserunt; 68
Deli ab Apolline consulto antiquam patriam petere iubentur; 120
Cretam arbitrati esse patriam occupant, sed parum prospere. 191

In Strophades insulas delati Harpyias aggrediuntur, aggressi fugiunt. 277
lustro ad Actium condito Buthroti inveniunt Andromachen, 355
Heleni regis propinqui hospitio ac vaticinio adiuvantur, 471
amice dimissi praeter montes Ceraunios in Italiam pergunt. 520

Italiam cum fausto omine nacti Anchisae iussu precantur deos, 547
sinum Tarentinum praetervecti prope Aetnam montem appellunt, 587
ubi desertus Ulixis socius monet cavendum esse Polyphemum. 654
quem simulac viderunt appropinquantem, temere naves solvunt 691
Pachynoque superato Drepanum veniunt, ubi Anchises moritur. 715
inde ad Libyam se delatum esse ubi dixit, Aeneas conticuit.

Mare Aegaeum et Ionium et Siculum percurritur.

Postquam res Asiae Priamique evertere gentem
immeritam visum superis ceciditque superbum
Ilium et omnis humo fumat Neptunia Troia,
diversa exsilia et desertas quaerere terras
auguriis agimur divom classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae
incerti, quo fata ferant, ubi sistere detur,
contrahimusque viros. vix prima inceperat aestas,
et pater Anchises dare fatis vela iubebat,
litora cum patriae lacrimans portusque relinquo
et campos, ubi Troia fuit. feror exsul in altum
cum sociis natoque penatibus et magnis dis.
Terra procul vastis colitur Mavortia campis
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo,
hospitium antiquum Troiae sociique penates,
dum fortuna fuit. feror huc et litore curvo

4 *desertas*] *diversas* Bros., cf. Kl. 1879, 7.

moenia prima loco fatis ingressus iniquis
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionaeae matri divisque ferebam
auspicibus coeptorum operum superoque nitentem
caelicolum regi mactabam in litore taurum.
forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
accessi viridemque ab humo convellere silvam
conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras:
horrendum et dictu video mirabile monstrum.
nam quae prima solo ruptis radicibus arbos
vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae
et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
membra quatit gelidusque coit formidine sanguis.
rursus et alterius lentum convellere vimen
insequor et causas penitus temptare latentis:
ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
multa movens animo nymphas venerabar agrestis
Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis,
rite secundarent visus omenque levarent.
tertia sed postquam maiore hastilia nisu
adgredior genibusque adversae obluctor harenae,
(eloquar an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
auditur tumulo et vox reddita fertur ad auris:
'quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto,
parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
externum tulit aut cruor hic de stipite manat
(heu! fuge crudelis terras, fuge litus avarum):
nam Polydorus ego; hic confixum ferrea texit
telorum seges et iaculis increvit acutis.'
tum vero ancipiti mentem formidine pressus
obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi, cum iam diffideret armis
Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
ille, ut opes fractae Teucrum et Fortuna recessit,
res Agamemnonias victriciaque arma secutus
fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat et auro
vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,

---

33 *liquitur* Bähr. 1887, 260.

auri sacra fames! postquam pavor ossa reliquit,
delectos populi ad proceres primumque parentem
monstra deum refero et, quae sit sententia, posco.
omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
linqui pollutum hospitium et dare classibus austros.
ergo instauramus Polydoro funus et ingens
aggeritur tumulo tellus; stant manibus arae
caeruleis maestae vittis atraque cupresso
et circum Iliades crinem de more solutae;
inferimus tepido spumantia cymbia lacte
sanguinis et sacri pateras animamque sepulcro
condimus et magna supremum voce ciemus.
Inde, ubi prima fides pelago placataque venti
dant maria et lenis crepitans vocat auster in altum,
deducunt socii navis et litora complent.
provehimur portu terraeque urbesque recedunt.
sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri et Neptuno Aegaeo,
quam pius Arquitenens oras et litora circum
errantem Mycono e celsa Gyaroque revinxit
immotamque coli dedit et contemnere ventos.
huc feror, haec fessos tuto placidissima portu
accipit. egressi veneramur Apollinis urbem.
rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
vittis et sacra redimitus tempora lauro
occurrit, veterem Anchisen adgnovit amicum;
iungimus hospitio dextras et tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
'da propriam, Thymbraee, domum, da moenia fessis
et genus et mansuram urbem; serva, altera Troiae
Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli.
quem sequimur? quove ire iubes? ubi ponere sedes?
da, pater, augurium atque animis inlabere nostris.'
vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente,
liminaque laurusque dei, totusque moveri
mons circum et mugire adytis cortina reclusis.

---

61 *linquere* χ Donat. Ter. Andr. 16. 69 s. *placataque eunti dat* Kl. 1879, 9. 75 *prius* Bentl., comm. Serv. pl. 76 *Mycono celsa* π^2 Lad.; cf. Wagn. LV. 31. *Gyaro celsa Myconoque* 'ant. plerique omnes' Pierii. 82 *agnoscit* Ma^{1}cπ 84 *dei*] *adiens* Bähr. 1887, 260. *veneramur* Bentl. 86 *serva*] *regna* Bähr. 1887, 261 excluso v. 87. 87 *reliquias* cet. (=I 30) damn. Albr. 427.

submissi petimus terram et vox fertur ad auris:
'Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto
accipiet reduces: antiquam exquirite matrem;
hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris
et nati natorum et qui nascentur ab illis.'
haec Phoebus; mixtoque ingens exorta tumultu
laetitia et cuncti, quae sint ea moenia, quaerunt,
quo Phoebus vocet errantis iubeatque reverti.
tum genitor veterum volvens monumenta virorum
'audite, o proceres,' ait 'et spes discite vestras.
Creta Iovis magni medio iacet insula ponto,
mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae.
centum urbes habitant magnas, uberrima regna,
maximus unde pater, si rite audita recordor,
Teucrus Rhoeteas primum est advectus ad oras
optavitque locum regno. nondum Ilium et arces
Pergameae steterant; habitabant vallibus imis.
hinc mater cultrix Cybelae Corybantiaque aera
Idaeumque nemus, hinc fida silentia sacris
et iuncti currum dominae subiere leones.
ergo agite et, divom ducunt qua iussa, sequamur;
placemus ventos et Gnosia regna petamus.
nec longo distant cursu: modo Iuppiter adsit,
tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.'
sic fatus meritos aris mactavit honores,
taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Fama volat pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque litora Cretae,
hoste vacare domos sedesque adstare relictas.
nauticus exoritur vario certamine clamor;
hortantur socii, Cretam proavosque petamus.
linquimus Ortygiae portus pelagoque volamus
bacchatamque iugis Naxon viridemque Donysam,
Olearon niveamque Paron sparsasque per aequor
Cycladas et crebris legimus freta concita terris.

---

108 *ad* M *in* cet. libri, Ribb. 111 *Cybelae* Heins. *Cybele* FMPγbπ *Cybeli* ac^2 Serv. Ribb. 123 post *vacare,* non post *Cretae* dist. Bros. *domus* b$^1\pi$ *domum* FPγ^1 Ribb. 125 s. *Naxum* .. *Olearum* .. *Parum* FPγ^1 Ribb. 127 *consita* χ Rbb. 128/30 Wagn., 128/9 Peerlk. et Ribb., 129 Kl. 1879, 10 pos. post 123; cf. JB. 1882, 138.

prosequitur surgens a puppi ventus euntis
et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
ergo avidus muros optatae molior urbis
Pergameamque voco et laetam cognomine gentem
hortor amare focos arcemque attollere tectis.
iamque fere sicco subductae litore puppes,
conubis arvisque novis operata iuventus,
iura domosque dabam, subito cum tabida membris
corrupto caeli tractu miserandaque venit
arboribusque satisque lues et letifer annus.
linquebant dulcis animas aut aegra trahebant
corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
arebant herbae et victum seges aegra negabat.
rursus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenso
hortatur pater ire mari veniamque precari,
quam fessis finem rebus ferat, unde laborum
temptare auxilium iubeat, quo vertere cursus.
Nox erat et terris animalia somnus habebat:
effigies sacrae divom Phrygiique penates,
quos mecum ab Troia mediisque ex ignibus urbis
extuleram, visi ante oculos adstare iacentis
in somnis, multo manifesti lumine, qua se
plena per insertas fundebat luna fenestras;
tum sic adfari et curas his demere dictis:
'quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
hic canit et tua nos en ultro ad limina mittit.
nos te Dardania incensa tuaque arma secuti,
nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
idem venturos tollemus in astra nepotes
imperiumque urbi dabimus. tu moenia magnis
magna para longumque fugae ne linque laborem.
mutandae sedes. non haec tibi litora suasit
Delius aut Cretae iussit considere Apollo.
est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
terra antiqua, potens armis atque ubere glaebae;
Oenotri coluere viri, nunc fama minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem:
hae nobis propriae sedes, hinc Dardanus ortus

---

135 *iam Berecynteo* coni. Wagn. *siccoe* M¹, inde *siccae* Kl. ZöG. 1881, 590. verba *sicco . . puppes* secl. Ribb., Peerlk. vero 134 *arcemque . . iuventus* 136. 140 *animas*] *auras* prop. Kl. 159 *orbis* Gebh.

Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
surge age et haec laetus longaevo dicta parenti
haud dubitanda refer, Corythum terrasque requirat
Ausonias: Dictaea negat tibi Iuppiter arva.'
talibus attonitus visis et voce deorum
(nec sopor illud erat, sed coram adgnoscere voltus
velatasque comas praesentiaque ora videbar;
tum gelidus toto manabat corpore sudor)
corripio e stratis corpus tendoque supinas
ad caelum cum voce manus et munera libo
intemerata focis. perfecto laetus honore
Anchisen facio certum remque ordine pando.
adgnovit prolem ambiguam geminosque parentes
seque novo veterum deceptum errore locorum;
tum memorat: 'nate Iliacis exercite fatis,
sola mihi talis casus Cassandra canebat.
nunc repeto haec generi portendere debita nostro
et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare.
sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
cedamus Phoebo et moniti meliora sequamur.'
sic ait, et cuncti dicto paremus ovantes.
hanc quoque deserimus sedem paucisque relictis
vela damus vastumque cava trabe currimus aequor.
Postquam altum tenuere rates nec iam amplius ullae
apparent terrae, caelum undique et undique pontus,
tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber
noctem hiememque ferens et inhorruit unda tenebris.
continuo venti volvunt mare magnaque surgunt
aequora, dispersi iactamur gurgite vasto;
involvere diem nimbi et nox umida caelum
abstulit, ingeminant abruptis nubibus ignes.
excutimur cursu et caecis erramus in undis;
ipse diem noctemque negat discernere caelo
nec meminisse viae media Palinurus in unda.
tris adeo incertos caeca caligine soles
erramus pelago, totidem sine sidere noctes.

---

199 *abrupti* G Moret. III; cf. Lucr. II 214. post v. 204 Serv. pl. tres affert versus, qui 'circumducti inventi dicuntur et extra paginam in mundo':

hinc Pelopis gentes Maleaeque sonantia saxa
circumstant pariterque undae terraeque minantur.
pulsamur saevis et circumsistimur undis.

quarto terra die primum se attollere tandem
visa, aperire procul montis ac volvere fumum.
vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautae
adnixi torquent spumas et caerula verrunt.
servatum ex undis Strophadum me litora primum
accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae,
insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno
Harpyiaeque colunt aliae, Phineia postquam
clausa domus mensasque metu liquere priores.
tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis.
virginei volucrum voltus, foedissima ventris
proluvies, uncaeque manus et pallida semper
ora fame.
huc ubi delati portus intravimus, ecce
laeta boum passim campis armenta videmus
caprigenumque pecus nullo custode per herbas.
inruimus ferro et divos ipsumque vocamus
in partem praedamque Iovem; tum litore curvo
exstruimusque toros dapibusque epulamur opimis.
at subitae horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiae et magnis quatiunt clangoribus alas
diripiuntque dapes contactuque omnia foedant
immundo; tum vox taetrum dira inter odorem.
rursum in secessu longo sub rupe cavata
instruimus mensas arisque reponimus ignem;
rursum ex diverso caeli caecisque latebris
turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis,
polluit ore dapes. sociis tunc, arma capessant,
edico et dira bellum cum gente gerendum.
haud secus ac iussi faciunt tectosque per herbam
disponunt enses et scuta latentia condunt.
ergo ubi delapsae sonitum per curva dedere
litora, dat signum specula Misenus ab alta
aere cavo. invadunt socii et nova proelia temptant,
obscenas pelagi ferro foedare volucres.
sed neque vim plumis ullam nec volnera tergo

arboribus clausam circum atque horrentibus umbris

209 *prima* Mγ *prim-* P. 210 *excipiunt* libri praeter Mb$^1\pi$ 230 (=I 311) secl. Ribb. *clausa* M$^2\gamma^2a^2\chi$ *clausi* b$^2c^2\chi$ Wagn. Lad. *clausa in* Nettleship, Journ. of Phil. 1886, 32. 241 damn. Bähr. 1887, 264 [4]).

accipiunt celerique fuga sub sidera lapsae
semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
una in praecelsa consedit rupe Celaeno,
infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
'bellum etiam pro caede boum stratisque iuvencis,
Laomedontiadae, bellumne inferre paratis
et patrio Harpyias insontis pellere regno?
accipite ergo animis atque haec mea figite dicta,
quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
praedixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis ventisque vocatis
ibitis Italiam portusque intrare licebit;
sed non ante datam cingetis moenibus urbem,
quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
ambesas subigat malis absumere mensas.'
dixit et in silvam pinnis ablata refugit.
at sociis subita gelidus formidine sanguis
deriguit; cecidere animi, nec iam amplius armis,
sed votis precibusque iubent exposcere pacem,
sive deae seu sint dirae obscenaeque volucres.
et pater Anchises passis de litore palmis
numina magna vocat meritosque indicit honores:
'di, prohibete minas; di, talem avertite casum
et placidi servate pios!' tum litore funem
deripere excussosque iubet laxare rudentis.
tendunt vela Noti: fugimus spumantibus undis,
qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.
iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos
Dulichiumque Sameque et Neritos ardua saxis.
effugimus scopulos Ithacae, Laërtia regna,
et terram altricem saevi exsecramur Ulixi.
mox et Leucatae nimbosa cacumina montis
et formidatus nautis aperitur Apollo.
hunc petimus fessi et parvae succedimus urbi;
ancora de prora iacitur, stant litore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti
lustramurque Iovi votisque incendimus aras
Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.

253 post *vocatis* colon poni iubet Kv. 1881, 50; sed cf. Kl. 1882, 6
262 damn. Rbb.; Georgii, Festschr. d. Gymn. Württ. 1877, 78, collocai vult post 235. 267 *dirip.* Mb¹c Lad. 268 *fugimus*] *ferimur* P² Rbb. 275 *et*] *nec* Bähr. 264.

exercent patrias oleo labente palaestras
nudati socii; iuvat evasisse tot urbes
Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis.
interea magnum sol circumvolvitur annum
et glacialis hiems aquilonibus asperat undas.
aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis,
postibus adversis figo et rem carmine signo:
AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.
linquere tum portus iubeo et considere transtris.
certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.
protinus aërias Phaeacum abscondimus arces
litoraque Epiri legimus portuque subimus
Chaonio et celsam Buthroti accedimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes
coniugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum
et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
obstipui miroque incensum pectus amore
compellare virum et casus cognoscere tantos.
progredior portu classis et litora linquens,
sollemnis cum forte dapes et tristia dona
ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
libabat cineri Andromache manisque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite inanem
et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.
ut me conspexit venientem et Troïa circum
arma amens vidit, magnis exterrita monstris
deriguit visu in medio, calor ossa reliquit,
labitur et longo vix tandem tempore fatur:
'verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est?' dixit lacrimasque effudit et omnem
implevit clamore locum. vix pauca furenti
subicio et raris turbatus vocibus hisco:
'vivo equidem vitamque extrema per omnia duco;
ne dubita, nam vera vides.
heu! quis te casus deiectam coniuge tanto
excipit aut quae digna satis fortuna revisit,
Hectoris Andromache? Pyrrhin conubia servas?'

284/5 post 288 coll. Kl. 1879, 12 lac. inter v. 285 et 289 statuens. 319 *Andromachen* $c^1\chi$ cf. Serv. Lad. interrogandi signum vulgo post *revisit* pon., non post *Andr.*; mut. Ribb.

deiecit voltum et demissa voce locuta est:
'o felix una ante alias Priameia virgo
hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos
nec victoris heri tetigit captiva cubile!
nos patria incensa diversa per aequora vectae
stirpis Achilleae fastus iuvenemque superbum
servitio enixae tulimus; qui deinde secutus
Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos
me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
ast illum ereptae magno inflammatus amore
coniugis et scelerum furiis agitatus Orestes
excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.
morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit
Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?
quid puer Ascanius? superatne et vescitur aura,
quem tibi iam Troia . . . . . ?
ecqua tamen puero est amissae cura parentis?
ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?'
talia fundebat lacrimans longosque ciebat
incassum fletus, cum sese a moenibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus adfert
adgnoscitque suos laetusque ad limina ducit
[et multum lacrimas verba inter singula fundit].
procedo et parvam Troiam simulataque magnis
Pergama et arentem Xanthi cognomine rivum
adgnosco Scaeaeque amplector limina portae.
nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur.
illos porticibus rex accipiebat in amplis;
aulai medio libabant pocula Bacchi

---

327 *nexae* coni. Kl. 330 *flammatus* FPγ^1 Ribb. 333 *oreditu* Kv. 1881, 55. 339/43 damn. Peerlk., 340/1 Gruppe 32, 340/3 Güthl 340 *quem*] *quae* ex Menag. Il Wagn. et edit. inde omnes. versiculum transponi vult Madv. 34 post 336, Georgii 1877, 76 post 338, Münsche GPr. Jauer 1879, 13 addito *est* post 337. 348 damn. Ribb. ut dittogr v. 344, cui in ed. min. praemisit uncis inclusum v. initio mutato in *hae multum lacrimans lacrimans* Pγ^1, cf. Serv.

impositis auro dapibus paterasque tenebant.
Iamque dies alterque dies processit et aurae
vela vocant tumidoque inflatur carbasus austro:
his vatem aggredior dictis ac talia quaeso:
'Troiugena, interpres divom, qui numina Phoebi,
qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis
et volucrum linguas et praepetis omina pinnae,
fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
religio et cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere et terras temptare repostas;
sola novum dictuque nefas Harpyia Celaeno
prodigium canit et tristis denuntiat iras
obscenamque famem): quae prima pericula vito?
quidve sequens tantos possim superare labores?'
hic Helenus caesis primum de more iuvencis
exorat pacem divom vittasque resolvit
sacrati capitis meque ad tua limina, Phoebe,
ipse manu multo suspensum numine ducit
atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:
'nate dea (nam te maioribus ire per altum
auspiciis manifesta fides; sic fata deum rex
sortitur volvitque vices, is vertitur ordo),
pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
aequora et Ausonio possis considere portu,
expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno.
principio Italiam, quam tu iam rere propinquam
vicinosque, ignare, paras invadere portus,
longa procul longis via dividit invia terris.
ante et Trinacria lentandus remus in unda
et salis Ausonii lustrandum navibus aequor
infernique lacus Aeaeaeque insula Circae,
quam tuta possis urbem componere terra.
signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
litoreis ingens inventa sub ilicibus sus
triginta capitum fetus enixa iacebit,
alba, solo recubans, albi circum ubera nati,

---

355 verba *pat. ten.* iam Heynio suspecta secl. Gebh. 360 *qui tr. Cl. et l.* Madv. 35. 362 *omnis* $P\gamma^1$ Ribb. non 374 s. *nam .. ordo*, sed 375 s. *sic .. ordo* parenthesi saepsit Lad. contra 377/80 in parenthesi pos. Kl. 1879, 13. 386 damn. Gebh.

is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
nec tu mensarum morsus horresce futuros:
fata viam invenient aderitque vocatus Apollo.
has autem terras Italique hanc litoris oram,
proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
effuge; cuncta malis habitantur moenia Grais:
hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus, hic illa ducis Meliboei
parva Philoctetae subnixa Petelia muro.
quin, ubi transmissae steterint trans aequora classes
et positis aris iam vota in litore solves,
purpureo velare comas adopertus amictu,
ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
hostilis facies occurrat et omina turbet.
hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
hac casti maneant in religione nepotes.
ast ubi digressum Siculae te admoverit orae
ventus et angusti rarescent claustra Pelori,
laeva tibi tellus et longo laeva petantur
aequora circuitu, dextrum fuge litus et undas.
haec loca vi quondam et vasta convolsa ruina
(tantum aevi longinqua valet mutare vetustas)
dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
una foret; venit medio vi pontus et undis
Hesperium Siculo latus abscidit arvaque et urbes
litore diductas angusto interluit aestu.
dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis
obsidet atque imo barathri ter gurgite vastos
sorbet in abruptum fluctus rursusque sub auras
erigit alternos et sidera verberat unda.
at Scyllam caecis cohibet spelunca latebris
ora exsertantem et navis in saxa trahentem.
prima hominis facies et pulchro pectore virgo
pube tenus, postrema immani corpore pistrix
delphinum caudas utero commissa luporum.
praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
cessantem, longos et circumflectere cursus,
quam semel informem vasto vidisse sub antro

---

415 damn. Gruppe 34. 419 *litore*] *aequore* Seneca, Nat. quaest VI 30, 1.

Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.
praeterea, si qua est Heleno prudentia vati,
si qua fides, animum si veris implet Apollo,
unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum
praedicam et repetens iterumque iterumque monebo:
Iunonis magnae primum prece numen adora,
Iunoni cane vota libens dominamque potentem
supplicibus supera donis; sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta.
huc ubi delatus Cumaeam accesseris urbem
divinosque lacus et Averna sonantia silvis,
insanam vatem aspicies, quae rupe sub ima
fata canit foliisque notas et nomina mandat.
quaecumque in foliis descripsit carmina virgo,
digerit in numerum atque antro seclusa relinquit;
illa manent immota locis neque ab ordine cedunt.
verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
impulit et teneras turbavit ianua frondes,
numquam deinde cavo volitantia prendere saxo
nec revocare situs aut iungere carmina curat.
inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae.
hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
quamvis increpitent socii et vi cursus in altum
vela vocet possisque sinus implere secundos,
quin adeas vatem precibusque oracula poscas.
ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat.
illa tibi Italiae populos venturaque bella
et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
expediet cursusque dabit venerata secundos.
haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
vade age et ingentem factis fer ad aethera Troiam.'
Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
imperat ad navis ferri stipatque carinis
ingens argentum Dodonaeosque lebetas,
loricam consertam hamis auroque trilicem
et conum insignis galeae cristasque comantis,

---

433 ante *vati* dist. Ribb.; cf. Serv. 448 *ventos* Bähr. 1887, 271. 449 *ianua*] *flamine* Schrad. ante 452 H. J. Heller Phil. 1886, 683 excidisse putat hunc fere versum: *et qui tum veniunt donis responsa petentes.* 460 *sacerdos* m, Bentl. 464 *gravia a sectoque* Lachm. Lucr. 76. *gravia ac secto* Schap.

arma Neoptolemi. sunt et sua dona parenti.
addit equos, additque duces;
remigium supplet; socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare iubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
quem Phoebi interpres multo compellat honore:
'coniugio Anchise Veneris dignate superbo,
cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
ecce tibi Ausoniae tellus: hanc arripe velis.
et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est;
Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
vade' ait 'o felix nati pietate. quid ultra
provehor et fando surgentis demoror austros?'
nec minus Andromache digressu maesta supremo
fert picturatas auri subtegmine vestes
et Phrygiam Ascanio chlamydem nec cedit honore
textilibusque onerat donis ac talia fatur:
'accipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
coniugis Hectoreae. cape dona extrema tuorum,
o mihi sola mei super Astyanactis imago:
sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat,
et nunc aequali tecum pubesceret aevo.'
hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
'vivite felices, quibus est fortuna peracta
iam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
vobis parta quies, nullum maris aequor arandum,
arva neque Ausoniae semper cedentia retro
quaerenda. effigiem Xanthi Troiamque videtis,
quam vestrae fecere manus melioribus, opto,
auspiciis, et quae fuerit minus obvia Grais.
si quando Thybrim vicinaque Thybridis arva
intraro gentique meae data moenia cernam,
cognatas urbes olim populosque propinquos
Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor
atque idem casus, unam faciemus utramque
Troiam animis; maneat nostros ea cura nepotes.'
Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,

---

475 *Anchisae* M^1P^2 —G *Anchisa* $M^2\gamma a^2b^2c\pi$ Serv. gramm. Ribb. Lad. 483 *subtemine* $M^2P\gamma^2ab^2c\pi^1$ Serv. Lad. 484 *honori* $GM\gamma^2bc\pi$, cf. Serv.; Lad. 499 *fueris* G^1 *fuerint* $MP\gamma^1c^1$ Ribb. 503 *Hesperiam* $GM\gamma^1a^1$, inde *Epirum Hesperiam* Heyne. 504 *utrimque* prop. Kl.

unde iter Italiam cursusque brevissimus undis.
sol ruit interea et montes umbrantur opaci.
sternimur optatae gremio telluris ad undam
sortiti remos passimque in litore sicco
corpora curamus, fessos sopor inrigat artus.
necdum orbem medium Nox Horis acta subibat:
haud segnis strato surgit Palinurus et omnis
explorat ventos atque auribus aëra captat;
sidera cuncta notat tacito labentia caelo,
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones
armatumque auro circumspicit Oriona.
postquam cuncta videt caelo constare sereno,
dat clarum e puppi signum; nos castra movemus
temptamusque viam et velorum pandimus alas.
Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
cum procul obscuros collis humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
Italiam laeto socii clamore salutant.
tum pater Anchises magnum cratera corona
induit implevitque mero divosque vocavit
stans celsa in puppi:
'di, maris et terrae tempestatumque potentes,
ferte viam vento facilem et spirate secundi!'
crebrescunt optatae aurae portusque patescit
iam propior templumque apparet in arce Minervae.
vela legunt socii et proras ad litora torquent.
portus ab euroo fluctu curvatus in arcum:
obiectae salsa spumant aspargine cautes,
ipse latet; gemino demittunt bracchia muro
turriti scopuli refugitque ab litore templum.
quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
tondentis campum late candore nivali.
et pater Anchises: 'bellum, o terra hospita, portas:
bello armantur equi, bellum haec armenta minantur.
sed tamen idem olim curru succedere sueti
quadrupedes et frena iugo concordia ferre:
spes et pacis' ait. tum numina sancta precamur
Palladis armisonae, quae prima accepit ovantis,
et capita ante aras Phrygio velamur amictu;

---

510 *remos*] *somnos* coni. Kl. 1882, 11. *requiem?* 527 *celsa*] *-ima* P¹ *prima* Gγ² Ribb. 535 *dimittunt* Pγ²c Ribb.

praeceptisque Heleni. dederat quae maxima, rite
Iunoni Argivae iussos adolemus honores.
haud mora. continuo perfectis ordine votis
cornua velatarum obvertimus antennarum
Graiugenumque domos suspectaque linquimus arva.
hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
cernitur; attollit se diva Lacinia contra
Caulonisque arces et navifragum Scylaceum.
tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna
et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa
audimus longe fractasque ad litora voces
exsultantque vada atque aestu miscentur harenae.
et pater Anchises: 'nimirum haec illa Charybdis;
hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
eripite, o socii, pariterque insurgite remis!'
haud minus ac iussi faciunt primusque rudentem
contorsit laevas proram Palinurus ad undas;
laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
tollimur in caelum curvato gurgite et idem
subducta ad manis imos desedimus unda.
ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere,
ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
interea fessos ventus cum sole reliquit
ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus et ingens
ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis
interdumque atram prorumpit ad aethera nubem
turbine fumantem piceo et candente favilla
attollitque globos flammarum et sidera lambit,
interdum scopulos avolsaque viscera montis
erigit eructans liquefactaque saxa sub auras
cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.
fama est Enceladi semiustum fulmine corpus
urgeri mole hac ingentemque insuper Aetnam
impositam ruptis flammam exspirare caminis;
et fessum quotiens mutet latus, intremere omnem
murmure Trinacriam et caelum subtexere fumo.
noctem illam tecti silvis immania monstra

---

558 *hic* MPb^{1}π Lad. 561 *tridentem* (cf. V 143) Heins. *ruentem* Hoffm. ZöG. 1853, 419. 579 *insurgentemque per Aetnam* Bähr. 1887, 274. 579/80 *Aetna imposita* ex epistula Meisteri rec. Lad. 580 *cavernis* Bähr. ib.

perferimus nec, quae sonitum det causa, videmus.
nam neque erant astrorum ignes nec lucidus aethra
siderea polus, obscuro sed nubila caelo,
et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera iamque dies primo surgebat Eoo
umentemque Aurora polo dimoverat umbram,
cum subito e silvis macie confecta suprema
ignoti nova forma viri miserandaque cultu
procedit supplexque manus ad litora tendit.
repicimus: dira inluvies immissaque barba,
consertum tegumen spinis; at cetera Graius,
et quondam patriis ad Troiam missus in armis.
isque ubi Dardanios habitus et Troïa vidit
arma procul, paulum aspectu conterritus haesit
continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
cum fletu precibusque tulit: 'per sidera testor,
per superos atque hoc caeli spirabile lumen,
tollite me, Teucri, quascumque abducite terras;
hoc sat erit. scio me Danais e classibus unum
et bello Iliacos fateor petiisse penatis.
pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
spargite me in fluctus vastoque immergite ponto.
si pereo, hominum manibus periisse iuvabit.'
dixerat et genua amplexus genibusque volutans
haerebat. qui sit, fari, quo sanguine cretus,
hortamur, quae deinde agitet fortuna, fateri.
ipse pater dextram Anchises haud multa moratus
dat iuveni atque animum praesenti pignore firmat.
ille haec deposita tandem formidine fatur:
'sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,
nomine Achaemenides, Troiam genitore Adamasto
paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus.
hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
immemores socii vasto Cyclopis in antro
deseruere. domus sanie dapibusque cruentis,
intus opaca, ingens. ipse arduus, altaque pulsat
sidera (di, talem terris avertite pestem!)
nec visu facilis nec dictu adfabilis ulli.
visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro

595 damn. Heyne, Ribb. alii. *et*] *ut* Wak. 600 *numen* M¹ Ribb. *nomen* P¹ 146 *nomen* ab²c² — P

prensa manu magna medio resupinus in antro
frangeret ad saxum sanieque adspersa natarent
limina, vidi atro cum membra fluentia tabo
manderet et tepidi tremerent sub dentibus artus.
haud impune quidem, nec talia passus Ulixes
oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
nam simul expletus dapibus vinoque sepultus
cervicem inflexam posuit iacuitque per antrum
immensus saniem eructans et frusta cruento
per somnum commixta mero, nos magna precati
numina sortitique vices una undique circum
fundimur et telo lumen terebramus acuto,
ingens quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar,
et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
sed fugite, o miseri, fugite atque ab litore funem
rumpite.
nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
centum alii curva haec habitant ad litora volgo
infandi Cyclopes et altis montibus errant.
tertia iam lunae se cornua lumine complent,
cum vitam in silvis inter deserta ferarum
lustra domosque traho vastosque ab rupe Cyclopas
prospicio sonitumque pedum vocemque tremesco.
victum infelicem, bacas lapidosaque corna,
dant rami et volsis pascunt radicibus herbae.
omnia conlustrans hanc primum ad litora classem
conspexi venientem. huic me, quaecumque fuisset,
addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
vos animam hanc potius quocumque absumite leto.'
Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus
ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
pastorem Polyphemum et litora nota petentem,
monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
trunca manu pinus regit et vestigia firmat;
lanigerae comitantur oves: ea sola voluptas
solamenque mali.

---

625 *exspersa* $b^2c^2\chi$, cf. Serv. Rbb. 627 *trepidi* $M^1P^2a^1b^1\pi$ Lad. 632 *immensum* $P\gamma^1a^1b^2$ Serv.; cf. Quint. VIII 3, 84. 652 *prospexi* $M\gamma^2$ Lad. 659 *manum* $M^2a^2b^2$ Quint. VIII 4, 24. 661 *de collo fistula pendet* v. explent libri pr. F^1Mb^1

postquam altos tetigit fluctus et ad aequora venit,
uminis effossi fluidum lavit inde cruorem
lentibus infrendens gemitu graduturque per aequor
am medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
nos procul inde fugam trepidi celerare recepto
supplice sic merito tacitique incidere funem;
verrimus et proni certantibus aequora remis.
sensit et ad sonitum vocis vestigia torsit.
verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas,
nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
contremuere undae penitusque exterrita tellus
Italiae curvisque immugiit Aetna cavernis.
at genus e silvis Cyclopum et montibus altis
excitum ruit ad portus et litora complent.
cernimus adstantis nequiquam lumine torvo
Aetnaeos fratres caelo capita alta ferentis,
concilium horrendum: quales cum vertice celso
aëriae quercus aut coniferae cyparissi
constiterunt, silva alta Iovis lucusve Dianae.
praecipites metus acer agit quocumque rudentis
excutere et ventis intendere vela secundis.
  contra iussa monent Heleni Scyllam atque Charybdim . . .
  inter utramque viam leti discrimine parvo
  ni teneant cursus — certum est dare lintea retro.
ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
missus adest. vivo praetervehor ostia saxo
Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem.
[talia monstrabat relegens errata retrorsus
litora Achaemenides, comes infelicis Ulixi.]
  Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
Plemyrium undosum (nomen dixere priores
Ortygiam; Alpheum fama est huc Elidis amnem
occultas egisse vias subter mare, qui nunc
ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis):

---

668 *vertimus* libri pr. F *et*] *ut?* 670 *dextrum* M¹ *dextram* libri pr. P¹, itemque Serviani (= *dextram intendere*) pr. Cass. et Floriac. 674 *Trinacriae* Bentl. *Sicaniae* Bähr. 1887, 276. 684 *contra ac iussa* Madv. 37. *Scylla* FP¹ Ribb. *Charybdis* Fa¹ Ribb. 684/6 damn. Wagn. LV. 75 s. et Gruppe 29. 685 *utrimque* O. Treuber KW. 1880, 124. 686 *ne* P²R²γ¹c¹ *nec* P¹ *certum . . retro* damn. Brunck. versum ante 685 pos. Ribb. 690/1 damn. Wagn. Ribb.

iussi numina magna loci veneramur, et inde
exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
radimus et fatis numquam concessa moveri
apparet Camerina procul campique Geloi;
[immanisque Gela fluvii cognomine dicta.]
arduus inde Acragas ostentat maxima longe
moenia, magnanimum quondam generator equorum.
teque datis linquo ventis, palmosa Selinus,
et vada dura lego saxis Lilybeia caecis:
hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
accipit. hic pelagi tot tempestatibus actis
heu! genitorem, omnis curae casusque levamen,
amitto Anchisen. hic me, pater optime, fessum
deseris, heu! tantis nequiquam erepte periclis!
nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
hic labor extremus, longarum haec meta viarum:
hinc me digressum vestris deus appulit oris.'
Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
fata renarrabat divom cursusque docebat.
conticuit tandem factoque hic fine quievit.

---

702 damn. Wagn. LV. 77, def. Lachm. Lucr. 326. 705
Rbb. 708 *actus* Mb² Lad.

IV.

Dido ab Anna sorore curarum conscia ad bonam spem excitata — 53
dis frustra imploratis furioso capitur Aeneae amore. 89
Iuno cum Venere de conubio Aeneae Didonisque communicat 128
et ad venationem profectos tempestatem subterfugere cogit. 172

Coniunctionem eorum Iarbas, ubi Fama detulit, apud Iovem queritur, 218
a quo Mercurius Carthaginem missus Aeneam ibi vetat morari. 278
Dido Aeneam Iovi parere parantem benignis verbis interpellat; 330
deinde vituperando minandoque animum eius frangere conata 392
per Annam, ne media hieme proficiscatur, frustra eum obsecrat; 449
tum mori parata reliquias Aeneae simulat se combusturam. 503
rogo exstructo sacra facit insomnemque deliberando noctem agit. 553

Aeneas denuo, ut fugeret, admonitus noctu naves conscendi iubet. 583
discedentem mane ut animadvertit, Dido irata exsecratur diris 631
arbitrisque remotis Aeneae gladio perfossa in rogo moritur.

Didus amor, discidium curaeque, exitium.

At regina gravi iamdudum saucia cura
volnus alit venis et caeco carpitur igni.
multa viri virtus animo multusque recursat
gentis honos; haerent infixi pectore voltus
verbaque nec placidam membris dat cura quietem.
postera Phoebea lustrabat lampade terras
umentemque Aurora polo dimoverat umbram,
cum sic unanimam adloquitur male sana sororem:
'Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
quis novus hic nostris successit sedibus hospes,
quem sese ore ferens, quam forti pectore et armis!
credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
degeneres animos timor arguit. heu, quibus ille
iactatus fatis! quae bella exhausta canebat!
si mihi non animo fixum immotumque sederet,
ne cui me vinclo vellem sociare iugali,
postquam primus amor deceptam morte fefellit,
si non pertaesum thalami taedaeque fuisset,

huic uni forsan potui succumbere culpae.
Anna, fatebor enim, miseri post fata Sychaei
coniugis et sparsos fraterna caede penatis,
solus hic inflexit sensus animumque labantem
impulit. adgnosco veteris vestigia flammae.
sed mihi vel tellus, optem, prius ima dehiscat
vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
pallentis umbras Erebi noctemque profundam,
ante, pudor, quam te violo aut tua iura resolvo.
ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
abstulit, ille habeat secum servetque sepulcro.'
sic effata sinum lacrimis implevit obortis.

Anna refert: 'o luce magis dilecta sorori,
solane perpetua maerens carpere iuventa
nec dulcis natos Veneris nec praemia noris?
id cinerem aut manis credis curare sepultos?
esto: aegram nulli quondam flexere mariti,
non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas
ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
dives alit; placitone etiam pugnabis amori?
nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello,
et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis;
hinc deserta siti regio lateque furentes
Barcaei. quid bella Tyro surgentia dicam
germanique minas?
dis equidem auspicibus reor et Iunone secunda
hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
coniugio tali! Teucrum comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
tu modo posce deos veniam sacrisque litatis
indulge hospitio causasque innecte morandi,
dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion,
quassataeque rates, dum non tractabile caelum.'

His dictis incensum animum inflammavit amore

---

21 secl. Peerlk. 25 *abigat* Fy¹χ Ribb. 26 *Erebo* FGP¹R Serv. Ribb. 41 damn. Heidtm. 1885, VII. 41 s. Kl. mavult *hi Numidae infr.* c. om. verbis *et . . regio. at inhosp. S. hinc, d s. r.* prop. Bähr. 1887, 807. v. 51 optime orationem Annae cc cludi putat Ribb.; et damn. 53 *dum . . caelum.* 54 *incensum*] *per* P¹ *impenso* F¹P² (cf. Serv. pl.) Ribb. *flammavit* FP¹Rc Ribb.

spemque dedit dubiae menti solvitque pudorem.
principio delubra adeunt pacemque per aras
exquirunt; mactant lectas de more bidentis
legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo,
Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.
ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
candentis vaccae media inter cornua fundit
aut ante ora deum pinguis spatiatur ad aras
instauratque diem donis pecudumque reclusis
pectoribus inhians spirantia consulit exta.
heu vatum ignarae mentes! quid vota furentem,
quid delubra iuvant? est mollis flamma medullas
interea et tacitum vivit sub pectore volnus.
uritur infelix Dido totaque vagatur
urbe furens, qualis coniecta cerva sagitta,
quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
pastor agens telis liquitque volatile ferrum
nescius; illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos; haeret lateri letalis harundo.
nunc media Aenean secum per moenia ducit
Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam
incipit effari mediaque in voce resistit,
nunc eadem labente die convivia quaerit
Iliacosque iterum demens audire labores
exposcit pendetque iterum narrantis ab ore.
post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
luna premit suadentque cadentia sidera somnos,
sola domo maeret vacua stratisque relictis
incubat: illum absens absentem auditque videtque.
aut gremio Ascanium genitoris imagine capta
detinet, infandum si fallere possit amorem.
non coeptae adsurgunt turres, non arma iuventus
exercet portusve aut propugnacula bello
tuta parant; pendent opera interrupta minaeque
murorum ingentes aequataque machina caelo.
Quam simul ac tali persensit peste teneri
cara Iovis coniunx nec famam obstare furori,
talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
'egregiam vero laudem et spolia ampla refertis

58 *frugiferae* F^1Ry^2 *-ferae* P 75 distinct. post *paratam* sustulit Kl. 1872, 6. 83 *illum . . videtque* in parenth. pon. Ribb. 84/5 post 79 poni vult Peerlk., damn. Gebh.

tuque puerque tuus: magnum et memorabile nomen,
una dolo divom si femina victa duorum est.
nec me adeo fallit veritam te moenia nostra
suspectas habuisse domos Karthaginis altae.
sed quis erit modus, aut quo nunc certamine tanto?
quin potius pacem aeternam pactosque hymenaeos
exercemus? habes, tota quod mente petisti:
ardet amans Dido traxitque per ossa furorem.
communem hunc ergo populum paribusque regamus
auspiciis; liceat Phrygio servire marito
dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.'
Olli (sensit enim simulata mente locutam,
quo regnum Italiae Libycas averteret oras)
sic contra est ingressa Venus: 'quis talia demens
abnuat aut tecum malit contendere bello?
si modo, quod memoras factum, fortuna sequatur.
sed fatis incerta feror, si Iuppiter unam
esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis
miscerive probet populos aut foedera iungi.
tu coniunx, tibi fas animum temptare precando;
perge, sequar.' tum sic excepit regia Iuno:
'mecum erit iste labor. nunc qua ratione, quod instat,
confieri possit, paucis (adverte) docebo.
venatum Aeneas unaque miserrima Dido
in nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
extulerit Titan radiisque retexerit orbem.
his ego nigrantem commixta grandine nimbum,
dum trepidant alae saltusque indagine cingunt,
desuper infundam et tonitru caelum omne ciebo.
diffugient comites et nocte tegentur opaca:
speluncam Dido dux et Troianus eandem
devenient. adero et, tua si mihi certa voluntas,
conubio iungam stabili propriamque dicabo;
hic Hymenaeus erit.' non adversata petenti
adnuit atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora reliquit:
it portis iubare exorto delecta iuventus;
retia rara, plagae, lato venabula ferro
Massylique ruunt equites et odora canum vis.

94 *numen* libri praeter χ; cf. Ov. M. X 608. Ribb. in ed. m 98 *certamina tanta* Heins. 126 (=I 73) damn. Peerlk. Lad. 130/32 post 150 poni vult Kl. 1879, 14. 132 *odorisequon*

ı thalamo cunctantem ad limina primi
um exspectant, ostroque insignis et auro
ıipes ac frena ferox spumantia mandit.
progreditur magna stipante caterva
m picto chlamydem circumdata limbo.
.retra ex auro, crines nodantur in aurum,
ıurpuream subnectit fibula vestem.
n et Phrygii comites et laetus Iulus
t. ipse ante alios pulcherrimus omnis
e socium Aeneas atque agmina iungit.
ıbi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
ac Delum maternam invisit Apollo
ıtque choros, mixtique altaria circum
ue Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
;is Cynthi graditur mollique fluentem
premit crinem fingens atque implicat auro,
ıant umeris: haud illo segnior ibat
, tantum egregio decus enitet ore.
m altos ventum in montis atque invia lustra,
rae saxi deiectae vertice caprae
re iugis; alia de parte patentis
ttunt cursu campos atque agmina cervi
lenta fuga glomerant montisque relinquunt.
Ascanius mediis in vallibus acri
equo iamque hos cursu, iam praeterit illos
temque dari pecora inter inertia votis
ɔrum aut fulvum descendere monte leonem.
.erea magno misceri murmure caelum
insequitur commixta grandine nimbus;
comites passim et Troiana iuventus
usque nepos Veneris diversa per agros
etu petiere, ruunt de montibus amnes:
ım Dido dux et Troianus eandem
nt. prima et Tellus et pronuba Iuno
;num; fulsere ignes et conscius aether
summoque ululârunt vertice nymphae.
ı primus leti primusque malorum
ıit. neque enim specie famave movetur,

87, 811. post 155 lac. stat. idem. 164 verba *ruunt* . . hiloni secludenda videntur. 166 *primae* (om. *et*) Heins. Peerlk. *Venus et* Bähr. ib., sed cf. VII 136. 167 *dat* 168 *conubiis* Ribb. cf. Lachm. Lucr. 280. *conubii* $P^2RVb^2c^2$

nec iam furtivum Dido meditatur amorem;
coniugium vocat, hoc praetexit nomine culpam.
Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes,
Fama, malum qua non aliud velocius ullum;
mobilitate viget virisque adquirit eundo;
parva metu primo, mox sese attollit in auras
ingrediturque solo et caput inter nubila condit.
illam Terra parens ira inritata deorum
extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
progenuit pedibus celerem et pernicibus alis,
monstrum horrendum, ingens, cui, quot sunt corpore plu
tot vigiles oculi; subter (mirabile dictu)
tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
nocte volat caeli medio terraeque per umbram
stridens nec dulci declinat lumina somno;
luce sedet custos aut summi culmine tecti
turribus aut altis et magnas territat urbes
tam ficti pravique tenax quam nuntia veri.
haec tum multiplici populos sermone replebat
gaudens et pariter facta atque infecta canebat:
venisse Aenean Troiano sanguine cretum,
cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
regnorum immemores turpique cupidine captos.
haec passim dea foeda virum diffundit in ora.
protinus ad regem cursus detorquet Iarban
incenditque animum dictis atque aggerat iras.
Hic Hammone satus rapta Garamantide nympha
templa Iovi centum latis immania regnis,
centum aras posuit vigilemque sacraverat ignem,
excubias divom aeternas; pecudumque cruore
pingue solum et variis florentia limina sertis.
isque amens animi et rumore accensus amaro
dicitur ante aras media inter numina divom
multa Iovem manibus supplex orasse supinis:
'Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
aspicis haec? an te, genitor, cum fulmina torques,
nequiquam horremus, caecique in nubibus ignes

174 *quo* P¹Vγ²bcπ Serv. 182 post *oculi* distinxit C. N ZGW. 1874, 709. 193 *quam longa*] *quocunque* Heidtm. 1885, 204 *munera* 'multi' ap. Serv. pl., def. Kv. 1881, 85.

terrificant animos et inania murmura miscent?
femina, quae nostris errans in finibus urbem
exiguam pretio posuit, cui litus arandum
cuique loci leges dedimus, conubia nostra
reppulit ac dominum Aenean in regna recepit.
et nunc ille Paris cum semiviro comitatu
Maeonia mentum mitra crinemque madentem
subnexus rapto potitur: nos munera templis
quippe tuis ferimus famamque fovemus inanem.'
Talibus orantem dictis arasque tenentem
audiit omnipotens oculosque ad moenia torsit
regia et oblitos famae melioris amantis.
tum sic Mercurium adloquitur ac talia mandat:
'vade age, nate, voca Zephyros et labere pinnis
Dardaniumque ducem, Tyria Karthagine qui nunc
exspectat fatisque datas non respicit urbis,
adloquere et celeris defer mea dicta per auras.
non illum nobis genetrix pulcherrima talem
promisit Graiumque ideo bis vindicat armis,
sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
proderet ac totum sub leges mitteret orbem.
si nulla accendit tantarum gloria rerum
nec super ipse sua molitur laude laborem,
Ascanione pater Romanas invidet arces?
quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur,
nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
naviget! haec summa est; hic nostri nuntius esto.'
Dixerat. ille patris magni parere parabat
imperio: et primum pedibus talaria nectit
aurea, quae sublimem alis sive aequora supra
seu terram rapido pariter cum flamine portant;
tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
pallentis, alias sub Tartara tristia mittit,
dat somnos adimitque et lumina morte resignat.
illa fretus agit ventos et turbida tranat
nubila. iamque volans apicem et latera ardua cernit

---

217 *subnexus* cod. Basil. F. 3, 3 et Leidens. Stat. Silv. V 3, 115. *subnixus* boni libri et Serv. 227 *genetrix nobis* $P^1\chi$ Ribb. 228 *Gratumque . . armis* secl. Gebh. 236 damn. Ribb. 244 *morte*] *operta? nocte* coni. Heyne. verba *et . . res.* damn. Peerlk., totum v. Güthl.

Atlantis duri, caelum qui vertice fulcit,
Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
piniferum caput et vento pulsatur et imbri;
nix umeros infusa tegit; tum flumina mento
praecipitant senis et glacie riget horrida barba.
hic primum paribus nitens Cyllenius alis
constitit, hinc toto praeceps se corpore ad undas
misit avi similis, quae circum litora, circum
piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta.
haud aliter terras inter caelumque volabat
litus harenosum ad Libyae ventosque secabat
materno veniens ab avo Cyllenia proles.
ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Aenean fundantem arces ac tecta novantem
conspicit. atque illi stellatus iaspide fulva
ensis erat Tyrioque ardebat murice laena
demissa ex umeris, dives quae munera Dido
fecerat et tenui telas discreverat auro.
continuo invadit: 'tu nunc Karthaginis altae
fundamenta locas pulchramque uxorius urbem
exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
ipse deum tibi me claro demittit Olympo
regnator, caelum et terras qui numine torquet,
ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras.
quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
si te nulla movet tantarum gloria rerum,
nec super ipse tua moliris laude laborem,
Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus
debentur.' tali Cyllenius ore locutus
mortalis visus medio sermone reliquit
et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Aeneas aspectu obmutuit amens,
arrectaeque horrore comae et vox faucibus haesit.
ardet abire fuga dulcisque relinquere terras
attonitus tanto monitu imperioque deorum.
heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem

---

256 *legebat* Bentl. Hor. I 34, 5. 256/8 om. b^1, damn. Bryant, Gruppe 27, Ribb. 269 *ac* Pγa Ribb. *terras*] *stellas* P. Corssen RhM. 1886, 242. 273 (∿ 233) libri non exhibent nisi $\gamma^2a^2b^2c$, def. Wagn. LV. 79. 280 (= XII 868) damn. Bros., improb. Ribb. et Albr. 418. *et vox . . haesit* secl. Gebh.

audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
[atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
in partisque rapit varias perque omnia versat.]
haec alternanti potior sententia visa est.
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum:
classem aptent taciti sociosque ad litora cogant,
arma parent et, quae rebus sit causa novandis,
dissimulent; sese interea, quando optima Dido
nesciat et tantos rumpi non speret amores,
temptaturum aditus et, quae mollissima fandi
tempora, quis rebus dexter modus. ocius omnes
imperio laeti parent et iussa facessunt.
At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
praesensit motusque excepit prima futuros
omnia tuta timens. eadem impia Fama furenti
detulit armari classem cursumque parari.
saevit inops animi totamque incensa per urbem
bacchatur, qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
orgia nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
tandem his Aenean compellat vocibus ultro:
'dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
posse nefas tacitusque mea decedere terra
nec te noster amor nec te data dextera quondam
nec moritura tenet crudeli funere Dido?
quin etiam hiberno moliris sidere classem
et mediis properas aquilonibus ire per altum,
crudelis? quid? si non arva aliena domosque
ignotas peteres et Troia antiqua maneret,
Troia per undosum peteretur classibus aequor?
mene fugis? per ego has lacrimas dextramque tuam te
(quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui),
per conubia nostra, per inceptos hymenaeos,
si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
dulce meum, miserere domus labentis et istam,
oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem!
te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni
odere, infensi Tyrii; te propter eundem

285 *utque* Heins. 285/6 (= VIII 20/1) secl. Brunck, def. Kv. 1881, 98 et Albr. 399. 286 om. $F^1P\gamma^1$ Ribb. Lad. 288 *Serestum*] *Cloanthum* Tib. Donatus π, cf. XII 561. 295 *ac* M^2b Lad. Ribb. 312 *et*] *sed* P^1 Ribb. *si* m Goth. III.

exstinctus pudor et, qua sola sidera adibam,
fama prior. cui me moribundam deseris, hospes
(hoc solum nomen quoniam de coniuge restat)?
quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater
destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?
saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
ante fugam suboles, si quis mihi parvulus aula
luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
non equidem omnino capta ac deserta viderer.'
Dixerat. ille Iovis monitis immota tenebat
lumina et obnixus curam sub corde premebat.
tandem pauca refert: 'ego te, quae plurima fando
enumerare vales, numquam, regina, negabo
promeritam; nec me meminisse pigebit Elissae,
dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
pro re pauca loquar. neque ego hanc abscondere furtc
speravi (ne finge) fugam nec coniugis umquam
praetendi taedas aut haec in foedera veni.
me si fata meis paterentur ducere vitam
auspiciis et sponte mea componere curas,
urbem Troianam primum dulcisque meorum
reliquias colerem, Priami tecta alta manerent
et recidiva manu posuissem Pergama victis.
sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciae iussere capessere sortes;
hic amor, haec patria est. si te Karthaginis arces
Phoenissam Libycaeque aspectus detinet urbis,
quae tandem Ausonia Teucros considere terra
invidia est? et nos fas extera quaerere regna.
me patris Anchisae, quotiens umentibus umbris
nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,
admonet in somnis et turbida terret imago;
me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis.
nunc etiam interpres divom Iove missus ab ipso
(testor utrumque caput) celeris mandata per auras
detulit; ipse deum manifesto in lumine vidi
intrantem muros vocemque his auribus hausi.

327/30 damn. Bros., 328 *si quis . . Aeneas* 329 Gebh. ZGW 227, ut *qui* mutetur in *quae*. 337 *pro me* Bähr. 1887, 816. 343 *Priami . . manerent* damn. Peerlk. et Ribb. post 355 siderat Ribb.

desine meque tuis incendere teque querellis;
Italiam non sponte sequor.'
Talia dicentem iamdudum aversa tuetur
huc illuc volvens oculos totumque pererrat
luminibus tacitis et sic accensa profatur:
'nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
nam quid dissimulo aut quae me ad maiora reservo?
num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
num lacrimas victus dedit aut miseratus amantem est?
quae quibus anteferam? iam iam nec maxima Iuno
nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.
nusquam tuta fides. eiectum litore, egentem
excepi et regni demens in parte locavi;
amissam classem, socios a morte reduxi.
heu furiis incensa feror! nunc augur Apollo,
nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
interpres divom fert horrida iussa per auras.
scilicet is superis labor est, ea cura quietos
sollicitat. neque te teneo neque dicta refello;
i, sequere Italiam, ventis pete regna per undas.
spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
supplicia hausurum scopulis et nomine Dido
saepe vocaturum. sequar atris ignibus absens
et, cum frigida mors anima seduxerit artus,
omnibus umbra locis adero. dabis, improbe, poenas:
audiam et haec manis veniet mihi fama sub imos.'
his medium dictis sermonem abrumpit et auras
aegra fugit seque ex oculis avertit et aufert
linquens multa metu cunctantem et multa volentem
dicere. suscipiunt famulae conlapsaque membra
marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.
At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
solando cupit et dictis avertere curas
multa gemens magnoque animum labefactus amore,
iussa tamen divom exsequitur classemque revisit.

---

375 damn. Bryant et Ribb. *amissam*] *a flammis* Peerlk. 378 *dicta* M (cf. 226). 381 post *ventis* dist. Kv. 1881, 109; adversatur Kl. 1882, 16; cf. Serv. 385 post 386 poni iussit Peerlk. 387 ut dittogr. secl. Rbb. 390 *volentem*] *parantem* libri praeter Mc; Ribb. 395 om. Parrhas., secl. Rbb.

tum vero Teucri incumbunt et litore celsas
deducunt toto navis. natat uncta carina
frondentisque ferunt remos et robora silvis
infabricata fugae studio.
migrantis cernas totaque ex urbe ruentis.
ac velut ingentem formicae farris acervum
cum populant hiemis memores tectoque reponunt;
it nigrum campis agmen praedamque per herbas
convectant calle angusto; pars grandia trudunt
obnixae frumenta umeris, pars agmina cogunt
castigantque moras; opere omnis semita fervet. . .
quis tibi tum, Dido, cernenti talia sensus,
quosve dabas gemitus, cum litora fervere late
prospiceres arce ex summa totumque videres
misceri ante oculos tantis clamoribus aequor!
improbe Amor, quid non mortalia pectora cogis!
ire iterum in lacrimas, iterum temptare precando
cogitur et supplex animos submittere amori,
ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.
'Anna, vides toto properari litore; circum
undique convenere; vocat iam carbasus auras,
puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
et perferre, soror, potero. miserae hoc tamen unum
exsequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille
te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
sola viri mollis aditus et tempora noras.
i, soror, atque hostem supplex adfare superbum.
non ego cum Danais Troianam exscindere gentem
Aulide iuravi classemve ad Pergama misi,
nec patris Anchisae cinerem manisve revelli.
cur mea dicta negat duras demittere in auris?
quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:
exspectet facilemque fugam ventosque ferentis.
non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro,
nec pulchro ut Latio careat regnumque relinquat;
tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
dum mea me victam doceat fortuna dolere.

---

415 *i.* (*frustra monitura!*) *rel.* Kv. 1881, 117. 416 Serv post *circum*, non ante. 418 improb. Prob. ap. Serv. pl. 427 *c* libri praeter M, rec. Ribb. 428 *neget* M^2P^1 (cf. Serv. pl.) Rib

extremam hanc oro veniam (miserere sororis),
quam mihi cum dederit, cumulatam morte remittam.'
Talibus orabat, talisque miserrima fletus
fertque refertque soror. sed nullis ille movetur
fletibus aut voces ullas tractabilis audit;
fata obstant placidasque viri deus obstruit auris.
ac velut annoso validam cum robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
eruere inter se certant; it stridor et altae
consternunt terram concusso stipite frondes;
ipsa haeret scopulis et, quantum vertice ad auras
aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
haud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
tunditur et magno persentit pectore curas;
mens immota manet, lacrimae volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat; taedet caeli convexa tueri.
quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,
vidit, turicremis cum dona imponeret aris,
(horrendum dictu) latices nigrescere sacros
fusaque in obscenum se vertere vina cruorem.
hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
praeterea fuit in tectis de marmore templum
coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
velleribus niveis et festa fronde revinctum:
hinc exaudiri voces et verba vocantis
visa viri, nox cum terras obscura teneret;
solaque culminibus ferali carmine bubo
saepe queri et longas in fletum ducere voces.
multaque praeterea vatum praedicta piorum
terribili monitu horrificant. agit ipse furentem
in somnis ferus Aeneas; semperque relinqui
sola sibi, semper longam incomitata videtur
ire viam et Tyrios deserta quaerere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus

435 *ora* Lad. 436 *dederis* γ^2abcπ 'quam lectionem Tucca et Varius probant' Serv. *cumulata* M cf. Serv. (*cumulate*?) *monte* ex coni. Ribb. *et morte* Kern GPr. Schweinfurt 1881, 29. *rite* Bähr. 1887, 818. *cumulatum* vel *cum multo munere mittam* Kl. ZöG. 1881, 588. verba *cum. . . rem.* damn. Brandt ZGW. 1874, 86, totum vers. Goſsr., 435/6 Peerlk. 439 *haud* Goth. I., Ribb. 446 *radicem* MP$^1\gamma$a^2 Servii cod. complures. 459 *festa*] *maesta* prop. Kl. 464 *priorum* libri praeter M (cf. Serv.); Lad. 469 *Euhiadum* Tyrrell Eur. Bacch. 918.

et solem geminum et duplicis se ostendere Thebas,
aut Agamemnonius scaenis agitatus Orestes
armatam facibus matrem et serpentibus atris
cum fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.
Ergo ubi concepit furias evicta dolore
decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque
exigit ac maestam dictis adgressa sororem
consilium voltu tegit ac spem fronte serenat:
'inveni, germana, viam (gratare sorori),
quae mihi reddat eum vel eo me solvat amantem.
Oceani finem iuxta solemque cadentem
ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlas
axem umero torquet stellis ardentibus aptum:
hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasque draconi
quae dabat et sacros servabat in arbore ramos
[spargens umida mella soporiferumque papaver].
haec se carminibus promittit solvere mentes,
quas velit, ast aliis duras immittere curas;
sistere aquam fluviis et vertere sidera retro,
nocturnosque movet manis; mugire videbis
sub pedibus terram et descendere montibus ornos.
testor, cara, deos et te, germana, tuumque
dulce caput, magicas invitam accingier artis.
tu secreta pyram tecto interiore sub auras
erige et arma viri, thalamo quae fixa reliquit
impius, exuviasque omnis lectumque iugalem,
quo perii, superimponas: abolere nefandi
cuncta viri monumenta iuvat monstratque sacerdos.'
haec effata silet; pallor simul occupat ora.
non tamen Anna novis praetexere funera sacris
germanam credit nec tantos mente furores
concipit aut graviora timet, quam morte Sychaei.
ergo iussa parat.
At regina pyra penetrali in sede sub auras
erecta ingenti taedis atque ilice secta
intenditque locum sertis et fronde coronat
funerea; super exuvias ensemque relictum

471 *agitatur* Kl. ZöG. 1881, 588. 485 et *sop. pap.* 486 damn. Kv. 1881, 136. *et*] *is* C. Regel GPr. Celle 1866, 23, ut verba *is* . . *ramos* in parenthesi ponantur. 486 post 517 pos. Ribb., excl. Schrader. 502 *concipere* Jort. 473.

effigiemque toro locat haud ignara futuri.
stant arae circum, et crinis effusa sacerdos
ter centum tonat ore deos, Erebumque Chaosque
tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
sparserat et latices simulatos fontis Averni,
falcibus et messae ad lunam quaeruntur aënis
pubentes herbae nigri cum lacte veneni;
quaeritur et nascentis equi de fronte revolsus
et matri praereptus amor.
ipsa mola manibusque piis altaria iuxta
unum exuta pedem vinclis in veste recincta
testatur moritura deos et conscia fati
sidera; tum, si quod non aequo foedere amantis
curae numen habet iustumque memorque, precatur.
Nox erat et placidum carpebant fessa soporem
corpora per terras silvaeque et saeva quierant
aequora, cum medio volvuntur sidera lapsu,
cum tacet omnis ager, pecudes pictaeque volucres,
quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
rura tenent, somno positae sub nocte silenti.
lenibant curas et corda oblita laborum.
at non infelix animi Phoenissa neque umquam
solvitur in somnos oculisve aut pectore noctem
accipit: ingeminant curae rursusque resurgens
saevit amor magnoque irarum fluctuat aestu.
sic adeo insistit secumque ita corde volutat:
'en, quid ago? rursusne procos inrisa priores
experiar Nomadumque petam conubia supplex,
quos ego sim totiens iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classis atque ultima Teucrum
iussa sequar? quiane auxilio iuvat ante levatos
et bene apud memores veteris stat gratia facti?
quis me autem, fac velle, sinet ratibusve superbis
invisam accipiet? nescis heu, perdita, necdum
Laomedonteae sentis periuria gentis?
quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantis?
an Tyriis omnique manu stipata meorum
inferar et, quos Sidonia vix urbe revelli,
rursus agam pelago et ventis dare vela iubebo?

---

517 *molam* MPγ^1 Ribb., cf. ad 486. *pians* Bros. 528 ($\sim$ IX 225) om. MPγ^1a^{1}b^{2}c^{1}m. 529 *nec* libri pr. M^{1}P^1 541 *inrisam* M^2 γ^2b$^1\pi$, cf. Serv.

quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem! —
tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
his, germana, malis oneras atque obicis hosti.
non licuit thalami expertem sine crimine vitam
degere, more ferae, talis nec tangere curas!
non servata fides cineri promissa Sychaeo!'
tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Aeneas celsa in puppi iam certus eundi
carpebat somnos rebus iam rite paratis.
huic se forma dei voltu redeuntis eodem
obtulit in somnis rursusque ita visa monere est,
omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
et crinis flavos et membra decora iuventa:
'nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos,
nec, quae te circum stent deinde pericula, cernis,
demens! nec zephyros audis spirare secundos?
illa dolos dirumque nefas in pectore versat
certa mori varioque irarum fluctuat aestu.
non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas?
iam mare turbari trabibus saevasque videbis
conlucere faces, iam fervere litora flammis,
si te his attigerit terris Aurora morantem.
heia age, rumpe moras. varium et mutabile semper
femina.' sic fatus nocti se immiscuit atrae.
Tum vero Aeneas subitis exterritus umbris
corripit e somno corpus sociosque fatigat:
'praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
solvite vela citi. deus aethere missus ab alto
festinare fugam tortosque incidere funis
ecce iterum stimulat. sequimur te, sancte deorum,
quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
adsis o placidusque iuves et sidera caelo
dextra feras.' dixit vaginaque eripit ensem
fulmineum strictoque ferit retinacula ferro.
idem omnis simul ardor habet, rapiuntque ruuntque;
litora deseruere, latet sub classibus aequor;

548/9 Ribb. addito lac. signo pos. post 418, Gebh. damn., Albr. 401. 552 *Sychaei* M 'vetusti' Pier. *Sychaeies* P^1 ($\sim$ IX 650 s.) damn. Gebh. 559 *iuventae* Pγa Serv. Ribb. *stent dira p.* Heidtm. 1885, 10. 564 *variosque* FPγb^{2}cm *svar.* M^1 *concitat* FPγ^1cm *aestus* Pγb^{2}cm Ribb. 573 *praecipi* verbo *fatigat* pendere vol. dist. postpos. 'nonnulli' ap. Serv. pl., Kv. 1881, 186. *praecipiens* Häberlin PhA. 1887, 601.

nixi torquent spumas et caerula verrunt.
Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
regina e speculis ut primum albescere lucem
vidit et aequatis classem procedere velis
litoraque et vacuos sensit sine remige portus,
terque quaterque manu pectus percussa decorum
flaventisque abscissa comas 'pro Iuppiter! ibit
hic' ait 'et nostris inluserit advena regnis?
non arma expedient totaque ex urbe sequentur
diripientque rates alii navalibus? ite,
ferte citi flammas, date tela, impellite remos! —
quid loquor? aut ubi sum? quae mentem insania mutat?
infelix Dido! nunc te facta impia tangunt?
tum decuit, cum sceptra dabas. — en dextra fidesque,
quem secum patrios aiunt portare penatis,
quem subiisse umeris confectum aetate parentem! —
non potui abreptum divellere corpus et undis
spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium patriisque epulandum ponere mensis? —
verum anceps pugnae fuerat fortuna. — fuisset;
quem metui moritura? faces in castra tulissem
implessemque foros flammis natumque patremque
cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem. —
sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
tuque harum interpres curarum et conscia Iuno
nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes
et Dirae ultrices et di morientis Elissae,
accipite haec meritumque malis advertite numen
et nostras audite preces. si tangere portus
infandum caput ac terris adnare necesse est
et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret,
at bello audacis populi vexatus et armis,
finibus extorris, complexu avolsus Iuli
auxilium imploret videatque indigna suorum
funera; nec, cum se sub leges pacis iniquae
tradiderit, regno aut optata luce fruatur;

---

583 (=III 208) damn. Gebh. 584/5 (= IX 459 s.) damn. Peerlk. 586 *primam* P¹γ¹a Ribb. 587 *arquatis* C. Fr. Hermann RhM. 1850, 621. 593 *derip.* Heins., Wagn. LV. 37, Rbb. damn. v. Kl. 1883, 15. 594 *tela*] *vela* Menag. I, grammat.; cf. Rbb. Prol. 356. 598 *portasse* M 610 *et di*] *fidei* commate postpos. Speijer.

sed cadat ante diem mediaque inhumatus harena....
haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
exercete odiis cinerique haec mittite nostro
munera. nullus amor populis nec foedera sunto.
exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
litora litoribus contraria, fluctibus undas
imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque!'
haec ait et partis animum versabat in omnis
invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei
(namque suam patria antiqua cinis ater habebat):
'Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;
dic, corpus properet fluviali spargere lympha
et pecudes secum et monstrata piacula ducat;
sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
perficere est animus finemque imponere curis
Dardaniique rogum capitis permittere flammae.'
sic ait. illa gradum studio celerabat anili.
at trepida et coeptis immanibus effera Dido
sanguineam volvens aciem maculisque trementis
interfusa genas et pallida morte futura
interiora domus inrumpit limina et altos
conscendit furibunda rogos ensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
conspexit, paulum lacrimis et mente morata,
incubuitque toro dixitque novissima verba:
'dulces exuviae, dum fata deusque sinebat,
accipite hanc animam meque his exsolvite curis.
vixi et, quem dederat cursum fortuna, peregi,
et nunc magna mei sub terras ibit imago.
urbem praeclaram statui; mea moenia vidi;
ulta virum poenas inimico a fratre recepi;

---

620 *mediaque*] *iacealque* Gent 19. Peerlk. lac. stat. haec desiderans *praeda feris iaceat.* 621 post 662 transpos. Gebh. 633 suspect. Bryantio. 641 *celebrabat* M^2Py^1 (cf. Serv. pl.) Ril *anilem* γ^2ab^{1}c^1 *inilem* P^1 651 *sinebant* FP^2 Ribb. 655 post Mentel., Menag. II, Sprot., Rbb. 656 damn. Kv. 1881, 207.

nimium felix, si litora tantum
Dardaniae tetigissent nostra carinae!'
impressa toro 'moriemur inultae,
iur' ait. 'sic, sic iuvat ire sub umbras.
ic oculis ignem crudelis ab alto
t nostrae secum ferat omina mortis.'
t; atque illam media inter talia ferro
aspiciunt comites ensemque cruore
sparsasque manus. it clamor ad alta
ussam bacchatur Fama per urbem.
mituque et femineo ululatu
nt; resonat magnis plangoribus aether,
quam si immissis ruat hostibus omnis
ut antiqua Tyros flammaeque furentes
rque hominum volvantur perque deorum.
imis trepidoque exterrita cursu
ra soror foedans et pectora pugnis
ruit ac morientem nomine clamat:
germana, fuit? me fraude petebas?
iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
m deserta querar? comitemne sororem
)riens? eadem me ad fata vocasses:
; ferro dolor atque eadem hora tulisset.
truxi manibus patriosque vocavi
sic te ut posita crudelis abessem!
meque, soror, populumque patresque
bemque tuam. — date, volnera lymphis
extremus si quis super halitus errat,
sic fata gradus evaserat altos
que sinu germanam amplexa fovebat
atque atros siccabat veste cruores.
)culos conata attollere rursus
tum stridit sub pectore volnus.
ollens cubitoque adnixa levavit,
toro est oculisque errantibus alto
elo lucem ingemuitque reperta.
uno omnipotens longum miserata dolorem
obitus Irim demisit Olympo,
tem animam nexosque resolveret artus.
ec fato merita nec morte peribat,

um nostrae M 681 *crud.* commatis saepsit Gebh.

sed misera ante diem subitoque accensa furore,
nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
abstulerat Stygioque caput damnaverat Orco.
ergo Iris croceis per caelum roscida pinnis
mille trahens varios adverso sole colores
devolat et supra caput adstitit: 'hunc ego Diti
sacrum iussa fero teque isto corpore solvo.'
sic ait et dextra crinem secat: omnis et una
dilapsus calor atque in ventos vita recessit.

V.

Aeneas Karthagine profectus nova tempestate ad Acesten refertur. —41
inferias patri anno ante mortuo afferens indicit ludos sollemnes, 103
qui nono die eduntur in magno Troianorum Siculorumque conventu. 113

Ac primum navigatione Cloanthus varie luctatus superat aemulos, 243
sed cum eo Mnestheus Gyas Sergestusque liberaliter donantur. 285
deinde cursu pedum certant cum alii homines ignoto nomine
tum Nisus Salius Euryalus Helymus Diores Panopes Patron: 326
Nisi amici opera Euryalus vincit, ceteris sua dantur munera. 361
tum pugilatu cum Darete iussu Acestae contendit Entellus senex, 452
qui victo adversario temperans uno ictu taurum immolat. 484
denique prodeunt sagittarii: columbam alligatam Hippocoon non ferit,
Mnestheus vinculo solvit, Eurytion sublime avolantem deicit, 518
quo facto sagitta Acestae temere subiecta ardendo mire evanescit. 544
postremo pueri Troiani Troiae, qui vocatur, ludum equestrem ineunt. 603

Interea mulieres Drepani relictae instinctu Iunonis incendunt naves: 663
quattuor amittuntur, reliquae virorum interventu servantur. 699
consilio Nautae iussuque patris per somnium visi Aeneas commotus 745
plurimis feminis et, siqui alii volebant, in nova urbe relictis abit. 778
Veneris deprecatione flexus Neptunus ei favet summa tranquillitate, 826
ut uno Palinuro Somni fraude amisso socios salvos Cumas traducat.

In Sicilia ludi gymnici committuntur; non omnes pergunt.

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
certus iter fluctusque atros aquilone secabat
moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
conlucent flammis. quae tantum accenderit ignem
causa, latet; duri magno sed amore dolores
polluto notumque, furens quid femina possit,
triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
ut pelagus tenuere rates nec iam amplius ulla
occurrit tellus, maria undique et undique caelum,
olli caeruleus supra caput adstitit imber
noctem hiememque ferens et inhorruit unda tenebris.
ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:

'heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
quidve, pater Neptune, paras?' sic deinde locutus
colligere arma iubet validisque incumbere remis
obliquatque sinus in ventum ac talia fatur:
'magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor
spondeat, hoc sperem Italiam contingere caelo.
mutati transversa fremunt et vespere ab atro
consurgunt venti atque in nubem cogitur aër.
nec nos obniti contra nec tendere tantum
sufficimus. superat quoniam Fortuna, sequamur,
quoque vocat, vertamus iter. nec litora longe
fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,
si modo rite memor servata remetior astra.'
tum pius Aeneas: 'equidem sic poscere ventos
iamdudum et frustra cerno te tendere contra.
flecte viam velis. an sit mihi gratior ulla,
quove magis fessas optem demittere navis,
quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten
et patris Anchisae gremio complectitur ossa?'
haec ubi dicta, petunt portus et vela secundi
intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis
et tandem laeti notae advertuntur harenae.
At procul ex celso miratus vertice montis
adventum sociasque rates occurrit Acestes
horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
Troïa Criniso conceptum flumine mater
quem genuit. veterum non immemor ille parentum
gratatur reduces et gaza laetus agresti
excipit ac fessos opibus solatur amicis.
Postera cum primo stellas Oriente fugarat
clara dies, socios in coetum litore ab omni
advocat Aeneas tumulique ex aggere fatur:
'Dardanidae magni, genus alto a sanguine divom,
annuus exactis completur mensibus orbis,
ex quo reliquias divinique ossa parentis
condidimus terra maestasque sacravimus aras.
iamque dies, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,
semper honoratum (sic di voluistis) habebo.
hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul

---

15 *corripere* prop. Lad. 29 *dimittere* libri praeter cπχ; Ribb. 38 *Crimiso* χ (e Graeco?), cf. Serv. I 550.

Argolicove mari deprensus et urbe Mycenae,
annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
exsequerer strueremque suis altaria donis.
nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis
(haud equidem sine mente reor, sine numine divom)
adsumus et portus delati intramus amicos.
ergo agite et laetum cuncti celebremus honorem;
poscamus ventos atque haec me sacra quotannis
urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
bina boum vobis Troia generatus Acestes
dat numero capita in navis: adhibete penatis
et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.
praeterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit radiisque retexerit orbem,
prima citae Teucris ponam certamina classis;
quique pedum cursu valet et qui viribus audax
aut iaculo incedit melior levibusque sagittis,
seu crudo fidit pugnam committere caestu,
cuncti adsint meritaeque exspectent praemia palmae.
ore favete omnes et cingite tempora ramis.'
Sic fatus velat materna tempora myrto.
hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
ille e concilio multis cum milibus ibat
ad tumulum magna medius comitante caterva.
hic duo rite mero libans carchesia Baccho
fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
purpureosque iacit flores ac talia fatur:
'salve, sancte parens, iterum salvete, recepti
nequiquam cineres animaeque umbraeque paternae!
non licuit finis Italos fataliaque arva
nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.'
dixerat haec, adytis cum lubricus anguis ab imis
septem ingens gyros, septena volumina traxit
amplexus placide tumulum lapsusque per aras,
caeruleae cui terga notae maculosus et auro
squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus

---

52 *et*] *in* Bähr. 1887, 822. *urbe*] *arce* P¹ *Mycenis* R *Mycena* χ *Mycene* Serv. cod. pler. versum secl. Gebh., *depr*. . . *Myc.* Kl. 59 *ventos*] *nutus*? *veniam* G. Waddel, Animadv. crit. 21. *manis* coni. Wagn. *votis* Peerlk. 86 post 90 transponi vol. Kl. 1868, 5. 87 *auri* Kl.

mille iacit varios adverso sole colores.
obstipuit visu Aeneas. ille agmine longo
tandem inter pateras et levia pocula serpens
libavitque dapes rursusque innoxius imo
successit tumulo et depasta altaria liquit.
hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
incertus, geniumne loci famulumne parentis
esse putet; caedit binas de more bidentis
totque sues, totidem nigrantis terga iuvencos;
vinaque fundebat pateris animamque vocabat
Anchisae magni manisque Acheronte remissos.
nec non et socii, quae cuique est copia, laeti
dona ferunt, onerant aras mactantque iuvencos;
ordine aëna locant alii fusique per herbam
subiciunt veribus prunas et viscera torrent.
Exspectata dies aderat nonamque serena
Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant,
famaque finitimos et clari nomen Acestae
excierat; laeto complebant litora coetu
visuri Aeneadas, pars et certare parati.
munera principio ante oculos circoque locantur
in medio, sacri tripodes viridesque coronae
et palmae pretium victoribus, armaque et ostro
perfusae vestes, argenti aurique talentum.
et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
quattuor ex omni delectae classe carinae.
velocem Mnestheus agit acri remige Pristim,
mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi,
ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
impellunt (terno consurgunt ordine remi),
Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna, Scyllaque Cloanthus
caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum spumantia contra
litora, quod tumidis submersum tunditur olim
fluctibus, hiberni condunt ubi sidera cori;

---

96 *caeditq. binas* R, *caedit quinas* libri cet. praeter M et Serv. pl. IV 200, ubi cod. Flor. habet *vinas*; cf. Rbb. Prol. 274. 97 *totque*] *atque* Kl. ZöG. 1881, 593. 107 *complerant* Pyb Ribb. 112 *talenta* FRbcm Serv. Ribb. 120 *terno* .. *remi* damn. Ribb.

tranquillo silet immotaque attollitur unda
campus et apricis statio gratissima mergis.
hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
constituit signum nautis pater, unde reverti
scirent et longos ubi circumflectere cursus.
tum loca sorte legunt ipsique in puppibus auro
ductores longe effulgent ostroque decori;
cetera populea velatur fronde iuventus
nudatosque umeros oleo perfusa nitescit.
considunt transtris intentaque bracchia remis;
intenti exspectant signum exsultantiaque haurit
corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido.
inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
haud mora, prosiluere suis; ferit aethera clamor
nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
infindunt pariter sulcos totumque dehiscit
convolsum remis rostrisque tridentibus aequor.
non tam praecipites biiugo certamine campum
corripuere ruuntque effusi carcere currus,
nec sic immissis aurigae undantia lora
concussere iugis pronique in verbera pendent.
tum plausu fremituque virum studiisque faventum
consonat omne nemus vocemque inclusa volutant
litora, pulsati colles clamore resultant.

Effugit ante alios primisque elabitur undis
turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
consequitur, melior remis, sed pondere pinus
tarda tenet. post hos aequo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem;
et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
Centaurus, nunc una ambae iunctisque feruntur
frontibus et longa sulcant vada salsa carina.
iamque propinquabant scopulo metamque tenebant,
cum princeps medioque Gyas in gurgite victor
rectorem navis compellat voce Menoeten:
'quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum;
litus ama et laeva stringat, sine, palmula cautes:
altum alii teneant.' dixit; sed caeca Menoetes
saxa timens proram pelagi detorquet ad undas.

---

139 *funibus* ex coni. Ribb. *sedibus* Peerlk. 151 *primusque* $c^1\chi$
154 *has* Ribb. 162 *derige* PR Ribb. 163 *laevas* Ry^2b^2c

'quo diversus abis?' iterum 'pete saxa, Menoete!'
cum clamore Gyas revocabat; et ecce Cloanthum
respicit instantem tergo et propiora tenentem.
ille inter navemque Gyae scopulosque sonantis
radit iter laevum interior subitoque priorem
praeterit et metis tenet aequora tuta relictis.
tum vero exarsit iuveni dolor ossibus ingens
nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten
oblitus decorisque sui sociumque salutis
in mare praecipitem puppi deturbat ab alta;
ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
hortaturque viros clavumque ad litora torquet.
at gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est,
iam senior madidaque fluens in veste Menoetes
summa petit scopuli siccaque in rupe resedit.
illum et labentem Teucri et risere natantem
et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hic laeta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnesthique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum scopuloque propinquat,
nec tota tamen ille prior praeeunte carina:
parte prior, partem rostro premit aemula Pristis.
at media socios incedens nave per ipsos
hortatur Mnestheus: 'nunc, nunc insurgite remis,
Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema
delegi comites; nunc illas promite viris,
nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi
Ionioque mari Maleaeque sequacibus undis.
non iam prima peto Mnestheus neque vincere certo
(quamquam o! — sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti):
extremos pudeat rediisse, hoc vincite, cives,
et prohibete nefas.' olli certamine summo
procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis
subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
aridaque ora quatit, sudor fluit undique rivis.
attulit ipse viris optatum casus honorem.
namque furens animi dum proram ad saxa suburget
interior spatioque subit Sergestus iniquo,
infelix saxis in procurrentibus haesit.
concussae cautes et acuto in murice remi

184 *Mnestheique* M²? Lad. *Mnesthe°* γ *Mnestheo* bcπ

obnixi crepuere inlisaque prora pependit.
consurgunt nautae et magno clamore morantur
ferratasque trudes et acuta cuspide contos
expediunt fractosque legunt in gurgite remos.
at laetus Mnestheus successuque acrior ipso
agmine remorum celeri ventisque vocatis
prona petit maria et pelago decurrit aperto.
qualis spelunca subito commota columba,
cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
fertur in arva volans plausumque exterrita pinnis
dat tecto ingentem, mox aëre lapsa quieto
radit iter liquidum celeris neque commovet alas,
sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
aequora, sic illam fert impetus ipse volantem.
et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum brevibusque vadis frustraque vocantem
auxilia et fractis discentem currere remis.
inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
consequitur: cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus,
quem petit et summis adnixus viribus urget.
tum vero ingeminat clamor cunctique sequentem
instigant studiis resonatque fragoribus aether.
hi proprium decus et partum indignantur honorem
ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci;
hos successus alit: possunt, quia posse videntur.
et fors aequatis cepissent praemia rostris,
ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
fudissetque preces divosque in vota vocasset:
'di, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro,
vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
constituam ante aras voti reus extaque salsos
porriciam in fluctus et vina liquentia fundam.'
dixit eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo,
et pater ipse manu magna Portunus euntem
impulit: illa noto citius volucrique sagitta
ad terram fugit et portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa cunctis ex more vocatis

215 *plausum quae* Kl. 1882, 21. 216 *tecto*] *primo* Mähly ZöG. 1887, 417. 235 *pelagi est* M²Rcπ; cf. VI 264. 238 *proiciam* libri praeter M² (cf. Macr. Sat. III 2, 2 s.); Serv. Ribb.

victorem magna praeconis voce Cloanthum
declarat viridique advelat tempora lauro
muneraque in navis ternos optare iuvencos
vinaque et argenti magnum dat ferre talentum.
ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
victori chlamydem auratam, quam plurima circum
purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit,
intextusque puer frondosa regius Ida
velocis iaculo cervos cursuque fatigat,
acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida
sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis;
longaevi palmas nequiquam ad sidera tendunt
custodes saevitque canum latratus in auras.
at qui deinde locum tenuit virtute secundum,
levibus huic hamis consertam auroque trilicem
loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,
donat habere viro, decus et tutamen in armis.
vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
multiplicem conixi umeris, indutus at olim
Demoleos cursu palantis Troas agebat.
tertia dona facit geminos ex aere lebetas
cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
lamque adeo donati omnes opibusque superbi
Puniceis ibant evincti tempora taenis,
cum saevo e scopulo multa vix arte revolsus
amissis remis atque ordine debilis uno
inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
aerea quem obliquum rota transit aut gravis ictu
seminecem liquit saxo lacerumque viator;
nequiquam longos fugiens dat corpore tortus
parte ferox ardensque oculis et sibila colla
arduus attollens; pars volnere clauda retentat
nixantem nodis seque in sua membra plicantem:
tali remigio navis se tarda movebat,
vela facit tamen et plenis subit ostia velis.
Sergestum Aeneas promisso munere donat,

247 *aptare* γ^2bcmπ Bentl. 254 *ab alto* Burm. ut XI 721. *ab aethra* Schrad. Em. 154. 262 ante *viro* dist. Schröt. 1875, 16. 274 *transiit* libri praeter R 275 *saxi* Wak. 279 *nexantem* RVγ^2bπ 280 *ferebat* Pγ 281 *velis . . plenis* libri praeter M v. damn. Bryant.

servatam ob navem laetus sociosque reductos.
olli serva datur operum haud ignara Minervae,
Cressa genus, Pholoe, geminique sub ubere nati.
Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
gramineum in campum, quem collibus undique curvis
cingebant silvae, mediaque in valle theatri
circus erat; quo se multis cum milibus heros
consessu medium tulit exstructoque resedit.
hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
invitat pretiis animos et praemia ponit.
undique conveniunt Teucri mixtique Sicani,
Nisus et Euryalus primi,
Euryalus forma insignis viridique iuventa,
Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
regius egregia Priami de stirpe Diores;
hunc Salius simul et Patron, quorum alter Acarnan,
alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;
tum duo Trinacrii iuvenes, Helymus Panopesque,
adsueti silvis, comites senioris Acestae;
multi praeterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
'accipite haec animis laetasque advertite mentes.
nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo levato lucida ferro
spicula caelatamque argento ferre bipennem;
omnibus hic erit unus honos. tres praemia primi
accipient flavaque caput nectentur oliva:
primus equum phaleris insignem victor habeto,
alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
Threiciis, lato quam circumplectitur auro
balteus et tereti subnectit fibula gemma;
tertius Argolica hac galea contentus abito.'
Haec ubi dicta, locum capiunt signoque repente
corripiunt spatia audito limenque relinquunt
effusi nimbo similes; simul ultima signant.
primus abit longeque ante omnia corpora Nisus
emicat, et ventis et fulminis ocior alis;
proximus huic, longo sed proximus intervallo,

---

290 *consessum* Gofsr.[1] *consessum medius* prop. Thilo. *consessūs medium* H. J. Heller Phil. 1886, 684. *consessum in medium* Kl. Ribb. post 290 lac. signif. 312 *circum amplectitur* libri praeter M; Ribb.

insequitur Salius; spatio post deinde relicto
tertius Euryalus;
Euryalumque Helymus sequitur; quo deinde sub ipso
ecce volat calcemque terit iam calce Diores
incumbens umero, spatia et si plura supersint,
transeat elapsus prior ambiguumve relinquat.
Iamque fere spatio extremo fessique sub ipsam
finem adventabant, levi cum sanguine Nisus
labitur infelix, caesis ut forte iuvencis
fusus humum viridisque super madefecerat herbas.
hic iuvenis iam victor ovans vestigia presso
haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
concidit immundoque fimo sacroque cruore.
non tamen Euryali, non ille oblitus amorum;
nam sese opposuit Salio per lubrica surgens,
ille autem spissa iacuit revolutus harena.
emicat Euryalus et munere victor amici
prima tenet plausuque volat fremituque secundo.
post Helymus subit et nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveae consessum ingentis et ora
prima patrum magnis Salius clamoribus implet
ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
tutatur favor Euryalum lacrimaeque decorae
gratior et pulchro veniens in corpore virtus;
adiuvat et magna proclamat voce Diores,
qui subiit palmae frustraque ad praemia venit
ultima, si primi Salio reddantur honores.
tum pater Aeneas 'vestra' inquit 'munera vobis
certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo;
me liceat casus miserari insontis amici.'
sic fatus tergum Gaetuli immane leonis
dat Salio villis onerosum atque unguibus aureis.
hic Nisus 'si tanta' inquit 'sunt praemia victis,
et te lapsorum miseret, quae munera Niso
digna dabis? primam merui qui laude coronam,
ni me, quae Salium, fortuna inimica tulisset.'
et simul his dictis faciem ostentabat et udo
turpia membra fimo. risit pater optimus olli

---

324 *iam iamque* Bähr. 1887, 824. 326 *ambiguumve* Heins. (ex cod.?) *ambiguumque* libri, Ribb. 332 *titubantia* Mähly ZöG. 1887, 417. 333 post *cruore* comma pos. Ribb. 347 *reddentur* $P\gamma^1$ Ribb. *redduntur* M^2bc 350 *misereri* P^1Rbc^1 Ribb.

et clipeum efferri iussit, Didymaonis artis,
Neptuni sacro Danais de poste refixum;
hoc iuvenem egregium praestanti munere donat.
Post, ubi confecti cursus et dona peregit:
'nunc, si cui virtus animusque in pectore praesens,
adsit et evinctis attollat bracchia palmis.'
sic ait et geminum pugnae proponit honorem,
victori velatum auro vittisque iuvencum,
ensem atque insignem galeam solacia victo.
nec mora, continuo vastis cum viribus effert
ora Dares magnoque virum se murmure tollit,
solus qui Paridem solitus contendere contra
idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
victorem Buten immani corpore, qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
perculit et fulva moribundum extendit harena.
talis prima Dares caput altum in proelia tollit
ostenditque umeros latos alternaque iactat
bracchia protendens et verberat ictibus auras.
quaeritur huic alius, nec quisquam ex agmine tanto
audet adire virum manibusque inducere caestus.
ergo alacris cunctosque putans excedere palma
Aeneae stetit ante pedes nec plura moratus
tum laeva taurum cornu tenet atque ita fatur:
'nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
quae finis standi? quo me decet usque teneri?
ducere dona iube.' cuncti simul ore fremebant
Dardanidae reddique viro promissa iubebant.
Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
proximus ut viridante toro consederat herbae:
'Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
tantane tam patiens nullo certamine tolli
dona sines? ubi nunc nobis deus ille magister
nequiquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam et spolia illa tuis pendentia tectis?'
ille sub haec: 'non laudis amor nec gloria cessit
pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta
sanguis hebet frigentque effetae in corpore vires.
si mihi, quae quondam fuerat quaque improbus iste
exsultat fidens, si nunc foret illa iuventas,

---

359 *artes* M¹bcπ *artem* PRγ Ribb. *arte* m 382 *iam* Hamb. I.

haud equidem pretio inductus pulchroque iuvenco
venissem, nec dona moror.' sic deinde locutus
in medium geminos immani pondere caestus
proiecit, quibus acer Eryx in proelia suetus
ferre manum duroque intendere bracchia tergo.
obstipuere animi: tantorum ingentia septem
terga boum plumbo insuto ferroque rigebant.
ante omnis stupet ipse Dares longeque recusat;
magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
tum senior talis referebat pectore voces:
'quid, si quis caestus ipsius et Herculis arma
vidisset tristemque hoc ipso in litore pugnam?
haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat
(sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro),
his magnum Alciden contra stetit, his ego suetus,
dum melior viris sanguis dabat, aemula necdum
temporibus geminis canebat sparsa senectus.
sed si nostra Dares haec Troïus arma recusat,
idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes,
aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto
(solve metus) et tu Troianos exue caestus.'
Haec fatus duplicem ex umeris reiecit amictum
et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
exuit atque ingens media consistit harena.
tum satus Anchisa caestus pater extulit aequos
et paribus palmas amborum innexuit armis.
constitit in digitos extemplo arrectus uterque
bracchiaque ad superas interritus extulit auras.
abduxere retro longe capita ardua ab ictu
immiscentque manus manibus pugnamque lacessunt,
ille pedum melior motu fretusque iuventa,
hic membris et mole valens; sed tarda trementi
genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
multa viri nequiquam inter se volnera iactant,
multa cavo lateri ingeminant et pectora vastos
dant sonitus, erratque auris et tempora circum
crebra manus, duro crepitant sub volnere malae.
stat gravis Entellus nisuque immotus eodem,
corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.

434 *pectore* libri pr. Hamb. II.; Ribb. Lad.

ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem
aut montana sedet circum castella sub armis,
nunc hos, nunc illos aditus omnemque pererrat
arte locum et variis adsultibus inritus urget.
ostendit dextram insurgens Entellus et alte
extulit: ille ictum venientem a vertice velox
praevidit celerique elapsus corpore cessit,
Entellus viris in ventum effudit et ultro
ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
concidit, ut quondam cava concidit aut Erymantho
aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
consurgunt studiis Teucri et Trinacria pubes,
it clamor caelo primusque accurrit Acestes
aequaevumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu neque territus heros
acrior ad pugnam redit ac vim suscitat ira;
tum pudor incendit viris et conscia virtus
praecipitemque Daren ardens agit aequore toto
nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra;
nec mora nec requies: quam multa grandine nimbi
culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
creber utraque manu pulsat versatque Dareta.
tum pater Aeneas procedere longius iras
et saevire animis Entellum haud passus acerbis,
sed finem imposuit pugnae fessumque Dareta
eripuit mulcens dictis ac talia fatur:
'infelix, quae tanta animum dementia cepit?
non viris alias conversaque numina sentis?
cede deo.' dixitque et proelia voce diremit.
ast illum fidi aequales genua aegra trahentem
iactantemque utroque caput crassumque cruorem
ore eiectantem mixtosque in sanguine dentes
ducunt ad navis galeamque ensemque vocati
accipiunt, palmam Entello taurumque relinquunt.
hic victor superans animis tauroque superbus:
'nate dea vosque haec' inquit 'cognoscite, Teucri,
et mihi quae fuerint iuvenali in corpore vires
et qua servetis revocatum a morte Dareta.'
dixit et adversi contra stetit ora iuvenci,

---

442 *ante locum* Bähr. 1887, 825. 457 *ille*] *deinde* Mm — V 467 *dixit* . . *diremit* damn. Peerlk.

qui donum adstabat pugnae, durosque reducta
libravit dextra media inter cornua caestus
arduus effractoque inlisit in ossa cerebro.
sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.
ille super talis effundit pectore voces:
'hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
persolvo, hic victor caestus artemque repono.'
Protinus Aeneas celeri certare sagitta
invitat qui forte velint et praemia ponit
ingentique manu malum de nave Seresti
erigit et volucrem traiecto in fune columbam,
quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
convenere viri deiectamque aerea sortem
accepit galea: et primus clamore secundo
Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis;
quem modo navali Mnestheus certamine victor
consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva;
tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater,
Pandare, qui quondam iussus confundere foedus
in medios telum torsisti primus Achivos;
extremus galeaque ima subsedit Acestes,
ausus et ipse manu iuvenum temptare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
pro se quisque viri et depromunt tela pharetris.
primaque per caelum nervo stridente sagitta
Hyrtacidae iuvenis volucris diverberat auras
et venit adversique infigitur arbore mali;
intremuit malus timuitque exterrita pinnis
alces et ingenti sonuerunt omnia plausu.
post acer Mnestheus adducto constitit arcu
alta petens pariterque oculos telumque tetendit;
ast ipsam miserandus avem contingere ferro
non valuit: nodos et vincula linea rupit,
quis innexa pedem malo pendebat ab alto;
illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
tum rapidus iamdudum arcu contenta parato
tela tenens fratrem Eurytion in vota vocavit,
iam vacuo laetam caelo speculatus et alis
plaudentem nigra figit sub nube columbam;

---

486 *ponit*] *dicit* Py Ribb. 487 *ingentemque* Fr. H. Bothe ed.[2] 1820. 506 *et ingenti* .. *plausu* damn. Rbb., in ed. mai. *timuitque* .. *plausu*. 512 *atra*] *alta* Py[1] Ribb.

t exanimis vitamque reliquit in astris
iis fixamque refert delapsa sagittam.
Amissa solus palma superabat Acestes,
imen aërias telum contorsit in auras
tans artemque pater arcumque sonantem.
culis subitum obicitur magnoque futurum
io monstrum; docuit post exitus ingens
ue terrifici cecinerunt omina vates.
ue volans liquidis in nubibus arsit harundo
itque viam flammis tenuisque recessit
mpta in ventos, caelo ceu saepe refixa
urrunt crinemque volantia sidera ducunt.
tis haesere animis superosque precati
crii Teucrique viri; nec maximus omen
t Aeneas, sed laetum amplexus Acesten
ribus cumulat magnis ac talia fatur:
, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
s auspiciis exsortem ducere honores.
Anchisae longaevi hoc munus habebis,
a impressum signis, quem Thracius olim
sae genitori in magno munere Cisseus
sui dederat monumentum et pignus amoris.'
tus cingit viridanti tempora lauro
mum ante omnis victorem appellat Acesten.
onus Eurytion praelato invidit honori,
vis solus avem caelo deiecit ab alto.
nus ingreditur donis, qui vincula rupit,
nus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Aeneas nondum certamine misso
lem ad sese comitemque impubis Iuli
len vocat et fidam sic fatur ad aurem:
age et Ascanio, si iam puerile paratum
i habet secum cursusque instruxit equorum,
avo turmas et sese ostendat in armis,
it. ipse omnem longo decedere circo
m populum et campos iubet esse patentis.
int pueri pariterque ante ora parentum
is lucent in equis, quos omnis euntis

---

18 *aeriis* MRm *aereis* γ^2bc 520 *contendit* M^1R *condit* c^1 *bitum* χ, *subito* boni l. 534 *honorem* $M^2\gamma^2$bc 541 *honore* b.; cf. Liv. II 40, 11. 551 *discedere* $P\gamma^1$ Ribb.

Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuventus.
omnibus in morem tonsa coma pressa corona;
cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro,
pars levis umero pharetras; it pectore summo
flexilis obtorti per collum circulus auri.
tres equitum numero turmae ternique vagantur
ductores, pueri bis seni quemque secuti
agmine partito fulgent paribusque magistris.
una acies iuvenum, ducit quam parvus ovantem
nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
portat equus bicolor maculis, vestigia primi
alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
alter Atys, genus unde Atii duxere Latini,
parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
extremus formaque ante omnis pulcher Iulus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
cetera Trinacriis pubes senioris Acestae
fertur equis.
excipiunt plausu pavidos gaudentque tuentes
Dardanidae veterumque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
lustravere in equis, signum clamore paratis
Epytides longe dedit insonuitque flagello.
olli discurrere pares atque agmina terni
diductis solvere choris rursusque vocati
convertere vias infestaque tela tulere.
inde alios ineunt cursus aliosque recursus
adversi spatiis alternosque orbibus orbis
impediunt pugnaeque cient simulacra sub armis;
et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
parietibus textum caecis iter ancipitemque
mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
falleret indeprensus et inremeabilis error,

---

558 *it*] *et* $M^1P^2Ry^1b^1$ 564 *cara* P^1 Ribb. post 569 st lac. Ribb. 573 *Trinacriis* edi solet; *Trinacrii* P^1Rb Serv. pler. co Ribb. *Trinacriae* $MP^2ya^2c\pi$ *Trinacria* a^1 580 *ternis* y^1b, pr Fr. Rasch GPr. Jena 1882, 14. 584 *adversis* Pybc 591 *franga* libri praeter Mc^1; Serv. Ribb.

haud alio Teucrum nati vestigia cursu
impediunt texuntque fugas et proelia ludo,
delphinum similes, qui per maria umida nando
Carpathium Libycumque secant *luduntque per undas.*
hunc morem cursus atque haec certamina primus
Ascanius, Longam muris cum cingeret Albam,
rettulit et Priscos docuit celebrare Latinos,
quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes;
Albani docuere suos; hinc maxima porro
accepit Roma et patrium servavit honorem,
Troiaque nunc, pueri Troianum dicitur agmen.
hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
dum variis tumulo referunt sollemnia ludis,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
Iliacam ad classem ventosque adspirat eunti
multa movens necdum antiquum saturata dolorem.
illa viam celerans per mille coloribus arcum
nulli visa cito decurrit tramite virgo.
conspicit ingentem concursum et litora lustrat
desertosque videt portus classemque relictam.
at procul in sola secretae Troades acta
amissum Anchisen flebant cunctaeque profundum
pontum aspectabant flentes. heu tot vada fessis
et tantum superesse maris vox omnibus una.
urbem orant, taedet pelagi perferre laborem.
ergo inter medias sese haud ignara nocendi
conicit et faciemque deae vestemque reponit;
fit Beroe, Tmarii coniunx longaeva Dorycli,
cui genus et quondam nomen natique fuissent;
ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
'o miserae, quas non manus' inquit 'Achaica bello
traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
infelix, cui te exitio Fortuna reservat?
septima post Troiae excidium iam vertitur aestas,
cum freta, cum terras omnis, tot inhospita saxa
sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem et volvimur undis.

---

595 *luduntque per undas* om. $M^1P\gamma^1b^1m$, damn. Heyne. 603 secl. Rbb.; cf. JB. 1885, 281. 604 *hinc* PRγb Ribb. 620 *Tmari* Rc^1 *Mari* M^1b *Immari* M^2 *Marii* $M^3\chi$ (Wagn. LV. 33) *Ismarii* χ

hic Erycis fines fraterni atque hospes Acestes:
quis prohibet muros iacere et dare civibus urbem?
o patria et rapti nequiquam ex hoste penates,
nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
Hectoreos amnis, Xanthum et Simoenta, videbo?
quin agite et mecum infaustas exurite puppis.
nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
ardentis dare visa faces: "hic quaerite Troiam,
hic domus est" inquit "vobis." iam tempus agi res,
nec tantis mora prodigiis. en quattuor arae
Neptuno; deus ipse faces animumque ministrat.'
Haec memorans prima infensum vi corripit ignem
sublataque procul dextra conixa coruscat
et iacit. arrectae mentes stupefactaque corda
Iliadum. hic una e multis, quae maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
'non Beroe vobis, non haec Rhoeteia, matres,
est Dorycli coniunx; divini signa decoris
ardentisque notate oculos, qui spiritus illi,
qui voltus vocisque sonus vel gressus eunti.
ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui
aegram, indignantem, tali quod sola careret
munere nec meritos Anchisae inferret honores.'
haec effata.
at matres primo ancipites oculisque malignis
ambiguae spectare rates miserum inter amorem
praesentis terrae fatisque vocantia regna,
cum dea se paribus per caelum sustulit alis
ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
tum vero attonitae monstris actaeque furore
conclamant rapiuntque focis penetralibus ignem,
pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
coniciunt. furit immissis Volcanus habenis
transtra per et remos et pictas abiete puppis.
Nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri
incensas perfert navis Eumelus, et ipsi
respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
primus et Ascanius, cursus ut laetus equestris
ducebat, sic acer equo turbata petivit

---

631 *quid* Rc *qui* M¹ 640 *animamque* Rb¹ Ribb.; cf. VIII 403.
649 *quis* PRγ¹ Ribb. 666 *atro* Kl. 1868, 7. *nimbum* Bähr. 1837, 827.

castra, nec exanimes possunt retinere magistri.
'quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis' inquit,
'heu miserae cives? non hostem inimicaque castra
Argivom, vestras spes uritis. en, ego vester
Ascanius!' — galeam ante pedes proiecit inanem,
qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
adcelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum.
ast illae diversa metu per litora passim
diffugiunt silvasque et sicubi concava furtim
saxa petunt; piget incepti lucisque, suosque
mutatae adgnoscunt excussaque pectore luno est.
sed non idcirco flammae atque incendia viris
indomitas posuere: udo sub robore vivit
stuppa vomens tardum fumum lentusque carinas
est vapor et toto descendit corpore pestis,
nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
Tum pius Aeneas umeris abscindere vestem
auxilioque vocare deos et tendere palmas:
'Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Troianos, si quid pietas antiqua labores
respicit humanos, da flammam evadere classi
nunc, pater, et tenuis Teucrum res eripe leto;
vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
si mereor, demitte tuaque hic obrue dextra.'
vix haec ediderat, cum effusis imbribus atra
tempestas sine more furit tonitruque tremescunt
ardua terrarum et campi: ruit aethere toto
turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris;
implenturque super puppes, semiusta madescunt
robora, restinctus donec vapor omnis et omnes
quattuor amissis servatae a peste carinae.
At pater Aeneas casu concussus acerbo
nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
mutabat versans, Siculisne resideret arvis
oblitus fatorum Italasne capesseret oras.
tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
quem docuit multaque insignem reddidit arte
(hac responsa dabat, vel quae portenderet ira

680 *flamma* P¹ Ribb. *flammam* M¹P²γ¹ 684 *nec Troum vires* Gent 24. 687 *exosu's* Ribb. 693 *nubibus* H. Löwner BG. 1886, 216. 695 *campis* M¹P²γ¹b¹ 706 *haec* libri praeter c¹; cf. Dietsch Theol. Verg. 28.

magna deum vel quae fatorum posceret ordo) —
isque his Aenean solatus vocibus infit:
'nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes:
hunc cape consiliis socium et coniunge volentem,
huic trade, amissis superant qui navibus et quos
pertaesum magni incepti rerumque tuarum est,
longaevosque senes ac fessas aequore matres
et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
delige et his habeant terris, sine, moenia fessi;
urbem appellabunt permisso nomine Acestam.'
Talibus incensus dictis senioris amici
tum vero in curas animo diducitur omnis.
et Nox atra polum bigis subvecta tenebat;
visa dehinc caelo facies delapsa parentis
Anchisae subito tales effundere voces:
'nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
care magis, nate Iliacis exercite fatis,
imperio Iovis huc venio, qui classibus ignem
depulit et caelo tandem miseratus ab alto est.
consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
dat senior; lectos iuvenes, fortissima corda,
defer in Italiam: gens dura atque aspera cultu
debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
infernas accede domos et Averna per alta
congressus pete, nate, meos; non me impia namque
Tartara habent, tristes umbrae, sed amoena piorum
concilia Elysiumque colo. huc casta Sibylla
nigrarum multo pecudum te sanguine ducet:
tum genus omne tuum et, quae dentur moenia, disces.
iamque vale: torquet medios Nox umida cursus
et me saevus equis Oriens adflavit anhelis.'
dixerat et tenuis fugit ceu fumus in auras.
Aeneas 'quo deinde ruis? quo proripis?' inquit,
'quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?'
haec memorans cinerem et sopitos suscitat ignis
Pergameumque larem et canae penetralia Vestae
farre pio et plena supplex veneratur acerra.

---

720 *animum* γ^2b^{2}c$^2\pi$ Serv. 731 *est Latio* P Ribb. *est* om. χ
734 *tristesve* M^{2}b^2 *tristesque* c^2

Extemplo socios primumque arcessit Acesten
et Iovis imperium et cari praecepta parentis
edocet et quae nunc animo sententia constet.
haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
transcribunt urbi matres populumque volentem
deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
ipsi transtra novant flammisque ambesa reponunt
robora navigiis, aptant remosque rudentisque
exigui numero, sed bello vivida virtus.
interea Aeneas urbem designat aratro
sortiturque domos; hoc Ilium et haec loca Troiam
esse iubet. gaudet regno Troianus Acestes
indicitque forum et patribus dat iura vocatis.
tum vicina astris Erycino in vertice sedes
fundatur Veneri Idaliae tumuloque sacerdos
ac lucus late sacer additur Anchiseo.
Iamque dies epulata novem gens omnis et aris
factus honos: placidi straverunt aequora venti
creber et adspirans rursus vocat auster in altum.
exoritur procurva ingens per litora fletus,
complexi inter se noctemque diemque morantur.
ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
visa maris facies et non tolerabile numen,
ire volunt omnemque fugae perferre laborem.
quos bonus Aeneas dictis solatur amicis
et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
tris Eryci vitulos et Tempestatibus agnam
caedere deinde iubet solvique ex ordine funem.
ipse caput tonsae foliis evinctus olivae
stans procul in prora pateram tenet extaque salsos
porricit in fluctus ac vina liquentia fundit.
prosequitur surgens a puppi ventus euntis;
certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
adloquitur talisque effundit pectore questus:
'Iunonis gravis ira neque exsaturabile pectus
cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis,

---

752 *que* om. π; idem coni. Peerlk., qui post *ambesa* commate dist. 768 *nomen* M^1 Nonius 307, 28. Ribb. *caelum* R 776 *porricit* Heins. *proicit* libri, Ribb.; cf. 238. 777 (= III 130) et 778 (= III 290) damn. Gebh.; inverso ordine versus exhibent Pγ Mentel. I, Ribb. 781 *nec* $M^1R\gamma^1c^1\pi$ Lad. 782 *in*] *ad* Serv.

quam nec longa dies pietas nec mitigat ulla,
nec Iovis imperio fatisque infracta quiescit.
non media de gente Phrygum exedisse nefandis
urbem odiis satis est nec poenam traxe per omnem:
reliquias Troiae, cineres atque ossa peremptae
insequitur. causas tanti sciat illa furoris.
ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
quam molem subito excierit: maria omnia caelo
miscuit Aeoliis nequiquam freta procellis
in regnis hoc ausa tuis.
per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
exussit foede puppis et classe subegit
amissa socios ignotae linquere terrae.
quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.'
Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
'fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
unde genus ducis. merui quoque: saepe furores
compressi et rabiem tantam caelique marisque.
nec minor in terris (Xanthum Simoentaque testor)
Aeneae mihi cura tui: cum Troïa Achilles
exanimata sequens impingeret agmina muris,
milia multa daret leto gemerentque repleti
amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
in mare se Xanthus, Pelidae tunc ego forti
congressum Aenean nec dis nec viribus aequis
nube cava rapui, cuperem cum vertere ab imo
structa meis manibus periurae moenia Troiae.
nunc quoque mens eadem perstat mihi, pelle timorem.
tutus, quos optas, portus accedet Averni.
unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret;
unum pro multis dabitur caput.'
his ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
iungit equos auro genitor spumantiaque addit

---

784 *fatisve* Fybcmπ 786 *traxere* F^1P^1 *traxisse* $M^1F^2\gamma^1b^2$ Gebh. (om. *nec*). 795 *ignota* MPRγ^1 *ʳlinquere* P, nisi forte est *ʳelinqu.*, ut habuerit *ignotae l.* P^1 *relinquere* γ *terra* MP^2 796 *libeat* Pald. 797 *tibi*] *sibi* Hamb. II. *tuas* mal. Heyne. *mihi* Peerlk. *vela, illis liceat* Gent 25. 811 *perituraе* FM^1 812 *timores* libri praeter Mc 814 *quaeres* libri pr. χ; Ribb. in ed. mai. 817 *curru* χ *aura genitos* coni. Wagn.

frena feris manibusque omnis effundit habenas.
caeruleo per summa levis volat aequora curru,
subsidunt undae tumidumque sub axe tonanti
sternitur aequor aquis, fugiunt vasto aethere nimbi.
tum variae comitum facies, immania cete,
et senior Glauci chorus Inousque Palaemon
Tritonesque citi Phorcique exercitus omnis . . .
laeva tenet Thetis et Melite Panopeaque virgo,
Nisaee Spioque Thaliaque Cymodoceque.
Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
gaudia pertemptant mentem: iubet ocius omnis
attolli malos, intendi bracchia velis.
una omnes fecere pedem pariterque sinistros,
nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
cornua detorquentque, ferunt sua flamina classem.
princeps ante omnis densum Palinurus agebat
agmen, ad hunc alii cursum contendere iussi.
iamque fere mediam caeli Nox umida metam
contigerat: placida laxabant membra quiete
sub remis fusi per dura sedilia nautae,
cum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
aëra dimovit tenebrosum et dispulit umbras
te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans
insonti; puppique deus consedit in alta
Phorbanti similis funditque has ore loquelas:
'Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem,
aequatae spirant aurae, datur hora quieti.
pone caput fessosque oculos furare labori,
ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.'
cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
'mene salis placidi voltum fluctusque quietos
ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
Aenean credam (quid enim?) fallacibus auris
et caeli totiens deceptus fraude sereni?'
talia dicta dabat clavumque adfixus et haerens
nusquam amittebat oculosque sub astra tenebat.
Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem

821 *equis* M¹b *fugiuntque ex aethere* M² post 824 lac. stat. Ribb. 825 *tenent* Py¹bc¹ Ribb. *tent* R 850 *fallacius* Tib. Donatus; inde prolata parenthesi *quid enim fallacius?* prop. Vofs, Anm. u. Randgl. 215, itemque Thilo. *austris* P²γc²π Tib. Donatus. 851 *caelo* P¹γ¹ b²c¹ Ribb. *sereno* γ¹c¹

vique soporatum Stygia super utraque quassat
tempora cunctantique natantia lumina solvit.
vix primos inopina quies laxaverat artus:
et superincumbens cum puppis parte revolsa
cumque gubernaclo liquidas proiecit in undas
praecipitem ac socios nequiquam saepe vocantem;
ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.
currit iter tutum non setius aequore classis
promissisque patris Neptuni interrita fertur.
iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat,
difficilis quondam multorumque ossibus albos
(tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant),
cum pater amisso fluitantem errare magistro
sensit et ipse ratem nocturnis rexit in undis
multa gemens casuque animum concussus amici:
'o nimium caelo et pelago confise sereno,
nudus in ignota, Palinure, iacebis harena.'

---

858 *cum . . gubernaclo* 859 damn. Peerlk.; Bros. post addita censet. 859 *tabernaclo* Bähr. 1887, 829. 860 *saepe*] *voce* M 861 *ad*] *in* Pγ 865/6 damn. Peerlk., unum v. 865 Gebh. 866 *tum*] *iam* schol. Hor. II 14, 14 et Gebh.

VI.

Appulsa classe Aeneas luco temploque Apollinis appropinquat, —41
ubi Sibylla vates precibus auditis et quae in Latio visurus sit, 97
et quibus rebus peractis ad inferos ire liceat, ei aperit. 155
itaque Aeneas Miseni corpus in litore inventum rite comburit 235
et ramo aureo in silva potitus sacra facit dis inferis debita. 263

Sibyllae ductu Aeneas it ad inferos visendi patris gratia.

Mane ab Averno descendit intratque vestibulum monstris plenum. 294
Acherontis aquis prohiberi videt eos, qui iusta sepultura carent, 336
ex quibus Palinurus amici auxilium frustra implorat; 383
se ut transvehat Charon, monstrato ramo aureo efficit. 416
sopito Cerbero per provinciam Minois progressus Didonem convenit 476
et inter milites praeclaros Deiphobum, cuius accipit interitum. 547
impiorum sedem conspicit flammis interclusam suppliciaque audit. 627

Tandem dono aureo in limine regiae posito patet Elysium, 678
ubi Aeneas Musaeo duce patrem adit prope flumen Lethaeum. 702
Anchises, cur animae pleraeque purgatae ad superos redeant, exponit 751
et cum multos Albanorum reges honoris causa monstrat 787
tum res Augusti laudat ac virtutem Romanorum propriam; 853
Marcellique maturam mortem questus cum multis mandatis
Aeneam dimittit.

Sic fatur lacrimans classique immittit habenas
et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.
obvertunt pelago proras, tum dente tenaci
ancora fundabat navis, et litora curvae
praetexunt puppes. iuvenum manus emicat ardens
litus in Hesperium: quaerit pars semina flammae
abstrusa in venis silicis, pars densa ferarum
tecta rapit silvas inventaque flumina monstrat.
at pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
antrum immane, petit, magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates aperitque futura.

1/2 Ribb. cum alios tum Probum sequens quinto libro adiecit; cf. Serv. et Hom. *v* 1. 4 *fundarat* Halbertsma, Mnemos. 1877, 335.

iam subeunt Triviae lucos atque aurea tecta.
Daedalus, ut fama est, fugiens Minoia regna
praepetibus pinnis ausus se credere caelo
insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
redditus his primum terris tibi, Phoebe, sacravit
remigium alarum posuitque immania templa.
in foribus letum Androgeo; tum pendere poenas
Cecropidae iussi (miserum!) septena quotannis
corpora natorum; stat ductis sortibus urna.
contra elata mari respondet Gnosia tellus:
hic crudelis amor tauri suppostaque furto
Pasiphae mixtumque genus prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae,
hic labor ille domus et inextricabilis error;
magnum reginae sed enim miseratus amorem
Daedalus ipse dolos tecti ambagesque resolvit
caeca regens filo vestigia. tu quoque magnam
partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
bis conatus erat casus effingere in auro,
bis patriae cecidere manus. quin protinus omnia
perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
adforet atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
'non hoc ista sibi tempus spectacula poscit;
nunc grege de intacto septem mactare iuvencos
praestiterit, totidem lectas de more bidentis.'
talibus adfata Aenean (nec sacra morantur
iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum,
quo lati ducunt aditus centum, ostia centum,
unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
ventum erat ad limen, cum virgo 'poscere fata
tempus' ait; 'deus, ecce, deus!' cui talia fanti
ante fores subito non voltus, non color unus,
non comptae mansere comae; sed pectus anhelum,
et rabie fera corda tument, maiorque videri
nec mortale sonans, adflata est numine quando
iam propiore dei. 'cessas in vota precesque,

---

20 *Androgeo* bcπχ Serv. aliique gramm. *Androgei* boni libri; cf. II 392. 425. 37 *poscunt* M¹R, cf. Serv. 39 *de*] *ex* Fc

'Tros' ait 'Aenea? cessas? neque enim ante dehiscent
attonitae magna ora domus.' et talia fata
conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
ossa tremor funditque preces rex pectore ab imo:
'Phoebe, gravis Troiae semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manusque
corpus in Aeacidae, magnas obeuntia terras
tot maria intravi duce te penitusque repostas
Massylum gentis praetentaque Syrtibus arva,
iam tandem Italiae fugientis prendimus oras;
hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta!
vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
dique deaeque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
gloria Dardaniae. tuque, o sanctissima vates,
praescia venturi, da (non indebita posco
regna meis fatis) Latio considere Teucros
errantisque deos agitataque numina Troiae.
tum Phoebo et Triviae solido de marmore templum
instituam festosque dies de nomine Phoebi.
te quoque magna manent regnis penetralia nostris;
hic ego namque tuas sortes arcanaque fata
dicta meae genti ponam lectosque sacrabo,
alma, viros. foliis tantum ne carmina manda,
ne turbata volent rapidis ludibria ventis;
ipsa canas oro.' finem dedit ore loquendi.

At Phoebi nondum patiens immanis in antro
bacchatur vates, magnum si pectore possit
excussisse deum; tanto magis ille fatigat
os rabidum fera corda domans fingitque premendo.
ostia iamque domus patuere ingentia centum
sponte sua vatisque ferunt responsa per auras:
'o tandem magnis pelagi defuncte periclis
(sed terrae graviora manent), in regna Lavini
Dardanidae venient (mitte hanc de pectore curam),
sed non et venisse volent. bella, horrida bella
et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
non Simois tibi nec Xanthus nec Dorica castra
defuerint; alius Latio iam partus Achilles,
natus et ipse dea; nec Teucris addita Iuno

---

53 *et*] *ut* Heins. *et t. fata* damn. Peerlk. 57 *derexti* Rbb.
84 *terra* Ry²bc, comm. Serv. *Latini* 'alii' ap. Serv.

usquam aberit, cum tu supplex in rebus egenis
quas gentis Italum aut quas non oraveris urbes!
causa mali tanti coniunx iterum hospita Teucris
externique iterum thalami.
tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
quam tua te fortuna sinet. via prima salutis,
quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.'
Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
horrendas canit ambages antroque remugit
obscuris vera involvens: ea frena furenti
concutit et stimulos sub pectore vertit Apollo.
ut primum cessit furor et rabida ora quierunt,
incipit Aeneas heros: 'non ulla laborum,
o virgo, nova mi facies inopinave surgit;
omnia praecepi atque animo mecum ante peregi.
unum oro: quando hic inferni ianua regis
dicitur et tenebrosa palus Acheronte refuso,
ire ad conspectum cari genitoris et ora
contingat; doceas iter et sacra ostia pandas.
illum ego per flammas et mille sequentia tela
eripui his umeris medioque ex hoste recepi,
ille meum comitatus iter maria omnia mecum
atque omnis pelagique minas caelique ferebat
invalidus viris ultra sortemque senectae.
quin, ut te supplex peterem et tua limina adirem,
idem orans mandata dabat. gnatique patrisque,
alma, precor, miserere (potes namque omnia, nec te
nequiquam lucis Hecate praefecit Avernis),
si potuit manis arcessere coniugis Orpheus
Threicia fretus cithara fidibusque canoris,
si fratrem Pollux alterna morte redemit
itque reditque viam totiens. quid Thesea magnum,
quid memorem Alciden? et mi genus ab Iove summo.'
Talibus orabat dictis arasque tenebat,
cum sic orsa loqui vates: 'sate sanguine divom,
Tros Anchisiade, facilis descensus Averno:
noctes atque dies patet atri ianua Ditis;
sed revocare gradum superasque evadere ad auras,

---

91 *cum*] *quam* (adverb.) Peerlk. 96 *qua* Seneca Ep. XI Ribb. (cf. ad X 49. XII 147. 626.) 105 *percepi* γ^2b^{1}m Serv. (p Cass.^{1} Flor. Hamb.). 122 Serv. dist. ante *magnum*. 126 A P^{2}Rγb^{2}cπ, cf. Serv.

hic opus, hic labor est. pauci, quos aequus amavit
Iuppiter aut ardens evexit ad aethera virtus,
dis geniti potuere. tenent media omnia silvae
Cocytosque sinu labens circumvenit atro.
quod si tantus amor menti, si tanta cupido
bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara et insano iuvat indulgere labori,
accipe, quae peragenda prius. latet arbore opaca
aureus et foliis et lento vimine ramus,
Iunoni infernae dictus sacer; hunc tegit omnis
lucus et obscuris claudunt convallibus umbrae.
sed non ante datur telluris operta subire,
auricomos quam qui decerpserit arbore fetus.
hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
instituit. primo avolso non deficit alter
aureus et simili frondescit virga metallo.
ergo alte vestiga oculis et rite repertum
carpe manu; namque ipse volens facilisque sequetur,
si te fata vocant; aliter non viribus ullis
vincere nec duro poteris convellere ferro.
praeterea iacet exanimum tibi corpus amici
(heu nescis) totamque incestat funere classem,
dum consulta petis nostroque in limine pendes:
sedibus hunc refer ante suis et conde sepulcro.
duc nigras pecudes; ea prima piacula sunto.
sic demum lucos Stygis et regna invia vivis
aspicies.' dixit pressoque obmutuit ore.

Aeneas maesto defixus lumina voltu
ingreditur linquens antrum caecosque volutat
eventus animo secum. cui fidus Achates
it comes et paribus curis vestigia figit.
multa inter sese vario sermone serebant,
quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
diceret. atque illi Misenum in litore sicco,
ut venere, vident indigna morte peremptum,
Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter
aere ciere viros Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum

---

132 *Cocytusque* libri praeter M; Ribb. 141 *quis* libri pr
144 *aurea sed* Kl. 1883, 24. 146 *iamque* H. Löwner BG. 1886,
161 *exanimum* libri pr. M

et lituo pugnas insignis obibat et hasta.
postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
addiderat socium non inferiora secutus.
sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
demens, et cantu vocat in certamina divos,
aemulus exceptum Triton, si credere dignum est,
inter saxa virum spumosa immerserat unda.
ergo omnes magno circum clamore fremebant,
praecipue pius Aeneas. tum iussa Sibyllae,
haud mora, festinant flentes aramque sepulcri
congerere arboribus caeloque educere certant.
itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum,
procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex
fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
scinditur, advolvunt ingentis montibus ornos.
Nec non Aeneas opera inter talia primus
hortatur socios paribusque accingitur armis.
atque haec ipse suo tristi cum corde volutat
aspectans silvam immensam et sic forte precatur:
'si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
ostendat nemore in tanto! quando omnia vere
heu nimium de te vates, Misene, locuta est.'
vix ea fatus erat, geminae cum forte columbae
ipsa sub ora viri caelo venere volantes
et viridi sedere solo. tum maximus heros
maternas adgnoscit aves laetusque precatur:
'este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
ramus humum. tuque o dubiis ne defice rebus,
diva parens.' sic effatus vestigia pressit
observans, quae signa ferant, quo tendere pergant.
pascentes illae tantum prodire volando,
quantum acie possent oculi servare sequentum.
inde ubi venere ad fauces grave olentis Averni,
tollunt se celeres liquidumque per aëra lapsae
sedibus optatis gemina super arbore sidunt,
discolor unde auri per ramos aura refulsit.

---

177 *sepulchro* Pγ Ribb. 186 *et .. precatur* damn. Peerlk. 'vacat *forte*' Serv. *voce* Rχ *ore* Longob. Pierii. 193 *adgnovit* Ma¹ 195 *derigite* PRγ¹ Ribb. 200 *sequentem* Pald. 203 *geminae* Rχ

quale solet silvis brumali frigore viscum
fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
et croceo fetu teretis circumdare truncos,
talis erat species auri frondentis opaca
ilice, sic leni crepitabat bractea vento.
corripit Aeneas extemplo avidusque refringit
cunctantem et vatis portat sub tecta Sibyllae.
Nec minus interea Misenum in litore Teucri
flebant et cineri ingrato suprema ferebant.
principio pinguem taedis et robore secto
ingentem struxere pyram, cui frondibus atris
intexunt latera et feralis ante cupressos
constituunt decorantque super fulgentibus armis.
pars calidos latices et aëna undantia flammis
expediunt corpusque lavant frigentis et ungunt.
fit gemitus. tum membra toro defleta reponunt
purpureasque super vestes, velamina nota,
coniciunt. pars ingenti subiere feretro
(triste ministerium) et subiectam more parentum
aversi tenuere facem. congesta cremantur
turea dona, dapes, fuso crateres olivo.
postquam conlapsi cineres et flamma quievit,
reliquias vino et bibulam lavere favillam,
ossaque lecta cado texit Corynaeus aëno.
idem ter socios pura circumtulit unda
spargens rore levi et ramo felicis olivae
lustravitque viros dixitque novissima verba.
at pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
imponit suaque arma viro remumque tubamque
monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.
His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.
spelunca alta fuit vastoque immanis hiatu,
scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris,
quam super haud ullae poterant impune volantes
tendere iter pinnis: talis sese halitus atris
faucibus effundens supera ad convexa ferebat.
unde locum Grai dixerunt nomine Aornon.

---

211 *nutantem* Güthl. 1877, 18 et L. Schmidt Phil. 1883, 22. 241 *super* M^1P^1R Ribb.; similiter 750. 787. VII 562. X 251. 242 om. $FMPa^1cm$, habet ante 241 *y*.

quattuor hic primum nigrantis terga iuvencos
constituit frontique invergit vina sacerdos
et summas carpens media inter cornua saetas
ignibus imponit sacris, libamina prima,
voce vocans Hecaten caeloque Ereboque potentem.
supponunt alii cultros tepidumque cruorem
suscipiunt pateris. ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum magnaeque sorori
ense ferit sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
tum Stygio regi nocturnas incohat aras
et solida imponit taurorum viscera flammis
pingue super oleum infundens ardentibus extis.
ecce autem primi sub lumina solis et ortus
sub pedibus mugire solum et iuga coepta moveri
silvarum visaeque canes ululare per umbram
adventante dea. 'procul o, procul este, profani',
conclamat vates 'totoque absistite luco;
tuque invade viam vaginaque eripe ferrum;
nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.'
tantum effata furens antro se immisit aperto;
ille ducem haud timidis vadentem passibus aequat.

Di, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes
et Chaos et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
sit mihi fas audita loqui, sit numine vestro
pandere res alta terra et caligine mersas!

Ibant obscuri sola sub nocte per umbram
perque domos Ditis vacuas et inania regna,
quale per incertam lunam sub luce maligna
est iter in silvis, ubi caelum condidit umbra
Iuppiter et rebus nox abstulit atra colorem.
vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
Luctus et ultrices posuere cubilia Curae;
pallentesque habitant Morbi tristisque Senectus
et Metus et malesuada Fames ac turpis Egestas,
terribiles visu formae, Letumque Labosque;
tum consanguineus Leti Sopor et mala mentis
Gaudia mortiferumque adverso in limine Bellum
ferreique Eumenidum thalami et Discordia demens

249 *succip.* F? $\gamma^2 b^2$ (Serv. 'antique') Ribb. 254 *superque* libri praeter χ; Ribb. lacunae signo addito post 254. *superne* Wagn. Qu. V. XII 13. *fundens* libri pr. M, inde *superfundens oleum* Schap. *p. ol. super inf.* Kappes ed.^{2} 1878. 273 *que* om. P*yc* Ribb.

vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosaque bracchia pandit
ulmus opaca, ingens, quam sedem Somnia volgo
vana tenere ferunt foliisque sub omnibus haerent.
multaque praeterea variarum monstra ferarum
Centauri in foribus stabulant Scyllaeque biformes
et centumgeminus Briareus ac belua Lernae
horrendum stridens flammisque armata Chimaera,
Gorgones Harpyiaeque et forma tricorporis umbrae.
corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Aeneas strictamque aciem venientibus offert
et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
admoneat volitare cava sub imagine formae,
inruat et frustra ferro diverberet umbras.
Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas.
turbidus hic caeno vastaque voragine gurges
aestuat atque omnem Cocyto eructat harenam.
portitor has horrendus aquas et flumina servat
terribili squalore Charon, cui plurima mento
canities inculta iacet, stant lumina flamma,
sordidus ex umeris nodo dependet amictus.
ipse ratem conto subigit velisque ministrat
et ferruginea subvectat corpora cumba,
iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.
huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
matres atque viri, defunctaque corpora vita
magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
impositique rogis iuvenes ante ora parentum,
quam multa in silvis autumni frigore primo
lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
trans pontum fugat et terris immittit apricis.
stabant orantes primi transmittere cursum
tendebantque manus ripae ulterioris amore.
navita sed tristis nunc hos nunc accipit illos,
ast alios longe submotos arcet harena.
Aeneas miratus enim motusque tumultu
'dic' ait 'o virgo, quid volt concursus ad amnem?
quidve petunt animae? vel quo discrimine ripas

293 *cavae* Bentl. 294 *umbras*] *auras* Bentl. 300 *flammae* $M^1P^2Ryb^1$ *flammea* χ

hae linquunt, illae remis vada livida verrunt?'
olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:
'Anchisa generate, deum certissima proles,
Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem,
di cuius iurare timent et fallere numen.
haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
centum errant annos volitantque haec litora circum;
tum demum admissi stagna exoptata revisunt.'
constitit Anchisa satus et vestigia pressit
multa putans sortemque animi miseratus iniquam.
cernit ibi maestos et mortis honore carentis
Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten,
quos simul ab Troia ventosa per aequora vectos
obruit Auster aqua involvens navemque virosque.
Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
exciderat puppi mediis effusus in undis.
hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra,
sic prior adloquitur: 'quis te, Palinure, deorum
eripuit nobis medioque sub aequore mersit?
dic age. namque mihi, fallax haud ante repertus,
hoc uno responso animum delusit Apollo,
qui fore te ponto incolumem finisque canebat
venturum Ausonios. en haec promissa fides est?'
ille autem: 'neque te Phoebi cortina fefellit,
dux Anchisiade, nec me deus aequore mersit.
namque gubernaclum multa vi forte revolsum,
cui datus haerebam custos cursusque regebam,
praecipitans traxi mecum. maria aspera iuro
non ullum pro me tantum cepisse timorem,
quam tua ne spoliata armis, excussa magistro
deficeret tantis navis surgentibus undis.
tris Notus hibernas immensa per aequora noctes
vexit me violentus aqua; vix lumine quarto
prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
paulatim adnabam; terrae iam tuta tenebam,

---

325 post 328 coll. Kl. 1870, 5. 329 om. π^1, damn. Kv. 1878, 194. 332 *animo* libri praeter M; Ribb. 352 *illum* M^1 *nullum* γ

ni gens crudelis madida cum veste gravatum
prensantemque uncis manibus capita aspera montis
ferro invasisset praedamque ignara putasset.
nunc me fluctus habet versantque in litore venti.
quod te per caeli iucundum lumen et auras,
per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
inice (namque potes) portusque require Velinos,
aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
ostendit (neque enim, credo, sine numine divom
flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
da dextram misero et tecum me tolle per undas,
sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.'
talia fatus erat, coepit cum talia vates:
'unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
Eumenidum aspicies ripamve iniussus adibis?
desine fata deum flecti sperare precando.
sed cape dicta memor, duri solacia casus.
nam tua finitimi longe lateque per urbes
prodigiis acti caelestibus ossa piabunt
et statuent tumulum et tumulo sollemnia mittent,
aeternumque locus Palinuri nomen habebit.'
his dictis curae emotae pulsusque parumper
corde dolor tristi; gaudet cognomine terrae.
Ergo iter inceptum peragunt fluvioque propinquant.
navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda
per tacitum nemus ire pedemque advertere ripae,
sic prior adgreditur dictis atque increpat ultro:
'quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
fare age, quid venias, iam istinc et comprime gressum.
umbrarum hic locus est, somni noctisque soporae;
corpora viva nefas Stygia vectare carina.
nec vero Alciden me sum laetatus euntem
accepisse lacu nec Thesea Pirithoumque,
dis quamquam geniti atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit
ipsius a solio regis traxitque trementem;
hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.'
quae contra breviter fata est Amphrysia vates:

---

post 361 lac. stat. Ribb. 383 *terrā* χ Serv. 385 *conspexit* M

'nullae hic insidiae tales (absiste moveri)
nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro
aeternum latrans exsanguis terreat umbras,
casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troïus Aeneas, pietate insignis et armis,
ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
si te nulla movet tantae pietatis imago,
at ramum hunc' (aperit ramum, qui veste latebat)
'adgnoscas.' tumida ex ira tum corda residunt.
nec plura his. ille admirans venerabile donum
fatalis virgae longo post tempore visum
caeruleam advertit puppim ripaeque propinquat.
inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
deturbat laxatque foros; simul accipit alveo
ingentem Aenean: gemuit sub pondere cumba
sutilis et multam accepit rimosa paludem.
tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque
informi limo glaucaque exponit in ulva.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
personat adverso recubans immanis in antro.
cui vates horrere videns iam colla colubris
melle soporatam et medicatis frugibus offam
obicit. ille fame rabida tria guttura pandens
corripit obiectam atque immania terga resolvit
fusus humi totoque ingens extenditur antro.
occupat Aeneas aditum custode sepulto
evaditque celer ripam inremeabilis undae.

Continuo auditae voces vagitus et ingens
infantumque animae flentes in limine primo,
quos dulcis vitae exsortis et ab ubere raptos
abstulit atra dies et funere mersit acerbo.
hos iuxta falso damnati crimine mortis.
nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes:
quaesitor Minos urnam movet; ille silentum
conciliumque vocat vitasque et crimina discit.
proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
insontes peperere manu lucemque perosi
proiecere animas. quam vellent aethere in alto
nunc et pauperiem et duros perferre labores!

---

407 *resident*, ut hic oratio Sibyllae desinat, Gebh. 420 *sapo-ratam* χ *medicatam* 'nonn. veteres' Pierii, inde *soporatis medicatam et* Gebh. 427 Ribb. distinx. post *flentes*, cf. Serv. 433 *consil.* Pγ^1

fas obstat tristique palus inamabilis unda
alligat et noviens Styx interfusa coercet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
lugentes campi; sic illos nomine dicunt.
hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
secreti celant calles et myrtea circum
silva tegit; curae non ipsa in morte relinquunt.
his Phaedram Procrimque locis maestamque Eriphylen
crudelis nati monstrantem volnera cernit
Euhadnenque et Pasiphaen; his Laodamia
it comes et iuvenis quondam, nunc femina Caeneus
rursus et in veterem fato revoluta figuram.
inter quas Phoenissa recens a volnere Dido
errabat silva in magna; quam Troïus heros
ut primum iuxta stetit adgnovitque per umbras
obscuram, qualem primo qui surgere mense
aut videt aut vidisse putat per nubila lunam,
demisit lacrimas dulcique adfatus amore est:
'infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
venerat exstinctam ferroque extrema secutam?
funeris heu tibi causa fui? per sidera iuro,
per superos et, si qua fides tellure sub ima est,
invitus, regina, tuo de litore cessi.
sed me iussa deum, quae nunc has ire per umbras,
per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
imperiis egere suis; nec credere quivi
hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
siste gradum teque aspectu ne subtrahe nostro.
quem fugis? extremum fato, quod te adloquor, hoc est.'
talibus Aeneas ardentem et torva tuentem
lenibat dictis animum lacrimasque ciebat.
illa solo fixos oculos aversa tenebat,
nec magis incepto voltum sermone movetur,
quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
tandem corripuit sese atque inimica refugit
in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
respondet curis aequatque Sychaeus amorem.

---

438 *fata obstant* M²? γ^2a²b²cmπ^2 Serv. opt. l. *tristis* PRγa¹b¹ (cf. Serv.) Ribb. *tris* M *undae* M¹PR¹? γ^1 Ribb.; sed cf. G. IV 479.
442 *peremit* M¹ Lad. 448 *Caenis* Heins. Peerlk., sed. cf. Wagn. LV. 41.
452 *umbram* Mγbc 462 *lenta situ* Linker ap. Güthl. 1886, 11.
468 *animam* Jort. 479.

nec minus Aeneas casu concussus iniquo
prosequitur lacrimis longe et miseratur euntem.
Inde datum molitur iter. iamque arva tenebant
ultima, quae bello clari secreta frequentant.
hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago;
hic multum fleti ad superos belloque caduci
Dardanidae, quos ille omnis longo ordine cernens
ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochumque,
tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyboeten
Idaeumque etiam currus, etiam arma tenentem.
circumstant animae dextra laevaque frequentes.
nec vidisse semel satis est; iuvat usque morari
et conferre gradum et veniendi discere causas.
at Danaum proceres Agamemnoniaeque phalanges
ut videre virum fulgentiaque arma per umbras,
ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
ceu quondam petiere rates, pars tollere vocem
exiguam: inceptus clamor frustratur hiantis.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum videt et lacerum crudeliter ora,
ora manusque ambas, populataque tempora raptis
auribus et truncas inhonesto volnere naris
(vix adeo adgnovit pavitantem ac dira tegentem
supplicia) et notis compellat vocibus ultro:
'Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri,
quis tam crudelis optavit sumere poenas?
cui tantum de te licuit? mihi fama suprema
nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgum
procubuisse super confusae stragis acervum.
tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem
constitui et magna manis ter voce vocavi.
nomen et arma locum servant; te, amice, nequivi
conspicere et patria decedens ponere terra.'
Ad quae Priamides: 'nihil o tibi, amice, relictum;
omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris.

476 *lacrimas* M¹ *lacrimans* M²c 484 *Polyphoeten* χ **Lad.**; cf. om. *N* 791. *Polyboten* P¹ Ribb. *Polypoeten* Heins.; cf. **Hom. Ψ 836.** 6 *frementes* Py¹? Rbb. 495 *videt et* Heins. *vidit et* M¹ *vidit* a²b²c Lad. Ribb. *videt* cet. libri. 496 *ora*] *crura* **Gebh.** vulgo post *naris* punctum ponitur nulla parenthesi. **505** *in* **om.** R Ribb.; erasum et postea add. in γ

sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
his mersere malis; illa haec monumenta reliquit.
namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
cum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama et armatum peditem gravis attulit alvo,
illa chorum simulans euhantis orgia circum
ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
ingentem et summa Danaos ex arce vocabat.
tum me confectum curis somnoque gravatum
infelix habuit thalamus pressitque iacentem
dulcis et alta quies placidaeque simillima morti.
egregia interea coniunx arma omnia tectis
amovet et fidum capiti subduxerat ensem;
intra tecta vocat Menelaum et limina pandit,
scilicet id magnum sperans fore munus amanti
et famam exstingui veterum sic posse malorum.
quid moror? inrumpunt thalamo; comes additur una
hortator scelerum Aeolides. di, talia Grais
instaurate, pio si poenas ore reposco!
sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
attulerint. pelagine venis erroribus actus
an monitu divom? an quae te fortuna fatigat,
ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?' ...
Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
iam medium aetherio cursu traiecerat axem;
et fors omne datum traherent per talia tempus;
sed comes admonuit breviterque adfata Sibylla est:
'nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
hic locus est, partis ubi se via findit in ambas:
dextera quae Ditis magni sub moenia tendit,
hac iter Elysium nobis; at laeva malorum
exercet poenas et ad impia Tartara mittit.'
Deiphobus contra: 'ne saevi, magna sacerdos;
discedam, explebo numerum reddarque tenebris.
i decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.'
tantum effatus et in verbo vestigia torsit.
Respicit Aeneas, subito et sub rupe sinistra

520 *coris* a¹ *choreis* Schrad. Ribb. 528 *additus* PRγ¹bπ Ribb. 533 *an* ante *quae* deleri iub. Madv. 38¹). 534 *torpida* Güthl. 1877, 20. *lurida* A. Nauck, Mélanges grecs-romains 1869, 90. 547 *torsit*] *pressit* MRγ²a¹?

moenia lata videt triplici circumdata muro,
quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis,
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
porta adversa ingens solidoque adamante columnae,
vis ut nulla virum, non ipsi exscindere bello
caelicolae valeant; stat ferrea turris ad auras,
Tisiphoneque sedens palla succincta cruenta
vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.
hinc exaudiri gemitus et saeva sonare
verbera; tum stridor ferri tractaeque catenae.
constitit Aeneas strepituque exterritus haesit.
'quae scelerum facies? o virgo, effare; quibusve
urgentur poenis? quis tantus plangor ad auras?'
Tum vates sic orsa loqui: 'dux inclute Teucrum,
nulli fas casto sceleratum insistere limen;
sed me cum lucis Hecate praefecit Avernis,
ipsa deum poenas docuit perque omnia duxit.
Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna
castigatque auditque dolos subigitque fateri,
quae quis apud superos furto laetatus inani
distulit in seram commissa piacula mortem.
continuo sontis ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans torvosque sinistra
intentans anguis vocat agmina saeva sororum.
tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
panduntur portae. cernis, custodia qualis
vestibulo sedeat? facies quae limina servet?
quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
saevior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.
hic genus antiquum Terrae, Titania pubes,
fulmine deiecti fundo volvuntur in imo.
hic et Aloidas geminos immania vidi
corpora, qui manibus magnum rescindere caelum
adgressi superisque Iovem detrudere regnis.

553 *bello*] *ferro* Mγ^2a^{2}b^{2}cπ 559 *strepitumque* FP^{1}Rybc Serv. Ribb. *hausit* F^{2}P$^1\gamma$bc Serv. Ribb. 561 *qui* P^{1}Rb^1 *clangor* Pγ (cf. Serv. ad 554) Ribb. *auris* P Ribb. 567 *vestigatque* prop. Kl. 573 *tum* .. *portae* 574 poetae, non Sibyllae tribuunt 'alii' ap. Serv.; itaque in parenth. Ribb. verba pon. 579 *caeli*] *est oculis* Gent 34. 579 *Caeli* et 580 *terrae* inter se mutandas cens. Hoekstra Mnem. 1887, 237.

vidi et crudelis dantem Salmonea poenas,
dum flammas Iovis et sonitus imitatur Olympi.
quattuor hic invectus equis et lampada quassans
per Graium populos mediaeque per Elidis urbem
ibat ovans divomque sibi poscebat honorem,
demens! qui nimbos et non imitabile fulmen
aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
at pater omnipotens densa inter nubila telum
contorsit, non ille faces nec fumea taedis
lumina, praecipitemque immani turbine adegit.
nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum
cernere erat, per tota novem cui iugera corpus
porrigitur, rostroque immanis voltur obunco
immortale iecur tondens fecundaque poenis
viscera rimaturque epulis habitatque sub alto
pectore, nec fibris requies datur ulla renatis.
quid memorem Lapithas, Ixiona Pirithoumque?
quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
imminet adsimilis; lucent genialibus altis
aurea fulcra toris epulaeque ante ora paratae
regifico luxu; furiarum maxima iuxta
accubat et manibus prohibet contingere mensas
exsurgitque facem attollens atque intonat ore.
hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
pulsatusve parens et fraus innexa clienti,
aut qui divitiis soli incubuere repertis
nec partem posuere suis, quae maxima turba est,
quique ob adulterium caesi quique arma secuti
impia nec veriti dominorum fallere dextras —
inclusi poenam exspectant. ne quaere doceri,
quam poenam aut quae forma viros fortunave mersit.
saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
districti pendent; sedet aeternumque sedebit
infelix Theseus, Phlegyasque miserrimus omnis
admonet et magna testatur voce per umbras:
"discite iustitiam moniti et non temnere divos."

---

586 dittogr. esse put. Ribb. *flammam* $P\gamma^1a^1$ Ribb. 591 *pulsu*] *cursu* $F^2M^2R\gamma^2bc\pi$ 601 damn. Ribb. 602 *quo* R Ribb. lacunam ante statuens. *cuique usque* Schap. ZGW. 1877, 92. 608/15 dittogr. esse suspic. G. Kettner ZGW. 1879, 653. 614 *expendunt* vir doct. ap. Burm. 614/5 delendos, 616/20 post 607 transponendos cens. Kl.; cf. 1879, 17. 615 *merset* duo cod. Heins.

vendidit hic auro patriam dominumque potentem
imposuit; fixit leges pretio atque refixit;
hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos;
ausi omnes immane nefas ausoque potiti.
non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
ferrea vox, omnis scelerum comprendere formas,
omnia poenarum percurrere nomina possim.'
Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos:
'sed iam age, carpe viam et susceptum perfice munus;
adceleremus' ait; 'Cyclopum educta caminis
moenia conspicio atque adverso fornice portas,
haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.'
dixerat et pariter gressi per opaca viarum
corripiunt spatium medium foribusque propinquant.
occupat Aeneas aditum corpusque recenti
spargit aqua ramumque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divae,
devenere locos laetos et amoena vireta
fortunatorum nemorum sedesque beatas.
largior hic campos aether et lumine vestit
purpureo solemque suum, sua sidera norunt.
pars in gramineis exercent membra palaestris,
contendunt ludo et fulva luctantur harena;
pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.
nec non Threicius longa cum veste sacerdos
obloquitur numeris septem discrimina vocum
iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Ilusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor.
arma procul currusque virum miratur inanis;
stant terra defixae hastae passimque soluti
per campum pascuntur equi: quae gratia currum
armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit, ecce, alios dextra laevaque per herbam
vescentis laetumque choro paeana canentis
inter odoratum lauri nemus, unde superne
plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
hic manus ob patriam pugnando volnera passi,

647 *eadem*] *fidem* Markl. Stat. Silv. III 5, 64.

quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
quique pii vates et Phoebo digna locuti,
inventas aut qui vitam excoluere per artis,
quique sui memores aliquos fecere merendo;
omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
quos circumfusos sic est adfata Sibylla,
Musaeum ante omnis (medium nam plurima turba
hunc habet atque umeris exstantem suspicit altis):
'dicite, felices animae, tuque, optime vates,
quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
venimus et magnos Erebi tranavimus amnis.'
atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
'nulli certa domus; lucis habitamus opacis
riparumque toros et prata recentia rivis
incolimus. sed vos, si fert ita corde voluntas,
hoc superate iugum, et facili iam tramite sistam.'
dixit et ante tulit gressum camposque nitentis
desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus convalle virenti
inclusas animas superumque ad lumen ituras
lustrabat studio recolens omnemque suorum
forte recensebat numerum carosque nepotes
fataque fortunasque virum moresque manusque.
isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas utrasque tetendit,
effusaeque genis lacrimae et vox excidit ore:
'venisti tandem, tuaque exspectata parenti
vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
nate, tua et notas audire et reddere voces?
sic equidem ducebam animo rebarque futurum
tempora dinumerans; nec me mea cura fefellit.
quas ego te terras et quanta per aequora vectum
accipio! quantis iactatum, nate, periclis!
quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!'
ille autem: 'tua me, genitor, tua tristis imago
saepius occurrens haec limina tendere adegit;
stant sale Tyrrheno classes. da iungere dextram,
da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.'
sic memorans largo fletu simul ora rigabat.

---

664 *aliquos*] *alios* $F^3a^2b^2c^2\pi\chi$ grammat. Lad. *aevos*? cf. IX 447 et Lucr. II 561. III 605. 672 *huic*] *hic* (ex cod. Oudartii?) Ribb.

ter conatus ibi collo dare bracchia circum,
ter frustra comprensa manus effugit imago
par levibus ventis volucrique simillima somno.
Interea videt Aeneas in valle reducta
seclusum nemus et virgulta sonantia silvae
Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.
hunc circum innumerae gentes populique volabant;
ac veluti in pratis ubi apes aestate serena
floribus insidunt variis et candida circum
lilia funduntur, strepit omnis murmure campus. . .
horrescit visu subito causasque requirit
inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
quive viri tanto complerint agmine ripas.
tum pater Anchises: 'animae, quibus altera fato
corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
securos latices et longa oblivia potant.
has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum,
quo magis Italia mecum laetere reperta.'
'o pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandum est
sublimis animas iterumque ad tarda reverti
corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?'
'dicam equidem nec te suspensum, nate, tenebo'
suscipit Anchises atque ordine singula pandit.
'Principio caelum ac terras camposque liquentis
lucentemque globum lunae Titaniaque astra
spiritus intus alit totamque infusa per artus
mens agitat molem et magno se corpore miscet.
inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum
et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
igneus est ollis vigor et caelestis origo
seminibus, quantum non noxia corpora tardant
terrenique hebetant artus moribundaque membra.
hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque auras
dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
quin et supremo cum lumine vita reliquit,
non tamen omne malum miseris nec funditus omnes

---

702 om. P^1b^1, secl. Ribb. 716 damn. Ribb. 717 *hanc*] *ac* prop. Heyne. 716/8 dittogr. v. 752/9 vid. esse. 724 *terram* $F^1PR\gamma b^1$ Prob. 13, 29; Ribb. 725 *globum et lunae* Maurer JJ. 1888, 639. *Titanaque et astra* Wak. 734 *respiciunt* $a^2bc^2\chi$ Serv. *desp.* cet. libri praeter $\gamma^1a^1\pi^1\chi$

corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est
multa diu concreta modis inolescere miris.
ergo exercentur poenis veterumque malorum
supplicia expendunt: aliae panduntur inanis
suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
infectum eluitur scelus aut exuritur igni,
donec longa dies perfecto temporis orbe
concretam exemit labem purumque relinquit
aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.
quisque suos patimur manis, exinde per amplum
mittimur Elysium et pauci laeta arva tenemus;
has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno,
scilicet immemores supera ut convexa revisant
rursus et incipiant in corpora velle reverti.'
Dixerat Anchises natumque unaque Sibyllam
conventus trahit in medios turbamque sonantem,
et tumulum capit, unde omnis longo ordine posset
adversos legere et venientum discere voltus.
'nunc age, Dardaniam prolem quae deinde sequatur
gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
inlustris animas nostrumque in nomen ituras,
expediam dictis et te tua fata docebo.
ille (vides), pura iuvenis qui nititur hasta,
proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
aetherias Italo commixtus sanguine surget,
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles,
quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx
educet silvis regem regumque parentem,
unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
et Capys et Numitor et, qui te nomine reddet,
Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis
egregius, si umquam regnandam acceperit Albam.
qui iuvenes! quantas ostentant (aspice) viris!
atque umbrata gerunt civili tempora quercu.

---

743 *suum . . manes* Peerlk. 743/4 Ribb. edit. Parmensem aliosque secutus colloc. post 747; idem prop. Heyne, nisi praestet supposititios habere, quod facit Gebh. verba *exinde . . tenemus* damn. Peerlk. 748 *notam solvere* spreta transpositione Ch. Wirth BG. 1888, 528. 750 *super ut* M^1 Ribb. *superant* P *supera aut* F^1 751 *et*] *ut* damn. v. 750 prop. Kl. 764/65 secl. Gebh. 772 *utque* prop. Ribb.

hi tibi Nomentum et Gabios urbemque Fidenam,
hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios Castrumque Inui Bolamque Coramque.
haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
quin et avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
educet. viden, ut geminae stant vertice cristae
et pater ipse suo superum iam signat honore?
en, huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
imperium terris, animos aequabit Olympo
septemque una sibi muro circumdabit arces,
felix prole virum, qualis Berecyntia mater
invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
laeta deum partu, centum complexa nepotes,
omnis caelicolas, omnis supera alta tenentis. —
huc geminas nunc flecte acies, hanc aspice gentem
Romanosque tuos. hic Caesar et omnis Iuli
progenies magnum caeli ventura sub axem.
hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, divi genus: aurea condet
saecula qui rursus Latio regnata per arva
Saturno quondam; super et Garamantas et Indos
proferet imperium (iacet extra sidera tellus,
extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlas
axem umero torquet stellis ardentibus aptum);
huius in adventum iam nunc et Caspia regna
responsis horrent divom et Maeotia tellus
et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
nec vero Alcides tantum telluris obivit,
fixerit aeripedem cervam licet aut Erymanthi
pacarit nemora et Lernam tremefecerit arcu;
nec, qui pampineis victor iuga flectit habenis,
Liber, agens celso Nysae de vertice tigris.
et dubitamus adhuc virtutem extendere factis
aut metus Ausonia prohibet consistere terra? —
quis procul ille autem ramis insignis olivae

780 *superum*] *puerum* Peerlk. *honorem* a¹; idem coni. Plüſs 199. 787 *super alta* M¹PRb¹ Ribb. *superata γ* 791 *vir* om. Bentl. S02/3 secl. Peerlk. 806 *virtute extend. vires* PRa²cm Ribb. *virtutem . . vires γ*¹ Diomedes 417, 14. *virtute . . famam* Burm.; cf. X 468. *virtuti . . vires* Hoffm. ZöG. 1853, 513. *virtutem intendere factis* prop. Kl. 808 *quis . . ferens* 809 Aeneae trib. Wagn.

sacra ferens? nosco crinis incanaque menta
regis Romani, primam qui legibus urbem
fundabit, Curibus parvis et paupere terra
missus in imperium magnum. cui deinde subibit,
otia qui rumpet patriae residesque movebit
Tullus in arma viros et iam desueta triumphis
agmina. quem iuxta sequitur iactantior Ancus
nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
vis et Tarquinios reges animamque superbam
ultoris Bruti fascesque videre receptos?
consulis imperium hic primus saevasque secures
accipiet natosque pater nova bella moventis
ad poenam pulchra pro libertate vocabit;
infelix, utcumque ferent ea facta minores;
vincet amor patriae laudumque immensa cupido.
quin Decios Drusosque procul saevumque securi
aspice Torquatum et referentem signa Camillum. —
illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
concordes animae nunc et dum nocte premuntur,
heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
attigerint, quantas acies stragemque ciebunt,
aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
descendens, gener adversis instructus Eois!
ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella
neu patriae validas in viscera vertite viris;
tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo,
proice tela manu, sanguis meus! —
ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
victor aget currum caesis insignis Achivis.
eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenas
ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli,
ultus avos Troiae templa et temerata Minervae.
quis te, magne Cato, tacitum aut te, Cosse, relinquat?
quis Gracchi genus aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
Fabricium vel te sulco, Serrane, serentem?
quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,

---

810 *primum* b 'Medic.' Pier. *primus* Goth. I. 822 post *infeliæ* fortius distingui solet, sed cf. Serv. Macr. IV 6, 18. Augustin. de civ. dei III 16. Jasper ZGW. 1879, 573. 826/35 Ribb. transpos. post 807. 827 *prementur* P^1Rb^2 840 *Troiae*] *Troas* Schröt. 1885, 10. 845 *tun* P^1 Ribb.

unus qui nobis cunctando restituis rem.
excudent alii spirantia mollius aera,
credo equidem, vivos ducent de marmore voltus,
orabunt causas melius caelique meatus
describent radio et surgentia sidera dicent:
tu regere imperio populos, Romane, memento
(hae tibi erunt artes) pacisque imponere morem,
parcere subiectis et debellare superbos.'
Sic pater Anchises atque haec mirantibus addit:
'aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
ingreditur victorque viros supereminet omnis!
hic rem Romanam magno turbante tumultu
sistet, eques sternet Poenos Gallumque rebellem
tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.'
atque hic Aeneas (una namque ire videbat
egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
sed frons laeta parum et deiecto lumina voltu):
'quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
filius anne aliquis magna de stirpe nepotum?
quis strepitus circa comitum! quantum instar in ipso!
sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.'
tum pater Anchises lacrimis ingressus obortis:
'o gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum;
ostendent terris hunc tantum fata neque ultra
esse sinent. nimium vobis Romana propago
visa potens, superi, propria haec si dona fuissent.
quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
funera, cum tumulum praeterlabere recentem!
nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
in tantum spe tollet avos, nec Romula quondam
ullo se tantum tellus iactabit alumno.
heu pietas, heu prisca fides invictaque bello
dextera! non illi se quisquam impune tulisset
obvius armato, seu cum pedes iret in hostem
seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
heu, miserande puer, si qua fata aspera rumpas!
tu Marcellus eris. manibus (date) lilia plenis,

846 *restitues* Rb¹c¹ 847/53 post 892 poni vult Maurer JJ. 1888, 644. 848 *cedo* P¹γ² Rbb. 852 *haec* P¹ Ribb. *pacisque* Mentel. II $\pi^2\chi$ Serv. *pacique* boni l. Ribb. 862 *lumina*] *nubila* Bentl. 865 *qui* F¹Pγ¹bc Ribb. 882 post *rumpas* comma pos. Ribb. 883 *date*

purpureos spargam flores animamque nepotis
his saltem adcumulem donis et fungar inani
munere.' sic tota passim regione vagantur
aëris in campis latis atque omnia lustrant.
quae postquam Anchises natum per singula duxit
incenditque animum famae venientis amore,
exin bella viro memorat quae deinde gerenda
Laurentisque docet populos urbemque Latini
et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminae Somni portae, quarum altera fertur
cornea, qua veris facilis datur exitus umbris,
altera candenti perfecta nitens elephanto,
sed falsa ad caelum mittunt insomnia manes.
his ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
prosequitur dictis portaque emittit eburna,
ille viam secat ad navis sociosque revisit,
tum se ad Caietae recto fert litore portum.
ancora de prora iacitur; stant litore puppes.

sine parenth. Ribb. 886 *sic* .. *lustrant* 887 damn. Kl. 1872, 10. 897 *his ibi* libri (*hibi* P^1) praeter Mb^2c^1; Ribb. *hic, ubi* Peerlk. 898 *eburna*] *averna* v. 893/6 damn. A. Nauck Mél. gr.-r. 81. 900 *litore*] *limite* χ 900/1 damn. Peerlk. 901 (= III 277) secl. Ribb., quod solum in ultima libri pagina exhibent MPR

VII.

Aeneas Caieta relicta Circeios praetervectus Tiberim intrat. — 36
Musa invocata exponitur regis Latini origo domus, sors spes. 106
Troiani portentis laeti novam patriam fato promissam agnoscunt. 147
postridie Latinus legatis in regia Laurenti comiter acceptis 211
Aeneae et domicilium concedit et filiae matrimonium offert. 285

Hanc pacem ut perturbet, Iunonis dolis evocata Allecto furia 340
Amatam reginam iniecto furore deducit de sententia mariti, 405
Turnum Laviniae antea sponsum ad studium bellandi excitat, 474
Iulo venanti cervum Silviae obicit, ut res ad manus veniat. 539
Iuno ipsa iustum bellum conflare constituit dimissa Allectone 571
efficitque, ut refragante Latino arma parentur studiosissime. 640

Et suscipiunt bellum permulti cum regibus potentissimis populi: 722
ut a septentrione Agyllini Sabelli Tiburtini Praenestini Etrusci Sabini 743
ita a meridie adversus Troianos profecti Aurunci et Campani 760
itemque ab oriente sole et procul exorti Aequi atque Marsi
et ex ipsis Rutulorum finibus Virbius Turnus Camilla.

Tu quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
aeternam moriens famam, Caieta, dedisti
et nunc servat honos sedem tuus ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signant.
at pius exsequiis Aeneas rite solutis,
aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
aequora, tendit iter velis portumque relinquit.
adspirant aurae in noctem nec candida cursus
luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
proxima Circaeae raduntur litora terrae,
dives inaccessos ubi Solis filia lucos
adsiduo resonat cantu tectisque superbis

3 *signat* et 4 *servant* pro *servat* et *signant* coni. Schap.[6] Anhang; cf. VI 234 s. 4 *signant* MP$\gamma^1\pi$, def. Schröt. 1885, 10. *signat* cet. libri. 7 *portusque* Pγ

urit odoratam nocturna in lumina cedrum
arguto tenuis percurrens pectine telas.
hinc exaudiri gemitus iraeque leonum
vincla recusantum et sera sub nocte rudentum,
saetigerique sues atque in praesepibus ursi
saevire ac formae magnorum ululare luporum,
quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
quae ne monstra pii paterentur talia Troes
delati in portus neu litora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis
atque fugam dedit et praeter vada fervida vexit.
Iamque rubescebat radiis mare et aethere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis,
cum venti posuere omnisque repente resedit
flatus et in lento luctantur marmore tonsae.
atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
prospicit. hunc inter fluvio Tiberinus amoeno
verticibus rapidis et multa flavus harena
in mare prorumpit. variae circumque supraque
adsuetae ripis volucres et fluminis alveo
aethera mulcebant cantu lucoque volabant.
flectere iter sociis terraeque advertere proras
imperat et laetus fluvio succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
expediam et primae revocabo exordia pugnae;
tu vatem, tu, diva, mone. dicam horrida bella,
dicam acies actosque animis in funera reges
Tyrrhenamque manum totamque sub arma coactam
Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo,
maius opus moveo.
Rex arva Latinus et urbes
iam senior longa placidas in pace regebat.
hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
accipimus; Fauno Picus pater, isque parentem
te, Saturne, refert, tu sanguinis ultimus auctor.

---

26 *roseis*] *vaseis* c[1], inde *variis* Ribb. *croceis* Bentl. Lucan. IV 125 et Schrad. Mus. 289. 34 *aequora* Servii cod. Lips. IV 524. *aĕra* Wakef. Lucr. II 146; cf. Petron. 127.

filius huic fato divom prolesque virilis
nulla fuit primaque oriens erepta iuventa est.
sola domum et tantas servabat filia sedes,
iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
multi illam magno e Latio totaque petebant
Ausonia, petit ante alios pulcherrimus omnis
Turnus, avis atavisque potens; quem regia coniunx
adiungi generum miro properabat amore.
sed variis portenta deum terroribus obstant.
laurus erat tecti medio in penetralibus altis
sacra comam multosque metu servata per annos,
quam pater inventam, primas cum conderet arces,
ipse ferebatur Phoebo sacrasse Latinus
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis;
huius apes summum densae (mirabile dictu)
stridore ingenti liquidum trans aethera vectae
obsedere apicem et pedibus per mutua nexis
examen subitum ramo frondente pependit.
continuo vates 'externum cernimus' inquit
'adventare virum et partis petere agmen easdem
partibus ex isdem et summa dominarier arce.'
praeterea, castis adolet dum altaria taedis
et iuxta genitorem adstat Lavinia virgo,
visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem
atque omnem ornatum flamma crepitante cremari
regalisque accensa comas, accensa coronam
insignem gemmis, tum fumida lumine fulvo
involvi ac totis Volcanum spargere tectis.
id vero horrendum ac visu mirabile ferri.
namque fore inlustrem fama fatisque canebant
ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris oracula Fauni,
fatidici genitoris, adit lucosque sub alta
consulit Albunea, nemorum quae maxima sacro
fonte sonat saevamque exhalat opaca mephitim.
hinc Italae gentes omnisque Oenotria tellus
in dubiis responsa petunt, huc dona sacerdos
cum tulit et caesarum ovium sub nocte silenti
pellibus incubuit stratis somnosque petivit,
multa modis simulacra videt volitantia miris

72 *et*] *ut* $c^1\chi$ 74 ut dittogr. secl. Rbb.

et varias audit voces fruiturque deorum
conloquio atque imis Acheronta adfatur Avernis.
hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
centum lanigeras mactabat rite bidentis
atque harum effultus tergo stratisque iacebat
uelleribus; subita ex alto vox reddita luco est:
'ne pete conubis natam sociare Latinis,
o mea progenies, thalamis neu crede paratis:
externi venient generi, qui sanguine nostrum
nomen in astra ferant quorumque ab stirpe nepotes
omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.'
haec responsa patris Fauni monitusque silenti
nocte datos non ipse suo premit ore Latinus,
sed circum late volitans iam Fama per urbes
Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes
gramineo ripae religavit ab aggere classem.
Aeneas primique duces et pulcher Iulus
corpora sub ramis deponunt arboris altae
instituuntque dapes et adorea liba per herbam
subiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
et Cereale solum pomis agrestibus augent.
consumptis hic forte aliis, ut vertere morsus
exiguam in Cererem penuria adegit edendi
et violare manu malisque audacibus orbem
fatalis crusti patulis nec parcere quadris:
'heus, etiam mensas consumimus!' inquit Iulus,
nec plura adludens. ea vox audita laborum
prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
eripuit pater ac stupefactus numine pressit.
continuo 'salve, fatis mihi debita tellus,
vosque' ait, 'o fidi Troiae salvete penates:
hic domus, haec patria est. genitor mihi talia namque
(nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
"cum te, nate, fames ignota ad litora vectum
accisis coget dapibus consumere mensas,
tum sperare domos defessus ibique memento
prima locare manu molirique aggere tecta."
haec erat illa fames, haec nos suprema manebat

92 *hinc* Bentl. 93 *mactarat* b Goth. II. *mactavit* γ^2 Rottend. 95 *subito* M 97 *cede* Kl. 1879, 19. 98 *veniunt* $a^2c^2\chi$ 'melius' Serv. 104 *sed*] *et* Peerlk. 110 *ille* $M^2\pi\chi$ Serv. 125 *ambesis* Ra^1

exitiis positura modum.
quare agite et primo laeti cum lumine solis,
quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
vestigemus et a portu diversa petamus.
nunc pateras libate Iovi precibusque vocate
Anchisen genitorem et vina reponite mensis.'
sic deinde effatus frondenti tempora ramo
implicat et geniumque loci primamque deorum
Tellurem nymphasque et adhuc ignota precatur
flumina, tum Noctem Noctisque orientia signa
Idaeumque Iovem Phrygiamque ex ordine matrem
invocat et duplicis caeloque Ereboque parentes.
hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
intonuit radiisque ardentem lucis et auro
ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
diditur hic subito Troiana per agmina rumor
advenisse diem, quo debita moenia condant.
certatim instaurant epulas atque omine magno
crateras laeti statuunt et vina coronant.

Postera cum prima lustrabat lampade terras
orta dies, urbem et finis et litora gentis
diversi explorant: haec fontis stagna Numici,
hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
centum oratores augusta ad moenia regis
ire iubet, ramis velatos Palladis omnis,
donaque ferre viro pacemque exposcere Teucris.
haud mora, festinant iussi rapidisque feruntur
passibus; ipse humili designat moenia fossa
moliturque locum primasque in litore sedes
castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.
iamque iter emensi turris ac tecta Latinorum
ardua cernebant iuvenes muroque subibant:
ante urbem pueri et primaevo flore iuventus
exercentur equis domitantque in pulvere currus
aut acris tendunt arcus aut lenta lacertis
spicula contorquent cursuque ictuque lacessunt,
cum praevectus equo longaevi regis ad auris
nuntius ingentis ignota in veste reportat

---

129 *exiliis* unus ex Gothanis, Ribb. 134 *et* . . *mensi* Rbb., itemque 146/7. 160 *Latini* M[2] *Latinum* fuisse potest i

advenisse viros. ille intra tecta vocari
imperat et solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis
urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
horrendum silvis et religione parentum.
hic sceptra accipere et primos attollere fasces
regibus omen erat, hoc illis curia templum,
hae sacris sedes epulis, hic ariete caeso
perpetuis soliti patres considere mensis.
quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
antiqua e cedro, Italusque paterque Sabinus
vitisator curvam servans sub imagine falcem
Saturnusque senex Ianique bifrontis imago
vestibulo adstabant aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando volnera passi.
multaque praeterea sacris in postibus arma,
captivi pendent currus curvaeque secures
et cristae capitum et portarum ingentia claustra
spiculaque clipeique ereptaque rostra carinis.
ipse Quirinali lituo parvaque sedebat
succinctus trabea laevaque ancile gerebat
Picus, equum domitor, quem capta cupidine coniunx
aurea percussum virga versumque venenis
fecit avem Circe sparsitque coloribus alas.
tali intus templo divom patriaque Latinus
sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit
atque haec ingressis placido prior edidit ore:
'Dicite, Dardanidae (neque enim nescimus et urbem
et genus, auditique advertitis aequore cursum),
quid petitis? quae causa rates aut cuius egentis
litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
sive errore viae seu tempestatibus acti,
qualia multa mari nautae patiuntur in alto,
fluminis intrastis ripas portuque sedetis,
ne fugite hospitium neve ignorate Latinos
Saturni gentem haud vinclo nec legibus aequam,
sponte sua veterisque dei se more tenentem.
atque equidem memini (fama est obscurior annis)

---

179 s. *Saturnusque senex curvam sub tegmine falcem vitisator servans* Gent 37. 182 *Martiaque* F^2PRyb^1 Ribb. Lad.; def. Wagn. LV. 82. totum v. (∾ VI 660) in susp. voc. Heyne. 187/91 ad 182 retrahi vult Heyne.

Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad urbes
Threiciamque Samon, quae nunc Samothracia fertur.
hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum
aurea nunc solio stellantis regia caeli
accipit, et numerum divorum altaribus auget.'
Dixerat, et dicta Ilioneus sic voce secutus:
'rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
atra subegit hiems vestris succedere terris
nec sidus regione viae litusve fefellit:
consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
adferimur pulsi regnis, quae maxima quondam
extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
ab Iove principium generis, Iove Dardana pubes
gaudet avo, rex ipse Iovis de gente suprema:
Troïus Aeneas tua nos ad limina misit.
quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
tempestas ierit campos, quibus actus uterque
Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis,
audiit et si quem tellus extrema refuso
submovet Oceano, et si quem extenta plagarum
quattuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
innocuum et cunctis undamque auramque patentem.
non erimus regno indecores nec vestra feretur
fama levis tantique abolescet gratia facti
nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
fata per Aeneae iuro dextramque potentem,
sive fide seu quis bello est expertus et armis:
multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
et petiere sibi et voluere adiungere gentes;
sed nos fata deum vestras exquirere terras
imperiis egere suis: hinc Dardanus ortus,
huc repetit iussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici.
dat tibi praeterea fortunae parva prioris

---

207 *penetravit* libri pr. R 211 *numero* $P^2\gamma^1$ *numen .. addit* Jasper ZGW. 1879, 568. *addit* γ^1bc Lad. 220 post *suprema* fort. dist. Kl. 1869, 8. 232 *tantive* Rc ante 243 lac. stat. Ribb.

munera, reliquias Troia ex ardente receptas:
hoc pater Anchises auro libabat ad aras,
hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
more daret populis, sceptrumque sacerque tiaras
Iliadumque labor vestes.'
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
obtutu tenet ora soloque immobilis haeret
intentos volvens oculos. nec purpura regem
picta movet nec sceptra movent Priameia tantum,
quantum in conubio natae thalamoque moratur
et veteris Fauni volvit sub pectore sortem:
hunc illum fatis externa ab sede profectum
portendi generum paribusque in regna vocari
auspiciis, huic progeniem virtute futuram
egregiam et totum quae viribus occupet orbem.
tandem laetus ait: 'di nostra incepta secundent
auguriumque suum! dabitur, Troiane, quod optas;
munera nec sperno. non vobis rege Latino
divitis uber agri Troiaeve opulentia derit.
ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
si iungi hospitio properat sociusque vocari,
adveniat voltus neve exhorrescat amicos;
pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
vos contra regi mea nunc mandata referte.
est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae
non patrio ex adyto sortes, non plurima caelo
monstra sinunt; generos externis adfore ab oris,
hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
et reor et, si quid veri mens augurat, opto.'
haec effatus equos numero pater eligit omni;
stabant ter centum nitidi in praesepibus altis.
omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
instratos ostro alipedes pictisque tapetis
(aurea pectoribus demissa monilia pendent,
tecti auro fulvum mandunt sub dentibus aurum),
absenti Aeneae currum geminosque iugalis
semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
illorum de gente, patri quos daedala Circe
supposita de matre nothos furata creavit.

---

262 *Troiaeque* $P^2\gamma b\pi^1$ 264 *sociusve* $FRVa^2bc\pi$

talibus Aeneadae donis dictisque Latini
sublimes in equis redeunt pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
saeva Iovis coniunx aurasque invecta tenebat,
et laetum Aenean classemque ex aethere longe
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
moliri iam tecta videt, iam fidere terrae,
deseruisse rates: stetit acri fixa dolore.
tum quassans caput haec effundit pectore dicta:
'heu stirpem invisam et fatis contraria nostris
fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troia viros? medias acies mediosque per ignis
invenere viam. at, credo, mea numina tandem
fessa iacent, odiis aut exsaturata quievi.
quin etiam patria excussos infesta per undas
ausa sequi et profugis toto me opponere ponto!
absumptae in Teucros vires caelique marisque.
quid Syrtes aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
profuit? optato conduntur Thybridis alveo
securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
immanem Lapithum valuit, concessit in iras
ipse deum antiquam genitor Calydona Dianae
(quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydone merente?):
ast ego, magna Iovis coniunx, nil linquere inausum
quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
vincor ab Aenea. quod si mea numina non sunt
magna satis, dubitem haud equidem implorare, quod usquam est:
flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis
atque immota manet fatis Lavinia coniunx;
at trahere atque moras tantis licet addere rebus,
at licet amborum populos exscindere regum.
hac gener atque socer coeant mercede suorum!
sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo,
et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
Cisseis praegnans ignis enixa iugalis,
quin idem Veneri partus suus et Paris alter
funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.'

288 *longo* M 298 *aut*] *haud* My¹a¹c 307 *Lapithas* M² *Calydo* F¹c¹ *Calydona* F²M²yb *merentes* M¹ *merentem* FM²y¹bc¹ 310 *vincar* M¹

Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petivit;
luctificam Allecto dirarum ab sede dearum
infernisque ciet tenebris, cui tristia bella
iraeque insidiaeque et crimina noxia cordi.
odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
tam saevae facies, tot pullulat atra colubris.
quam luno his acuit verbis ac talia fatur:
'hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
hanc operam, ne noster honos infractave cedat
fama loco neu conubis ambire Latinum
Aeneadae possint Italosve obsidere finis.
tu potes unanimos armare in proelia fratres
atque odiis versare domos, tu verbera tectis
funereasque inferre faces, tibi nomina mille,
mille nocendi artes: fecundum concute pectus,
disice compositam pacem, sere crimina belli;
arma velit poscatque simul rapiatque iuventus.'
Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
principio Latium et Laurentis tecta tyranni
celsa petit tacitumque obsedit limen Amatae,
quam super adventu Teucrum Turnique hymenaeis
femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
conicit inque sinum praecordia ad intima subdit,
quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
ille inter vestes et levia pectora lapsus
volvitur attactu nullo fallitque furentem
vipeream inspirans animam: fit tortile collo
aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae
innectitque comas et membris lubricus errat.
ac dum prima lues udo sublapsa veneno
pertemptat sensus atque ossibus implicat ignem
necdum animus toto percepit pectore flammam,
mollius et solito matrum de more locuta est
multa super natae lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
'exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
o genitor, nec te miseret gnataeque tuique?
nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
perfidus alta petens abducta virgine praedo?

---

324 *sororum* M²Ry²bcmπ 351 *spirans* MVRbb. 361 *miserae* Bentl.

an non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor
Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad urbes?
quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum
et consanguineo totiens data dextera Turno?
si gener externa petitur de gente Latinis
idque sedet Faunique premunt te iussa parentis,
omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
dissidet externam reor et sic dicere divos.
et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae. . .'
His ubi nequiquam dictis experta Latinum
contra stare videt penitusque in viscera lapsum
serpentis furiale malum totamque pererrat,
tum vero infelix ingentibus excita monstris
immensam sine more furit lymphata per urbem.
ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
quem pueri magno in gyro vacua atria circum
intenti ludo exercent (ille actus habena
curvatis fertur spatiis; stupet inscia supra
impubesque manus mirata volubile buxum;
dant animos plagae): non cursu segnior illo
per medias urbes agitur populosque ferocis.
quin etiam in silvas simulato numine Bacchi
maius adorta nefas maioremque orsa furorem
evolat et natam frondosis montibus abdit,
quo thalamum eripiat Teucris taedasque moretur,
'euhoe Bacche' fremens, solum te virgine dignum
vociferans; etenim mollis tibi sumere thyrsos,
te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
fama volat, furiisque accensas pectora matres
idem omnis simul ardor agit nova quaerere tecta.
deseruere domos, ventis dant colla comasque;
ast aliae tremulis ululatibus aethera complent
pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
sustinet ac natae Turnique canit hymenaeos

---

363 *at non* libri praeter M; cf. Serv. 370 *dicere*] *poscere* $M^1\gamma^2a^2$ 377 *incensam* Burm. *immensum* ex Heynii coni. Ribb. *et mediam* quidam PhA. 1882, 248; *immensum . . orbem* Jasper ZGW. 1879, 568. totum v. damn. Peerlk. 383 *illa* prop. Kl. 386 'otiosus' Rbb. Prol. 82. 391 *pandere*? 392 *pectora* $b^2c^1\chi$, def. Schröt. 1888, 3. *pectore* cet. libri. 396 Peerlkampum secutus ante 395 pos. Ribb.

sanguineam torquens aciem torvumque repente
clamat: 'io matres, audite, ubi quaeque, Latinae!
si qua piis animis manet infelicis Amatae
gratia, si iuris materni cura remordet,
solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.'
talem inter silvas, inter deserta ferarum
reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores
consiliumque omnemque domum vertisse Latini,
protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
Acrisioneis Danae fundasse colonis
praecipiti delata Noto (locus Ardea quondam
dictus avis; et nunc magnum manet Ardea nomen,
sed fortuna fuit); tectis hic Turnus in altis
iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem et furialia membra
exuit, in voltus sese transformat anilis
et frontem obscenam rugis arat, induit albos
cum vitta crinis, tum ramum innectit olivae;
fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos
et iuveni ante oculos his se cum vocibus offert:
'Turne, tot incassum fusos patiere labores
et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
abnegat externusque in regnum quaeritur heres.
i nunc, ingratis offer te, inrise, periclis;
Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
haec adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
quare age et armari pubem portisque moveri
laetus in arma iube et Phrygios, qui flumine pulchro
consedere, duces pictasque exure carinas:
caelestum vis magna iubet. rex ipse Latinus,
ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
sentiat et tandem Turnum experiatur in armis.'
Hic iuvenis vatem inridens sic orsa vicissim
ore refert: 'classis invectas Thybridis undam

---

412 *manet*] *tenet* M²R Serv. 416 *voltus*] *cultus* Arusian. 513, 18; Ribb. in ed. mai. 427 *iacerem* prop. Kl. 430 *arva* Peerlk. Ribb.; sed cf. X 242. *iube* M et Servii cod. Cass. I 35. *para* cet. libri.

non, ut rere, meas effugit nuntius auris;
ne tantos mihi finge metus. nec regia Iuno
immemor est nostri.
sed te victa situ verique effeta senectus,
o mater, curis nequiquam exercet et arma
regum inter falsa vatem formidine ludit.
cura tibi divom effigies et templa tueri;
bella viri pacemque gerent, quis bella gerenda.'
Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
at iuveni oranti subitus tremor occupat artus,
deriguere oculi: tot Erinys sibilat hydris
tantaque se facies aperit; tum flammea torquens
lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
reppulit et geminos erexit crinibus anguis
verberaque insonuit rabidoque haec addidit ore:
'en ego victa situ, quam veri effeta senectus
arma inter regum falsa formidine ludit!
respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum,
bella manu letumque gero.'
sic effata facem iuveni coniecit et atro
lumine fumantis fixit sub pectore taedas.
olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus
perfudit toto proruptus corpore sudor.
arma amens fremit, arma toro tectisque requirit;
saevit amor ferri et scelerata insania belli,
ira super, magno veluti cum flamma sonore
virgea suggeritur costis undantis aëni
exsultantque aestu latices; furit intus aquai
fumidus atque alte spumis exuberat amnis,
nec iam se capit unda, volat vapor ater ad auras.
ergo iter ad regem polluta pace Latinum
indicit primis iuvenum et iubet arma parari,
tutari Italiam, detrudere finibus hostem;
se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
haec ubi dicta dedit divosque in vota vocavit,
certatim sese Rutuli exhortantur in arma:
hunc decus egregium formae movet atque iuventae,
hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.

---

437 parenth. esse vult Hoffm. ZöG. 1853, 515. 444 *ger* et schol. Ver. 81, 12. *quis . . gerenda* damn. cum Heumanno 459 *perfundit* libri pr. Ma^1; Ribb. 464 *aquae vis* FRγ^2a^1 Macr. V 11, 23. *aquae amnis* comm. Serv., sed cf. Rbb. Prol. 9

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis.
arte nova speculata locum, quo litore pulcher
insidiis cursuque feras agitabat Iulus,
hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
obicit et noto naris contingit odore,
ut cervum ardentes agerent; quae prima laborum
causa fuit belloque animos accendit agrestis.
cervus erat forma praestanti et cornibus ingens,
Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
nutribant Tyrrhusque pater, cui regia parent
armenta et late custodia credita campi;
adsuetum imperiis soror omni Silvia cura
mollibus intexens ornabat cornua sertis
pectebatque ferum puroque in fonte lavabat.
ille manum patiens mensaeque adsuetus erili
errabat silvis rursusque ad limina nota
ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
commovere canes, fluvio cum forte secundo
deflueret ripaque aestus viridante levaret.
ipse etiam eximiae laudis succensus amore
Ascanius curvo direxit spicula cornu
nec dextrae erranti deus afuit actaque multo
perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
saucius at quadrupes nota intra tecta refugit
successitque gemens stabulis questuque cruentus
atque imploranti similis tectum omne replebat.
Silvia prima soror palmis percussa lacertos
auxilium vocat et duros conclamat agrestis.
olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
improvisi adsunt, hic torre armatus obusto,
stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum
rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus,
quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
scindebat, rapta spirans immane securi.
At saeva e speculis tempus dea nacta nocendi
ardua tecta petit stabuli et de culmine summo
pastorale canit signum cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem, qua protinus omne

481 *malorum* $M^2\pi$ 486 *lati* $FM^1RV\gamma^2\pi$ 497 *derexit* F^1 $R\gamma^1$ Ribb. 498 *dextra* M 514 *incendit* $M^1R^2\chi$ Lad.

contremuit nemus et silvae insonuere profundae;
audiit et Triviae longe lacus, audiit amnis
sulpurea Nar albus aqua fontesque Velini,
et trepidae matres pressere ad pectora natos.
tum vero ad vocem celeres, qua bucina signum
dira dedit, raptis concurrunt undique telis
indomiti agricolae; nec non et Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
direxere acies: non iam certamine agresti
stipitibus duris agitur sudibusve praeustis,
sed ferro ancipiti decernunt atraque late
horrescit strictis seges ensibus aeraque fulgent
sole lacessita et lucem sub nubila iactant,
fluctus uti primo coepit cum albescere vento,
paulatim sese tollit mare et altius undas
erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo.
hic iuvenis primam ante aciem stridente sagitta,
natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo,
sternitur; haesit enim sub gutture volnus et udae
vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
corpora multa virum circa seniorque Galaesus,
dum paci medium se offert, iustissimus unus
qui fuit Ausoniisque olim ditissimus arvis;
quinque greges illi balantum, quina redibant
armenta et terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
imbuit et primae commisit funera pugnae,
deserit Hesperiam et caelo conversa per auras
Iunonem victrix adfatur voce superba:
'en perfecta tibi bello discordia tristi;
sic in amicitiam coeant et foedera iungant!
quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros,
hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas:
finitimas in bella feram rumoribus urbes
accendamque animos insani Martis amore,

522 *se effundit* Mähly ZöG. 1887, 418. 528 *vento*] *ponto* MRγ Macr. V 13, 20 ut G. III 237. 528/30 post 522 pos. Bros. 53 verbum aegre desid. Rbb. Pr. 82. 543 *caelo* Schap. *caeli* libri. *convecta* Firmianus ap. Serv. pl. *convexa* libri praeter M¹; Ribb. la in fine v. statuens. *caeli convexa peragrans* Canter. Nov. lect. VII 1 546 *sic* O. Treuber KW. 1880, 132 et H. Tiedke Herm. 1886, 634. *d* libri, Lad. Ribb.

undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.'
tum contra Iuno: 'terrorum et fraudis abunde est;
stant belli causae, pugnatur comminus armis;
quae fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
talia coniugia et talis celebrent hymenaeos
egregium Veneris genus et rex ipse Latinus!
te super aetherias errare licentius auras
haud pater ille velit, summi regnator Olympi;
cede locis: ego, si qua super fortuna laborum est,
ipsa regam.' talis dederat Saturnia voces,
illa autem attollit stridentis anguibus alas
Cocytique petit sedem supera ardua linquens.
est locus Italiae medio sub montibus altis,
nobilis et fama multis memoratus in oris,
Ampsancti valles; densis hunc frondibus atrum
urget utrimque latus nemoris medioque fragosus
dat sonitum saxis et torto vertice torrens:
hic specus horrendum et saevi spiracula Ditis
monstrantur ruptoque ingens Acheronte vorago
pestiferas aperit fauces, quis condita Erinys,
invisum numen, terras caelumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
imponit regina manum. ruit omnis in urbem
pastorum ex acie numerus caesosque reportant
Almonem puerum foedatique ora Galaesi
implorantque deos obtestanturque Latinum.
Turnus adest medioque in crimine caedis et igni
terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
tum, quorum attonitae Baccho nemora avia matres
insultant thiasis (neque enim leve nomen Amatae),
undique collecti coeunt Martemque fatigant.
ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
contra fata deum perverso numine poscunt.
certatim regis circumstant tecta Latini;
ille velut pelagi rupes immota resistit,
ut pelagi rupes magno veniente fragore,
quae sese multis circum latrantibus undis
mole tenet; scopuli nequiquam et spumea circum
saxa fremunt laterique inlisa refunditur alga.

562 *super* MRb¹ Ribb. 571 *levavit* R 575 'otiosus' Rbb. Pr. 82.
577 *caedis iniquae* Burm. *c. et ipse* Peerlk. 587 damn. Heins.

verum ubi nulla datur caecum exsuperare potestas
consilium et saevae nutu Iunonis eunt res,
multa deos aurasque pater testatus inanis
'frangimur heu fatis' inquit 'ferimurque procella!
ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas,
o miseri. te, Turne, nefas, te triste manebit
supplicium votisque deos venerabere seris.
nam mihi parta quies, omnisque in limine portus . . .
funere felici spolior.' nec plura locutus
saepsit se tectis rerumque reliquit habenas.

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanae coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima movent in proelia Martem,
sive Getis inferre manu lacrimabile bellum
Hyrcanisve Arabisve parant seu tendere ad Indos
Auroramque sequi Parthosque reposcere signa.
sunt geminae Belli portae (sic nomine dicunt)
religione sacrae et saevi formidine Martis;
centum aerei claudunt vectes aeternaque ferri
robora nec custos absistit limine Ianus.
has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
insignis reserat stridentia limina consul,
ipse vocat pugnas, sequitur tum cetera pubes
aereaque adsensu conspirant cornua rauco.
hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
more iubebatur tristisque recludere portas:
abstinuit tactu pater aversusque refugit
foeda ministeria et caecis se condidit umbris.
tum regina deum caelo delapsa morantis
impulit ipsa manu portas et cardine verso
Belli ferratos rumpit Saturnia postis.
ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante;
pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
pulverulentus equis furit; omnes arma requirunt.
pars levis clipeos et spicula lucida tergent
arvina pingui subiguntque in cote secures;
hic galeam tectis trepidus rapit, ille frementis

---

598 *nam*] *non* m², idem coni. Lad. *nec* Gebh. GPr. Meseritz 1879, 19. *iam* Hoffm. ZöG. 1853, 516. *omnis qui* prop. Kl.
622 *rupit* FRb²π 624/5 secludî vult Kl. 623/8 damn. Güthl. 1886, 6. 624/7 Ribb. ante 638 colloc. et ut dittogr. secl.

ad iuga cogit equos clipeumque auroque trilicem
loricam induitur fidoque accingitur ense;
signaque ferre iuvat sonitusque audire tubarum.
quinque adeo magnae positis incudibus urbes
tela novant, Atina potens Tiburque superbum,
Ardea Crustumerique et turrigerae Antemnae.
tegmina tuta cavant capitum flectuntque salignas
umbonum cratis; alii thoracas aënos
aut levis ocreas lento ducunt argento;
vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri
cessit amor; recoquunt patrios fornacibus enses.
classica iamque sonant, it bello tessera signum.
Pandite nunc Helicona, deae, cantusque movete,
qui bello acciti reges, quae quemque secutae
complerint campos acies, quibus Itala iam tum
floruerit terra alma viris, quibus arserit armis;
et meministis enim, divae, et memorare potestis,
ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
contemptor divom Mezentius agminaque armat.
filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter
non fuit excepto Laurentis corpore Turni,
Lausus, equum domitor debellatorque ferarum,
ducit Agyllina nequiquam ex urbe secutos
mille viros dignus, patriis qui laetior esset
imperiis et cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum
victoresque ostentat equos satus Hercule pulchro
pulcher Aventinus clipeoque insigne paternum
centum anguis cinctamque gerit serpentibus hydram;
collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
furtivum partu sub luminis edidit oras,
mixta deo mulier, postquam Laurentia victor
Geryone exstincto Tirynthius attigit arva
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Hiberas.
pila manu saevosque gerunt in bella dolones
et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
ipse pedes tegumen torquens immane leonis

642 *exciti* libri praeter M; Ribb. post 663 lac. stat. Ribb. 664s. *manus .. Sabellae* Peerlk. 666 *tergum torquens* Bentfeld ZGW. 1875, 655. *tegimen tergusque* Schap. *pedēs torquens tegumenque* Gebh. GPr. Meseritz 1879, 4.

terribili impexum saeta, cum dentibus albis
indutus capiti — sic regia tecta subibat
horridus Herculeoque umeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque acerque Coras, Argiva iuventus,
et primam ante aciem densa inter tela feruntur,
ceu duo nubigenae cum vertice montis ab alto
descendunt Centauri Homolen Othrymque nivalem
linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
silva locum et magno cedunt virgulta fragore.
Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem
inventumque focis omnis quem credidit aetas,
Caeculus. hunc late legio comitatur agrestis:
quique altum Praeneste viri quique arva Gabinae
Iunonis gelidumque Anienem et roscida rivis
Hernica saxa colunt, quos dives Anagnia pascit,
quos, Amasene pater. non illis omnibus arma
nec clipei currusve sonant: pars maxima glandes
liventis plumbi spargit, pars spicula gestat
bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
tegmen habent capiti, vestigia nuda sinistri
instituere pedis, crudus tegit altera pero.
At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
iam pridem resides populos desuetaque bello
agmina in arma vocat subito ferrumque retractat.
hi Fescenninas acies Aequosque Faliscos,
hi Soractis habent arces Flaviniaque arva
et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.
ibant aequati numero regemque canebant,
ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni
cum sese e pastu referunt et longa canoros
dant per colla modos; sonat amnis et Asia longe
pulsa palus.
nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto

668 *indutum* prop. Heyne. 669 ante 667 pos. Ribb. et hic *os* add. post *impexum*. 681 *legio late* libri praeter M 684 *pascis* 'nonnulli' Pier. 695 *hi*] *is* Lad. versu post 692 collocato. *acies*] *arces* Gebh. *sedes* coni. Kl. *Fescenninos colles aequorque Faliscum* Peerlk. Ribb. post hunc v. lac. stat. 699 *nubila*] *flumina* $P\gamma^1$ Ribb. 703 *examine* Hamb. II et Leid.; def. Mähly ZöG. 1887, 417.

misceri putet, aëriam sed gurgite ab alto
urgeri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum
agmen agens Clausus magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
una ingens Amiterna cohors priscique Quirites,
Ereti manus omnis oliviferaeque Mutuscae;
qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
qui Tetricae horrentis rupes montemque Severum
Casperiamque colunt Forulosque et flumen Himellae;
qui Tiberim Fabarimque bibunt, quos frigida misit
Nursia, et Ortinae classes populique Latini
quosque secans infaustum interluit Allia nomen —
quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
saevus ubi Orion hibernis conditur undis,
vel cum sole novo densae torrentur aristae
aut Hermi campo aut Lyciae flaventibus arvis.
scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus.
Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
curru iungit Halaesus equos Turnoque ferocis
mille rapit populos, vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, et quos de collibus altis
Aurunci misere patres Sidicinaque iuxta
aequora, quique Cales linquunt amnisque vadosi
accola Volturni pariterque Saticulus asper
Oscorumque manus. teretes sunt aclydes illis
tela, sed haec lento mos est aptare flagello;
laevas cetra tegit, falcati comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generasse Telon Sebethide nympha
fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret,
iam senior; patriis sed non et filius arvis
contentus late iam tum dicione tenebat
Sarrastis populos et quae rigat aequora Sarnus
quique Rufras Batulumque tenent atque arva Celemnae
et quos maliferae despectant moenia Abellae.

703/5 post 697 transpos. Ribb., dittogr. esse stat. Hertzb. 712 *Rosa* M *Rosca* P¹b¹ *Roscia* P²γ *rosida* c¹?χ *roscida* b³c² *Rosia* Ribb. 716 *Hort.* M²Rπ Lad. *pop. Lat.* addub. Ribb. 718 *Libyci .. murmure* prop. Gebh. 721 *Libyae* Schrad. 728 *omnisque* Bentl. 737 *premebat* Ry² Ribb. 740 *Abellae* cod. Vindob. *s*,

Teutonico ritu soliti torquere cateias;
tegmina quis capitum raptus de subere cortex
aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.
Et te montosae misere in proelia Nersae,
Ufens, insignem fama et felicibus armis;
horrida praecipue cui gens adsuetaque multo
venatu nemorum, duris Aequicula glaebis.
armati terram exercent semperque recentis
convectare iuvat praedas et vivere rapto.
Quin et Marruvia venit de gente sacerdos
fronde super galeam et felici comptus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro,
vipereo generi et graviter spirantibus hydris
spargere qui somnos cantuque manuque solebat
mulcebatque iras et morsus arte levabat.
sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
evaluit neque eum iuvere in volnere cantus
somniferi et Marsis quaesitae montibus herbae.
te nemus Angitiae, vitrea te Fucinus unda,
te liquidi flevere lacus.
Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius, insignem quem mater Aricia misit
eductum Egeriae lucis umentia circum
litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianae.
namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercae
occiderit patriasque explerit sanguine poenas
turbatis distractus equis, ad sidera rursus
aetheria et superas caeli venisse sub auras
Paeonis revocatum herbis et amore Dianae.
tum pater omnipotens aliquem indignatus ab umbris
mortalem infernis ad lumina surgere vitae
ipse repertorem medicinae talis et artis
fulmine Phoebigenam Stygias detrusit ad undas.
at Trivia Hippolytum secretis alma recondit
sedibus et nymphae Egeriae nemorique relegat,
solus ubi in silvis Italis ignobilis aevum
exigeret versoque ubi nomine Virbius esset.
unde etiam templo Triviae lucisque sacratis

---

comm. Serv. *Bellae* libri cet. Ribb. 750 *Marrula* R, inde *Marruia* L. Müller 252. 757 *volnera* M^2Pybc^2 Ribb. 769 *Paeoniis* libri pr. M^1 773 *Poenigenam* libri pr. P et Probum ap. Serv.

cornipedes arcentur equi, quod litore currum
et iuvenem monstris pavidi effudere marinis.
filius ardentis haud setius aequore campi
exercebat equos curruque in bella ruebat.
Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
vertitur arma tenens et toto vertice supra est.
cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
sustinet Aetnaeos efflantem faucibus ignis,
tam magis illa fremens et tristibus effera flammis,
quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
at levem clipeum sublatis cornibus Io
auro insignibat, iam saetis obsita, iam bos,
(argumentum ingens) et custos virginis Argus
caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
insequitur nimbus peditum clipeataque totis
agmina densentur campis Argivaque pubes
Auruncaeque manus, Rutuli veteresque Sicani
et Sacranae acies et picti scuta Labici;
qui saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numici
litus arant Rutulosque exercent vomere collis
Circaeumque iugum, quis Iuppiter Anxurus arvis
praesidet et viridi gaudens Feronia luco;
qua Saturae iacet atra palus gelidusque per imas
quaerit iter valles atque in mare conditur Ufens.
Hos super advenit Volsca de gente Camilla
agmen agens equitum et florentis aere catervas,
bellatrix, non illa colo calathisve Minervae
femineas adsueta manus, sed proelia virgo
dura pati cursuque pedum praevertere ventos.
illa vel intactae segetis per summa volaret
gramina nec teneras cursu laesisset aristas,
vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
ferret iter celeris nec tingueret aequora plantas.
illam omnis tectis agrisque effusa iuventus
turbaque miratur matrum et prospectat euntem
attonitis inhians animis, ut regius ostro
velet honos levis umeros, ut fibula crinem
auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
et pastoralem praefixa cuspide myrtum.

---

798 *Rutulosque*] *durosque* Peerlk. 811 *ferret iter*] *ferretur* prop. Kl. 1882, 26.

VIII.

Aeneas Euandro supplicat, viro Venus: dantur praesidia.

Dum hostes cogunt copias, Aeneas de paucitate suorum sollicitus —35
Tiberini vaticinatione praeceptisque levatur, grato animo precatur, 80
mactata, quam forte invenit, sue ad Euandrum flumine subvehitur. 101
is Aeneam a Pallante honorifice appellatum libenter accipit 183
cenatumque de sacris, quibus tum operatus erat, edocet:
Herculis beneficio cives suos Caci atrocitate liberatos esse; 279
perfectis sacris rediens loca monstrat Romae nomen habitura. 368

Insequenti nocte Venus obsecrat Volcanum, ut armet Aeneam, 406
eiusque precibus obsecutus ille multo mane ad officinam descendit 423
et cum Cyclopibus sociis nova arma fabricari properat. 453

Aeneas experrectus Euandri alloquio ad Etruscos vicinos delegatur,
quippe qui bello vexati a Mezentio ducis idonei indigeant. 519
prodigio confirmatus plerosque socios remittit, retinet delectos, 553
quos Pallas a patre multis cum lacrimis dimissus Caere deducit. 607
eo postquam venit, Aeneas cum aliis armis Volcaniis instruitur 625
tum clipeo, in quo efficta admiratur rerum Romanarum fastigia.

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
extulit et rauco strepuerunt cornua cantu
utque acris concussit equos utque impulit arma,
extemplo turbati animi, simul omne tumultu
coniurat trepido Latium saevitque iuventus
effera. ductores primi Messapus et Ufens
contemptorque deum Mezentius undique cogunt
auxilia et latos vastant cultoribus agros.
mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
qui petat auxilium et Latio consistere Teucros,
advectum Aenean classi victosque penatis
inferre et fatis regem se dicere posci
edoceat multasque viro se adiungere gentis
Dardanio et late Latio increbrescere nomen;
quid struat his coeptis, quem, si fortuna sequatur,
eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi

---

3 secl. Rbb. 13 *multasque . . nomen* 14 damn. Peerlk. Ribb.

‹quam Turno regi aut regi apparere Latino.
Talia per Latium. quae Laomedontius heros
‹cuncta videns magno curarum fluctuat aestu
atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc
in partisque rapit varias perque omnia versat,
sicut aquae tremulum labris ubi lumen aënis
sole repercusso aut radiantis imagine lunae
omnia pervolitat late loca iamque sub auras
erigitur summique ferit laquearia tecti.
nox erat et terras animalia fessa per omnis
alituum pecudumque genus sopor altus habebat,
cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
Aeneas tristi turbatus pectora bello
procubuit seramque dedit per membra quietem.
huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
populeas inter senior se attollere frondes
visus (eum tenuis glauco velabat amictu
carbasus et crinis umbrosa tegebat arundo),
tum sic adfari et curas his demere dictis:
‹O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
qui revehis nobis aeternaque Pergama servas,
exspectate solo Laurenti arvisque Latinis,
hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates;
(neu belli terrere minis): tumor omnis et irae
concessere deum.
iamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
litoreis ingens inventa sub ilicibus sus
triginta capitum fetus enixa iacebit,
alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.
ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
haud incerta cano. nunc qua ratione, quod instat,
expedias victor, paucis (adverte) docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
delegere locum et posuere in montibus urbem

---

23 *repercusso* Hoffm. 15. *repercussum* libri. 25 *laquaria* M^2 $P^2R^3Vy^3c^2$ *lacuar-* schol. Ver. 99, 25. *lacuaria* 'multi' ap. Serv. Ribb. 42 .. *cano* 49 a Tucca forte ex schedis poetae insertos esse suspicatur Heyne, secl. Ribb., def. Albr. 414. 43/5 = III 390/2; 46 (∾ III 393; *hic* pro *is* ex v. 39 videtur irrepsisse) om. MPy^1a^1; ad 47/8 cf. I 267 s.

Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina,
hos castris adhibe socios et foedera iunge.
ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
adversum remis superes subvectus ut amnem.
surge age, nate dea, primisque cadentibus astris
Iunoni fer rite preces iramque minasque
supplicibus supera votis. mihi victor honorem
persolves. ego sum, pleno quem flumine cernis
stringentem ripas et pinguia culta secantem,
caeruleus Thybris, caelo gratissimus amnis.
hic mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.'
Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto
ima petens, nox Aenean somnusque reliquit.
surgit et aetherii spectans orientia solis
lumina rite cavis undam de flumine palmis
sustinet ac talis effundit ad aethera voces:
'nymphae, Laurentes nymphae, genus amnibus unde est,
tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
accipite Aenean et tandem arcete periclis.
quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra
fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis,
semper honore meo, semper celebrabere donis,
corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
adsis o tantum et propius tua numina firmes.'
sic memorat geminasque legit de classe biremis
remigioque aptat, socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum!
candida per silvam cum fetu concolor albo
procubuit viridique in litore conspicitur sus;
quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Iuno,
mactat sacra ferens et cum grege sistit ad aram.
Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
leniit et tacita refluens ita substitit unda,
mitis ut in morem stagni placidaeque paludis
sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
ergo iter inceptum celerant rumore secundo.

---

56 *foedere* Pyb; comm. Serv. 57 *rivis retracto* Gent 45. *et oerto* Peerlk. *adstricto* Schap. 65 *escit* (= erit) post Tan. Fabrum O. Müller Herm. 1877, 300. 74 *qui te c. locus* Madv. 39. 75 *tenent* FR 90 post *celerant* fort. dist. cum Heynio Gofsr. *Rumone* $M^1\chi$; cf. Serv. (Rumon = Tiberis).

labitur uncta vadis abies; mirantur et undae,
miratur nemus insuetum fulgentia longe
scuta virum fluvio pictasque innare carinas.
olli remigio noctemque diemque fatigant
et longos superant flexus variisque teguntur
arboribus viridisque secant placido aequore silvas.
sol medium caeli conscenderat igneus orbem,
cum muros arcemque procul ac rara domorum
tecta vident, quae nunc Romana potentia caelo
aequavit, tum res inopes Euandrus habebat.
ocius advertunt proras urbique propinquant.
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadae magno divisque ferebat
ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
una omnes iuvenum primi pauperque senatus
tura dabant tepidusque cruor fumabat ad aras.
ut celsas videre rates atque inter opacum
adlabi nemus et tacitos incumbere remis,
terrentur visu subito cunctique relictis
consurgunt mensis. audax quos rumpere Pallas
sacra vetat raptoque volat telo obvius ipse
et procul e tumulo: 'iuvenes, quae causa subegit
ignotas temptare vias? quo tenditis?' inquit,
'qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an arma?'
tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta
paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
'Troiugenas ac tela vides inimica Latinis,
quos illi bello profugos egere superbo.
Euandrum petimus. ferte haec et dicite lectos
Dardaniae venisse duces socia arma rogantes.'
obstipuit tanto percussus nomine Pallas:
'egredere o, quicumque es,' ait 'coramque parentem
adloquere ac nostris succede penatibus hospes'
excepitque manu dextramque amplexus inhaesit.
progressi subeunt luco fluviumque relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
'optime Graiugenum, cui me Fortuna precari
et vitta comptos voluit praetendere ramos,
non equidem extimui, Danaum quod ductor et Arcas

---

98 *ac*] *per* Schap. 105 *pariterque* Lindner GPr. Hirschberg 1886, 4. 108 *tacitis* γ^2c^2 Serv. Ribb.

quodque ab stirpe fores geminis coniunctus Atridis;
sed mea me virtus et sancta oracula divom
cognatique patres, tua terris dicta fama,
coniunxere tibi et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Grai perhibent, Atlantide cretus,
advehitur Teucros; Electram maximus Atlas
edidit, aetherios umero qui sustinet orbis.
vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
at Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlas,
idem Atlas generat, caeli qui sidera tollit.
sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
his fretus non legatos neque prima per artem
temptamenta tui pepigi; me, me ipse meumque
obieci caput et supplex ad limina veni.
gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
insequitur; nos si pellant, nihil afore credunt,
quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant
et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.
accipe daque fidem. sunt nobis fortia bello
pectora, sunt animi et rebus spectata iuventus.'
Dixerat Aeneas. ille os oculosque loquentis
iamdudum et totum lustrabat lumine corpus;
tum sic pauca refert: 'ut te, fortissime Teucrum,
accipio adgnoscoque libens! ut verba parentis
et vocem Anchisae magni voltumque recordor!
nam memini Hesionae visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum Salamina petentem
protinus Arcadiae gelidos invisere finis.
tum mihi prima genas vestibat flore iuventas;
mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden, sed cunctis altior ibat
Anchises. mihi mens iuvenali ardebat amore
compellare virum et dextrae coniungere dextram;
accessi et cupidus Phenei sub moenia duxi.
ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
discedens chlamydemque auro dedit intertextam

---

131 *tua me virtus, tua t. d. f. cogn. p. et s. or. d.* Jort. 481.
133 *votis* prop. Kl. 1869, 10. 149 (~ G. II 158) damn. Peerlk. et Ribb.
167 *intertexto* P¹R; cf. Serv.

frenaque bina, meus quae nunc habet aurea Pallas.
ergo et, quam petitis, iuncta est mihi foedere dextra
et, lux cum primum terris se crastina reddet,
auxilio laetos dimittam opibusque iuvabo.
interea sacra haec, quando huc venistis amici,
annua, quae differre nefas, celebrate faventes
nobiscum et iam nunc sociorum adsuescite mensis.'
Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi
pocula gramineoque viros locat ipse sedili
praecipuumque toro et villosi pelle leonis
accipit Aenean solioque invitat acerno.
tum lecti iuvenes certatim araeque sacerdos
viscera tosta ferunt taurorum onerantque canistris
dona laboratae Cereris Bacchumque ministrant.
vescitur Aeneas simul et Troiana iuventus
perpetui tergo bovis et lustralibus extis.
Postquam exempta fames et amor compressus edendi,
rex Euandrus ait: 'non haec sollemnia nobis,
has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
vana superstitio veterumque ignara deorum
imposuit: saevis, hospes Troiane, periclis
servati facimus meritosque novamus honores.
iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem,
disiectae procul ut moles desertaque montis
stat domus et scopuli ingentem traxere ruinam.
hic spelunca fuit vasto submota recessu,
semihominis Caci facies quam dira tenebat,
solis inaccessam radiis; semperque recenti
caede tepebat humus foribusque adfixa superbis
ora virum tristi pendebant pallida tabo.
huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
ore vomens ignis magna se mole ferebat.
attulit et nobis aliquando optantibus aetas
auxilium adventumque dei. nam maximus ultor,
tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
Alcides aderat taurosque hac victor agebat
ingentis, vallemque boves amnemque tenebant.
at furiis Caci mens effera, ne quid inausum
aut intractatum scelerisve dolive fuisset,

197 *squalida* M[1]? Rbb. 200 *et*] *en*? cf. IX 7. 205 *furis* M (Henry JJ. 1867, 725 et Aen. I, XXVII) $\gamma^2b^2c\pi$ Serv. *furis C. manu* Peerlk.

quattuor a stabulis praestanti corpore tauros
avertit, totidem forma superante iuvencas;
atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
cauda in speluncam tractos versisque viarum
indiciis raptos saxo occultabat opaco.
quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant. —
interea, cum iam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta abitumque pararet,
discessu mugire boves atque omne querellis
impleri nemus et colles clamore relinqui.
reddidit una boum vocem vastoque sub antro
mugiit et Caci spem custodita fefellit.
hic vero Alcidae furiis exarserat atro
felle dolor, rapit arma manu nodisque gravatum
robur et aërii cursu petit ardua montis.
tum primum nostri Cacum videre timentem
turbatumque oculi; fugit ilicet ocior Euro
speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
ut sese inclusit ruptisque immane catenis
deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
pendebat, fultosque emuniit obice postis,
ecce, furens animis aderat Tirynthius omnemque
accessum lustrans huc ora ferebat et illuc
dentibus infrendens: ter totum fervidus ira
lustrat Aventini montem, ter saxea temptat
limina nequiquam, ter fessus valle resedit. —
stabat acuta silex, praecisis undique saxis
speluncae dorso insurgens, altissima visu,
dirarum nidis domus opportuna volucrum.
hanc, ut prona iugo laevum incumbebat ad amnem,
dexter in adversum nitens concussit et imis
avolsam solvit radicibus, inde repente
impulit, impulsu quo maximus intonat aether,
dissultant ripae refluitque exterritus amnis.
at specus et Caci detecta apparuit ingens
regia et umbrosae penitus patuere cavernae,
non secus ac si qua penitus vi terra dehiscens
infernas reseret sedes et regna recludat

---

211 *raptor* Wak. Ribb. 212 *quaerentis* b *quaerentes* R$_1$ 218 s. *Alcides* (*furtis ex. a. f. d.*) *r.* Speijer 24. 223 *oculi* χ; cf. *oculos* γ^1 *oculis* cet. libri, Ribb. 236 *ad*] *in* auct. Iulio_Rufi 255 Rbb. 244 *reserat* M^{2}PRγa^{1}c^1

pallida, dis invisa, superque immane barathrum
cernatur, trepident immisso lumine manes.
ergo insperata deprensum in luce repente
inclusumque cavo saxo atque insueta rudentem
desuper Alcides telis premit omniaque arma
advocat et ramis vastisque molaribus instat.
ille autem (neque enim fuga iam super ulla pericli)
faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
evomit involvitque domum caligine caeca
prospectum eripiens oculis glomeratque sub antro
fumiferam noctem commixtis igne tenebris.
non tulit Alcides animis seque ipse per ignem
praecipiti iecit saltu, qua plurimus undam
fumus agit nebulaque ingens specus aestuat atra.
hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
corripit in nodum complexus et angit inhaerens
elisos oculos et siccum sanguine guttur.
panditur extemplo foribus domus atra revolsis
abstractaeque boves abiurataeque rapinae
caelo ostenduntur pedibusque informe cadaver
protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
terribilis oculos, voltum villosaque saetis
pectora semiferi atque exstinctos faucibus ignis. —
ex illo celebratus honos laetique minores
servavere diem primusque Potitius auctor
et domus Herculei custos Pinaria sacri.
hanc aram luco statuit, quae maxima semper
dicetur nobis et erit quae maxima semper.
quare agite, o iuvenes, tantarum in munere laudum
cingite fronde comas et pocula porgite dextris
communemque vocate deum et date vina volentes.'
dixerat, Herculea bicolor cum populus umbra
velavitque comas foliisque innexa pependit
et sacer implevit dextram scyphus. ocius omnes
in mensam laeti libant divosque precantur.
Devexo interea propior fit Vesper Olympo.
iamque sacerdotes primusque Potitius ibant
pellibus in morem cincti flammasque ferebant.

246 *trepidantque* R *trepidentque* Wagn. 247 *in* om. $M^1P\gamma^1$ Ribb. 257 *iniecit* $P\gamma a^2c\pi$ 261 *elidens* 'multi' ap. Serv. *eliditque* prop. Kl. 271 *statui* Pomponius Laetus; de re cf. Weifsenborn Liv. I 7, 11. 271/2 damn. Heyne. 277 *innexa*] *immissa* Probus 46, 18.

instaurant epulas et mensae grata secundae
dona ferunt cumulantque oneratis lancibus aras.
tum Salii ad cantus incensa altaria circum
populeis adsunt evincti tempora ramis,
hic iuvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferunt, ut prima novercae
monstra manu geminosque premens eliserit anguis,
ut bello egregias idem disiecerit urbes,
Troiamque Oechaliamque, ut duros mille labores
rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquae
pertulerit. 'tu nubigenas, invicte, bimembris,
Hylaeumque Pholumque, manu, tu Cresia mactas
prodigia et vastum Nemeae sub rupe leonem;
te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
ossa super recubans antro semesa cruento,
nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus
arduus arma tenens; non te rationis egentem
Lernaeus turba capitum circumstetit anguis.
salve, vera Iovis proles, decus addite divis,
et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.'
talia carminibus celebrant, super omnia Caci
speluncam adiciunt spirantemque ignibus ipsum.
consonat omne nemus strepitu collesque resultant.

Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
perfectis referunt. ibat rex obsitus aevo
et comitem Aenean iuxta natumque tenebat
ingrediens varioque viam sermone levabat.
miratur facilisque oculos fert omnia circum
Aeneas capiturque locis et singula laetus
exquiritque auditque virum monumenta priorum.
tum rex Euandrus Romanae conditor arcis:
'haec nemora indigenae fauni nymphaeque tenebant
gensque virum truncis et duro robore nata,
quis neque mos neque cultus erat; nec iungere tauros
aut componere opes norant aut parcere parto,
sed rami atque asper victu venatus alebat.
primus ab aetherio venit Saturnus Olympo
arma Iovis fugiens et regnis exsul ademptis.
is genus indocile ac dispersum montibus altis

283/4 in margine ad 279 appositos fuisse cens. Heyne, secl 297 *semiesa* Lad. *semessa* P² Ribb. 299/300 post 295 transpc Kl. 1870, 8. 301 *deus* cod. Parrhas. et Bentl.

composuit legesque dedit Latiumque vocari
maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
aurea quae perhibent, illo sub rege fuere
saecula: sic placida populos in pace regebat,
deterior donec paulatim ac decolor aetas
et belli rabies et amor successit habendi.
tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae,
saepius et nomen posuit Saturnia tellus;
tum reges asperque immani corpore Thybris,
a quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
diximus; amisit verum vetus Albula nomen.
me pulsum patria pelagique extrema sequentem
fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
his posuere locis matrisque egere tremenda
Carmentis nymphae monita et deus auctor Apollo.'
Vix ea dicta, dehinc progressus monstrat et aram
et Carmentalem Romani nomine portam
quam memorant, nymphae priscum Carmentis honorem,
vatis fatidicae, cecinit quae prima futuros
Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum
rettulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycaei.
nec non et sacri monstrat nemus Argileti
testaturque locum et letum docet hospitis Argi.
hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
iam tum religio pavidos terrebat agrestis
dira loci, iam tum silvam saxumque tremebant.
'hoc nemus, hunc' inquit 'frondoso vertice collem
(quis deus, incertum est) habitat deus; Arcades ipsum
credunt se vidisse Iovem, cum saepe nigrantem
aegida concuteret dextra nimbosque cieret.
haec duo praeterea disiectis oppida muris,
reliquias veterumque vides monumenta virorum:
hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem;
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.'
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
pauperis Euandri passimque armenta videbant

---

324 *fuerunt* Pyc schol. Hor. IV 2, 22. Ribb. G. II 316; cf. Wagn. QV. V. 344 *monte* χ Schrad.; cf. Ov. F. II 423. 346 *testatumque loco l. d. h. A.*? an *taetratumque locum leto ..*? 357 *arcem*] *urbem* M²R

Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
ut ventum ad sedes: 'haec' inquit 'limina victor
Alcides subiit, haec illum regia cepit.
aude, hospes, contemnere opes et te quoque dignum
finge deo rebusque veni non asper egenis.'
dixit et angusti subter fastigia tecti
ingentem Aenean duxit stratisque locavit
effultum foliis et pelle Libystidis ursae.
Nox ruit et fuscis tellurem amplectitur alis.
at Venus haud animo nequiquam exterrita mater
Laurentumque minis et duro mota tumultu
Volcanum adloquitur thalamoque haec coniugis aureo
incipit et dictis divinum adspirat amorem:
'dum bello Argolici vastabant Pergama reges
debita casurasque inimicis ignibus arces,
non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
artis opisque tuae nec te, carissime coniunx,
incassumve tuos volui exercere labores,
quamvis et Priami deberem plurima natis
et durum Aeneae flevissem saepe laborem.
nunc Iovis imperiis Rutulorum constitit oris.
ergo eadem supplex venio et sanctum mihi numen
arma rogo genetrix nato: te filia Nerei,
te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
aspice, qui coeant populi, quae moenia clausis
ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.'
dixerat et niveis hinc atque hinc diva lacertis
cunctantem amplexu molli fovet. ille repente
accepit solitam flammam, notusque medullas
intravit calor et labefacta per ossa cucurrit,
non secus atque olim, tonitru cum rupta corusco
ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
Tum pater aeterno fatur devinctus amore:
'quid causas petis ex alto? fiducia cessit
quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset,
tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
nec pater omnipotens Troiam nec fata vetabant

361 *latis* M 364 s. *dignam finge domum* P. Cauer RhM. 1883, 470. *deo*] *decus*? 374 *vexabant* prop. Güthl. 1886, 7. 382 *nomen* $P^1\gamma$ Leid.; Ribb., ut *s. m. n.* sit parenthesis. Prol. 322 idem prop. *sanctum tibi numen*. 391 *non*] *haut* M

stare decemque alios Priamum superesse per annos.
et nunc, si bellare paras atque haec tibi mens est,
quidquid in arte mea possum promittere curae,
quod fieri ferro liquidove potest electro,
quantum ignes animaeque valent — absiste precando
viribus indubitare tuis.' ea verba locutus
optatos dedit amplexus placidumque petivit
coniugis infusus gremio per membra soporem.
Inde ubi prima quies medio iam noctis abactae
curriculo expulerat somnum, cum femina primum,
cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
impositum, cinerem et sopitos suscitat ignis
noctem addens operi famulasque ad lumina longo
exercet penso, castum ut servare cubile
coniugis et possit parvos educere natos —
haud secus Ignipotens nec tempore segnior illo
mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
erigitur Liparen fumantibus ardua saxis,
quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
antra Aetnaea tonant validique incudibus ictus
auditi referunt gemitus striduntque cavernis
stricturae Chalybum et fornacibus ignis anhelat,
Volcani domus et Volcania nomine tellus.
hoc tunc Ignipotens caelo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque Steropesque et nudus membra Pyracmon.
his informatum manibus iam parte polita
fulmen erat, toto genitor quae plurima caelo
deicit in terras, pars imperfecta manebat:
tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
addiderant, rutili tris ignis et alitis austri;
fulgores nunc terrificos sonitumque metumque
miscebant operi flammisque sequacibus iras.
parte alia Marti currumque rotasque volucris
instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
aegidaque horriferam, turbatae Palladis arma,
certatim squamis serpentum auroque polibant
conexosque anguis ipsamque in pectore divae

---

406 *infusum* P^1R^2; cf. Serv. 407 *abactae*] *opacae* a; idem coni. Peerlk. 412 *exercens* M 420 *gemitum* $Rbc^1\pi$ 423 *huc* $P\gamma^1\pi^2$

Gorgona desecto vertentem lumina collo.
'tollite cuncta' inquit 'coeptosque auferte labores,
Aetnaei Cyclopes, et huc advertite mentem:
arma acri facienda viro. nunc viribus usus,
nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
praecipitate moras.' nec plura effatus, at illi
ocius incubuere omnes pariterque laborem
sortiti. fluit aes rivis aurique metallum
volnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
ingentem clipeum informant, unum omnia contra
tela Latinorum, septenosque orbibus orbis
impediunt. alii ventosis follibus auras
accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
aera lacu. gemit impositis incudibus antrum.
illi inter sese multa vi bracchia tollunt
in numerum versantque tenaci forcipe massam.
Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
Euandrum ex humili tecto lux suscitat alma
et matutini volucrum sub culmine cantus.
consurgit senior tunicaque inducitur artus
et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis,
tum lateri atque umeris Tegeaeum subligat ensem
demissa ab laeva pantherae terga retorquens.
nec non et gemini custodes limine ab alto
praecedunt gressumque canes comitantur erilem.
hospitis Aeneae sedem et secreta petebat
sermonum memor et promissi muneris heros.
nec minus Aeneas se matutinus agebat.
filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
congressi iungunt dextras mediisque residunt
aedibus et licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior haec:
'maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam
res equidem Troiae victas aut regna fatebor,
nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
exiguae vires: hinc Tusco claudimur amni,
hinc Rutulus premit et murum circumsonat armis.
sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
iungere castra paro, quam fors inopina salutem

455 *lecto* prop. auct. Wak. Lindner GPr. Hirschberg 1886, 5. 460 *pantherea* Pγ Rbb. 461 *limine ab arto* Markl. Stat. S. I *l. aperto* Peerlk. 475 *regni* vel *regi* Kl. ZöG. 1881, 594.

ostentat; fatis huc te poscentibus adfers.
haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam
gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis.
hanc multos florentem annos rex deinde superbo
imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
effera? di capiti ipsius generique reservent!
mortua quin etiam iungebat corpora vivis
componens manibusque manus atque oribus ora,
tormenti genus, et sanie taboque fluentis
complexu in misero longa sic morte necabat.
at fessi tandem cives infanda furentem
armati circumsistunt ipsumque domumque,
obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros
confugere et Turni defendier hospitis armis.
ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis,
regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.
his ego te, Aenea, ductorem milibus addam.
toto namque fremunt condensae litore puppes
signaque ferre iubent, retinet longaevus haruspex
fata canens: "o Maeoniae delecta iuventus,
flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem
fert dolor et merita accendit Mezentius ira,
nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
externos optate duces." tum Etrusca resedit
hoc acies campo monitis exterrita divom.
ipse oratores ad me regnique coronam
cum sceptro misit mandatque insignia Tarchon,
succedam castris Tyrrhenaque regna capessam.
sed mihi tarda gelu saeclisque effeta senectus
invidet imperium seraeque ad fortia vires.
natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
hinc partem patriae traheret. tu, cuius et annis
et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
ingredere, o Teucrum atque Italum fortissime ductor! —
hunc tibi praeterea, spes et solacia nostri,
Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro

---

492 *caedes* M²Pbcπ *caedems* γ 512 *fatum* P¹Rγ¹bπ Serv. pl. *indulget* bπ Serv. pl. *indulges* P¹ *indulgeet* R

militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
adsuescat primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
lecta, dabo totidemque suo tibi nomine Pallas.'
Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Aeneas Anchisiades et fidus Achates,
multaque dura suo tristi cum corde putabant,
ni signum caelo Cytherea dedisset aperto.
namque improviso vibratus ab aethere fulgor
cum sonitu venit et ruere omnia visa repente
Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
suspiciunt, iterum atque iterum fragor increpat ingens:
arma inter nubem caeli in regione serena
per sudum rutilare vident et pulsa tonare.
obstipuere animis alii, sed Troius heros
adgnovit sonitum et divae promissa parentis.
tum memorat: 'ne vero, hospes, ne quaere profecto,
quem casum portenta ferant, ego poscor Olympo:
hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
si bellum ingrueret, Volcaniaque arma per auras
laturam auxilio.
heu quantae miseris caedes Laurentibus instant!
quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
scuta virum galeasque et fortia corpora volves,
Thybri pater! poscant acies et foedera rumpant!'
Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto
et primum Herculeis sopitas ignibus aras
excitat hesternumque larem parvosque penatis
laetus adit; mactat lectas de more bidentis,
Euandrus pariter, pariter Troiana iuventus.
post hinc ad navis graditur sociosque revisit,
quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
praestantis virtute legit; pars cetera prona
fertur aqua segnisque secundo defluit amni,
nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.

---

519 *tuo* M¹ *sibi* M¹P²γ¹ Ribb. *munere* PRγb Ribb. *suo munere* def. Schröt. 1888, 5. 528 *in* om. M¹ Non. 31, 15. Rib 529 *suidum* Rb² Ribb. 532 *quaere, profecto quem* Lad. *poscor: Olympo hoc* Peerlk. Lad.; cf. Serv. 538 *unda* Rbπ; cf. I 543 *suscitat* Rmπ *esternumque* Ma² *ext.* Ra¹, comm. Serv. 544 *mactant* Mχ (= IV 57) Lad. et Ribb. commate in fine v. non ı cf. V 72 s.

dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
ducunt exsortem Aeneae, quem fulva leonis
pellis obit totum praefulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam subito volgata per urbem
ocius ire equites Tyrrheni ad litora regis.
vota metu duplicant matres, propiusque periclo
it timor et maior Martis iam apparet imago.
tum pater Euandrus dextram complexus euntis
haeret inexpletus lacrimans ac talia fatur:
'o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos,
qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa
stravi scutorumque incendi victor acervos
et regem hac Erulum dextra sub Tartara misi,
nascenti cui tris animas Feronia mater
(horrendum dictu) dederat, terna arma movenda;
ter Leto sternendus erat; cui tum tamen omnis
abstulit haec animas dextra et totidem exuit armis —:
non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
nate, tuo, neque finitimo Mezentius umquam
huic capiti insultans tot ferro saeva dedisset
funera, tam multis viduasset civibus urbem.
at vos, o superi, et divom tu maxime rector
Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis
et patrias audite preces. si numina vestra
incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
si visurus eum vivo et venturus in unum,
vitam oro, patior quemvis durare laborem;
sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris,
nunc, nunc o liceat crudelem abrumpere vitam,
dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri,
dum te, care puer, mea sola et sera voluptas,
complexu teneo, gravior neu nuntius auris
volneret.' haec genitor digressu dicta supremo
fundebat, famuli conlapsum in tecta ferebant.
Iamque adeo exierat portis equitatus apertis,
Aeneas inter primos et fidus Achates,
inde alii Troiae proceres, ipse agmine Pallas

555 *limina* Pγ¹cχ 559 *inexpletum* P¹ac²π; cf. Serv. *lacrimis* My² 'alii' ap. Serv. 565 *terna . . armis* 567 Ribb. in parenth. pon., 566/7 Kl.; cf. Serv. 569 *finitimos* P¹ Ribb. *finitimus* Rottend. I². 579 *nunc, o nunc* R¹ Ment. I, Ribb. 581 *sera et sola* Pb Serv. IX 480 pr. cod. Flor. et Regin.; Ribb. 582 *complexus* M²Rb²

in medio chlamyde et pictis conspectus in armis,
qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
quem Venus ante alios astrorum diligit ignis,
extulit os sacrum caelo tenebrasque resolvit.
stant pavidae in muris matres oculisque sequuntur
pulveream nubem et fulgentis aere catervas.
olli per dumos, qua proxima meta viarum,
armati tendunt; it clamor et agmine facto
quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
religione patrum late sacer; undique colles
inclusere cavi et nigra nemus abiete cingunt;
Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
qui primi finis aliquando habuere Latinos:
haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
castra locis, celsoque omnis de colle videri
iam poterat legio et latis tendebat in arvis.
huc pater Aeneas et bello lecta iuventus
succedunt fessique et equos et corpora curant.

At Venus aetherios inter dea candida nimbos
dona ferens aderat natumque in valle reducta
ut procul egelido secretum flumine vidit,
talibus adfata est dictis seque obtulit ultro:
'en perfecta mei promissa coniugis arte
munera, ne mox aut Laurentis, nate, superbos
aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.'
dixit et amplexus nati Cytherea petivit,
arma sub adversa posuit radiantia quercu.
ille deae donis et tanto laetus honore
expleri nequit atque oculos per singula volvit
miraturque interque manus et bracchia versat
terribilem cristis galeam flammasque vomentem
fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem,
sanguineam, ingentem, qualis cum caerula nubes
solis inardescit radiis longeque refulget;
tum levis ocreas electro auroque recocto
hastamque et clipei non enarrabile textum.

Illic res Italas Romanorumque triumphos,
haud vatum ignarus venturique inscius aevi,

---

610 *et gelido* M^3PRyb^1 620 *minantem* Py^1 Ribb. 627

fecerat Ignipotens, illic genus omne futurae
stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.
fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
procubuisse lupam, geminos huic ubera circum
ludere pendentis pueros et lambere matrem
impavidos, illam tereti cervice reflexam
mulcere alternos et corpora fingere lingua. —
nec procul hinc Romam et raptas sine more Sabinas
consessu caveae magnis circensibus actis
addiderat subitoque novum consurgere bellum
Romulidis Tatioque seni Curibusque severis.
post idem inter se posito certamine reges
armati Iovis ante aram paterasque tenentes
stabant et caesa iungebant foedera porca. —
haud procul inde citae Mettum in diversa quadrigae
distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!)
raptabatque viri mendacis viscera Tullus
per silvam et sparsi rorabant sanguine vepres.

Nec non Tarquinium eiectum Porsenna iubebat
accipere ingentique urbem obsidione premebat;
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
illum indignanti similem similemque minanti
aspiceres, pontem auderet quia vellere Cocles
et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis. —
in summo custos Tarpeiae Manlius arcis
stabat pro templo et Capitolia celsa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
atque hic auratis volitans argenteus anser
porticibus Gallos in limine adesse canebat;
Galli per dumos aderant arcemque tenebant
defensi tenebris et dono noctis opacae:
aurea caesaries ollis atque aurea vestis,
virgatis lucent sagulis, tum lactea colla
auro innectuntur, duo quisque Alpina coruscant
gaesa manu scutis protecti corpora longis.
hic exsultantis Salios nudosque Lupercos
lanigerosque apices et lapsa ancilia caelo

---

vel *fati* χ 'quidam ap. Serv. pl. v. damnant. 629 *pugnandaque* prop. Wagn. 630 *et*] *en* mavult Ribb. 633 *reflexa* M^{1}PRya^{1}b Ribb. 642 *medium* M^{1} *Metium* M^{2}? *Mettum* M^{3} cet. libri, Serv. 652 *insomnis* Peerlk. 654 post 641 sec. ed. Parm. pos. Peerlk. Lad. Ribb.; post 638 Hertzb.

extuderat, castae ducebant sacra per urbem
pilentis matres in mollibus. — hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
et scelerum poenas et te, Catilina, minaci
pendentem scopulo furiarumque ora trementem
secretosque pios, his dantem iura Catonem.

Haec inter tumidi late maris ibat imago
aurea, sed fluctu spumabant caerula cano,
et circum argento clari delphines in orbem
aequora verrebant caudis aestumque secabant.
in medio classis aeratas, Actia bella,
cernere erat, totumque instructo Marte videres
fervere Leucaten auroque effulgere fluctus.
hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
cum patribus populoque, penatibus et magnis dis,
stans celsa in puppi, geminas cui tempora flammas
laeta vomunt patriumque aperitur vertice sidus;
parte alia ventis et dis Agrippa secundis
arduus agmen agens, cui, belli insigne superbum,
tempora navali fulgent rostrata corona.
hinc ope barbarica variisque Antonius armis,
victor ab Aurorae populis et litore rubro,
Aegyptum virisque Orientis et ultima secum
Bactra vehit, sequiturque (nefas!) Aegyptia coniunx. —
una omnes ruere ac totum spumare reductis
convolsum remis rostrisque tridentibus aequor.
alta petunt; pelago credas innare revolsas
Cycladas aut montis concurrere montibus altos:
tanta mole viri turritis puppibus instant.
stuppea flamma manu telisque volatile ferrum
spargitur, arva nova Neptunia caede rubescunt.
regina in mediis patrio vocat agmina sistro
necdum etiam geminos a tergo respicit anguis;
omnigenumque deum monstra et latrator Anubis
contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
tela tenent. saevit medio in certamine Mavors
caelatus ferro tristesque ex aethere Dirae,
et scissa gaudens vadit Discordia palla,

666 *hinc . . Catonem* 670 cum Peerlk. secl. Gofsr. 670 *hic* Lad. 685 *Phariisque* Heins. 694 *telique* R? Lad. *tellisque* M 698 *nigenumque* M^1 inde *Niligenumque* Lachm. Lucr. 292. *amnigenumque* Hoffm. ZöG. 1853, 887.

quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
desuper: omnis eo terrore Aegyptus et Indi,
omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
ipsa videbatur ventis regina vocatis
vela dare et laxos iam iamque immittere funis:
illam inter caedes pallentem morte futura
fecerat Ignipotens undis et Iapyge ferri,
contra autem magno maerentem corpore Nilum
pandentemque sinus et tota veste vocantem
caeruleum in gremium latebrosaque flumina victos. —
at Caesar triplici invectus Romana triumpho
moenia dis Italis votum immortale sacrabat,
maxima ter centum totam delubra per urbem.
laetitia ludisque viae plausuque fremebant;
omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;
ante aras terram caesi stravere iuvenci.
ipse sedens niveo candentis limine Phoebi
dona recognoscit populorum aptatque superbis
postibus; incedunt victae longo ordine gentes
quam variae linguis habitu tam vestis et armis:
hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos
finxerat, Euphrates ibat iam mollior undis,
extremique hominum Morini Rhenusque bicornis,
indomitique Dahae et pontem indignatus Araxes.
Talia per clipeum Volcani, dona parentis,
miratur rerumque ignarus imagine gaudet
attollens umero famamque et fata nepotum.

---

704 *tendebat* Pγ Rbb. 719 *ante aras*] *ardentes* postpos. dist. Peerlk. 724 *hinc* Pγb 725 *hinc* Pγbc 721 *facta* a²cπ Serv. pl. totum v. notant 'critici' ap. Serv. pl., secl. Bros.

IX.

Castra obsidentur, nuntii mittuntur frustra: oppugnatio fit acerrima.

Turnus absentis Aeneae copias aggredi Iunonis iussu parans, — 24
quod Troiani castris navalibus se continent, naves exurere conatur, 76
quae tamen ad voluntatem Cybelae in nymphas conversae aufugiunt. 122
portento non fractus ille omnes aditus firmis occupat praesidiis. 175

Noctu Nisus cum Euryalo rationem communicat rei bene gerendae; 223
quam ubi statione relicta ad consilium principum rettulerunt, 245
laudibus solaciis praemiis affecti ad quaerendum Aeneam abeunt. 313
per castra Rutulorum multos hostes occidunt vino somnoque gravatos, 366
sed cum spoliis profecti subito equitibus hostium obviam fiunt: 394
Euryalus fuga interclusa perfoditur itemque Nisus amici mortem ultus. 449
caedem suorum mane queruntur Rutuli summa ira exacerbati, 472
suorum Troiani praecipueque Euryali filii unici mater vidua. 502

Iam in ipsa castra fit impetus testudine scala, ferro ignique; 524
maxime nocet Turnus et incendio turris et occidione adversariorum. 589
contra superbientis maledictis Numani nece excellit Ascanius tiro, 637
cuius virtutem ab Apolline laudatam admirati socii confirmantur. 671
Pandarus et Bitias aperta castrorum porta hostes lacessunt: 690
ingrediens Turnus hunc necat, ingressus inclususque illum ac multos, 777
dum multitudini hostium a ducibus confirmatorum cedere cogitur: 800
in armis gravibus Tiberi se committit incolumisque ad suos pervenit.

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
audacem ad Turnum. luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
'Turne, quod optanti divom promittere nemo
auderet, volvenda dies, en, attulit ultro.
Aeneas urbe et sociis et classe relicta
sceptra Palatini sedemque petit Euandri;
nec satis, extremas Corythi penetravit ad urbes
Lydorumque manum, collectos armat agrestis.

---

9 *petivit* $R^2b^2cm\pi$ 11 *manus* $P(\gamma^1?)\chi$ .. *et collectos* $\gamma^1a^2c\chi$ *collectosque* cod. Parrhas. et Lad.

quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
rumpe moras omnis et turbata arripe castra.'
dixit et in caelum paribus se sustulit alis
ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
adgnovit iuvenis duplicisque ad sidera palmas
sustulit ac tali fugientem est voce secutus:
'Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam
detulit in terras? unde haec tam clara repente
tempestas? medium video discedere caelum
palantisque polo stellas. sequor omina tanta,
quisquis in arma vocas.' et sic effatus ad undam
processit summoque hausit de gurgite lymphas
multa deos orans oneravitque aethera votis.
Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
dives equum, dives pictai vestis et auri;
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidae iuvenes; medio dux agmine Turnus;
vertitur arma tenens et toto vertice supra est.
ceu septem surgens sedatis amnibus altus
per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus,
cum refluit campis et iam se condidit alveo.
hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
prospiciunt Teucri ac tenebras insurgere campis.
primus ab adversa conclamat mole Caicus:
'quis globus, o cives, caligine volvitur atra!
ferte citi ferrum, date tela, ascendite muros,
hostis adest, heia!' ingenti clamore per omnis
condunt se Teucri portas et moenia complent.
namque ita discedens praeceperat optimus armis
Aeneas: si qua interea fortuna fuisset,
neu struere auderent aciem neu credere campo;
castra modo et tutos servarent aggere muros.
ergo etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
obiciunt portas tamen et praecepta facessunt
armatique cavis exspectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans tardum praecesserat agmen
viginti lectis equitum comitatus et urbi
improvisus adest, maculis quem Thracius albis

13 *et turbata*] *atque orbata* Gent 49. 17 *ac*] *et* MRχ Lad. 21 *sequar* M 29 (= VII 784) om. libri praeter χ 47 *ut*] *at* Schenkl ap. Kl. Ribb. *ut* adverb. ad *volans* pertinere arbitratus post v. 50 puncto dist. 48 *comitantibus urbi* Peerlk.

portat equus cristaque tegit galea aurea rubra:
'ecquis erit, mecum, iuvenes, qui primus in hostem —?
en' ait et iaculum attorquens emittit in auras,
principium pugnae, et campo sese arduus infert.
clamorem excipiunt socii fremituque sequuntur
horrisono; Teucrum mirantur inertia corda:
non aequo dare se campo, non obvia ferre
arma viros, sed castra fovere. huc turbidus atque huc
lustrat equo muros aditumque per avia quaerit.
ac veluti pleno lupus insidiatus ovili
cum fremit ad caulas ventos perpessus et imbris
nocte super media; tuti sub matribus agni
balatum exercent, ille asper et improbus ira
saevit in absentis, collecta fatigat edendi
ex longo rabies et siccae sanguine fauces:
haud aliter Rutulo muros et castra tuenti
ignescunt irae; duris dolor ossibus ardet.
qua temptet ratione aditus, et quae via clausos
excutiat Teucros vallo atque effundat in aequum?
classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat,
aggeribus saeptam circum et fluvialibus undis,
invadit sociosque incendia poscit ovantis
atque manum pinu flagranti fervidus implet.
tum vero incumbunt, urget praesentia Turni,
atque omnis facibus pubes accingitur atris.
diripuere focos: piceum fert fumida lumen
taeda et commixtam Volcanus ad astra favillam.

Quis deus, o Musae, tam saeva incendia Teucris
avertit? tantos ratibus quis depulit ignis?
dicite. prisca fides facto, sed fama perennis.

Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classem et pelagi petere alta parabat,
ipsa deum fertur genetrix Berecyntia magnum
vocibus his adfata Iovem: 'da, nate, petenti,
quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
pinea silva mihi multos dilecta per annos;
lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,

---

52 *intorqu.* M 54 *-more* F *clamore* Rγ^2 (cf. Serv.) Lad. 66 *durus* Pγ post *ardet* comma poni sol. mut. Peerlk. 67 *et*] *aut* coni. Wagn. *qua via* libri praeter P^{1}R *qua vice* Withof Krit. Anmerk. IV 31. *qua vi* Ribb. 68 *aequor* P$^1\gamma$bc Ribb. 79 *factost et fama* Weidn. 39^1). 85 ut dittogr. v. 86/7 secl. Ribb.

nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
has ego Dardanio iuveni, cum classis egeret,
laeta dedi; nunc sollicitam timor anxius angit.
solve metus atque hoc precibus sine posse parentem,
neu cursu quassatae ullo neu turbine venti
vincantur; prosit nostris in montibus ortas.'
filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
'o genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
mortaline manu factae immortale carinae
fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?
immo, ubi defunctae finem portusque tenebunt
Ausonios olim, quaecumque evaserit undis
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
mortalem eripiam formam magnique iubebo
aequoris esse deas, qualis Nereia Doto
et Galatea secant spumantem pectore pontum.'
dixerat idque ratum Stygii per flumina fratris,
per pice torrentis atraque voragine ripas
adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promissa dies et tempora Parcae
debita complerant, cum Turni iniuria Matrem
admonuit ratibus sacris depellere taedas.
hic primum nova lux oculis offulsit et ingens
visus ab Aurora caelum transcurrere nimbus
Idaeique chori; tum vox horrenda per auras
excidit et Troum Rutulorumque agmina complet:
'ne trepidate meas, Teucri, defendere navis
neve armate manus; maria ante exurere Turno
quam sacras dabitur pinus. vos ite solutae,
ite deae pelagi; genetrix iubet.' et sua quaeque
continuo puppes abrumpunt vincula ripis
delphinumque modo demersis aequora rostris
ima petunt. hinc virgineae (mirabile monstrum)
quot prius aeratae steterant ad litora prorae
reddunt se totidem facies pontoque feruntur.
Obstipuere animis Rutuli, conterritus ipse

---

91 *neu* prius] *ne* Pγ^1c Rbb. *nec* π 102 *quales* 'aliquot ant. Pier. et 'multi' Burm. 109 *sacras* Diom. 437. 121 (= X 223) om boni libri; habent $a^2\pi$ post 122, alii χ alio loco. 123 *animi Rutulis* MP$\gamma^1a^1b^1$ Serv. pl. Lad. *animi Rutuli* Kern GPr. Schweinfurt 1881, 7; sed cf. VIII 530.

turbatis Messapus equis, cunctatur et amnis
rauca sonans revocatque pedem Tiberinus ab alto.
at non audaci Turno fiducia cessit,
ultro animos tollit dictis atque increpat ultro:
'Troianos haec monstra petunt, his Iuppiter ipse
auxilium solitum eripuit non tela neque ignis
exspectans Rutulos. ergo maria invia Teucris
nec spes ulla fugae. rerum pars altera adempta est;
terra autem in nostris manibus: tot milia gentes
arma ferunt Italae. nil me fatalia terrent,
si qua Phryges prae se iactant, responsa deorum:
sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
fertilis Ausoniae Troes. sunt et mea contra
fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem
coniuge praerepta, nec solos tangit Atridas
iste dolor solisque licet capere arma Mycenis.
"sed periisse semel satis est." peccare fuisset
ante satis penitus modo nunc genus omne perosos
femineum! quibus haec medii fiducia valli
fossarumque morae, leti discrimina parva,
dant animos. at non viderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu considere in ignis? —
sed vos, o lecti, ferro quis scindere vallum
apparat et mecum invadit trepidantia castra?
non armis mihi Volcani, non mille carinis
est opus in Teucros. addant se protinus omnes
Etrusci socios. tenebras et inertia furta
[Palladii caesis summae custodibus arcis]
ne timeant, nec equi caeca condemur in alvo;
luce palam certum est igni circumdare muros.
haud sibi cum Danais rem (faxo) et pube Pelasga
esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.
nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
procurate, viri, et pugnam sperate parari.'
Interea vigilum excubiis obsidere portas

---

130 *exspectant* libri praeter M^1; Lad. 132 *gentis* MRb^1 140 *sed*] *si* $\gamma^2\chi$ 141 *nunc* cod. Ven., idem coni. Markl. Stat. V 3, 35. *nec* 'aliquot antiquiss.' Pier. *non* cet. libri, sed R ante ı def. Wagn. LV. 48 et Madv. 31^1). *perosus* $F^2M^2\gamma^1$ *perosum* ; 146/7 Lad. cum Ribb. post 72 pos. ita, ut *sed* mutaret in *sic* e neret *qui*, quam librorum scripturam Wagn. correxit in *quis*. ∾II 166) secl. Bryant. 155 *putent*] *ferant* $FP\gamma^1a^2$ Ribb.

[illegible]ura datur Messapo et moenia cingere flammis.
[illegible]s septem Rutuli muros qui milite servent,
[illegible]lecti; ast illos centeni quemque sequuntur
purpurei cristis iuvenes auroque corusci.
[illegible]discurrunt variantque vices fusique per herbam
indulgent vino et vertunt crateras aënos.
[illegible]onlucent ignes, noctem custodia ducit
insomnem ludo.
Haec super e vallo prospectant Troes et armis
alta tenent, nec non trepidi formidine portas
explorant pontisque et propugnacula iungunt.
[illegible]tela gerunt: instant Mnestheus acerque Serestus,
quos pater Aeneas, si quando adversa vocarent,
rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros.
omnis per muros legio sortita periclum
excubat exercetque vices, quod cuique tuendum est.
Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtacides, comitem Aeneae quem miserat Ida
venatrix, iaculo celerem levibusque sagittis,
et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
non fuit Aeneadum Troiana neque induit arma,
ora puer prima signans intonsa iuventa.
his amor unus erat pariterque in bella ruebant;
tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: 'dine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido?
aut pugnam aut aliquid iamdudum invadere magnum
mens agitat mihi nec placida contenta quiete est.
cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum:
lumina rara micant, somno vinoque soluti
procubuere, silent late loca. percipe porro,
quid dubitem et quae nunc animo sententia surgat.
Aenean acciri omnes, populusque patresque,
exposcunt, mittique viros, qui certa reportent.
si, tibi quae posco, promittunt (nam mihi facti
fama sat est), tumulo videor reperire sub illo
posse viam ad muros et moenia Pallantea.'
Obstipuit magno laudum percussus amore
Euryalus, simul his ardentem adfatur amicum:

---

161 *Rutulo* M 171 *instat* Pybc Ribb. 173 *iuveni* comm. Serv. 179 *et*] *it* Moret. I Ribb. 189 *sepulti* a^{1}mχ Serv.

'mene igitur socium summis adiungere rebus,
Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
non ita me genitor, bellis adsuetus Opheltes,
Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
sublatum erudiit, nec tecum talia gessi
magnanimum Aenean et fata extrema secutus:
est hic, est animus lucis contemptor et istum
qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.'
Nisus ad haec: 'equidem de te nil tale verebar
nec fas, non, ita me referat tibi magnus ovantem
Iuppiter aut quicumque oculis haec aspicit aequis.
sed si quis (quae multa vides discrimine tali),
si quis in adversum rapiat casusve deusve,
te superesse velim: tua vita dignior aetas;
sit, qui me raptum pugna pretiove redemptum
mandet humo, solita aut si qua id Fortuna vetabit,
absenti ferat inferias decoretque sepulcro;
neu matri miserae tanti sim causa doloris,
quae te sola, puer, multis e matribus ausa
persequitur magni nec moenia curat Acestae.'
ille autem: 'causas nequiquam nectis inanis
nec mea iam mutata loco sententia cedit;
adceleremus' ait. vigiles simul excitat: illi
succedunt servantque vices; statione relicta
ipse comes Niso graditur regemque requirunt.
Cetera per terras omnis animalia somno
laxabant curas et corda oblita laborum:
ductores Teucrum primi et delecta iuventus
consilium summis regni de rebus habebant,
quid facerent quisve Aeneae iam nuntius esset.
stant longis adnixi hastis et scuta tenentes
castrorum et campi medio. tum Nisus et una
Euryalus confestim alacres admittier orant:
rem magnam, pretiumque morae fore. primus Iulus
accepit trepidos ac Nisum dicere iussit.
tum sic Hyrtacides: 'audite o mentibus aequis,
Aeneadae, neve haec nostris spectentur ab annis,
quae ferimus! Rutuli somno vinoque soluti

---

214 *saltem aut* Henry JJ. 1867, 727. *aut saltem* Peerlk. *id* om. Hoffm. 16. 226 *et* om. libri; exhib. ed. ante Pier. 229 *encut. atq. entes* P¹ *in scuta tuentes* Ribb. 236 *sepulti* b²mχ Serv. pl.

conticuere; locum insidiis conspeximus ipsi,
qui patet in bivio portae, quae proxima ponto:
interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
erigitur. si fortuna permittitis uti
quaesitum Aenean et moenia Pallantea,
mox hic cum spoliis ingenti caede peracta
adfore cernetis. nec nos via fallet euntis:
vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
venatu adsiduo et totum cognovimus amnem.'
Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
'di patrii, quorum semper sub numine Troia est,
non tamen omnino Teucros delere paratis,
cum talis animos iuvenum et tam certa tulistis
pectora.' sic memorans umeros dextrasque tenebat
amborum et voltum lacrimis atque ora rigabat.
'quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
di moresque dabunt vestri, tum cetera reddet
actutum pius Aeneas atque integer aevi
Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.'
'immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,'
excipit Ascanius 'per magnos, Nise, penatis
Assaracique larem et canae penetralia Vestae
obtestor, quaecumque mihi fortuna fidesque est,
in vestris pono gremiis: revocate parentem,
reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
bina dabo argento perfecta atque aspera signis
pocula, devicta genitor quae cepit Arisba,
et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
si vero capere Italiam sceptrisque potiri
contigerit victori et praedae dicere sortem:
vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
aureus; ipsum illum, clipeum cristasque rubentis
excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
praeterea bis sex genitor lectissima matrum
corpora captivosque dabit suaque omnibus arma;
insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
te vero, mea quem spatiis propioribus aetas

237 *procubuere* $P\gamma^1a^2c$ 243 *fallit* libri praeter M; Ribb. 272/3 damn. Peerlk. 274 *quin super* Schap. *kis*] *is* M Lachm. Lucr. 262; cf. Wagn. LV. 85. *campis* R *quod*] *quos* $MP^2\gamma a^1c^2$

insequitur, venerande puer, iam pectore toto
accipio et comitem casus complector in omnis.
nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
seu pacem seu bella geram, tibi maxima rerum
verborumque fides.' contra quem talia fatur
Euryalus: 'me nulla dies tam fortibus ausis
dissimilem arguerit, tantum fortuna secunda
haud adversa cadat! sed te super omnia dona
unum oro. genetrix Priami de gente vetusta
est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
mecum excedentem, non moenia regis Acestae:
hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est
inque salutatam linquo, (nox et tua testis
dextera) quod nequeam lacrimas perferre parentis;
at tu, oro, solare inopem et succurre relictae!
hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
in casus omnis.' percussa mente dedere
Dardanidae lacrimas, ante omnis pulcher Iulus,
atque animum patriae strinxit pietatis imago.
tum sic effatur:
'sponde digna tuis ingentibus omnia coeptis!
namque erit ista mihi genetrix nomenque Creusae
solum defuerit, nec partum gratia talem
parva manet. casus factum quicumque sequentur,
per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat:
quae tibi polliceor reduci rebusque secundis,
haec eadem matrique tuae generique manebunt.'
sic ait inlacrimans, umero simul exuit ensem,
auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna.
dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
protinus armati incedunt, quos omnis euntis
primorum manus ad portas, iuvenumque senumque,
prosequitur votis. nec non et pulcher Iulus
ante annos animumque gerens curamque virilem
multa patri mandata dabat portanda; sed aurae
omnia discerpunt et nubibus inrita donant.

---

282 post *tantum* fortiter dist. Ribb. 283 *aut* γ^2a^{2}bc (cf. Ribb. *aut .. cadet* Madv. 39. 287 *est* om. PRb^1 292 *de* PRγbcπ; cf. ad VIII 324. 294 ($\sim$ X 824) secl. Peerlk. et Alb. cf. JB. 1885, 241. 296 *spondeo* a^{1}cmπ

Egressi superant fossas noctisque per umbram
castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
exitio. passim somno vinoque per herbam
corpora fusa vident, arrectos litore currus,
inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
'Euryale, audendum dextra; nunc ipsa vocat res.
hac iter est. tu, ne qua manus se attollere nobis
a tergo possit, custodi et consule longe;
haec ego vasta dabo et lato te limite ducam.'
sic memorat vocemque premit, simul ense superbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
exstructus toto proflabat pectore somnum,
rex idem et regi Turno gratissimus augur;
sed non augurio potuit depellere pestem.
tris iuxta famulos temere inter tela iacentis
armigerumque Remi premit aurigamque sub ipsis
nactus equis ferroque secat pendentia colla;
tum caput ipsi aufert domino truncumque relinquit
sanguine singultantem, atro tepefacta cruore
terra torique madent. nec non Lamyrumque Lamumque
et iuvenem Serranum, illa qui plurima nocte
luserat, insignis facie, multoque iacebat
membra deo victus; felix, si protinus illum
aequasset nocti ludum in lucemque tulisset.
impastus ceu plena leo per ovilia turbans
(suadet enim vesana fames) manditque trahitque
molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento. . .
Nec minor Euryali caedes: incensus et ipse
perfurit ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque Herbesumque subit Rhoetumque Abarimque,
ignaros, Rhoetum vigilantem et cuncta videntem,
sed magnum metuens se post cratera tegebat.
pectore in adverso totum cui comminus ensem
condidit adsurgenti et multa morte recepit.
purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta
vina refert moriens, hic furto fervidus instat.

---

315 *petunt*, ⟨*unde illi non redituri iam castra ad sua erant,*⟩ *multis* H. J. Heller Phil. 1886, 686. 315 *multis* . . *passim* 316 damn. Peerlk. 330 *Remum* cod. Dorvill.[2] Schrad. pro *Remi* Th. Maurer JJ. 1886, 199 iterari vult *premit*. 334 *Numamque* prop. Ribb. ad 454. 348 *a morte* Kv. 1881, 402. 349 *purpureum* puncto transpos. Serv.

iamque ad Messapi socios tendebat; ibi ignem
deficere extremum et religatos rite videbat
carpere gramen equos, breviter cum talia Nisus
(sensit enim nimia caede atque cupidine ferri):
'absistamus' ait; 'nam lux inimica propinquat.
poenarum exhaustum satis est, via facta per hostis.'
multa virum solido argento perfecta relinquunt
armaque craterasque simul pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
quae mittit dona hospitio, cum iungeret absens,
Caedicus; ille suo moriens dat habere nepoti;
[post mortem bello Rutuli pugnaque potiti;]
haec rapit atque umeris nequiquam fortibus aptat.
tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
induit. excedunt castris et tuta capessunt.
Interea praemissi equites ex urbe Latina,
cetera dum legio campis instructa moratur,
ibant et Turno regi responsa ferebant,
ter centum, scutati omnes, Volcente magistro.
iamque propinquabant castris muroque subibant,
cum procul hos laevo flectentis limite cernunt
et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
prodidit immemorem radiisque adversa refulsit.
haud temere est visum. conclamat ab agmine Volcens:
'state, viri; quae causa viae? quive estis in armis?
quove tenetis iter?' nihil illi tendere contra,
sed celerare fugam in silvas et fidere nocti.
obiciunt equites sese ad divortia nota
hinc atque hinc omnemque abitum custode coronant.
silva fuit late dumis atque ilice nigra
horrida, quam densi complerant undique sentes;
rara per occultos lucebat semita calles.
Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
impediunt fallitque timor regione viarum,
Nisus abit; iamque imprudens evaserat hostis
ac lucos, qui post Albae de nomine dicti

363 damn. Ribb. sec. Wagn., qui tamen LV. 50 dubitare coepit. *pugnamque* Mχ *praedaque* Rχ 369 *regis* 'omnes boni' test. Serv. pl.; cf. schol. Veron. 101, 4 de loco Probi et Sulpicii sententia alieno VII 600. 370 *Volscente* M^2 Serv. *Vulc.* P^{1}b^{1}c^1 *Vulsc.* c$^2\pi$ 371 *murosque* Pγb^{1}c^1 Serv. pl. Ribb. 378 *silvis* Pγ 380 *aditum* libri pr. M^{1}a^{2}b^{2}c 382 *complebant* M 387 *ac lucos* m? Lad. *atque*

ım rex stabula alta Latinus habebat),
:t frustra absentem respexit amicum:
infelix, qua te regione reliqui?
uar rursus perplexum iter omne revolvens
vae?' simul et vestigia retro
legit dumisque silentibus errat.
os, audit strepitus et signa sequentum.
longum in medio tempus, cum clamor ad auris
ıc videt Euryalum, quem iam manus omnis
:i et noctis subito turbante tumultu
ı rapit et conantem plurima frustra.
t? qua vi iuvenem, quibus audeat armis
ın sese medios moriturus in hostes
pulchram properet per volnera mortem?
ucto torquens hastile lacerto
altam Lunam sic voce precatur:
tu praesens nostro succurre labori,
decus et nemorum Latonia custos!
is umquam pro me pater Hyrtacus aris
, si qua ipse meis venatibus auxi
e tholo aut sacra ad fastigia fixi,
me turbare globum et rege tela per auras!'
toto conixus corpore ferrum
hasta volans noctis diverberat umbras
ıversi in tergum Sulmonis ibique
ac fisso transit praecordia ligno.
le vomens calidum de pectore flumen
t longis singultibus ilia pulsat.
cumspiciunt. hoc acrior idem,
d summa telum librabat ab aure.
dant, it hasta Tago per tempus utrumque
raiectoque haesit tepefacta cerebro.
it atrox Volcens nec teli conspicit usquam
nec quo se ardens immittere possit.

---

atque locos cet. cod. Ribb.; is tamen v. 387/8 in suspicionem 388 Hoffm. 17. *atque locis . . ut stetit* Geertz ap. Madv. 34. a¹ *qu.ve* V¹ *resolves* M¹ 400 *in enses* P Serv. pl. Ribb. *ad Lunam* R *altum, Lunam* Berg klnd. aest. Hal. 1860, 8, *a . . voce* Häberlin PhA. 1887, 601. post *Lunam* libri quod ut tueatur, v. 402 *torquetque* prop. Wagn. LV. 51 (cf. 540); similiter Ribb. scribi posse putat *torquet.* an 403 *! altam lunam et s. v. pr.*? 412 *adversi* libri pr. Rottend. 416 *acrius* $M^2P^2\gamma^1$ 418 *it*] *iit* Pγ

'tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
persolves amborum' inquit; simul ense recluso
ibat in Euryalum. tum vero exterritus amens
conclamat Nisus, nec se celare tenebris
amplius aut tantum potuit perferre dolorem:
'me, me! adsum, qui feci; in me convertite ferrum,
o Rutuli! mea fraus omnis, nihil iste nec ausus
nec potuit; caelum hoc et conscia sidera testor;
tantum infelicem nimium dilexit amicum.'
talia dicta dabat, sed viribus ensis adactus
transabiit costas et candida pectora rumpit.
volvitur Euryalus leto pulchrosque per artus
it cruor inque umeros cervix conlapsa recumbit,
purpureus veluti cum flos succisus aratro
languescit moriens lassove papavera collo
demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
at Nisus ruit in medios solumque per omnis
Volcentem petit, in solo Volcente moratur.
quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hin
proturbant. instat non setius ac rotat ensem
fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
condidit adverso et moriens animam abstulit hosti.
tum super exanimum sese proiecit amicum
confossus placidaque ibi demum morte quievit.

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
nulla dies umquam memori vos eximet aevo,
dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
accolet imperiumque pater Romanus habebit.

Victores praeda Rutuli spoliisque potiti
Volcentem exanimum flentes in castra ferebant.
nec minor in castris luctus Rhamnete reperto
exsangui et primis una tot caede peremptis
Serranoque Numaque. ingens concursus ad ipsa
corpora seminecisque viros tepidaque recentem
caede locum et plenos spumanti sanguine rivos.
adgnoscunt spolia inter se galeamque nitentem
Messapi et multo phaleras sudore receptas.

Et iam prima novo spargebat lumine terras

---

432 *transadibit* M^1 *transadigit* $M^2P\gamma$ *transadiit* bc 449 *patens* Gent 51. *patrum* Kv. 1881, 448. 454 *Lamoque* Schrad.; 455 *tepidam* M^1 *tepidum* $M^2PR\gamma^1a^1$ *recenti* $PR\gamma^1$; cf. Serv. 45 MP^2b^1 *spumantis* $MPRb^1$ Serv. 459/60 (= IV 584/5) secl.

[illegible]honi croceum linquens Aurora cubile:
[illegible]n sole infuso, iam rebus luce retectis
[illegible]rnus in arma viros armis circumdatus ipse
[illegible]citat, aeratasque acies in proelia cogit
[illegible]isque suas, variisque acuunt rumoribus iras.
[illegible]in ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
[illegible]raefigunt capita et multo clamore sequuntur
[illegible]uryali et Nisi.
[illegible]neadae duri murorum in parte sinistra
[illegible]pposuere aciem (nam dextera cingitur amni)
[illegible]gentisque tenent fossas et turribus altis
[illegible]ant maesti; simul ora virum praefixa movebant
[illegible]ota nimis miseris atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pinnata per urbem
[illegible]untia Fama ruit matrisque adlabitur auris
[illegible]uryali. at subitus miserae calor ossa reliquit,
excussi manibus radii revolutaque pensa.
evolat infelix et femineo ululatu
[illegible]cissa comam muros amens atque agmina cursu
prima petit, non illa virum, non illa pericli
telorumque memor; caelum dehinc questibus implet:
'hunc ego te, Euryale, aspicio? tune ille senectae
sera meae requies, potuisti linquere solam
crudelis? nec te sub tanta pericula missum
adfari extremum miserae data copia matri?
heu, terra ignota canibus data praeda Latinis
alitibusque iaces! nec te tua funere mater
produxi pressive oculos aut volnera lavi
veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
urgebam et tela curas solabar anilis.
quo sequar? aut quae nunc artus avolsaque membra
et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
conicite, o Rutuli, me primam absumite ferro!
aut tu, magne pater divom, miserere tuoque
invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,

---

464 *suos* libri pr. M 465 om. P *arrectis visu*] *Euryali et Nis* Peerlk. om. v. 467. 471 *videbant* P$\gamma a^2 c^1$ 474 *ad labitur* Schrōt 1888, 7. 484 *extremis* MP^1 485 *date* Mentel. II. χ, def. Wagn LV. 85. 486 *te tua*] *fletu* Peerlk. *funere* P. Bembus. *funera* libi Serv. Ribb. 487 Lad. transp. post 489, ut iungeret *funera tegen*

quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam!'
hoc fletu concussi animi maestusque per omnis
it gemitus, torpent infractae ad proelia vires.
illam incendentem luctus Idaeus et Actor
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli
corripiunt interque manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
increpuit, sequitur clamor caelumque remugit.
adcelerant acta pariter testudine Volsci
et fossas implere parant ac vellere vallum.
quaerunt pars aditum et scalis ascendere muros,
qua rara est acies interlucetque corona
non tam spissa viris. telorum effundere contra
omne genus Teucri ac duris detrudere contis
adsueti longo muros defendere bello.
saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua
possent tectam aciem perrumpere, cum tamen omnis
ferre iuvat subter densa testudine casus.
nec iam sufficiunt. nam qua globus imminet ingens,
immanem Teucri molem volvuntque ruuntque,
quae stravit Rutulos late armorumque resolvit
tegmina. nec curant caeco contendere Marte
amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
missilibus certant.
parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
pinum et fumiferos infert Mezentius ignis;
at Messapus equum domitor, Neptunia proles,
rescindit vallum et scalas in moenia poscit.
Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti,
quas ibi tum ferro strages, quae funera Turnus
ediderit, quem quisque virum demiserit Orco,
et mecum ingentis oras evolvite belli!
et meministis enim, divae, et memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu et pontibus altis,
opportuna loco, summis quam viribus omnes
expugnare Itali summaque evertere opum vi
certabant, Troes contra defendere saxis
perque cavas densi tela intorquere fenestras.

505 *pariter*] *partim*? 513 *cum*] *num* Ribb. *quam* Schrad. *quos* Schap. *cui* Bros., ut pendeat ex *libet*, quod verbum 514 exhib. $M^2Ra^1bm\pi$. ceterum hab. *lubat* M^1 *-at* F^1 *iubat* $P^2\gamma c$ *iubet* P^1 grammat. 517 *Rut.*] *Volscos* Peerlk. 524 *in*] *ad* $P\gamma^1c$ 529 (= VII 645) inserunt χ

princeps ardentem coniecit lampada Turnus
et flammam adfixit lateri, quae plurima vento
corripuit tabulas et postibus haesit adesis.
turbati trepidare intus frustraque malorum
velle fugam. dum se glomerant retroque residunt
in partem, quae peste caret, tum pondere turris
procubuit subito et caelum tonat omne fragore.
semineces ad terram immani mole secuta
confixique suis telis et pectora duro
transfossi ligno veniunt. vix unus Helenor
et Lycus elapsi. quorum primaevus Helenor,
Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
sustulerat vetitisque ad Troiam miserat armis,
ense levis nudo parmaque inglorius alba.
isque ubi se Turni media inter milia vidit,
hinc acies atque hinc acies adstare Latinas,
ut fera, quae densa venantum saepta corona
contra tela furit seseque haud nescia morti
inicit et saltu supra venabula fertur —
haud aliter iuvenis medios moriturus in hostis
inruit et qua tela videt densissima tendit.
at pedibus longe melior Lycus inter et hostis
inter et arma fuga muros tenet altaque certat
prendere tecta manu sociumque attingere dextras.
quem Turnus pariter cursu teloque secutus
increpat his victor: 'nostrasne evadere, demens,
sperasti te posse manus?' simul arripit ipsum
pendentem et magna muri cum parte revellit,
qualis ubi aut leporem aut candenti corpore cycnum
sustulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis,
quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. undique clamor
tollitur, invadunt et fossas aggere complent,
ardentis taedas alii ad fastigia iactant.
Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium portae subeuntem ignisque ferentem,
Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asilas,
hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta;
Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus,
Turnus Itym Cloniumque, Dioxippum Promolumque

---

556 *interea hostis* Schröt. 1888, 7.

et Sagarim et summis stantem pro turribus Idan,
Privernum Capys. hunc primo levis hasta Themillae
strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
ad volnus tulit; ergo alis adlapsa sagitta,
et laevo infixa est lateri manus, abditaque intus
spiramenta animae letali volnere rupit.
stabat in egregiis Arcentis filius armis
pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera,
insignis facie, genitor quem miserat Arcens
eductum Matris luco Symaethia circum
flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici:
stridentem fundam positis Mezentius hastis
ipse ter adducta circum caput egit habena
et media adversi liquefacto tempora plumbo
diffidit ac multa porrectum extendit harena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
dicitur, ante feras solitus terrere fugacis
Ascanius fortemque manu fudisse Numanum,
cui Remulo cognomen erat Turnique minorem
germanam nuper thalamo sociatus habebat.
is primam ante aciem digna atque indigna relatu
vociferans tumidusque novo praecordia regno
ibat et ingentem sese clamore ferebat:
'non pudet obsidione iterum valloque teneri,
bis capti Phryges, et morti praetendere muros?
en, qui nostra sibi bello conubia poscunt!
quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
non hic Atridae nec fandi fictor Ulixes.
durum a stirpe genus natos ad flumina primum
deferimus saevoque gelu duramus et undis;
venatu invigilant pueri silvasque fatigant,
flectere ludus equos et spicula tendere cornu;
at patiens operum parvoque adsueta iuventus
aut rastris terram domat aut quatit oppida bello;
omne aevum ferro teritur, versaque iuvencum
terga fatigamus hasta nec tarda senectus
debilitat viris animi mutatque vigorem:
canitiem galea premimus semperque recentis
comportare iuvat praedas et vivere rapto.

579 *adfixa* Pγ Serv. 584 *matis* c¹ *Martis* cet. l. pr. Macr. Sat. V 19, 15. *matris* Wagn. LV. 109. 585 *Palicis* P 599 *Marti* 'aliquot ant.' Pier. χ 607 *at*] *et* π

bis picta croco et fulgenti murice vestis,
idiae cordi, iuvat indulgere choreis,
tunicae manicas et habent redimicula mitrae.
vere Phrygiae (neque enim Phryges), ite per alta
ndyma, ubi adsuetis biforem dat tibia cantum:
mpana vos buxusque vocat Berecyntia Matris
aeae, sinite arma viris et cedite ferro.'
Talia iactantem dictis ac dira canentem
on tulit Ascanius nervoque obversus equino
ontendit telum diversaque bracchia ducens
nstitit, ante Iovem supplex per vota precatus:
uppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis!
pse tibi ad tua templa feram sollemnia dona
statuam ante aras aurata fronte iuvencum,
andentem pariterque caput cum matre ferentem,
m cornu petat et pedibus qui spargat harenam.'
udiit et caeli genitor de parte serena
intonuit laevum, sonat una fatifer arcus.
effugit horrendum stridens adducta sagitta
perque caput Remuli venit et cava tempora ferro
traicit. 'i, verbis virtutem inlude superbis!
bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt.'
hoc tantum Ascanius, Teucri clamore sequuntur
laetitiaque fremunt animosque ad sidera tollunt.
Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
desuper Ausonias acies urbemque videbat
nube sedens atque his victorem adfatur Iulum:
'macte nova virtute, puer; sic itur ad astra,
dis genite et geniture deos. iure omnia bella
gente sub Assaraci fato ventura resident,
nec te Troia capit.' simul haec effatus ab alto
aethere se mittit, spirantis dimovet auras
Ascaniumque petit. forma tum vertitur oris
antiquum in Buten (hic Dardanio Anchisae
armiger ante fuit fidusque ad limina custos,
tum comitem Ascanio pater addidit: ibat Apollo
omnia longaevo similis, vocemque coloremque
et crinis albos et saeva sonoribus arma)

---

623 *intendit* Pγa²c Ribb. 631 *letifer* Pγ¹a²cmπ 632 *ecfugit* b *et fugit* PRγ²c; comm. Serv. *adlapsa* Pγ *el.* a²cmπ 634 *traieci* γ²a²b²cm *transigit* P¹ Ribb. *transiit* P²γ¹? *transadigit* R *i* om M¹Rγ²a²b²m 645 *mittitel* R *misit* Pγ¹c² Ribb. 646 *formam* M¹;

atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
'sit satis, Aenide, telis impune Numanum
oppetiisse tuis! primam hanc tibi magnus Apollo
concedit laudem et paribus non invidet armis;
cetera parce, puer, bello.' sic orsus Apollo
mortalis medio aspectus sermone reliquit
et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Adgnovere deum proceres divinaque tela
Dardanidae pharetramque fuga sensere sonantem.
ergo avidum pugnae dictis ac numine Phoebi
Ascanium prohibent, ipsi in certamina rursus
succedunt animasque in aperta pericula mittunt.
it clamor totis per propugnacula muris,
intendunt acris arcus amentaque torquent.
sternitur omne solum telis, tum scuta cavaeque
dant sonitum flictu galeae, pugna aspera surgit,
quantus ab occasu veniens pluvialibus Haedis
verberat imber humum, quam multa grandine nimbi
in vada praecipitant, cum Iuppiter horridus austris
torquet aquosam hiemem et caelo cava nubila rumpit.
Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
quos Iovis eduxit luco silvestris Iaera
abietibus iuvenes patriis et montibus aequos,
portam, quae ducis imperio commissa, recludunt
freti armis ultroque invitant moenibus hostem.
ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant
armati ferro et cristis capita alta corusci,
quales aëriae liquentia flumina circum
sive Padi ripis Athesim seu propter amoenum
consurgunt geminae quercus intonsaque caelo
attollunt capita et sublimi vertice nutant.
inrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
continuo Quercens et pulcher Aquiculus armis
et praeceps animi Tmarus et Mavortius Haemon
agminibus totis aut versi terga dedere
aut ipso portae posuere in limine vitam.

---

661 *ac*] *et* M 667 *fluctu* γ^1 *atflictu* M *adflictu* Ra^1; cf. Serv. *ad flictum* Pald. 674 *et*] *in* Bryant. 676 *animis* Bentl. Peerlk. Ribb. 678 *coruscant* M 685 *Marus* $Mb^2\pi\chi$ *Marius* b^1 686 *totis*: *at* Ribb., qui post v. 683 commate distinxit; simil. Gofsr., sed serv. *aut* *aut versi*] *aversi* $P^1a^1\chi$ *ut aversi* γ^1 . . *versi* R^1 *adv.* cod. Parrh.

tum magis increscunt animis discordibus irae
et iam collecti Troes glomerantur eodem
et conferre manum et procurrere longius audent.
Ductori Turno diversa in parte furenti
turbantique viros perfertur nuntius hostem
fervere caede nova et portas praebere patentis.
deserit inceptum atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam fratresque superbos.
et primum Antiphaten (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti
coniecto sternit iaculo: volat Itala cornus
aëra per tenerum stomachoque infixa sub altum
pectus abit, reddit specus atri volneris undam
spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum;
tum Bitian ardentem oculis animisque frementem,
non iaculo (neque enim iaculo vitam ille dedisset),
sed magnum stridens contorta phalarica venit
fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga
nec duplici squama lorica fidelis et auro
sustinuit: conlapsa ruunt immania membra.
dat tellus gemitum et clipeum super intonat ingens.
talis in Euboico Baiarum litore quondam
saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
constructam ponto iaciunt, sic illa ruinam
prona trahit penitusque vadis inlisa recumbit;
miscent se maria et nigrae attolluntur harenae,
tum sonitu Prochyta alta tremit durumque cubile
Inarime Iovis imperiis imposta Typhoeo.
Hic Mars armipotens animum virisque Latinis
addidit et stimulos acris sub pectore vertit
immisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
undique conveniunt, quoniam data copia pugnae,
bellatorque animo deus incidit.
Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
portam vi magna converso cardine torquet
obnixus latis umeris multosque suorum
moenibus exclusos duro in certamine linquit,

---

719 *Furorem* P¹ 721 *animos* M¹c¹ *animis* Goth. III. 722 *vidit* Pγb²c 723 *quis* PRγ¹a¹b² 724 *magna*] *multa* libri pr. M

ast alios secum includit recipitque ruentis,
demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
viderit inrumpentem ultroque incluserit urbi,
immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
continuo nova lux oculis effulsit et arma
horrendum sonuere, tremunt in vertice cristae
sanguineae clipeoque micantia fulmina mittit.
Adgnoscunt faciem invisam atque immania membra
turbati subito Aeneadae. tum Pandarus ingens
emicat et mortis fraternae fervidus ira
effatur: 'non haec dotalis regia Amatae,
nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
castra inimica vides, nulla hinc exire potestas.'
olli subridens sedato pectore Turnus:
'incipe, si qua animo virtus, et consere dextram!
hic etiam inventum Priamo narrabis Achillen.'
dixerat. ille rudem nodis et cortice crudo
intorquet summis adnixus viribus hastam;
excepere aurae, volnus Saturnia Iuno
detorsit veniens, portaeque infigitur hasta.
'at non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
effugies; neque enim is teli nec volneris auctor!'
sic ait et sublatum alte consurgit in ensem
et mediam ferro gemina inter tempora frontem
dividit impubisque immani volnere malas.
fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus;
conlapsos artus atque arma cruenta cerebro
sternit humi moriens, atque illi partibus aequis
huc caput atque illuc umero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepida formidine Troes.
et, si continuo victorem ea cura subisset,
rumpere claustra manu sociosque immittere portis,
ultimus ille dies bello gentique fuisset.
sed furor ardentem caedisque insana cupido
egit in adversos.
principio Phalerim et succiso poplite Gygen
excipit, hinc raptas fugientibus ingerit hastas
in tergum: Iuno viris animumque ministrat.
addit Halym comitem et confixa Phegea parma,

733 *clipeique* Pγ¹ *mittet* M¹ *mittunt* PRγ¹ Macr. Sat. V 747 *librat* Pγa²c 748 *es* Pγb², inde *es leti* Schröt. 1888, 7. *aversos* Bentl. 764 *tergus* P¹R Serv. pl. I 211. Ribb.

ignaros deinde in muris Martemque cientis
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque.
Lyncea tendentem contra sociosque vocantem
vibranti gladio conixus ab aggere dexter
occupat: huic uno deiectum comminus ictu
cum galea longe iacuit caput; inde ferarum
vastatorem Amycum, quo non felicior alter
ungere tela manu ferrumque armare veneno,
et Clytium Aeoliden et amicum Crethea Musis,
Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
et citharae cordi numerosque intendere nervis,
semper equos atque arma virum pugnasque canebat.
Tandem ductores audita caede suorum
conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus,
palantisque vident socios hostemque receptum.
et Mnestheus: 'quo deinde fugam, quo tenditis?' inquit.
'quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis?
unus homo et vestris, o cives, undique saeptus
aggeribus tantas strages impune per urbem
adiderit? iuvenum primos tot miserit Orco?
non infelicis patriae veterumque deorum
et magni Aeneae, segnes, miseretque pudetque?'
talibus accensi firmantur et agmine denso
consistunt. Turnus paulatim excedere pugna
et fluvium petere ac partem, quae cingitur unda.
acrius hoc Teucri clamore incumbere magno
et glomerare manum, ceu saevum turba leonem
cum telis premit infensis; at territus ille,
asper, acerba tuens, retro redit et neque terga
ira dare aut virtus patitur nec tendere contra
ille quidem hoc cupiens potis est per tela virosque;
haud aliter retro dubius vestigia Turnus
improperata refert et mens exaestuat ira.
quin etiam bis tum medios invaserat hostis,
bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in unum
nec contra viris audet Saturnia Iuno
sufficere; aëriam caelo nam Iuppiter Irim

770 *desectum* y^1 Ribb. *d-ctum* R 773 *tingere* Bentl. Luc. III 266. *spargere* Peerlk. 777 Heynio auct. secl. Ribb. 781 *fuga* P^1 782 *quaeve ultra* Py^1a^2c *quaeve altera* Moret. II. 789 *pugnae* PR; cf. X 441. 793 *at*] *ac* MR

demisit germanae haud mollia iussa ferentem,
ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
ergo nec clipeo iuvenis subsistere tantum
nec dextra valet: iniectis sic undique telis
obruitur. strepit adsiduo cava tempora circum
tinnitu galea et saxis solida aera fatiscunt
discussaeque iubae capiti nec sufficit umbo
ictibus; ingeminant hastis et Troes et ipse
fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
liquitur et piceum (nec respirare potestas)
flumen agit, fessos quatit aeger anhelitus artus.
tum demum praeceps saltu sese omnibus armis
in fluvium dedit. ille suo cum gurgite flavo
accepit venientem ac mollibus extulit undis
et laetum sociis abluta caede remisit.

---

804 *dimittit* Serv. V 606. 814 *acer* 'quidam' ap. Serv.
816 *vasto* Pγ^1c 817 *fugientem* m 'antiqui plerique' Pier. χ

X.

Iuppiter dis convocatis bellum inter Troianos et Italos, quamquam fieri vetuerat, tamen suscitatum indignatur; — 15
Venus et Iuno de causa calamitatis Troianorum inter se rixantur. 95
aequatis utrorumque sortibus Troiani vim Rutulorum sustinent. 145

Iovis iussa, auxilia Aeneae;

Aeneas foedere cum Tarchone icto triginta navibus devehit socios: 165
praemisso equitatu adsunt Etrusci Ligures Mantuani; 214
a nymphis marinis de periculo suorum doctus expedit arma, 275
cum magna suorum laetitia, hostium miratione milites exponit, 307
quod facere frustra prohibitus cum Turno acie dimicat. 361

varie ante castra pugnae.

Pallas quamvis equitibus suis ex fuga retractis bene rem gerat, 425
tamen iniquo proelio cum Turno congressus mortem occumbit. 509
id ubi comperit, Aeneas Turnum ferro petit per acies Rutulorum, 542
sed hoc tantum efficit caedibus, ut castra obsidione liberentur: 605
Turnum ut periculo mortis eripiat, Iuno potestate ab Iove facta 635
vana spe Aeneae feriendi in navem elicit et domum abducit. 688
Mezentius posteaquam cum Etruscis ancipiti diu Marte certavit, 754
ab Aenea vulneratur, Lausus filius patrem protegens necatur; 832
ad quem ulsciscendum equo ille concitato redit mortemque minitans obit.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi
conciliumque vocat divom pater atque hominum rex
sideream in sedem, terras unde arduus omnis
castraque Dardanidum aspectat populosque Latinos.
considunt tectis bipatentibus, incipit ipse:
'caelicolae magni, quianam sententia vobis
versa retro tantumque animis certatis iniquis?
abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
aut hos arma sequi ferrumque lacessere suasit?
adveniet iustum pugnae (ne arcessite) tempus,
cum fera Karthago Romanis arcibus olim
exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
nunc sinite et placitum laeti componite foedus.'

---

4 *spectat* P²γ 7 *certatur* Menag. II inde *tantumne a. c.* Peerlk.

Iuppiter haec paucis, at non Venus aurea contra
pauca refert:
'o pater, o hominum rerumque aeterna potestas
(namque aliud quid sit, quod iam implorare queamus?),
cernis, ut insultent Rutuli Turnusque feratur
per medios insignis equis tumidusque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt iam moenia Teucros,
quin intra portas atque ipsis proelia miscent
aggeribus murorum et inundant sanguine fossae.
Aeneas ignarus abest. numquamne levari
obsidione sines? muris iterum imminet hostis
nascentis Troiae nec non exercitus alter,
atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
Tydides. equidem credo, mea volnera restant
et tua progenies mortalia demoror arma!
si sine pace tua atque invito numine Troes
Italiam petiere, luant peccata neque illos
iuveris auxilio; sin tot responsa secuti,
quae superi manesque dabant, cur nunc tua quisquam
vertere iussa potest aut cur nova condere fata?
quid repetam exustas Erycino in litore classis,
quid tempestatum regem ventosque furentis
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
nunc etiam manis (haec intemptata manebat
sors rerum) movet, et superis immissa repente
Allecto medias Italum bacchata per urbes.
nil super imperio moveor: speravimus ista,
dum fortuna fuit; vincant, quos vincere mavis.
si nulla est regio, Teucris quam det tua coniunx
dura, per eversae, genitor, fumantia Troiae
excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem:
Aeneas sane ignotis iactetur in undis
et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur;
hunc tegere et dirae valeam subducere pugnae.
est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera

20/1 *feratur . . tumidusque* om. M^1 (aberravit a nomine *Turnu* ad *tumidusque*), secl. Ribb. 22 *claustra* M^1 inde *non clausti non m. T.* Wak. 24 *merorum* c^2 *moerorum* P^1b^2 Serv. Ribb 144 et XI 382. *fossas* PRVγb Serv. Ribb. 27 *nec . . alter* d Ribb. 28 *surget* Mγb Lad. 49 *quacunque* P 51 *mihi* o Serv. *atque alta Cythera* $P^2R\gamma^1a^1$, unde *c. P. a. a. C.* Wagn. et

Idaliaeque domus: positis inglorius armis
exigat hic aevum. magna dicione, iubeto,
Karthago premat Ausoniam; nihil urbibus inde
obstabit Tyriis. quid pestem evadere belli
iuvit et Argolicos medium fugisse per ignis
totque maris vastaeque exhausta pericula terrae,
dum Latium Teucri recidivaque Pergama quaerunt?
non satius cineres patriae insedisse supremos
atque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoenta
redde, oro, miseris iterumque revolvere casus
da, pater, Iliacos Teucris.' — tum regia Iuno
acta furore gravi: 'quid me alta silentia cogis
rumpere et obductum verbis volgare dolorem?
Aenean hominum quisquam divomque subegit
bella sequi aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis auctoribus, esto,
Cassandrae impulsus furiis: num linquere castra
hortati sumus aut vitam committere ventis?
num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenamque fidem aut gentis agitare quietas?
quis deus in fraudem, quae dura potentia nostri
egit? ubi hic Iuno demissave nubibus Iris?
indignum est Italos Troiam circumdare flammis
nascentem et patria Turnum consistere terra,
cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater:
quid face Troianos atra vim ferre Latinis,
arva aliena iugo premere atque avertere praedas?
quid soceros legere et gremiis abducere pactas,
pacem orare manu, praefigere puppibus arma?
tu potes Aenean manibus subducere Graium
proque viro nebulam et ventos obtendere inanis
et potes in totidem classem convertere nymphas:
nos aliquid Rutulos contra iuvisse nefandum est?
"Aeneas ignarus abest." ignarus et absit!
est Paphus Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:
quid gravidam bellis urbem et corda aspera temptas?
nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis

---

67 *fatis petiit* 'nonnulli admodum vetusti' Pierii, Haupt auct. Lachm. Lucr. 208. 72 *nostri* M¹; cf. IV 237. VIII 514. *nostra* cet. l. Lad. Ribb. 79 *socios* Hoffm. 20. *gremiis*] *generis* O. Müller Herm. 1877, 303. 83 *et*] *tu* Markl. Stat. S. III 2, 81; Ribb.

obiecit? quae causa fuit consurgere in arma
Europamque Asiamque et foedera solvere furto?
me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter
aut ego tela dedi fovive Cupidine bella?
tum decuit metuisse tuis, nunc sera querellis
haud iustis adsurgis et inrita iurgia iactas.'
Talibus orabat Iuno cunctique fremebant
caelicolae adsensu vario, ceu flamina prima
cum deprensa fremunt silvis et caeca volutant
murmura venturos nautis prodentia ventos.
tum pater omnipotens, rerum cui prima potestas,
infit (eo dicente deum domus alta silescit
et tremefacta solo tellus, silet arduus aether;
tum Zephyri posuere, premit placida aequora pontus):
'accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris
haud licitum nec vestra capit discordia finem,
quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spen
Tros Rutulusne fuat, nullo discrimine habebo,
seu fatis Italum castra obsidione tenentur
sive errore malo Troiae monitisque sinistris.
nec Rutulos solvo. sua cuique exorsa laborem
fortunamque ferent. rex Iuppiter omnibus idem.
fata viam invenient.' Stygii per flumina fratris,
per pice torrentis atraque voragine ripas
adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.
hic finis fandi. solio tum Iuppiter aureo
surgit, caelicolae medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant
sternere caede viros et moenia cingere flammis.
at legio Aeneadum vallis obsessa tenetur
nec spes ulla fugae. miseri stant turribus altis
nequiquam et rara muros cinxere corona:
Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymoetes
Assaracique duo et senior cum Castore Thymbris
prima acies; hos germani Sarpedonis ambo,
et Clarus et Thaemon, Lycia comitantur ab alta.

---

94 *tunc* PRγc 96 *Iuno*] *dictis* Pγ^1 100 *prima*] *summa* M^{1}Rγ^2 102 *solo*] *silet* Peerlk. 108 *Rutulusve* γa^{2}b^{2}cm damn. Peerlk., 109/10 Ribb. 110 *monitisve* Pγ^1b^1 111 *nec p* Nonius 390, 33; Ribb. 124 *Thybris* l. pr. Ra^{1}b$^1\chi$ 126 *Ther* *Chaeron* Köstlin Phil. 1881, 179.

fert ingens toto conixus corpore saxum,
haud partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon
nec Clytio genitore minor nec fratre Menestheo.
hi iaculis, illi certant defendere saxis
molirique ignem nervoque aptare sagittas.
ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
Dardanius caput, ecce! puer detectus honestum,
qualis gemma micat, fulvum quae dividit aurum,
aut collo decus aut capiti, vel quale per artem
inclusum buxo aut Oricia terebintho
lucet ebur; fusos cervix cui lactea crinis
accipit et molli subnectit circulus auro.
te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
volnera dirigere et calamos armare veneno,
Maeonia generose domo, ubi pinguia culta
exercentque viri Pactolusque inrigat auro.
adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
aggere moerorum sublimem gloria tollit,
et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
namque, ut ab Euandro castris ingressus Etruscis
regem adit et regi memorat nomenque genusque,
quidve petat quidve ipse ferat, Mezentius arma
quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni
edocet, humanis quae sit fiducia rebus,
admonet immiscetque preces, haud fit mora, Tarchon
iungit opes foedusque ferit; tum libera fati
classem conscendit iussis gens Lydia divom,
externo commissa duci. Aeneia puppis
prima tenet rostro Phrygios subiuncta leones;
imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
hic magnus sedet Aeneas secumque volutat
eventus belli varios, Pallasque sinistro
adfixus lateri iam quaerit sidera, opacae
noctis iter, iam quae passus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, deae, cantusque movete,
quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
Aenean armetque rates pelagoque vehatur.

138 *subnectens* libri pr. M; Ribb. 141 *ubi*] *cui* m 144 *meorum* P¹ *murorum* P²Ry¹b¹cm 150 *quidque* 'multi' ap. Serv. pl. 154 *fatis* Serv. pr. cod. Flor. 163 *monete* Py¹ (ut VII 641 F²y²)

Massicus aerata princeps secat aequora tigri,
sub quo mille manus iuvenum, qui moenia Clusi
quique urbem liquere Cosas; quis tela sagittae
gorytique leves umeris et letifer arcus.
una torvus Abas; huic totum insignibus armis
agmen et aurato fulgebat Apolline puppis:
sexcentos illi dederat Populonia mater
expertos belli iuvenes, ast Ilva trecentos
insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
tertius ille hominum divomque interpres Asilas,
cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent
et linguae volucrum et praesagi fulminis ignes;
mille rapit densos acie atque horrentibus hastis:
hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae,
urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astyr,
Astyr equo fidens et versicoloribus armis;
ter centum adiciunt (mens omnibus una sequendi),
qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
et Pyrgi veteres intempestaeque Graviscae.

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
transierim, Cinyre et paucis comitate Cupavo,
cuius olorinae surgunt de vertice pinnae
(crimen amor vestrum) formaeque insigne paternae.
namque ferunt luctu Cycnum Phaethontis amati,
populeas inter frondes umbramque sororum
dum canit et maestum Musa solatur amorem,
canentem molli pluma duxisse senectam
linquentem terras et sidera voce sequentem.
filius aequalis comitatus classe catervas
ingentem remis Centaurum promovet: ille
instat aquae, saxumque undis immane minatur,
arduus et longa sulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,

---

178 *armis* $P\gamma^1a^2c$ 179 *Alphea* $M\gamma^2\pi$ *Alpheae origine* l Lucr. 160, Ribb. 186 *Cinyre* b^2 Mentel. I. *Cinyrae* M *Cyni Cinire* $V\gamma^2b^1c^2$ *Cinera* P *Cinyra* Heyne. *Cumarre* R *Cunar* pl.; cf. Wagn. LV. 52. *Cycne* Tib. Donatus. vocabulo *et* deleto *C* Jasper ZGW. 1879, 568; *Cycnei* Schrōt. 1888, 9; *Cycni* Pōtter Schap., *ignarus* Schap., *sine re* Madv. 40, *cydaris* Hertzb.; *t* (*tacite* Goth. III) vel *camaris* coni. Kl., *Ricina o* Maurer JJ. 188 188 versum in susp. voc. Heyn. *crimen, Amor, v. f. i. p.* Sprengel Kritik der klass. rōm. Dichter 139, Ribb. *paternus*? 194 *aequ*

qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen,
Mantua, dives avis; sed non genus omnibus unum:
gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.
hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
it gravis Aulestes centenaque arbore fluctum
verberat adsurgens, spumant vada marmore verso.
hunc vehit immanis Triton et caerula concha
exterrens freta, cui laterum tenus hispida nanti
frons hominem praefert, in pristim desinit alvus,
spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
subsidio Troiae et campos salis aere secabant.
Iamque dies caelo concesserat almaque curru
noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.
atque illi medio in spatio chorus, ecce! suarum
occurrit comitum: nymphae, quas alma Cybebe
numen habere maris nymphasque e navibus esse
iusserat, innabant pariter fluctusque secabant,
quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
adgnoscunt longe regem lustrantque choreis.
quarum quae fandi doctissima Cymodocea
pone sequens dextra puppim tenet ipsaque dorso
eminet ac laeva tacitis subremigat undis.
tum sic ignarum adloquitur: 'vigilasne, deum gens,
Aenea? vigila et velis immitte rudentis.
nos sumus, Idaeae sacro de vertice pinus,
nunc pelagi nymphae, classis tua. perfidus ut nos
praecipitis ferro Rutulus flammaque premebat,
rupimus invitae tua vincula teque per aequor
quaerimus. hanc genetrix faciem miserata refecit
et dedit esse deas aevumque agitare sub undis.
at puer Ascanius muro fossisque tenetur
tela inter media atque ardentis Marte Latinos.
iam loca iussa tenet forti permixtus Etrusco

211 *pristin* Py 221 *nomen* Py¹ 222 *adnabant* Prob. ars min. 185. 237 *horrentis* libri pr. Py¹—V 238 *tenent* MV? Serv. (praeter cod. Flor. et Mon.) Ribb.

Arcas eques; medias illis opponere turmas,
ne castris iungant, certa est sententia Turno.
surge age et Aurora socios veniente vocari
primus in arma iube et clipeum cape, quem dedit ipse
invictum Ignipotens atque oras ambiit auro.
crastina lux, mea si non inrita dicta putaris,
ingentis Rutulae spectabit caedis acervos.'
Dixerat et dextra discedens impulit altam
haud ignara modi puppim: fugit illa per undas
ocior et iaculo et ventos aequante sagitta;
inde aliae celerant cursus. stupet inscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit.
tum breviter supera aspectans convexa precatur:
'alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi
turrigeraeque urbes biiugique ad frena leones,
tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
augurium Phrygibusque adsis pede, diva, secundo!'
tantum effatus. et interea revoluta ruebat
matura iam luce dies noctemque fugarat:
principio sociis edicit, signa sequantur
atque animos aptent armis pugnaeque parent se.
Iamque in conspectu Teucros habet et sua castra.
stans celsa in puppi clipeum cum deinde sinistra
extulit ardentem, clamorem ad sidera tollunt
Dardanidae e muris, spes addita suscitat iras,
tela manu iaciunt, quales sub nubibus atris
Strymoniae dant signa grues atque aethera tranant
cum sonitu fugiuntque Notos clamore secundo.
at Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis, donec versas ad litora puppis
respiciunt totumque adlabi classibus aequor.
ardet apex capiti cristisque a vertice flamma
funditur et vastos umbo vomit aureus ignis,
non secus ac liquida si quando nocte cometae
sanguinei lugubre rubent aut Sirius ardor,
ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris,
nascitur et laevo contristat lumine caelum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
litora praecipere et venientis pellere terra.

---

245 *spectabis* MPγ^1 Longus ap. Serv. pl. 251 *super* M^1 Ribb. 256 *ruebant* M *rubebat* P$^2\gamma^1$ Ribb. 263 *spes . . iac* 264 damn. Peerlk. 270/5 'non suo loco inserti' Rbb. Pr. 84.

ıimos tollit dictis atque increpat ultro:
otis optastis, adest, perfringere dextra —
ibus Mars ipse, viri. nunc coniugis esto
suae tectique memor, nunc magna referto
ıatrum laudes. ultro occurramus ad undam,
ɐpidi, egressisque labant vestigia prima.
ɜ Fortuna iuvat.'
t et secum versat, quos ducere contra,
bus obsessos possit concredere muros.
terea Aeneas socios de puppibus altis
s exponit. multi servare recursus
ıtis pelagi et brevibus se credere saltu,
nos alii: speculatus litora Tarchon,
la non spirant nec fracta remurmurat unda,
re inoffensum crescenti adlabitur aestu,
subito proram sociosque precatur:
o lecta manus, validis incumbite remis;
ferte rates; inimicam findite rostris
rram sulcumque sibi premat ipsa carina.
ɐ nec tali puppim statione recuso
tellure semel.' quae talia postquam
Tarchon, socii consurgere tonsis
tisque rates arvis inferre Latinis,
rostra tenent siccum et sedere carinae
innocuae. sed non puppis tua, Tarchon.
ɜ inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo
sustentata diu fluctusque fatigat,
atque viros mediis exponit in undis;
a remorum quos et fluitantia transtra
ınt retrahitque pedem simul unda relabens.
ɔc Turnum segnis retinet mora, sed rapit acer
ıciem in Teucros et contra in litore sistit.
anunt. primus turmas invasit agrestis

8 (= IX 127) om. MPγm 279 *perfringere: dexter . . Mars* PhA. 1887, 601; sed cf. Maurer JJ. 1888, 142. 280 *viris* Raχ; Ribb. *viros* prop. Kl. 1879, 23, ut verba *in man. M. ipse* in parenthesi ponantur. *ipse, viri, nunc . . quisque* coniung. 2. 281 *referte* $P^1\gamma^1$ Ribb. 282 *f. patrum. audentes ultro* 283 *egressisque* M^1P^1 *egressique* cet. libri, Serv. pl. t *alii* colon pro puncto ponendum doc. Maurer JJ. 1888, 143. *ant* $Mb^1\pi$ Serv. G. I 327. *sperat* cet. l. Ribb. 293 *proram* M^2 *proras* cet. l. 297 *puppis* γ^2c^2 *puppes* PR 303 *vadi* ıs ap. Serv. pl.; Lad. Ribb. 304 *fatigans* Kl. ZöG. 1881, 595. *es* libri pr. M^2b^2 Menag. I χ

Aeneas. omen pugnae. stravitque Latinos
occiso Therone, virum qui maximus ultro
Aenean petit: huic gladio perque aerea suta,
per tunicam squalentem auro latus haurit apertum.
inde Lichan ferit exsectum iam matre perempta
et tibi, Phoebe, sacrum. casus evadere ferri
quod licuit parvo. nec longe, Cissea durum
immanemque Gyan sternentis agmina clava
deiecit Leto; nihil illos Herculis arma
nec validae iuvere manus genitorque Melampus,
Alcidae comes, usque gravis dum terra labores
praebuit. ecce! Pharo, voces dum iactat inertis,
intorquens iaculum clamanti sistit in ore.

Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardania stratus dextra, securus amorum,
qui iuvenum tibi semper erant, miserande iaceres,
ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
progenies, septem numero, septenaque tela
coniciunt: partim galea clipeoque resultant
inrita, deflexit partim stringentia corpus
alma Venus. fidum Aeneas adfatur Achaten:
'suggere tela mihi (non ullum dextera frustra
torserit in Rutulos!), steterunt quae in corpore Graium
Iliacis campis.' tum magnam corripit hastam
et iacit; illa volans clipei transverberat aera
Maeonis et thoraca simul cum pectore rumpit.
huic frater subit Alcanor fratremque ruentem
sustentat dextra; traiecto missa lacerto
protinus hasta fugit servatque cruenta tenorem
dexteraque ex umero nervis moribunda pependit.
tum Numitor iaculo fratris de corpore rapto
Aenean petiit, sed non et figere contra
est licitum magnique femur perstrinxit Achatae.

Hic Curibus fidens primaevo corpore Clausus
advenit et rigida Dryopem ferit eminus hasta
sub mentum graviter pressa pariterque loquentis

317 *quod*] *cui* Rc²; cf. Serv. *quo* P²γ¹ inde *quo* (= quorsun *parvo*? Markl. Stat. Silv. I 2, 88; Ribb. 321 *cum* M¹ 323 *mantis* MPγc¹ 334 *steterint* M¹ *steterant* γ²c¹m *que* M²Rγ cf. Serv. pl. 339 *traiecto*] *at reiecto* coni. Ribb. Peerlkampi st clonem secutus. 345 *Clausus* M² *Laurus* M¹ *Lausus* cet. l.

vocem animamque rapit traiecto gutture, at ille
fronte ferit terram et crassum vomit ore cruorem.
tris quoque Threicios Boreae de gente suprema
et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
per varios sternit casus. accurrit Halaesus
Auruncaeque manus, subit et Neptunia proles,
insignis Messapus equis. expellere tendunt
nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipso
Ausoniae. magno discordes aethere venti
proelia ceu tollunt animis et viribus aequis;
non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
anceps pugna diu, stant obnixa omnia contra:
haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
concurrunt, haeret pede pes densusque viro vir.
At parte ex alia, qua saxa rotantia late
impulerat torrens arbustaque diruta ripis,
Arcadas insuetos acies inferre pedestris
ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
aspera quis natura loci dimittere quando
suasit equos, unum quod rebus restat egenis,
nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
'quo fugitis, socii? per vos et fortia facta,
per ducis Euandri nomen devictaque bella
spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
fidite ne pedibus! ferro rumpenda per hostis
est via. qua globus ille virum densissimus urget,
hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
numina nulla premunt, mortali urgemur ab hoste
mortales; totidem nobis animaeque manusque.
ecce! maris magna claudit nos obice pontus,
deest iam terra fugae: pelagus Troiamne petemus?'
haec ait et medius densos prorumpit in hostis.
Obvius huic primum fatis adductus iniquis
fit Lagus; hunc, magno vellit dum pondere saxum,
intorto figit telo, discrimina costis
per medium qua spina dabat, hastamque receptat

349 *ferit*] *premit* Py¹ 350 *tres* Py¹b Gell. XIII 21, 10. Ribb. 355 *hic . . illic* Kl. 1879, 24. 356 *Ausonio* My 358 *coduint* M¹ 362 *quo* Haupt. 365 ante 364 coll. Kl. 1883, 25; ante 368 Peerlk. 366 *quis*] *aquis* Madv. 42. *quos* Py¹ *equos* Peerlk. *quando*] *suasit* Peerlk. v. 367 damn. 366/7 (*asp. equos n. l. d. qu. suaserat*) *unum qu. r. restabat eg.* Kl. 369 *et*] *ego* Peerlk. 378 *dest* P¹ Ribb. *petamus* M²Ry¹ 381 *vellit magno* l. pr. M 383 *dedit* Ry²b²cmπ

ossibus haerentem. quem non superoccupat Hisbo,
ille quidem hoc sperans; nam Pallas ante ruentem,
dum furit, incautum crudeli morte sodalis
excipit atque ensem tumido in pulmone recondit.
hinc Sthenium petit et Rhoeti de gente vetusta
Anchemolum thalamos ausum incestare novercae.
vos etiam, gemini, Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
indiscreta suis gratusque parentibus error;
at nunc dura dedit vobis discrimina Pallas.
nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis;
te decisa suum, Laride, dextera quaerit
semianimesque micant digiti ferrumque retractant.
Arcadas accensos monitu et praeclara tuentis
facta viri mixtus dolor et pudor armat in hostis.
Tum Pallas biiugis fugientem Rhoetea praeter
traicit. hoc spatium tantumque morae fuit Ilo;
Ilo namque procul validam direxerat hastam,
quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
te fugiens fratremque Tyren; curruque volutus
caedit semianimis Rutulorum calcibus arva.
ac velut optato ventis aestate coortis
dispersa immittit silvis incendia pastor,
correptis subito mediis extenditur una
horrida per latos acies Volcania campos;
ille sedens victor flammas despectat ovantis:
non aliter socium virtus coit omnis in unum
teque iuvat, Palla. sed bellis acer Halaesus
tendit in adversos seque in sua colligit arma.
hic mactat Ladona Pheretaque Demodocumque,
Strymonio dextram fulgenti deripit ense
elatam in iugulum, saxo ferit ora Thoantis
ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
fata cavens silvis genitor celarat Halaesum;
ut senior leto canentia lumina solvit,
iniecere manum Parcae telisque sacrarunt
Euandri. quem sic Pallas petit ante precatus:
'da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,

386 *d. f. incautus cr. m. s., exc.* Bentl. 390 *agris* $P\gamma^1$ Ribb. 394/5 post 404 coll. Kl. 1872, 17. 401 *derex.* M^1R Ribb. 417 *cavens* Hamb. I, 'nonnulli' Pier.; cf. Serv. *canens* cet. libri, nisi quod $P^1\gamma^1$ habent *canent*

[illegible]unam atque viam duri per pectus Halaesi!
[illegible]ec arma exuviasque viri tua quercus habebit.'
[illegible]udiit illa deus; dum texit Imaona Halaesus,
[illegible]rcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non caede viri tanta perterrita Lausus,
[illegible]ars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
[illegible]pposita interimit, pugnae nodumque moramque.
[illegible]ternitur Arcadiae proles, sternuntur Etrusci
[illegible]et vos, o Grais imperdita corpora, Teucri.
[illegible]gmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
extremi addensant acies nec turba moveri
tela manusque sinit. hinc Pallas instat et urget,
hinc contra Lausus (nec multum discrepat aetas)
egregii forma, sed quis Fortuna negarat
in patriam reditus. ipsos concurrere passus
haud tamen inter se magni regnator Olympi;
mox illos sua fata manent maiore sub hoste.
Interea soror alma monet succedere Lauso
Turnum, qui volucri cursu medium secat agmen.
ut vidit socios: 'tempus desistere pugnae;
solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
debetur; cuperem, ipse parens spectator adesset.'
haec ait et socii cesserunt aequore iusso.
at Rutulum abscessu iuvenis tum iussa superba
miratus stupet in Turno corpusque per ingens
lumina volvit obitque truci procul omnia visu
talibus et dictis it contra dicta tyranni:
'aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis
aut leto insigni; sorti pater aequus utrique est.
tolle minas.' fatus medium procedit in aequor;
frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
desiluit Turnus biiugis, pedes apparat ire
comminus; utque leo, specula cum vidit ab alta
stare procul campis meditantem in proelia taurum,
advolat, haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
ire prior Pallas, si qua fors adiuvet ausum
viribus imparibus, magnumque ita ad aethera fatur:
'per patris hospitium et mensas, quas advena adisti,

---

432 *addensent* P$^1\chi$ Serv. (pr. cod. Hamb. et Flor.), Lad. Ribb. 441 *pugna* Rc 446 *miratur* Ry^{1}c Serv. XI 15. 455 *in* om. Pybc 458 *adiuvet, ausus* Madv. 43.

te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis.
cernat semineci sibi me rapere arma cruenta
victoremque ferant morientia lumina Turni.'
audiit Alcides iuvenem magnumque sub imo
corde premit gemitum lacrimasque effundit inanis. . .
tum genitor natum dictis adfatur amicis:
'stat sua cuique dies, breve et inreparabile tempus
omnibus est vitae; sed famam extendere factis,
hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis
tot gnati cecidere deum, quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. etiam sua Turnum
fata vocant metasque dati pervenit ad aevi.'
sic ait atque oculos Rutulorum reicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam
vaginaque cava fulgentem diripit ensem.
illa volans, umeri surgunt qua tegmina summa,
incidit atque viam clipei molita per oras
tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
hic Turnus ferro praefixum robur acuto
in Pallanta diu librans iacit atque ita fatur:
'aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.'
dixerat, at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
vibranti cuspis medium transverberat ictu
loricaeque moras et pectus perforat ingens.
ille rapit calidum frustra de volnere telum:
una eademque via sanguis animusque sequuntur.
corruit in volnus (sonitum super arma dedere)
et terram hostilem moriens petit ore cruento.
quem Turnus super adsistens:
'Arcades, haec' inquit 'memores mea dicta referte
Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
largior. haud illi stabunt Aeneia parvo
hospitia.' et laevo pressit pede talia fatus
exanimem rapiens immania pondera baltei
impressumque nefas: una sub nocte iugali
caesa manus iuvenum foede thalamique cruenti,

---

475 secl. Rbb. *deripit* R Ribb. 477 *est molita* M 47[illegible] *se* Madv. 43. 483 *quom* 'nonnulli' Pier. *cum* Rbcπ Serv 485 ante *ingens* dist. M; cf. Serv. 486 *pectore* Rb[1] *cor* Ribb. 490 *sic ore profatur* explet v. R

[illegible]ae Clonus Eurytides multo caelaverat auro;
[illegible]uo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati sortisque futurae
[illegible]t servare modum rebus sublata secundis!
[illegible]urno tempus erit, magno cum optaverit emptum
[illegible]ntactum Pallanta et cum spolia ista diemque
[illegible]oderit. at socii multo gemitu lacrimisque
[illegible]mpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
[illegible] dolor atque decus magnum rediture parenti!
[illegible]aec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert,
cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos.
Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor
advolat Aeneae: tenui discrimine leti
esse suos, tempus versis succurrere Teucris.
proxima quaeque metit gladio latumque per agmen
ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
caede nova quaerens. Pallas, Euander, in ipsis
omnia sunt oculis, mensae, quas advena primas
tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
quattuor hic iuvenes, totidem, quos educat Ufens,
viventis rapit, inferias quos immolet umbris
captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam contenderat hastam.
ille astu subit, at tremibunda supervolat hasta,
et genua amplectens effatur talia supplex:
'per patrios manis et spes surgentis Iuli
te precor, hanc animam serves gnatoque patrique.
est domus alta, iacent penitus defossa talenta
caelati argenti, sunt auri pondera facti
infectique mihi. non hic victoria Teucrum
vertitur aut anima una dabit discrimina tanta.'
dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
'argenti atque auri memoras quae multa talenta,
gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.
hoc patris Anchisae manes, hoc sentit Iulus.'
sic fatus galeam laeva tenet atque reflexa
cervice orantis capulo tenus applicat ensem.

507/9 sociis trib. 'alii' ap. Serv. 512 *versis tempus* Pγ Ribb. 521 *infestam* PRγ^1 522 *at*] *ac* M$^3\gamma^2$b Ribb. *en* M^1 524 *et*] *per* (= VI 364) $\gamma^2\chi$ 526 *deposta* Kl. 1879, 25. 533 *illa* M *iam* .. *perempto* damn. Peerlk. 536 *oranti* P^{1}b Ribb.

nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sacerdos,
infula cui sacra redimibat tempora vitta,
totus conlucens veste atque insignibus albis.
quem congressus agit campo lapsumque superstans
immolat ingentique umbra tegit, arma Serestus
lecta refert umeris, tibi, rex Gradive, tropaeum.
Instaurant acies Volcani stirpe creatus
Caeculus et veniens Marsorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram
et totum clipei ferro deiecerat orbem
(dixerat ille aliquid magnum vimque adfore verbo
crediderat caeloque animum fortasse ferebat
canitiemque sibi et longos promiserat annos):
Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis,
silvicolae Fauno Dryope quem nympha crearat,
obvius ardenti sese obtulit. ille reducta
loricam clipeique ingens onus impedit hasta;
tum caput orantis nequiquam et multa parantis
dicere deturbat terrae truncumque tepentem
provolvens super haec inimico pectore fatur:
'istic nunc, metuende, iace! non te optima mater
condet humi patrioque onerabit membra sepulcro:
alitibus linquere feris aut gurgite mersum
unda feret piscesque impasti volnera lambent.'
Protinus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
persequitur fortemque Numam fulvumque Camertem,
magnanimo Volcente satum, ditissimus agri
qui fuit Ausonidum et tacitis regnavit Amyclis.
Aegaeon qualis, centum cui bracchia dicunt
centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
pectoribusque arsisse, Iovis cum fulmina contra
tot paribus streperet clipeis, tot stringeret enses,
sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,
ut semel intepuit mucro. quin ecce Niphaei
quadriiugis in equos adversaque pectora tendit.
atque illi longe gradientem et dira frementem
ut videre, metu versi retroque ruentes

---

539 *albis* Probus ap. Serv. *a . . . s* P¹ *armis* P² ut cet. libri. 543 *instaurat* M¹ 545 *ecce* M. Axt. 546 *tortum* Wgn. *ferro*] *terrae* Kl. 1869, 12 et Jasper ZGW. 1879, 564. 557 *isti* c¹ Ribb. 558 *humo* M² *patriove* l. pr. M 559 *ferisque* post C. F. Heinrich coni. Linker ap. Güthl. 1886, 12. 564 *Latiis* Kl. 1879, 26.

[illegible]nduntque ducem rapiuntque ad litora currus.
Interea biiugis infert se Lucagus albis
[illegible] medios fraterque Liger; sed frater habenis
[illegible]ctit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
[illegible]ud tulit Aeneas tanto fervore furentis;
[illegible]ruit adversaque ingens apparuit hasta.
[illegible]i Liger:
[illegible]on Diomedis equos nec currum cernis Achilli
[illegible]ut Phrygiae campos; nunc belli finis et aevi
his dabitur terris.' vesano talia late
dicta volant Ligeri. sed non et Troius heros
dicta parat contra; iaculum nam torquet in hostem.
Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
admonuit biiugos, proiecto dum pede laevo
aptat se pugnae, subit oras hasta per imas
fulgentis clipei, tum laevum perforat inguen;
excussus curru moribundus volvitur arvis.
quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
'Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
prodidit aut vanae vertere ex hostibus umbrae;
ipse rotis saliens iuga deseris.' haec ita fatus
arripuit biiugos. frater tendebat inertis
infelix palmas curru delapsus eodem:
'per te, per qui te talem genuere parentes,
vir Troiane, sine hanc animam et miserere precantis!'
pluribus oranti Aeneas: 'haud talia dudum
dicta dabas. morere et fratrem ne desere frater.'
tum, latebras animae, pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius torrentis aquae vel turbinis atri
more furens: tandem erumpunt et castra relinquunt
Ascanius puer et nequiquam obsessa iuventus.
Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
'o germana mihi atque eadem gratissima coniunx,
ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Troianas sustentat opes, non vivida bello
dextra viris animusque ferox patiensque pericli.'
cui Iuno submissa: 'quid, o pulcherrime coniunx,
sollicitas aegram et tua tristia iussa timentem?

575 *bigis* $P\gamma^1$ 585 *contra ... hostem* suspecta Wagnero. *hostes* $P^2\gamma c$ *hostis* $P^1R\pi^1$ 588 *aptet* $P\gamma^1$ Ribb. 595 *inermis* $P^1\gamma^1$ 601 *pectus*] *penitus* J. Fr. Jacob Lucil. Aetn. 139. 612 *dicta* l. pr. M

si mihi, quae quondam fuerat quamque esse decebat,
vis in amore foret, non hoc mihi namque negares
omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum
et Dauno possem incolumem servare parenti.
nunc pereat Teucrisque pio det sanguine poenas.
ille tamen nostra deducit origine nomen
Pilumnusque illi quartus pater, et tua larga
saepe manu multisque oneravit limina donis.'
cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi:
'si mora praesentis leti tempusque caduco
oratur iuveni meque hoc ita ponere sentis,
tolle fuga Turnum atque instantibus eripe fatis.
hactenus indulsisse vacat. sin altior istis
sub precibus venia ulla latet totumque moveri
mutarive putas bellum, spes pascis inanis.'
et Iuno adlacrimans: 'quid, si, quae voce gravaris,
mente dares atque haec Turno rata vita maneret?
nunc manet insontem gravis exitus, aut ego veri
vana feror. quod ut o potius formidine falsa
ludar et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!'
Haec ubi dicta dedit, caelo se protinus alto
misit agens hiemem nimbo succincta per auras
Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit.
tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
in faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis clipeumque iubasque
divini adsimulat capitis, dat inania verba,
dat sine mente sonum gressusque effingit euntis,
morte obita qualis fama est volitare figuras
aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
at primas laeta ante acies exsultat imago
inritatque virum telis et voce lacessit.
instat cui Turnus stridentemque eminus hastam
conicit, illa dato vertit vestigia tergo.
tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
credidit atque animo spem turbidus hausit inanem:
'quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos!
hac dabitur dextra tellus quaesita per undas.'
talia vociferans sequitur strictumque coruscat

620 *ornavit* Schrad. Em. 151. 621 *fatus* M²Rγ²a²bπ Lad.
636 *dea*] *de* Kern Pr. Schweinfurt 1881, 39. 640 *gressumque* M

m nec ferre videt sua gaudia ventos.
te ratis celsi coniuncta crepidine saxi
stabat scalis et ponte parato,
Clusinis advectus Osinius oris.
trepida Aeneae fugientis imago
n latebras, nec Turnus segnior instat
tque moras et pontis transilit altos.
ım attigerat, rumpit Saturnia funem
ue rapit revoluta per aequora navem.
s haud ultra latebras iam quaerit imago,
ime volans nubi se immiscuit atrae.
tem Aeneas absentem in proelia poscit,
ılta virum demittit corpora morti,
·num medio interea fert aequore turbo.
picit ignarus rerum ingratusque salutis
:is cum voce manus ad sidera tendit:
ens genitor, tanton me crimine dignum
t talis voluisti expendere poenas?
r? unde abii? quae me fuga quemve reducit?
sne iterum muros aut castra videbo?
nus illa virum, qui me meaque arma secuti?
(nefas) omnis infanda in morte reliqui
palantis video gemitumque cadentum
quid ago? aut quae iam satis ima dehiscat
hi? vos o potius miserescite, venti;
, in saxa (volens vos Turnus adoro)
em saevisque vadis immittite syrtis,
ue me Rutuli nec conscia fama sequatur!'
morans animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
mucrone ob tantum dedecus amens
t crudum per costas exigat ensem,
an iaciat mediis et litora nando
:tat Teucrumque iterum se reddat in arma.
tus utramque viam, ter maxima Iuno
: iuvenemque animi miserata repressit.
ılta secans fluctuque aestuque secundo
antiquam Dauni defertur ad urbem.

---

ille PRγ *Aenean* P^{1}R; cf. Urbanus ap. Serv. 661/2 Brunck; sic cod. Par. 2 et 3. 668 *tanto* P$\gamma\pi^2$ 670 *quove* 3 *quosne* b Leidens. Asper ap. Serv. pl. *quosque* M^{1}R *quosve* 674 *pallentes* M^1 675 *aut*] *et* M^1 681 *mucroni* P^{1}R; ɔt. 1888, 10.

At Iovis interea monitis Mezentius ardens
succedit pugnae Teucrosque invadit ovantis.
concurrunt Tyrrhenae acies atque omnibus uni,
uni odiisque viro telisque frequentibus instant:
ille velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
obvia ventorum furiis expostaque ponto,
vim cunctam atque minas perfert caelique marisque,
ipsa immota manens — prolem Dolichaonis Hebrum
sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem,
sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
occupat os faciemque adversam, poplite Palmum
succiso volvi segnem sinit armaque Lauso
donat habere umeris et vertice figere cristas.
nec non Euanthen Phrygium Paridisque Mimanta
aequalem comitemque, una quem nocte Theano
in lucem genitori Amyco dedit et face praegnans
Cisseis regina Parin; Paris urbe paterna
occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
ac velut ille canum morsu de montibus altis
actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
defendit multosque palus Laurentia, silva
pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
substitit infremuitque ferox et inhorruit armos,
nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus,
sed iaculis tutisque procul clamoribus instant —
haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae,
non ulli est animus stricto concurrere ferro,
missilibus longe et vasto clamore lacessunt;
ille autem impavidus partis cunctatur in omnis
dentibus infrendens et tergo decutit hastas.

Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus hymenaeos.
hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
purpureum pinnis et pactae coniugis ostro,
impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans
(suadet enim vesana fames), si forte fugacem
conspexit capream aut surgentem in cornua cervum,

---

696 *manent* M¹ *manet* M²a¹π 704 *genitore* Bentl. H
5, 28. 705 *Parim* b²χ Lad. *Paris* Bentl. ib. *creat* libri *cre*
709 *multosve* P Ribb. *silqua* Jasper ZGW. 1879, 572. 710
vel *pavit* Bentl. 712 *propiusque* Pγ Ribb. Lad. 717/18
post 713 Scal. (praef. Manil.) Ribb. Lad., sed cf. Weidn. 458.

gaudet hians immane comasque arrexit et haeret
nisceribus super incumbens, lavit improba taeter
ora cruor,
sic ruit in densos alacer Mezentius hostis.
sternitur infelix Acron et calcibus atram
undit humum exspirans infractaque tela cruentat.
atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
sternere nec iacta caecum dare cuspide volnus:
obvius adversoque occurrit seque viro vir
contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
tum super abiectum posito pede nixus et hasta:
'pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.'
conclamant socii laetum paeana secuti.
ille autem exspirans: 'non me, quicumque es, inulto,
victor, nec longum laetabere: te quoque fata
prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.'
ad quae subridens mixta Mezentius ira:
'nunc morere. ast de me divom pater atque hominum rex
viderit.' hoc dicens eduxit corpore telum;
olli dura quies oculos et ferreus urget
somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen,
Partheniumque Rapo et praedurum viribus Orsen,
Messapus Croniumque Lycaoniumque Ericeten,
illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
hunc peditem. pedes et Lycius processerat Agis,
quem tamen haud expers Valerus virtutis avitae
deicit; at Thronium Salius Saliumque Nealces
insignis iaculo et longe fallente sagitta.
Iam gravis aequabat luctus et mutua Mavors
funera, caedebant pariter pariterque ruebant
victores victique, neque his fuga nota neque illis.
di Iovis in tectis iram miserantur inanem
amborum et tantos mortalibus esse labores;
hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia luno.
pallida Tisiphone media inter milia saevit.
at vero ingentem quatiens Mezentius hastam
turbidus ingreditur campo. quam magnus Orion,

738 *laetum* (= laete) *paeana* Heins. *laeto paeane* Peerlk. 742 *ad quae* χ *atquae* Vγ *atquaec* P¹ *atque*^{em} Ma *atquem* c *ad quem* Rb 751 post *pedes* dist. Lad.; mut. Peerlk. auct. Ribb. 754 *insidiis* l. pr. M¹a²π; Ribb. 763 *campum* M

cum pedes incedit medii per maxima Nerei
stagna viam scindens, umero supereminet undas
aut summis referens annosam montibus ornum
ingrediturque solo et caput inter nubila condit,
talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas speculatus in agmine longo
obvius ire parat. manet imperterritus ille
hostem magnanimum opperiens et mole sua stat
atque oculis spatium emensus, quantum satis hastae:
'dextra mihi deus et telum, quod missile libro,
nunc adsint! voveo praedonis corpore raptis
indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum
Aeneae' dixit stridentemque eminus hastam
iecit. at illa volans clipeo est excussa proculque
egregium Antoren latus inter et ilia figit,
Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
haeserat Euandro atque Itala consederat urbe.
sternitur infelix alieno volnere caelumque
aspicit et dulcis moriens reminiscitur Argos.
tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem
aere cavum triplici, per linea terga tribusque
transit intextum tauris opus imaque sedit
inguine, sed viris haud pertulit. ocius ensem
Aeneas viso Tyrrheni sanguine laetus
eripit a femine et trepidanti fervidus instat.
ingemuit cari graviter genitoris amore,
ut vidit, Lausus lacrimaeque per ora volutae.
Hic mortis durae casum tuaque optima facta,
si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
non equidem nec te, iuvenis memorande, silebo.
Ille pedem referens et inutilis inque ligatus
cedebat clipeoque inimicum hastile trahebat:
proripuit iuvenis seseque immiscuit armis
iamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
Aeneae subiit mucronem ipsumque morando
sustinuit; socii magno clamore sequuntur,
dum genitor nati parma protectus abiret,

---

769 *huc* P¹ *hunc* MP²a² *longe* m, def. Madv. 44. *lo* 773 *d. mihi et deus* Peerlk. *dexter mi deus* Häberlin PhA. 188 777 *inicit* γ *at* om. M¹γa¹ 785 *transiet* M¹ *transiit* cet. cf. II 497. *transilit* coni. Rbb. Pr. 367; cf. 817. 791 *optim optime* M²Rb¹; cf. Serv. 796 *prorupit* PR Ribb.

telaque coniciunt proturbantque eminus hostem
missilibus. furit Aeneas tectusque tenet se.
ac velut effusa si quando grandine nimbi
praecipitant, omnis campis diffugit arator,
omnis et agricola et tuta latet arce viator
aut amnis ripis aut alti fornice saxi,
dum pluit in terris, ut possint sole reducto
exercere diem, sic obrutus undique telis
Aeneas nubem belli, dum detonet omnis,
sustinet et Lausum increpitat Lausoque minatur:
'quo moriture ruis maioraque viribus audes?
fallit te incautum pietas tua.' nec minus ille
exsultat demens, saevae iamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcae fila legunt; validum namque exigit ensem
per medium Aeneas iuvenem totumque recondit.
transit et parmam mucro, levia arma minacis,
et tunicam, molli mater quam neverat auro,
implevitque sinum sanguis; tum vita per auras
concessit maesta ad manis corpusque reliquit.

At vero ut voltum vidit morientis et ora,
ora modis Anchisiades pallentia miris,
ingemuit miserans graviter dextramque tetendit
et mentem patriae subiit pietatis imago.
'quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
arma, quibus laetatus, habe tua; teque parentum
manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
Aeneae magni dextra cadis.' increpat ultro
cunctantis socios et terra sublevat ipsum
sanguine turpantem comptos de more capillos.

Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
volnera siccabat lymphis corpusque levabat
arboris adclinis trunco. procul aerea ramis
dependet galea et prato gravia arma quiescunt.

804/5 verba *campis .. agricola et* secl. Rbb. 805 *arce* Moret. I χ Floriac. Serv. in lemmate. *arte* cet. libri, Serv. pl. 812 *fallet te* P *fallete* γ^1 *fallite* R 815 *lina* Pγ^2 817 *transit* R; cf. 785. *transiit* MPγa^{1}b *transilit* a^{2}cmχ Ribb. *transilii* π 819 *sinus* M^1 γ^2b$^2\pi$ 824 *subit* Rc^1 *strinxit* Mχ Lad.; cf. IX 294. 827 *laetatu's* Ribb. 834 *levabat* ybc Serv. *lavabat* cet. l., Serv. Flor.

stant lecti circum iuvenes; ipse aeger anhelans
colla fovet fusus propexam in pectore barbam;
multa super Lauso rogitat multumque remittit,
qui revocent maestique ferant mandata parentis.
at Lausum socii exanimem super arma ferebant
flentes, ingentem atque ingenti volnere victum.
adgnovit longe gemitum praesaga mali mens.
canitiem multo deformat pulvere et ambas
ad caelum tendit palmas et corpore inhaeret.
'Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
quem genui? tuane haec genitor per volnera servor
morte tua vivens? heu, nunc misero mihi demum
exitium infelix! nunc alte volnus adactum!
idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen
pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
debueram patriae poenas odiisque meorum:
omnis per mortis animam sontem ipse dedissem!
nunc vivo neque adhuc homines lucemque relinquo.
sed linquam.' simul hoc dicens attollit in aegrum
se femur et, quamquam vis alto volnere tarda est,
haud deiectus equum duci iubet. hoc decus illi,
hoc solamen erat, bellis hoc victor abibat
omnibus. adloquitur maerentem et talibus infit:
'Rhaebe, diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
viximus. aut hodie victor spolia illa cruenta
et caput Aeneae referes Lausique dolorum
ultor eris mecum aut, aperit si nulla viam vis,
occumbes pariter; neque enim, fortissime, credo,
iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.'
dixit et exceptus tergo consueta locavit
membra manusque ambas iaculis oneravit acutis
aere caput fulgens cristaque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit. aestuat ingens
uno in corde pudor mixtoque insania luctu.
et furiis agitatus amor et conscia virtus.
atque hic Aenean magna ter voce vocavit.

---

838 *pectora* Madv. 44. *corpore* Pγ 850 *exilium* $\gamma^1a^1c^2$ 857 *quamvis* P^2 inde *quamvis dolor a. v. tardet* Peerlk. Ribb. *est* Schap.^{8} et Schröt. 1888, 10. *tardat* P^1 *ardat* M^1 inde *alti neris ardet* Hoffm. ZöG. 1853, 518. *tardet* cet. libri 862 *cruen* (cf. Serv. pl.) Ribb. 872 (= XII 668) soli habent $\gamma^2a^2c\chi$

Aeneas adgnovit enim laetusque precatur:
'sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo!
incipias conferre manum.'
tantum effatus et infesta subit obvius hasta.
ille autem: 'quid me erepto, saevissime, nato
terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.
nec mortem horremus nec divom parcimus ulli.
desine, nam venio moriturus et haec tibi porto
dona prius.' dixit telumque intorsit in hostem;
inde aliud super atque aliud figitque volatque
ingenti gyro, sed sustinet aureus umbo.
ter circum adstantem laevos equitavit in orbis
tela manu iaciens, ter secum Troius heros
immanem aerato circumfert tegmine silvam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
vellere et urgetur pugna congressus iniqua,
multa movens animo iam tandem erumpit et inter
bellatoris equi cava tempora conicit hastam.
tollit se arrectum quadrupes et calcibus auras
verberat effusumque equitem super ipse secutus
implicat eiectoque incumbit cernuus armo.
clamore incendunt caelum Troesque Latinique.
advolat Aeneas vaginaque eripit ensem
et super haec: 'ubi nunc Mezentius acer et illa
effera vis animi?' contra Tyrrhenus, ut auras
suspiciens hausit caelum mentemque recepit:
'hostis amare, quid increpitas mortemque minaris?
nullum in caede nefas: nec sic ad proelia veni,
nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
unum hoc per, si qua est victis venia hostibus, oro:
corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
circumstare odia: hunc, oro, defende furorem
et me consortem nati concede sepulcro.'
haec loquitur iuguloque haud inscius accipit ensem
undantique animam diffundit in arma cruore.

874 *adgn. eum* Hertzb. et Gebh. WklPh. 1887, 784. 881 iam $\gamma\chi$ 884 *aereus* MPm 879 *erupit* γ 899 *caeli* Peerlk. 908 *arva* Menag. 1 Rbb.

XI.

Aeneas victoriae tropaeo posito funus mortuis faciendum indicit, —28
maxime Pallantem deflet honorificisque exsequiis patri remittit, 99
legatis Latinorum ad funebria dat duodecim dierum indutias. 138
Euander filium amissum simul et lamentatur et laudibus ornat; 181
ceteris, qui obierunt mortem, iusta faciunt hic Aeneae, illic Turni socii. 224

Dum Turni consilia et facta partim improbantur partim defenduntur, 293
legati Arpis reversi Diomedem pacem suadere Latinis nuntiant. 295
consilio convocato rex de foedere ad Troianos mittendum censet; 335
idem suadet Drances in Turnum vehementissime invectus ut luctus publici auctorem, 375
dissuadet Turnus Drancis ignavia offensus et spe victoriae elatus. 444

Allato nuntio adesse hostes consilium distrahitur, paratur bellum: 485
equitibus Tarchonis obsistit Camilla, peditibus Aeneae Turnus. 531
Camillae viraginis de iuventute fortuna ultione Opim edocet Diana. 596
Etruscis per campos urbi appropinquantibus cum alii se obiciunt, 647
tum Camilla omnium, quos petit, caede tantum terrorem incutit, 724
ut aegre Tarchon exemplo virtutis edito proelium redintegret. 759
tum demum Arruns insidiis Camillam adoritur hastaque perfodit; 835
mortem eius vindicans Opis Arruntem sagittae ictu interimit. 867
Latinos amissa duce fugientes Etrusci usque in moenia agunt, 895
Turnum ex silvis revocatum Aeneas subsequitur urbemque circumsedet.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humandis
praecipitant curae turbataque funere mens est,
vota deum primo victor solvebat Eoo.
ingentem quercum decisis undique ramis
constituit tumulo fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi, magne, tropaeum,
bellipotens; aptat rorantis sanguine cristas
telaque trunca viri et bis sex thoraca petitum

---

2 *et* om. Parrhas. 2/3 damn. Peerlk.

perfossumque locis clipeumque ex aere sinistrae
subligat atque ensem collo suspendit eburnum.
tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
turba ducum) sic incipiens hortatur ovantis:
'maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
quod superest; haec sunt spolia et de rege superbo
primitiae manibusque meis Mezentius hic est.
nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
arma parate animis et spe praesumite bellum,
ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
adnuerint superi pubemque educere castris,
impediat segnisve metu sententia tardet.
interea socios inhumataque corpora terrae
mandemus, qui solus honos Acheronte sub imo est.
ite' ait, 'egregias animas, quae sanguine nobis
hanc patriam peperere suo, decorate supremis
muneribus, maestamque Euandri primus ad urbem
mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
abstulit atra dies et funere mersit acerbo.'
Sic ait inlacrimans recipitque ad limina gressum,
corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes
servabat senior, qui Parrhasio Euandro
armiger ante fuit, sed non felicibus aeque
tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
circum omnis famulumque manus Troianaque turba
et maestum Iliades crinem de more solutae.
ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
pectoribus maestoque immugit regia luctu.
ipse caput nivei fultum Pallantis et ora
ut vidit levique patens in pectore volnus
cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis:
'tene' inquit, 'miserande puer, cum laeta veniret,
invidit Fortuna mihi, ne regna videres
nostra neque ad sedes victor veherere paternas?
non haec Euandro de te promissa parenti
discedens dederam, cum me complexus euntem
mitteret in magnum imperium metuensque moneret

---

12 s. *namque* . . *ducum* in susp. voc. Kl. 1882, 27. 18 ante *animis* dist. Kl. 1882, 18; cf. Serv. 21 *ve*] *que* libri pr. M^1 23 *est* om. PR 24 *ait*] *agite* Peerlk.; cf. Serv. pl. 38 *mistoque* Peerlk.

acris esse viros, cum dura proelia gente.
et nunc ille quidem spe multum captus inani
fors et vota facit cumulatque altaria donis,
nos iuvenem exanimum et nil iam caelestibus ullis
debentem vano maesti comitamur honore.
infelix, nati funus crudele videbis!
hi nostri reditus exspectatique triumphi?
haec mea magna fides? at non, Euandre, pudendis
volneribus pulsum aspicies nec sospite dirum
optabis nato funus pater. ei mihi, quantum
praesidium, Ausonia, et quantum tu perdis, Iule!'
Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
imperat et toto lectos ex agmine mittit
mille viros, qui supremum comitentur honorem
intersintque patris lacrimis, solacia luctus
exigua ingentis, misero sed debita patri.
haud segnes alii cratis et molle feretrum
arbuteis texunt virgis et vimine querno
exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
hic iuvenem agresti sublimem stramine ponunt,
qualem virgineo demessum pollice florem
seu mollis violae seu languentis hyacinthi,
cui neque fulgor adhuc nec dum sua forma recessit,
non iam mater alit tellus virisque ministrat.
tum geminas vestes auroque ostroque rigentis
extulit Aeneas, quas illi laeta laborum
ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
fecerat et tenui telas discreverat auro.
harum unam iuveni supremum maestus honorem
induit arsurasque comas obnubit amictu,
multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
aggerat et longo praedam iubet ordine duci.
addit equos et tela, quibus spoliaverat hostem;
vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
inferias, caeso sparsurus sanguine flammas
indutosque iubet truncos hostilibus armis
ipsos ferre duces inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix aevo confectus Acoetes
pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora,

---

54 *exoptatique* R 80 damn. Ribb. 82 *sparsuros* $a^2bc\pi$ *flammam* Rγ 86 post 87 pos. Güthl. 1877, 23.

sternitur et toto proiectus corpore terrae.
ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
post bellator equus positis insignibus Aethon
it lacrimans guttisque umectat grandibus ora.
hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
victor habet. tum maesta phalanx Teucrique sequuntur
Tyrrhenique omnes et versis Arcades armis.
postquam omnis longe comitum processerat ordo,
substitit Aeneas gemituque haec addidit alto:
'nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
fata vocant: salve aeternum mihi, maxime Palla,
aeternumque vale.' nec plura effatus ad altos
tendebat muros gressumque in castra ferebat.
Iamque oratores aderant ex urbe Latina
velati ramis oleae veniamque rogantes:
corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
redderet ac tumulo sineret succedere terrae;
nullum cum victis certamen et aethere cassis;
parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
quos bonus Aeneas haud aspernanda precantis
prosequitur venia et verbis haec insuper addit:
'quaenam vos tanto fortuna indigna, Latini,
implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
pacem me exanimis et Martis sorte peremptis
oratis? equidem et vivis concedere vellem.
nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent,
nec bellum cum gente gero; rex nostra reliquit
hospitia et Turni potius se credidit armis.
aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
si bellum finire manu, si pellere Teucros
apparat, his mecum decuit concurrere telis:
vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
nunc ite et miseris supponite civibus ignem.'
dixerat Aeneas. illi obstipuere silentes
conversique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior semperque odiis et crimine Drances
infensus iuveni Turno sic ore vicissim
orsa refert: 'o fama ingens, ingentior armis,
vir Troiane, quibus caelo te laudibus aequem?

---

post 87 Ribb. lac. stat. 93 *omnes*] *duces* Rbm Serv. 94 *praecesserat* libri pr. γ^2; Ribb. 103 *redd. ut tum. ac* coni. Kl. ZöG. 1881, 597.

iustitiaene prius mirer belline laborum?
nos vero haec patriam grati referemus ad urbem
et te, si qua viam dederit Fortuna, Latino
iungemus regi. quaerat sibi foedera Turnus!
quin et fatalis murorum attollere moles
saxaque subvectare umeris Troiana iuvabit.'
dixerat haec unoque omnes eadem ore fremebant.
bis senos pepigere dies et pace sequestra
per silvas Teucri mixtique impune Latini
erravere iugis. ferro sonat alta bipenni
fraxinus, evertunt actas ad sidera pinos,
robora nec cuneis et olentem scindere cedrum
nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Euandrum Euandrique domos et moenia replet,
quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
funereas rapuere faces: lucet via longo
ordine flammarum et late discriminat agros.
contra turba Phrygum veniens plangentia iungit
agmina. quae postquam matres succedere tectis
viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
at non Euandrum potis est vis ulla tenere,
sed venit in medios. feretro Pallanta reposto
procubuit super atque haeret, lacrimansque gemensque
et via vix tandem voci laxata dolore est:
'Non haec, o Palla, dederas promissa parenti.
cautius ut saevo velles te credere Marti!
haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis
et praedulce decus primo certamine posset.
primitiae iuvenis miserae bellique propinqui
dura rudimenta et nulli exaudita deorum
vota precesque meae! tuque, o sanctissima coniunx,
felix morte tua neque in hunc servata dolorem!
contra ego vivendo vici mea fata, superstes
restarem ut genitor. Troum socia arma secutum

126 *iustitia* MR; cf. Serv. pl. *labore* a^1, nisi errat Tho *laborem* P^1? Ry^2 134 *silvam* M 136 *pinus* libri pr. M; 145 *iungunt* Mb Lad. 149 *Pallante* libri pr. M^2; def. v. Bolte GPr. Dramburg 1880, 14. 151 *voces* M^1 *vocis* $Py a^1$ Heins. Serv. XII 47, Heins. 152 post *parenti* Ribb. comma repos. 'alii' ap. Serv. pl.; def. Madv. 30.

obruerent Rutuli telis; animam ipse dedissem
atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret.
nec vos arguerim, Teucri, nec foedera nec quas
iunximus hospitio dextras; sors ista senectae
debita erat nostrae. quod si immatura manebat
mors gnatum, caesis Volscorum milibus ante
ducentem in Latium Teucros cecidisse iuvabit.
quin ego non alio digner te funere, Palla,
quam pius Aeneas et quam magni Phryges et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera Leto;
tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
esset par aetas et idem si robur ab annis,
Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis?
vadite et haec memores regi mandata referte:
quod vitam moror invisam Pallante perempto,
dextera causa tua est, Turnum gnatoque patrique
quam debere vides. meritis vacat hic tibi solus
fortunaeque locus. non vitae gaudia quaero,
nec fas, sed gnato manis perferre sub imos.'
Aurora interea miseris mortalibus almam
extulerat lucem referens opera atque labores:
iam pater Aeneas, iam curvo in litore Tarchon
constituere pyras. huc corpora quisque suorum
more tulere patrum, subiectisque ignibus atris
conditur in tenebras altum caligine caelum.
ter circum accensos cincti fulgentibus armis
decurrere rogos, ter maestum funeris ignem
lustravere in equis ululatusque ore dedere.
spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma;
it caelo clamorque virum clangorque tubarum.
hic alii spolia occisis derepta Latinis
coniciunt igni, galeas ensesque decoros
frenaque ferventisque rotas; pars munera nota,
ipsorum clipeos et non felicia tela.
multa boum circa mactantur corpora Morti,
saetigerosque sues raptasque ex omnibus agris
in flammam iugulant pecudes. tum litore toto
ardentis spectant socios semiustaque servant

168 *iuvaret* My^2c^2 *iuvare* R 169/71 damn. Kl. 1883, 27; verba *et quam m. Phr.* cet. Rbb; verba *et quam Tyrrh.* cet. Heyne. 171 *equitumque ex. o.* Bentl. 193 *hic*] *hinc* ed. vet.; def. Wagn. LV. 87.

busta neque avelli possunt, nox umida donec
invertit caelum stellis ardentibus aptum.
Nec minus et miseri diversa in parte Latini
innumeras struxere pyras et corpora partim
multa virum terrae infodiunt avectaque partim
finitimos tollunt in agros urbique remittunt,
cetera confusaeque ingentem caedis acervum
nec numero nec honore cremant; tunc undique vasti
certatim crebris conlucent ignibus agri.
tertia lux gelidam caelo dimoverat umbram:
maerentes altum cinerem et confusa ruebant
ossa focis tepidoque onerabant aggere terrae.
iam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
praecipuus fragor et longi pars maxima luctus.
hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum
pectora maerentum puerique parentibus orbi
dirum exsecrantur bellum Turnique hymenaeos;
ipsum armis ipsumque iubent decernere ferro,
qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
ingravat haec saevus Drances solumque vocari
testatur, solum posci in certamina Turnum.
multa simul contra variis sententia dictis
pro Turno, et magnum reginae nomen obumbrat,
multa virum meritis sustentat fama tropaeis.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
ecce! super maesti magna Diomedis ab urbe
legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
tantorum impensis operum, nil dona neque aurum
nec magnas valuisse preces; alia arma Latinis
quaerenda aut pacem Troiano ab rege petendum.
deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
fatalem Aenean manifesto numine ferri
admonet ira deum tumulique ante ora recentes.
ergo concilium magnum primosque suorum
imperio accitos alta intra limina cogit.
olli convenere ruuntque ad regia plenis
tecta viis. sedet in mediis et maximus aevo
et primus sceptris haud laeta fronte Latinus.
atque hic legatos Aetola ex urbe remissos,

---

205 om. Menag. 1 et Goth. III, damn. Kl. ZöG. 1881, 597. 220 *haec*] *et* Pγ^1 *ec* γ^2 230 *petendum* M^{2}bc Menag. 1 χ Serv. aliique grammat. *petendam* M^{1}PRγ 236 *fluuntque* libri pr. Mb^1; Serv. Ribb.

quae referant, fari iubet et responsa reposcit
ordine cuncta suo. tum facta silentia linguis,
et Venulus dicto parens ita farier infit:
'Vidimus, o cives, Diomedem Argivaque castra
atque iter emensi casus superavimus omnis
contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
ille urbem Argyripam patriae cognomine gentis
victor Gargani condebat Iapygis agris.
postquam intogressi et coram data copia fandi,
munera praeferimus, nomen patriamque docemus,
qui bellum intulerint, quae causa attraxerit Arpos.
auditis ille haec placido sic reddidit ore:
"o fortunatae gentes, Saturnia regna,
antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
sollicitat suadetque ignota lacessere bella?
quicumque Iliacos ferro violavimus agros
(mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
quos Simois premat ille viros), infanda per orbem
supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,
vel Priamo miseranda manus; scit triste Minervae
sidus et Euboicae cautes ultorque Caphereus.
militia ex illa diversum ad litus abacti
Atrides Protei Menelaus adusque columnas
exsulat, Aetnaeos vidit Cyclopas Ulixes.
regna Neoptolemi referam versosque penatis
Idomenei? Libycone habitantis litore Locros?
ipse Mycenaeus magnorum ductor Achivom
coniugis infandae prima intra limina dextra
oppetiit: devictam Asiam subsedit adulter.
. . . invidisse deos, patriis ut redditus aris
coniugium optatum et pulchram Calydona viderem!
nunc etiam horribili visu portenta sequuntur
et socii amissi petierunt aethera pinnis
fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
supplicia!) et scopulos lacrimosis vocibus implent.

241 *tunc* Pγ^1c 243 *Diomedem* χ Lachm. Lucr. 50. *Diomede* a^{2}b^{2}c Mentel. I, Rott. II, 'antiqui plerique' Pier. item Ribb., sed verens, ne imperf. versum reliquerit poeta post *Diomeden*, quod boni l. exhibent. 247 *arvis* b^2 Mentel. I χ Serv. 261 *adacti* M^1 264/65 transpos. post 268 Ribb. et Lad. 266 post *magnorum* excidisse *ut* stat. Wagn. 267 *intra*] *inter* Pγ^1c Macr. S. IV 4, 22; Ribb. 268 *devicta Asia* γb^{2}c Serv., quod cum verbo *oppetiit* coniungit Gebh. WklPh. 1887, 781. 272 *amissis* P^1 *admissis* 'nonnulli' test. Serv.

haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt
tempore, cum ferro caelestia corpora demens
appetii et Veneris violavi volnere dextram.
ne vero, ne me ad talis impellite pugnas.
nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama nec veterum memini laetorve malorum.
munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
vertite ad Aenean. stetimus tela aspera contra
contulimusque manus; experto credite, quantus
in clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
si duo praeterea talis Idaea tulisset
terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus et versis lugeret Graecia fatis.
quidquid apud durae cessatum est moenia Troiae,
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
haesit et in decimum vestigia rettulit annum.
ambo animis, ambo insignes praestantibus armis;
hic pietate prior. coeant in foedera dextrae,
qua datur; ast armis concurrant arma, cavete."
et responsa simul quae sint, rex optime, regis
audisti et quae sit magno sententia bello.'

Vix ea legati, variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor, ceu saxa morantur
cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur
vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
ut primum placati animi et trepida ora quierunt,
praefatus divos solio rex infit ab alto:

'Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
et vellem et fuerat melius, non tempore tali
cogere concilium, cum muros adsidet hostis.
bellum importunum, cives, cum gente deorum
invictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
proelia nec victi possunt absistere ferro.
spem si quam adscitis Aetolum habuistis in armis,
ponite. spes sibi quisque; sed haec quam angusta, vide
cetera qua rerum iaceant perculsa ruina,
ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
nec quemquam incuso: potuit quae plurima virtus
esse, fuit; toto certatum est corpore regni. —

---

295 *quae de magno s. b.* Madv. 44. *magni s. belli* prop. cf. Sil. It. VII 223. 304 *obsidet* Mbc²mπ

nunc adeo, quae sit dubiae sententia menti,
expediam et paucis (animos adhibete) docebo.
est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
longus in occasum, finis super usque Sicanos;
Aurunci Rutulique serunt et vomere duros
exercent collis atque horum asperrima pascunt.
haec omnis regio et celsi plaga pinea montis
cedat amicitiae Teucrorum, et foederis aequas
dicamus leges sociosque in regna vocemus;
considant, si tantus amor, et moenia condant.
sin alios finis aliamque capessere gentem
est animus possuntque solo decedere nostro,
bis denas Italo texamus robore navis,
seu pluris complere valent; iacet omnis ad undam
materies; ipsi numerumque modumque carinis
praecipiant; nos aera, manus, navalia demus.
praeterea, qui dicta ferant et foedera firment,
centum oratores prima de gente Latinos
ire placet pacisque manu praetendere ramos,
munera portantis aurique eborisque talenta
et sellam regni trabeamque insignia nostri.
consulite in medium et rebus succurrite fessis.'
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
largus opum et lingua melior, sed frigida bello
dextera, consiliis habitus non futtilis auctor,
seditione potens (genus huic materna superbum
nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
surgit et his onerat dictis atque aggerat iras:
'rem nulli obscuram nostrae nec vocis egentem
consulis, o bone rex; cuncti se scire fatentur,
quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.
det libertatem fandi flatusque remittat,
cuius ob auspicium infaustum moresque sinistros
(dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
lumina tot cecidisse ducum totamque videmus
consedisse urbem luctu, dum Troïa temptat
castra fugae fidens et caelum territat armis.
unum etiam donis istis, quae plurima mitti

---

319 *atque h.*] *nemorumque* Gent 58 *et saxa* Peerlk. *tesquorum* Madv. 45. 324 *aliamve* Pyb¹c 345 *ferat*] *petat* M¹y²cmπ

Dardanidis dicique iubes, unum, optime regum,
adicias, nec te ullius violentia vincat,
quin natam egregio genero dignisque hymenaeis
des pater et pacem hanc aeterno foedere firmes.
quod si tantus habet mentes et pectora terror,
ipsum obtestemur veniamque oremus ab ipso:
cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
quid miseros totiens in aperta pericula civis
proicis, o Latio caput horum et causa malorum?
nulla salus bello; pacem te poscimus omnes,
Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
primus ego, invisum quem tu tibi fingis (et esse
nil moror), en! supplex venio. miserere tuorum,
pone animos et pulsus abi: sat funera fusi
vidimus ingentis et desolavimus agros.
aut, si fama movet, si tantum pectore robur
concipis et si adeo dotalis regia cordi est,
aude atque adversum fidens fer pectus in hostem.
scilicet, ut Turno contingat regia coniunx
nos, animae viles, inhumata infletaque turba
sternamur campis. etiam tu, si qua tibi vis,
si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
qui vocat.'
Talibus exarsit dictis violentia Turni,
dat gemitum rumpitque has imo pectore voces:
'larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
tum, cum bella manus poscunt, patribusque vocatis
primus ades. sed non replenda est curia verbis,
quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
agger moerorum nec inundant sanguine fossae.
proinde tona eloquio (solitum tibi) meque timoris
argue tu, Drance, quando tot stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit passimque tropaeis
insignis agros. possit quid vivida virtus,
experiare licet; nec longe scilicet hostes
quaerendi nobis: circumstant undique muros.
imus in adversos? — quid cessas? an tibi Mavors
ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis

356 *pater* commatis saeps. Ribb. Lad.; sust. Kl. *firmes*] *iungas* M¹P Ribb. *pingas* π^1 (*pangas*?) 373 *et iam* Heins. 381 *destinat* R *destinet* Mπ 382 *aggere* libri pr. γ^2b Menag.; cf. X 144. *murorum* P²Rγb¹cπ *nec*] *et* Pγ^1; cf. X 24.

semper erit?
pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
sanguine et Euandri totam cum stirpe videbit
procubuisse domum atque exutos Arcadas armis?
haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens
et quos mille die victor sub Tartara misi
inclusus muris hostilique aggere saeptus.
„nulla salus bello.“ capiti cane talia, demens,
Dardanio rebusque tuis. proinde omnia magno
ne cessa turbare metu atque extollere viris
gentis bis victae, contra premere arma Latini.
nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremescunt,
[nunc et Tydides et Larissaeus Achilles,]
amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit
artificis scelus et formidine crimen acerbat!
numquam animam talem dextra hac (absiste moveri)
amittes: habitet tecum et sit pectore in isto. —
nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor.
si nullam nostris ultra spem ponis in armis,
si tam deserti sumus et semel agmine verso
funditus occidimus neque habet Fortuna regressum,
oremus pacem et dextras tendamus inertis.
quamquam o — si solitae quicquam virtutis adesset!
ille mihi ante alios fortunatusque laborum
egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
procubuit moriens et humum semel ore momordit.
sin et opes nobis et adhuc intacta iuventus
auxilioque urbes Italae populique supersunt,
sin et Troianis cum multo gloria venit
sanguine (sunt illis sua funera, parque per omnis
tempestas), cur indecores in limine primo
deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
multa dies variique labor mutabilis aevi
rettulit in melius, multos alterna revisens
lusit et in solido rursus Fortuna locavit.

---

391 v. explet M^1 *nequiquam armis terrebimus hostem*; damn. verba M^2 404 secl. Kl. 1879, 29 itemque Albr. 425; cf. II 197. 410 *magne* Mbπ; sed cf. 469. 412 *simul* Pγ 418 *simuel* M^1 *semul* P *simul* R Rbb. *memordit* P^1 ‘antiqui aliquot’ Pier., Ribb. 425 *variusque* $M^2P^2\gamma^1$cm Macr. Sat. VI 2, 16. Ribb.

non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi:
at Messapus erit felixque Tolumnius et quos
tot populi misere duces, nec parva sequetur
gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
est et Volscorum egregia de gente Camilla
agmen agens equitum et florentis aere catervas.
quod si me solum Teucri in certamina poscunt
idque placet tantumque bonis communibus obsto,
non adeo has exosa manus Victoria fugit,
ut tanta quicquam pro spe temptare recusem.
ibo animis contra, vel magnum praestet Achillen
factaque Volcani manibus paria induat arma
ille licet. vobis animam hanc soceroque Latino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
devovi. 'solum Aeneas vocat.' et vocet, oro;
nec Drances potius, sive est haec ira deorum,
morte luat, sive est virtus et gloria, tollat.'
Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
certantes: castra Aeneas aciemque movebat.
nuntius ingenti per regia tecta tumultu
ecce ruit magnisque urbem terroribus implet:
instructos acie Tiberino a flumine Teucros
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
extemplo turbati animi concussaque volgi
pectora et arrectae stimulis haud mollibus irae.
arma manu trepidi poscunt, fremit arma iuventus,
flent maesti mussantque patres. hic undique clamor
dissensu vario magnus se tollit ad auras,
haud secus atque alto in luco cum forte catervae
consedere avium piscosove amne Padusae
dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
'immo' ait 'o cives', arrepto tempore Turnus,
'cogite concilium et pacem laudate sedentes;
illi armis in regna ruunt.' nec plura locutus
corripuit sese et tectis citus extulit altis.
'tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis;
duc' ait 'et Rutulos. equitem, Messapus, in armis,
et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
pars aditus urbis firmet turrisque capessat;

---

433 (= VII 804) Heynio susp. 454 *flent matres* Gent 5ℓ
455 *ad*] *in* libri pr. M; Ribb. 461 *ruant* χ 463 *maniplos* Pγ¹
464 *equites* l. pr. MP¹b 466 *firment* M¹Rbcπ *capessant* Rb

cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.'
licet in muros tota discurritur urbe.
concilium ipse pater et magna incepta Latinus
deserit ac tristi turbatus tempore differt
multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Aenean generumque adsciverit urbi.
praefodiunt alii portas aut saxa sudesque
subvectant. bello dat signum rauca cruentum
bucina. tum muros varia cinxere corona
matronae puerique, vocat labor ultimus omnis.
nec non ad templum summasque ad Palladis arces
subvehitur magna matrum regina caterva
dona ferens iuxtaque comes Lavinia virgo,
causa mali tanti, oculos deiecta decoros.
succedunt matres et templum ture vaporant
et maestas alto fundunt de limine voces:
'armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
frange manu telum Phrygii praedonis et ipsum
pronum sterne solo portisque effunde sub altis.'
Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
iamque adeo rutilum thoraca indutus aëneis
horrebat squamis surasque incluserat auro,
tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem
fulgebatque alta decurrens aureus arce
exsultatque animis et spe iam praecipit hostem:
qualis ubi abruptis fugit praesepia vinclis
tandem liber equus campoque potitus aperto
aut ille in pastus armentaque tendit equarum
aut adsuetus aquae perfundi flumine noto
emicat arrectisque fremit cervicibus alte
luxurians luduntque iubae per colla, per armos.
Obvia cui Volscorum acie comitante Camilla
occurrit portisque ab equo regina sub ipsis
desiluit, quam tota cohors imitata relictis
ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
'Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
audeo et Aeneadum promitto occurrere turmae
solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.

469 *consil.* $M^1\gamma^2$ Ribb. 469/72 post 476 fortasse inserendos fuisse susp. Ribb. 471 *qui*] *quod* $P^2\gamma\chi$ 471/2 verba *acceperit* et *asciverit* commut. Ribb.; Peerlk. praeterea coni. 472 *generum atque* 487 *Rutulum* libri pr. Rb^1 495 *aqua* aptum ex verbo *perf.* Madv. 45.

me sine prima manu temptare pericula belli,
tu pedes ad muros subsiste et moenia serva.'
Turnus ad haec oculos horrenda in virgine fixus:
'o decus Italiae virgo, quas dicere grates
quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando
iste animus supra, mecum partire laborem.
Aeneas, ut fama fidem missique reportant
exploratores, equitum levia improbus arma
praemisit, quaterent campos; ipse ardua montis
per deserta iugo superans adventat ad urbem.
furta paro belli convexo in tramite silvae,
ut bivias armato obsidam milite fauces.
tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis;
tecum acer Messapus erit turmaeque Latinae
Tiburtique manus, ducis et tu concipe curam.'
sic ait et paribus Messapum in proelia dictis
hortatur sociosque duces et pergit in hostem.

Est curvo anfractu valles, adcommoda fraudi
armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
urget utrimque latus, tenuis quo semita ducit
angustaeque ferunt fauces aditusque maligni.
hanc super in speculis summoque in vertice montis
planities ignota iacet tutique receptus,
seu dextra laevaque velis occurrere pugnae
sive instare iugis et grandia volvere saxa.
huc iuvenis nota fertur regione viarum
arripuitque locum et silvis insedit iniquis.

Velocem interea superis in sedibus Opim,
unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
compellabat et has tristis Latonia voces
ore dabat: 'graditur bellum ad crudele Camilla,
o virgo, et nostris nequiquam cingitur armis,
cara mihi ante alias. neque enim novus iste Dianae
venit amor subitaque animum dulcedine movit.
pulsus ob invidiam regno virisque superbas
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,

---

507 *fixos* γ *fixis* M¹c¹ inde *oculis* . . *fixis* prop. Heins. 523 s. *quam* . . *latus* secl. Rbb.; cf. VII 565 s. 526 *e spec* cf. 877. *in* prius om. Ra¹ 527 *recessus* M²R; cf. Serv. 534 *tristi* R verba *neque enim* 537 . . *colit* 584 Ribb. Heindr Peerlkampi suspiciones amplexus ut secundis curis a poeta in s coniecta non Dianae tribuit, sed in parenthesi ponit.

infantem fugiens media inter proelia belli
sustulit exsilio comitem matrisque vocavit
nomine Casmillae mutata parte Camillam.
ipse sinu prae se portans iuga longa petebat
solorum nemorum: tela undique saeva premebant
et circumfuso volitabant milite Volsci.
ecce! fugae medio summis Amasenus abundans
spumabat ripis: tantus se nubibus imber
ruperat. ille innare parans infantis amore
tardatur caroque oneri timet. omnia secum
versanti subito vix haec sententia sedit:
telum immane manu valida quod forte gerebat
bellator, solidum nodis et robore cocto,
huic natam libro et silvestri subere clausam
implicat atque habilem mediae circumligat hastae;
quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
"alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
ipse pater famulam voveo; tua prima per auras
tela tenens supplex hostem fugit. accipe, testor,
diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris."
dixit et adducto contortum hastile lacerto
immittit: sonuere undae, rapidum super amnem
infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
at Metabus magna propius iam urgente caterva
dat sese fluvio atque hastam cum virgine victor
gramineo, donum Triviae, de caespite vellit.
non illum tectis ullae, non moenibus urbes
accepere, neque ipse manus feritate dedisset;
pastorum et solis exegit montibus aevum.
hic natam in dumis interque horrentia lustra
armentalis equae mammis et lacte ferino
nutribat teneris immulgens ubera labris.
utque pedum primis infans vestigia plantis
institerat, iaculo palmas armavit acuto
spiculaque ex umero parvae suspendit et arcum;
pro crinali auro, pro longae tegmine pallae
tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
tela manu iam tum tenera puerilia torsit
et fundam tereti circum caput egit habena
Strymoniamque gruem aut album deiecit olorem.

552 *ferebat* M² Lad. 566 *tollit* Pγ¹ 567 *ullae*] *villae* post M. Axtium Peerlk. *ulli* Güthl. 1886, 8. 574 *oneravit* b Moret. I Serv.

multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
optavere nurum: sola contenta Diana
aeternum telorum et virginitatis amorem
intemerata colit. vellem, haud correpta fuisset
militia tali conata lacessere Teucros:
cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
labere, nympha, polo finisque invise Latinos,
tristis ubi infausto committitur omine pugna.
haec cape et ultricem pharetra deprome sagittam:
hac, quicumque sacrum violarit volnere corpus,
Tros Italusque, mihi pariter det sanguine poenas.
post ego nube cava miserandae corpus et arma
inspoliata feram tumulo patriaeque reponam.'
dixit, at illa levis caeli delapsa per auras
insonuit nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat
Etruscique duces equitumque exercitus omnis,
compositi numero in turmas. fremit aequore toto
insultans sonipes et pressis pugnat habenis
huc conversus et huc; tum late ferreus hastis
horret ager campique armis sublimibus ardent.
nec non Messapus contra celeresque Latini
et cum fratre Coras et virginis ala Camillae
adversi campo apparent hastasque reductis
protendunt longe dextris et spicula vibrant,
adventusque virum fremitusque ardescit equorum.
iamque intra iactum teli progressus uterque
substiterat: subito erumpunt clamore furentisque
exhortantur equos; fundunt simul undique tela
crebra nivis ritu, caelumque obtexitur umbra.
continuo adversi Tyrrhenus et acer Aconteus
conixi incurrunt hastis primique ruinam
dant sonitu ingenti perfractaque quadrupedantum
pectora pectoribus rumpunt; excussus Aconteus
fulminis in morem aut tormento ponderis acti

---

592 *Italusve* cχ Serv. 593/4 damn. Güthl. 1886, 9. 60
tendunt M¹ 607 *adventuque v. fremitus crudescit e.* Hoff
1853, 518. *accrescit* Häberlin PhA. 1887, 601. versum dam
post 602 collocari mavult Kl. 609 *substituerant* R *constitue*
substituerat M² 612 *adversis* P¹ Serv. pl. 613 *ruina* P²
et IV, Ribb. 614 *sonitum* MPγ¹ duo Moret., Ribb. *ingen*

Praecipitat longe et vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatae acies versique Latini
reiciunt parmas et equos ad moenia vertunt;
Troes agunt, princeps turmas inducit Asilas.
iamque propinquabant portis; rursusque Latini
clamorem tollunt et mollia colla reflectunt,
hi fugiunt penitusque datis referuntur habenis,
qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
nunc ruit ad terram scopulosque superiacit unda
spumeus extremamque sinu perfundit harenam,
nunc rapidus retro atque aestu revoluta resorbens
saxa fugit litusque vado labente relinquit.
bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos,
bis reiecti armis respectant terga tegentes.
tertia sed postquam congressi in proelia totas
implicuere inter se acies legitque virum vir,
tum vero et gemitus morientum et sanguine in alto
armaque corporaque et permixti caede virorum
semianimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
hastam intorsit equo ferrumque sub aure reliquit;
quo sonipes ictu furit arduus altaque iactat
volneris impatiens arrecto pectore crura:
volvitur ille excussus humi. Catillus Iollan
ingentemque animis, ingentem corpore et armis
deicit Herminium, nudo cui vertice fulva
caesaries nudique umeri, nec volnera terrent;
tantus in arma patet. latos huic hasta per armos
acta tremit duplicatque virum transfixa dolore.
funditur ater ubique cruor, dant funera ferro
certantes pulchramque petunt per volnera mortem.
At medias inter caedes exsultat Amazon
unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla,
et nunc lenta manu spargens hastilia densat,
nunc validam dextra rapit indefessa bipennem;
aureus ex umero sonat arcus et arma Dianae.
illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
spicula converso fugientia dirigit arcu.

---

623 Ribb. puncto post *habenis* posito sententiam continuat usque ad 630. 625 *terras* M; cf. G. III 239. 635 *semineces* γ^2 638 *ferit* M^1R 650 *denset* $M^2b\chi$ Serv. pl.; Ribb. Lad. 653 *in tergum, siquando* b Ribb. 654 *derigit* libri pr. $c\pi$; Ribb.

at circum lectae comites, Larinaque virgo
Tullaque et aeratam quatiens Tarpeia securim,
Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
delegit pacisque bonas bellique ministras,
quales Threiciae cum flumina Thermodontis
pulsant et pictis bellantur Amazones armis,
seu circum Hippolyten seu cum se Martia curru
Penthesilea refert magnoque ululante tumultu
feminea exsultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo
deicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Euneum Clytio primum patre, cuius apertum
adversi longa transverberat abiete pectus;
sanguinis ille vomens rivos cadit atque cruentam
mandit humum moriensque suo se in volnere versat.
tum Lirim Pagasumque super; quorum alter habenas
suffosso revolutus equo dum colligit, alter
dum subit ac dextram labenti tendit inermem,
praecipites pariterque ruunt. his addit Amastrum
Hippotaden sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque Harpalycumque et Demophoonta Chrominque,
quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
tot Phrygii cecidere viri. procul Ornytus armis
ignotis et equo venator Iapyge fertur,
cui pellis latos umeros erepta iuvenco
pugnatori operit, caput ingens oris hiatus
et malae texere lupi cum dentibus albis
agrestisque manus armat sparus; ipse catervis
vertitur in mediis et toto vertice supra est.
hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
traicit et super haec inimico pectore fatur:
'silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
advenit, qui vestra dies muliebribus armis
verba redarguerit. nomen tamen haud leve patrum
manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.'
protinus Orsilochum et Buten, duo maxima Teucrum
corpora; sed Buten aversum cuspide fixit
loricam galeamque inter, qua colla sedentis

656 *securem* γ^1 Mentel. II Prisc. 350, 5. Ribb. 657 *dia* Serv. Prisc. 466, 2. *dura* R *diuua* M^1 *diva* cet. l. 671 *s* $M^1b^1\pi$; cf. Serv. *suffuso* cet. l., Ribb. 675 *Chromimque* bχ 688 *redargueret* Rybc$^2\pi$

hacent et laevo dependet parma lacerto;
Orsilochum fugiens magnumque agitata per orbem
eludit gyro interior sequiturque sequentem;
tum validam perque arma viro perque ossa securim
altior exsurgens oranti et multa precanti
congeminat: volnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic subitoque aspectu territus haesit
Appenninicolae bellator filius Auni,
haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
isque, ubi se nullo iam cursu evadere pugnae
posse neque instantem reginam avertere cernit,
consilio versare dolos ingressus et astu,
incipit haec: 'quid tam egregium, si femina forti
fidis equo? dimitte fugam et te comminus aequo
mecum crede solo pugnaeque accinge pedestri:
iam nosces, ventosa ferat cui gloria fraudem.'
dixit, at illa furens acrique accensa dolore
tradit equum comiti paribusque resistit in armis,
ense pedes nudo puraque interrita parma.
at iuvenis vicisse dolo ratus avolat ipse
(haud mora) conversisque fugax aufertur habenis
quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
'vane Ligus frustraque animis elate superbis,
nequiquam patrias temptasti lubricus artis,
nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.'
haec fatur virgo et pernicibus ignea plantis
transit equum cursu frenisque adversa prehensis
congreditur poenasque inimico ex sanguine sumit,
quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
consequitur pinnis sublimem in nube columbam
comprensamque tenet pedibusque eviscerat uncis;
tum cruor et volsae labuntur ab aethere plumae.
At non haec nullis hominum sator atque deorum
observans oculis summo sedet altus Olympo:
Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva
suscitat et stimulis haud mollibus inicit iras.
ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
fertur equo variisque instigat vocibus alas
nomine quemque vocans reficitque in proelia pulsos:

---

708 *laudem* $M^2P^2c^1\pi^1$ (cf. Serv.) Wagn. idem in γ esse putat Ribb., contra Heins. *poenam* ut in χ 728 *inicit* Rcπ *incitat* MPyb *incutit* Heins. Ribb.

'quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
femina palantis agit atque haec agmina vertit!
quo ferrum quidve haec gerimus tela inrita dextris?
at non in Venerem segnes nocturnaque bella
aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
exspectate dapes et plenae pocula mensae
(hic amor, hoc studium), dum sacra secundus haruspex
nuntiet ac lucos vocet hostia pinguis in altos.'
Haec effatus equum in medios moriturus et ipse
concitat et Venulo adversum se turbidus infert
dereptumque ab equo dextra complectitur hostem
et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
tollitur in caelum clamor cunctique Latini
convertere oculos. volat igneus aequore Tarchon
arma virumque ferens, tum summa ipsius ab hasta
defringit ferrum et partis rimatur apertas,
qua volnus letale ferat; contra ille repugnans
sustinet a iugulo dextram et vim viribus exit.
utque volans alte raptum cum fulva draconem
fert aquila implicuitque pedes atque unguibus haesit,
saucius at serpens sinuosa volumina versat
arrectisque horret squamis et sibilat ore
arduus insurgens, illa haud minus urget obunco
luctantem rostro, simul aethera verberat alis,
haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
portat ovans. ducis exemplum eventumque secuti
Maeonidae incurrunt. — tum fatis debitus Arruns
velocem iaculo et multa prior arte Camillam
circuit et, quae sit fortuna facillima, temptat.
qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
hac Arruns subit et tacitus vestigia lustrat;
qua victrix redit illa pedemque ex hoste reportat,
hac iuvenis furtim celeris detorquet habenas.
hos aditus iamque hos aditus omnemque pererrat
undique circuitum et certam quatit improbus hastam.
Forte sacer Cybelae Chloreus olimque sacerdos

734 *pallentis* Mentel. I χ post 737 puncto dist. Kl. 1879, 29; post 738 Pald. 738 *exspectare* Goth. I et III, χ; ed. vet., Wagn. 742 *offert* Rγ 766/7 fortasse post 763 coll. cens. Kl. 768 *sacer*] *satus* 'aliquot ant.' Pierii *Cybelae* Macr. V 1, 12. *Cybele* $\gamma\pi$ *Cybelo* cet. libri Serv. Ribb. *Chioreus* π *Choreus* Ma^1 Macr. Ribb.

nsignis longe Phrygiis fulgebat in armis
pumantemque agitabat equum, quem pellis aënis
n plumam squamis auro conserta tegebat.
pse peregrina ferrugine clarus et ostro
picula torquebat Lycio Gortynia cornu;
aureus ex umeris erat arcus et aurea vati
cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantis
carbaseos fulvo in nodum collegerat auro
pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
Troïa captivo sive ut se ferret in auro,
venatrix unum ex omni certamine pugnae
caeca sequebatur totumque incauta per agmen
femineo praedae et spoliorum ardebat amore,
telum ex insidiis cum tandem tempore capto
concitat et superos Arruns sic voce precatur:
'summe deum, sancti custos Soractis Apollo,
quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
pascitur et medium freti pietate per ignem
cultores multa premimus vestigia pruna,
da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
omnipotens! non exuvias pulsaeve tropaeum
virginis aut spolia ulla peto, mihi cetera laudem
facta ferent; haec dira meo dum volnere pestis
pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.'
Audiit et voti Phoebus succedere partem
mente dedit, partem volucris dispersit in auras:
sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
adnuit oranti; reducem ut patria alta videret,
non dedit, inque Notos vocem vertere procellae.
ergo, ubi missa manu sonitum dedit hasta per auras,
convertere animos acris oculosque tulere
cuncti ad reginam Volsci; nihil ipsa nec aurae
nec sonitus memor aut venientis ab aethere teli,
hasta sub exsertam donec perlata papillam
haesit virgineumque alte bibit acta cruorem.
concurrunt trepidae comites dominamque ruentem
suscipiunt. fugit ante omnis exterritus Arruns

774 *umero* γχ *erat*] *sonat* γa²cπ Lad. (cf. 652). 780 dist. H. Stephanus et Ribb. post *venatrix*, non ante. 786 *primis* P¹ *primum* χ *Hirpini* Peerlk. 799 *ubi* M *ut* cet. l., Ribb. 80(*succip.* b² Ribb.

laetitia mixtoque metu nec iam amplius hastae
credere nec telis occurrere virginis audet.
ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
continuo in montis sese avius abdidit altos
occiso pastore lupus magnove iuvenco
conscius audacis facti caudamque remulcens
subiecit pavitantem utero silvasque petivit,
haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns
contentusque fuga mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
ferreus ad costas alto stat volnere mucro.
labitur exsanguis, labuntur frigida leto
lumina, purpureus quondam color ora reliquit.
tum sic exspirans Accam, ex aequalibus unam,
adloquitur, fida ante alias quae sola Camillae,
quicum partiri curas, atque haec ita fatur:
'hactenus, Acca soror, potui; nunc volnus acerbum
conficit et tenebris nigrescunt omnia circum.
effuge et haec Turno mandata novissima perfer:
succedat pugnae Troianosque arceat urbe.
iamque vale.' simul his dictis linquebat habenas
ad terram non sponte fluens. tum frigida toto
paulatim exsolvit se corpore lentaque colla
et captum leto posuit caput arma relinquens
vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
sidera, deiecta crudescit pugna Camilla:
incurrunt densi simul omnis copia Teucrum
Tyrrhenique duces Euandrique Arcades alae.
At Triviae custos iamdudum in montibus Opis
alta sedet summis spectatque interrita pugnas;
utque procul medio iuvenum in clamore furentum
prospexit tristi multatam morte Camillam,
ingemuitque deditque has imo pectore voces:
'heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
supplicium Teucros conata lacessere bello!

818 *telo* 'alii' ap. Serv. 818/19 damn. Kv. 1878, 264. 819 *quoniam* Häberlin PhA. 1887, 601. *relinquit* cχ 821 *fidam* $M^2P\gamma^1b^2$ Ribb. *fidem* b^1 822 structuram absolutam esse vix credit Rbb. Pr. 85. 830 *arma* .. *umbras* 831 damn. Peerlk. *reliquit* Ra^1 *relinquunt* Probus ap. Serv. pl., Ribb. 835 *Tyrrhenumque* M Lad. 838 *iuvenem* $P^1\gamma^2b^1$ *med.* post *iuv.* Pγ *furentem* $M\gamma^2b^1$ 839 *mulcatam* libri pr. $c^1\pi$; Serv. pl. Ribb. 841 *subisti* π

nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
profuit aut nostras umero gessisse sagittas.
non tamen indecorem tua te regina reliquit
extrema iam in morte, neque hoc sine nomine letum
per gentis erit aut famam patieris inultae.
quam quicumque tuum violavit volnere corpus,
morte luet merita.' fuit ingens monte sub alto
regis Dercenni terreno ex aggere bustum
antiqui Laurentis opacaque ilice tectum;
hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
sistit et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
ut vidit fulgentem armis ac vana tumentem:
'cur' inquit 'diversus abis? huc dirige gressum,
huc periture veni, capias ut digna Camillae
praemia. tune etiam telis moriere Dianae?'
dixit et aurata volucrem Threissa sagittam
deprompsit pharetra cornuque infensa tetendit
et duxit longe, donec curvata coirent
inter se capita et manibus iam tangeret aequis,
laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
extemplo teli stridorem aurasque sonantis
audiit una Arruns haesitque in corpore ferrum.
illum exspirantem socii atque extrema gementem
obliti ignoto camporum in pulvere linquunt;
Opis ad aetherium pinnis aufertur Olympum.
Prima fugit domina amissa levis ala Camillae;
turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas,
disiectique duces desolatique manipli
tuta petunt et equis aversi ad moenia tendunt.
nec quisquam instantis Teucros letumque ferentis
sustentare valet telis aut sistere contra,
sed laxos referunt umeris languentibus arcus
quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
volvitur ad muros caligine turbidus atra
pulvis et e speculis percussae pectora matres
femineum clamorem ad caeli sidera tollunt.
qui cursu portas primi inrupere patentis,

---

844 *sagittas* Mχ *pharetras* cet. l. 845 *relinquit* b^2 *relinquet* Pγa^{2}b^{1}c 850 *Percenni* Bergk Phil. 1859, 389. 852 *ea* M^1 854 *fulgentem armis*] *laetantem animis* M^1 *surgentem animis* Leid. 855 *derige* libri pr. cn^2; Ribb. 857 *tune*] *ne tu* Kl. ZöG. 1881, 598. malim *ne tu iam.* 875 *quadripedoque* F^{1}R

hos inimica super mixto premit agmine turba,
nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
moenibus in patriis atque intra tuta domorum
confixi exspirant animas. pars claudere portas,
nec sociis aperire viam nec moenibus audent
accipere orantis, oriturque miserrima caedes
defendentum armis aditus inque arma ruentum.
exclusi ante oculos lacrimantumque ora parentum
pars in praecipites fossas urgente ruina
volvitur, immissis pars caeca et concita frenis
arietat in portas et duros obice postis.
ipsae de muris summo certamine matres
(monstrat amor verus patriae), ut videre Camillam,
tela manu trepidae iaciunt ac robore duro
stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
praecipites primaeque mori pro moenibus ardent.
Interea Turnum in silvis saevissimus implet
nuntius et iuveni ingentem fert Acca tumultum:
deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
ingruere infensos hostis et Marte secundo
omnia corripuisse, metum iam ad moenia ferri.
ille furens (et saeva Iovis sic numina poscunt)
deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
vix e conspectu exierat campumque tenebat,
cum pater Aeneas saltus ingressus apertos
exsuperatque iugum silvaque evadit opaca.
sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
agmine nec longis inter se passibus absunt,
ac simul Aeneas fumantis pulvere campos
prospexit longe Laurentiaque agmina vidit,
et saevum Aenean adgnovit Turnus in armis
adventumque pedum flatusque audivit equorum.
continuoque ineant pugnas et proelia temptent,
ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hibero
tinguat equos noctemque die labente reducat.
considunt castris ante urbem et moenia vallant.

---

882 *inter* libri pr. MR; Ribb. 892 *versus* R *vires* coni *versas* Schröt. 1888, 12. *patriae, versam* Schap. continuata par usque ad *Camillam.* Peerlk. v. damn. 895 *audent* $M^2\gamma^2b$ 901 *pellunt* R Ribb. 903 *camposque* M^1 911 *adventus pedum*] *virum* π 912 *ineunt* M^1b *temptant* γc

XII.

Turnus, ut suos liberet, ad extremam dimicationem promptus, — 17
cum nec Latini consiliis nec lacrimis precibusque Amatae cedat, 80
Aeneam singulari provocat certamine, quod statim paratur. 112
Postridie dum reges ingenti multitudine circumfusi sacris institutis, 174
quod de foedere convenerat, ratum ac firmum fore iurant, 215
Rutuli Iunonis iussu ab Iuturna Turni sorore adeo sollicitantur, 256
ut Tolumnii oratione exemploque adducti denuo manus conserant. 310

Fide publica violata vario eventu conligitur, quoad Turnus succumbit.

Aeneas ad arcendos suos sine armis progressus sagitta vulneratur, 323
Turnus reducto adversario magnas edit inter Troianos strages. 382
Aeneas contra, ubi genu matris opera curato in aciem revertit, 440
unum petit Turnum, qui tamen ductu sororis auferri solet: 499
sequitur, ut alter alterius exercitui cladem afferat gravissimam. 553
tum Aeneas nudae a militibus urbi ferro flammaque minitatur, 592
qua re cognita in desperatione omnium Amata suspendio perit, 613
Turnus repudiata cura sororis cum Aenea congredi statuit. 696

Commisso certamine Metisci, quo Turnus utitur, frangitur gladius, 745
Aeneae hasta adversus Turnum conlecta figitur in radicibus oleae, 773
neque vero deest illi sororis, huic matris auxilium. 790
denique ubi Iuppiter ab Iunone impetravit, ut bello desisteret, 828
proprium Latii nomen sermonem morem pollicitus servatum iri 842
Iuturnamque, ne fratri adesse pergeret, avi portentosa deterruit, 886
Aeneas Turnum consequitur et, quamquam paulisper deprecatione
eius moratur, tamen Pallantis memor duriter interfecti interficit.

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
se signari oculis, ultro implacabilis ardet
attollitque animos. Poenorum qualis in arvis
saucius ille gravi venantum volnere pectus
tum demum movet arma leo gaudetque comantis
excutiens cervice toros fixumque latronis
impavidus frangit telum et fremit ore cruento,
haud secus accenso gliscit violentia Turno.
tum sic adfatur regem atque ita turbidus infit:
'nulla mora in Turno; nihil est, quod dicta retractent

ignavi Aeneadae nec, quae pepigere, recusent:
congredior. fer sacra, pater, et concipe foedus.
aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini)
et solus ferro crimen commune refellam,
aut habeat victos, cedat Lavinia coniunx.'
Olli sedato respondit corde Latinus:
'o praestans animi iuvenis, quantum ipse feroci
virtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
consulere atque omnis metuentem expendere casus.
sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
multa manu, nec non aurumque animusque Latino est;
sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus arvis
nec genus indecores. sine me haec haud mollia fatu
sublatis aperire dolis, simul hoc animo hauri:
me natam nulli veterum sociare procorum
fas erat, idque omnes divique hominesque canebant.
victus amore tui, cognato sanguine victus,
coniugis et maestae lacrimis vincla omnia rupi:
promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
bella, vides, quantos primus patiare labores.
bis magna victi pugna vix urbe tuemur
spes Italas, recalent nostro Thybrina fluenta
sanguine adhuc campique ingentes ossibus albent.
quo referor totiens? quae mentem insania mutat?
si Turno exstincto socios sum adscire paratus,
cur non incolumi potius certamina tollo?
quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia, ad mortem si te (Fors dicta refutet!)
prodiderim natam et conubia nostra petentem?
respice res bello varias, miserere parentis
longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe
dividit.' haudquaquam dictis violentia Turni
flectitur, exsuperat magis aegrescitque medendo.
ut primum fari potuit, sic institit ore:
'quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro i
deponas letumque sinas pro laude pacisci.
et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra

---

24 *agris* libri pr. M 26 *simul . . hauri* damn. Peerlk. et S
35 *Thyberina* γ^2a^{2}bc *Tiberina* π Charis. 269, 26. Lad. 46 *ara*
que M^1 *tuendo* M (= I 730). 47 *incipit* Mγ^2 Goth. I χ.

pargimus, et nostro sequitur de volnere sanguis.
Omge illi dea mater erit, quae nube fugacem
eminea tegat et vanis sese occulat umbris.'
At regina nova pugnae conterrita sorte
lebat et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatae
tangit honos animum, (spes tu nunc una, senectae
tu requies miserae, decus imperiumque Latini
te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
unum oro: desiste manum committere Teucris.
qui te cumque manent isto certamine casus,
et me, Turne, manent; simul haec invisa relinquam
lumina nec generum Aenean captiva videbo.'
accepit vocem lacrimis Lavinia matris
flagrantis perfusa genas, cui plurimus ignem
subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit;
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
si quis ebur aut mixta rubent ubi lilia multa
alba rosa, talis virgo dabat ore colores.
illum turbat amor figitque in virgine voltus,
ardet in arma magis paucisque adfatur Amatam:
'ne, quaeso, ne me lacrimis neve omine tanto
prosequere in duri certamina Martis euntem,
o mater; neque enim Turno mora libera mortis.
nuntius haec, Idmon, Phrygio mea dicta tyranno
haud placitura refer: cum primum crastina caelo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
non Teucros agat in Rutulos; Teucrum arma quiescant
et Rutuli; nostro dirimamus sanguine bellum;
illo quaeratur coniunx Lavinia campo.'
Haec ubi dicta dedit rapidusque in tecta recessit,
poscit equos gaudetque tuens ante ora frementis,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
qui candore nives anteirent, cursibus auras.
circumstant properi aurigae manibusque lacessunt
pectora plausa cavis et colla comantia pectunt.
ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
circumdat loricam umeris, simul aptat habendo
ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae,

---

53 *ut* Schrad. 55 *monitura* ex coni. Ribb. 74 *Martis* Hamb. I; idem coni. Peerlk. 79 *Rutulum* $b^2c^2\pi$ Menag. 85 *propere* $Ry^1a^1b^1$

ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
fecerat et Stygia candentem tinxerat unda.
exin, quae mediis ingenti adnixa columnae
aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium, quassatque trementem
vociferans: 'nunc, o numquam frustrata vocatus
hasta meos, nunc tempus adest; te maximus Actor,
te Turni nunc dextra gerit; da sternere corpus
loricamque manu valida lacerare revolsam
semiviri Phrygis et foedare in pulvere crinis
vibratos calido ferro murraque madentis.'
his agitur furiis totoque ardentis ab ore
scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis,
mugitus veluti cum prima in proelia taurus
terrificos ciet atque irasci in cornua temptat
arboris obnixus trunco ventosque lacessit
ictibus aut sparsa ad pugnam proludit harena.
Nec minus interea maternis saevus in armis
Aeneas acuit Martem et se suscitat ira
oblato gaudens componi foedere bellum.
tum socios maestique metum solatur Iuli
fata docens regique iubet responsa Latino
certa referre viros et pacis dicere leges.
Postera vix summos spargebat lumine montis
orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi lucemque elatis naribus efflant:
campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
dimensi Rutulique viri Teucrique parabant
in medioque focos et dis communibus aras
gramineas. alii fontemque ignemque ferebant
velati limo et verbena tempora vincti.
procedit legio Ausonidum pilataque plenis
agmina se fundunt portis, hinc Troius omnis
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis,
haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
pugna vocet. nec non mediis in milibus ipsi
ductores auro volitant ostroque superbi,

---

92 *columna* γb¹ Arusianus 455, 19. Ribb. (sed parum cons
cf. Prol. 208 et 336). 96 *nunc* (*t.*) *ades* Heins. *te*] *non* prop.
102 *exsistunt* Ra¹ *absiliunt* Hamb. II, Rbb. 104 *atque*] *aut*
120 *lino* libri pr. duos Paris.; cf. Caper et Hyginus ap. Serv.
124 *ferro*] *bello* M 126 *superbi*] *decori* libri pr. M (cf. V 13

st genus Assaraci Mnestheus et fortis Asilas
et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
ntque dato signo spatia in sua quisque recessit,
defigunt tellure hastas et scuta reclinant.
tum studio effusae matres et volgus inermum
invalidique senes turris et tecta domorum
obsedere, alii portis sublimibus adstant.
At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur,
(tum neque nomen erat neque honos aut gloria monti)
prospiciens tumulo campum aspectabat et ambas
Laurentum Troumque acies urbemque Latini.
extemplo Turni sic est adfata sororem
diva deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
praesidet; hunc illi rex aetheris altus honorem
Iuppiter erepta pro virginitate sacravit:
'nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
scis, ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
magnanimi Iovis ingratum ascendere cubile,
praetulerim caelique libens in parte locarim:
disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
qua visa est Fortuna pati Parcaeque sinebant
cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi;
nunc iuvenem imparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
non pugnam aspicere hanc oculis, non foedera possum.
tu pro germano si quid praesentius audes,
perge; decet. forsan miseros meliora sequentur.'
vix ea, cum lacrimas oculis Iuturna profudit
terque quaterque manu pectus percussit honestum.
'non lacrimis hoc tempus' ait Saturnia Iuno;
'adcelera et fratrem, si quis modus, eripe morti,
aut tu bella cie conceptumque excute foedus.
auctor ego audendi.' sic exhortata reliquit
incertam et tristi turbatam volnere mentis.
Interea reges, ingenti mole Latinus
quadriiugo vehitur curru (cui tempora circum
aurati bis sex radii fulgentia cingunt,

---

130 *telluri* Rb²cπ Lad. Serv. 563. 132 *ac* PRγb¹ Ribb. 134 *ex* P¹Rbcπ 135 *nec* Mχ Lad. Ribb. 142 *carissima* libri pr. Ma²b² 145 *lubens* γ Ribb. 155 *terque utraque m.* Gent 60. post 158 Kl. 1870, 12 versum excidisse stat. 161 *rex ingenti de mole* M¹ *rex . . de more* Peerlk.

Solis avi specimen), bigis it Turnus in albis
bina manu lato crispans hastilia ferro.
hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
sidereo flagrans clipeo et caelestibus armis
et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
procedunt castris puraque in veste sacerdos
saetigeri fetum suis intonsamque bidentem
attulit admovitque pecus flagrantibus aris.
illi ad surgentem conversi lumina solem
dant fruges manibus salsas et tempora ferro
summa notant pecudum paterisque altaria libant.
Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur:
'esto nunc sol testis et haec mihi terra vocanti
quam propter tantos potui perferre labores,
et pater omnipotens et tu Saturnia coniunx,
(iam melior, iam, diva, precor), tuque inclute Mavors,
cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques;
fontisque fluviosque voco quaeque aetheris alti
religio et quae caeruleo sunt numina ponto:
cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
convenit Euandri victos discedere ad urbem,
cedet Iulus agris nec post arma ulla rebelles
Aeneadae referent ferrove haec regna lacessent;
sin nostrum adnuerit nobis Victoria Martem
(ut potius reor et potius di numine firment),
non ego nec Teucris Italos parere iubebo
nec mihi regna peto; paribus se legibus ambae
invictae gentes aeterna in foedera mittant.
sacra deosque dabo; socer arma Latinus habeto,
imperium sollemne socer; mihi moenia Teucri
constituent urbique dabit Lavinia nomen.'
Sic prior Aeneas, sequitur sic deinde Latinus
suspiciens caelum tenditque ad sidera dextram:
'haec eadem, Aenea, terram mare sidera, iuro
Latonaeque genus duplex Ianumque bifrontem
vimque deum infernam et duri sacraria Ditis;
audiat haec genitor, qui foedera fulmine sancit.
tango aras, medios ignis et numina testor:

---

170 *saetigerae* Wgn. Lad.; cf. Serv. pl. 176 *precanti* M; 178 *coniunx*] *Iuno* M¹a²cmπ Serv. 176. 179 *diva*] *victa* prop. P *nostra* Wagn. 184 *decedere* M¹ *desc.* M² 186 *ferroque* 188 *numina* P²Rγ 201 *mediosque* Fabricius ed. 1575.

nulla dies pacem hanc Italis nec foedera rumpet,
quo res cumque cadent; nec me vis ulla volentem
avertet, non, si tellurem effundat in undas
diluvio miscens caelumque in Tartara solvat!
  ut sceptrum hoc' (dextra sceptrum nam forte gerebat)
  'numquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
  cum semel in silvis imo de stirpe recisum
  matre caret posuitque comas et bracchia ferro;
  olim arbos, nunc artificis manus aere decoro
  inclusit patribusque dedit gestare Latinis.'
talibus inter se firmabant foedera dictis
conspectu in medio procerum. tum rite sacratas
in flammam iugulant pecudes et viscera vivis
eripiunt cumulantque oneratis lancibus aras.
  At vero Rutulis impar ea pugna videri
iamdudum et vario misceri pectora motu;
tum magis, ut propius cernunt non viribus aequis . . .
adiuvat incessu tacito progressus et aram
suppliciter venerans demisso lumine Turnus
tabentesque genae et iuvenali in corpore pallor.
quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
sermonem et volgi variare labantia corda,
in medias acies formam adsimulata Camerti,
cui genus a proavis ingens clarumque paternae
nomen erat virtutis et ipse acerrimus armis —
in medias dat sese acies haud nescia rerum
rumoresque serit varios ac talia fatur:
'non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
obiectare animam? numerone an viribus aequi
non sumus? en, omnes et Troes et Arcades hi sunt
fatalesque manus, infensa Etruria Turno:
vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
succedet fama vivusque per ora feretur;
nos patria amissa dominis parere superbis
cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.'
  Talibus incensa est iuvenum sententia dictis

---

202 *rumpat* P²γ 203/5 secl. Rbb., verba *nec me . . solvat* Peerlk. *ima* Haupt *vivo* cod. Daventr. 218 *aequos* Schrad.; cf. 230. lac. stat. Ribb. 221 *pubentes* libri pr. a²cχ 227 *haud n. r.* 'satis otiosa' post 222 s. Wagn.; secl. Rbb. 230 *aequis* Pγχ 232 *fatalisque* Pγc Serv. Lad. 237 *lentis* γ¹ *armis* M¹γ¹

iam magis atque magis serpitque per agmina murmur:
ipsi Laurentes mutati ipsique Latini.
qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
sperabant, nunc arma volunt foedusque precantur
infectum et Turni sortem miserantur iniquam.
his aliud maius Iuturna adiungit et alto
dat signum caelo, quo non praesentius ullum
turbavit mentes Italas monstroque fefellit.
namque volans rubra fulvus Iovis ales in aethra
litoreas agitabat aves turbamque sonantem
agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
arrexere animos Itali, cunctaeque volucres
convertunt clamore fugam (mirabile visu),
aetheraque obscurant pennis hostemque per auras
facta nube premunt, donec vi victus et ipso
pondere defecit praedamque ex unguibus ales
proiecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant
expediuntque manus, primusque Tolumnius augur
'hoc erat, hoc, votis' inquit 'quod saepe petivi.
accipio agnoscoque deos; me, me duce ferrum
corripite, o miseri, quos improbus advena bello
territat invalidas ut aves, et litora vestra
vi populat. petet ille fugam penitusque profundo
vela dabit. vos unanimi densete catervas
et regem vobis pugna defendite raptum.'
dixit et adversos telum contorsit in hostis
procurrens. sonitum dat stridula cornus et auras
certa secat. simul hoc, simul ingens clamor et omnes
turbati cunei calefactaque corda tumultu.
hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
corpora constiterant contra, quos fida crearat
una tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo,
horum unum, ad mediam teritur qua sutilis alvum
balteus et laterum iuncturas fibula mordet,
egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
transadigit costas fulvaque effundit harena.

244 *hic al. m. Saturnia iungit* Peerlk. 247 *fulvus rub.* 264 *unanimis* Ma² *unanimes* c²χ *unanime* Pγ¹ *densete* Rbc (cf. XI 650) Ribb. 273 *medium* l. pr. M¹π *alvum* πχ, def. S 1888, 13. *alveo* P¹ *alvo* P²R Serv. Ribb. *auro* M

at fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
corripiunt caecique ruunt. quos agmina contra
procurrunt Laurentum, hinc densi rursus inundant
Troes Agyllinique et pictis Arcades armis.
sic omnis amor unus habet decernere ferro.
diripuere aras, it toto turbida caelo
tempestas telorum ac ferreus ingruit imber,
craterasque focosque ferunt. fugit ipse Latinus
pulsatos referens infecto foedere divos.
Infrenant alii currus aut corpora saltu
subiciunt in equos et strictis ensibus adsunt.
Messapus regem regisque insigne gerentem
Tyrrhenum Aulesten avidus confundere foedus
adverso proterret equo, ruit ille recedens
et miser oppositis a tergo involvitur aris
in caput inque umeros. at fervidus advolat hasta
Messapus teloque orantem multa trabali
desuper altus equo graviter ferit atque ita fatur:
'hoc habet, haec melior magnis data victima divis.'
concurrunt Itali spoliantque calentia membra.
obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara
corripit et venienti Ebyso plagamque ferenti
occupat os flammis; olli ingens barba reluxit
nidoremque ambusta dedit, super ipse secutus
caesariem laeva turbati corripit hostis
impressoque genu nitens terrae applicat ipsum;
sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
pastorem primaque acie per tela ruentem
ense sequens nudo superimminet, ille securi
adversi frontem mediam mentumque reducta
disicit et sparso late rigat arma cruore.
olli dura quies oculos et ferreus urget
somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem
nudato capite atque suos clamore vocabat:
'quo ruitis? quaeve ista repens discordia surgit?
o cohibete iras! ictum iam foedus et omnes

285 *terunt* Hoffm. ZöG. 1854, 223. 287 *aut*] *et* M 288 *adstant* M^2 296 *habe et* M 299 *Ebuso* l. pr. MR; Ribb. 300 *illi* libri pr. M 310 *conduntur* P, duo Rottendorph., Ribb. (cf. G. IV 496). 311 *inertem* M^1

compositae leges; mihi ius concurrere soli,
me sinite atque auferte metus: ego foedera faxo
firma manu, Turnum debent haec iam mihi sacra.'
has inter voces, media inter talia verba,
ecce, viro stridens alis adlapsa sagitta est,
incertum, qua pulsa manu, quo turbine adacta,
quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne,
attulerit; pressa est insignis gloria facti
nec sese Aeneae iactavit volnere quisquam.
Turnus, ut Aenean cedentem ex agmine vidit
turbatosque duces, subita spe fervidus ardet;
poscit equos atque arma simul saltuque superbus
emicat in currum et manibus molitur habenas.
multa virum volitans dat fortia corpora Leto,
seminecis volvit multos aut agmina curru
proterit aut raptas fugientibus ingerit hastas.
qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
sanguineus Mavors clipeo intonat atque furentis
bella movens immittit equos; illi aequore aperto
ante Notos Zephyrumque volant (gemit ultima pulsu
Thraca pedum) circumque atrae Formidinis ora
Iraeque Insidiaeque, dei comitatus, aguntur,
talis equos alacer media inter proelia Turnus
fumantis sudore quatit miserabile caesis
hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
sanguineos mixtaque cruor calcatur harena.
iamque neci Sthenelumque dedit Thamyrumque Pholumque,
hunc congressus et hunc, illum eminus; eminus ambo
Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasus ipse
nutrierat Lycia paribusque ornaverat armis,
vel conferre manum vel equo praevertere ventos.
Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
antiqui proles bello praeclara Dolonis,
nomine avum referens, animo manibusque parentem,
qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
ausus Pelidae pretium sibi poscere currus;
illum Tydides alio pro talibus ausis
adfecit pretio nec equis adspirat Achillis.
hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto

321 *casusve deusve* M 330 *aut*] *et* R Diomed. 418, 32.
332 *increpat* Pγb Serv. Ribb. 335 *Thraica* R *Thraeca* Ribb.
343 *Embrasidas* PRc *Embrasus* PRγc¹; cf. X 123.

ante levi iaculo longum per inane secutus
sistit equos biiugis et curru desilit atque
semianimi lapsoque supervenit et pede collo
impresso dextrae mucronem extorquet et alto
fulgentem tinguit iugulo atque haec insuper addit:
'en, agros et, quam bello, Troiane, petisti,
Hesperiam metire iacens: haec praemia, qui me
ferro ausi temptare, ferunt; sic moenia condunt.'
huic comitem Asbyten coniecta cuspide mittit
Chloreaque Sybarimque Daretaque Thersilochumque
et sternacis equi lapsum cervice Thymoeten.
Ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto
insonat Aegaeo sequiturque ad litora fluctus,
qua venti incubuere, fugam dant nubila caelo,
sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt
conversaeque ruunt acies; fert impetus ipsum
et cristam adverso curru quatit aura volantem.
non tulit instantem Phegeus animisque frementem,
obiecit sese ad currum et spumantia frenis
ora citatorum dextra detorsit equorum.
dum trahitur pendetque iugis, hunc lata retectum
lancea consequitur rumpitque infixa bilicem
loricam et summum degustat volnere corpus.
ille tamen clipeo obiecto conversus in hostem
ibat et auxilium ducto mucrone petebat,
cum rota praecipitem et procursu concitus axis
impulit effunditque solo Turnusque secutus
imam inter galeam summi thoracis et oras
abstulit ense caput truncumque reliquit harenae.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
Ascaniusque comes castris statuere cruentum
alternos longa nitentem cuspide gressus.
saevit et infracta luctatur harundine telum
eripere auxilioque viam, quae proxima, poscit:
ense secent lato volnus telique latebras
rescindant penitus seseque in bella remittant.
iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapyx
Iasides, acri quondam cui captus amore

356 *elapsoque* P¹bπχ Serv. pl. 357 *dextra* Ry¹c 367 secl. Peerlk. 371 *furentem* Hamb. I. 380 *effudit* Rχc 382 *harena* Ryb¹cπ 389 *latebram* libri pr. M; Ribb. 391 (420. 425) *Iapis* χ

ipse suas artis, sua munera, laetus Apollo
augurium citharamque dabat celerisque sagittas;
ille, ut depositi proferret fata parentis,
scire potestates herbarum usumque medendi
maluit et mutas agitare inglorius artis.
stabat acerba fremens ingentem nixus in hastam
Aeneas magno iuvenum et maerentis Iuli
concursu, lacrimis immobilis. ille retorto
Paeonium in morem senior succinctus amictu
multa manu medica Phoebique potentibus herbis
nequiquam trepidat, nequiquam spicula dextra
sollicitat prensatque tenaci forcipe ferrum.
nulla viam Fortuna regit, nihil auctor Apollo
subvenit, et saevus campis magis ac magis horror
crebrescit propiusque malum est. iam pulvere caelum
stare vident: subeunt equites et spicula castris
densa cadunt mediis. it tristis ad aethera clamor
bellantum iuvenum et duro sub Marte cadentum.

Hic Venus indigno nati concussa dolore
dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
puberibus caulem foliis et flore comantem
purpureo; non illa feris incognita capris
gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.
hoc Venus obscuro faciem circumdata nimbo
detulit, hoc fusum labris splendentibus amnem
inficit occulte medicans spargitque salubris
Ambrosiae sucos et odoriferam panaceam.
fovit ea volnus lympha longaevus Iapyx
ignorans subitoque omnis de corpore fugit
quippe dolor, omnis stetit imo volnere sanguis.
iamque secuta manum nullo cogente sagitta
excidit atque novae rediere in pristina vires.
'arma citi properate viro! quid statis?' Iapyx
conclamat primusque animos accendit in hostem;
'non haec humanis opibus, non arte magistra
proveniunt neque te, Aenea, mea dextera servat:
maior agit deus atque opera ad maiora remittit.'
ille avidus pugnae suras incluserat auro

---

394 *dedit* M; cf. Serv. *dedi* γ^1 398 *fixus* M 401 *num* P *Paeonidum* M 408 *subeuntque* Rc 417 *plendenti pendentibus* Ra^1, def. Schrōt. 1888, 13. 422 *imo in v.* P^2 423 *manus* $P^1\gamma^1$ *manu* $M^1P^2\gamma^2$

hinc atque hinc oditque moras hastamque coruscat.
postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,
Ascanium fusis circum complectitur armis
summaque per galeam delibans oscula fatur:
'disce, puer, virtutem ex me verumque laborem,
fortunam ex aliis. nunc te mea dextera bello
defensum dabit et magna inter praemia ducet;
tu facito, mox cum matura adoleverit aetas,
sis memor et te animo repetentem exempla tuorum
et pater Aeneas et avunculus excitet Hector.'

Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens
telum immane manu quatiens, simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt omnisque relictis
turba fluit castris. tum caeco pulvere campus
miscetur pulsuque pedum tremit excita tellus.
vidit ab adverso venientis aggere Turnus,
videre Ausonii gelidusque per ima cucurrit
ossa tremor, prima ante omnis Iuturna Latinos
audiit adgnovitque sonum et tremefacta refugit.
ille volat campoque atrum rapit agmen aperto.
qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
it mare per medium (miseris, heu, praescia longe
horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
arboribus stragemque satis, ruet omnia late),
ante volant sonitumque ferunt ad litora venti,
talis in adversos ductor Rhoeteius hostis
agmen agit, densi cuneis se quisque coactis
adglomerant. ferit ense gravem Thymbraeus Osirim,
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates
Ufentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur,
primus in adversos telum qui torserat hostis.
tollitur in caelum clamor versique vicissim
pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
ipse neque aversos dignatur sternere Morti
nec pede congressos aequo nec tela ferentis
insequitur; solum densa in caligine Turnum

---

432 *habilis*] *aptus* Peerlk. 444 *ruit* P 451 *abruptus ab aethere* Peerlk. 454 *ruit* Mb¹ Diomed. 441, 24. 455 *volans* MP² γ¹b¹ 457 *coacti* M²; prob. Wagn. 458 s. *Osinim Tarchetiumque* Bergk JJ. 1861, 638 et Ind. aest. Halle 1864, VII = Opusc. I 311 et 527; Rbb. 461 improb. Güthl. 464 *adversos* libri pr. R et Oblongum Pierii *-os* V

vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem luturna virago
aurigam Turni media inter lora Metiscum
excutit et longe lapsum temone relinquit,
ipsa subit manibusque undantis flectit habenas
cuncta gerens vocemque et corpus et arma Metisci.
nigra velut magnas domini cum divitis aedes
pervolat et pinnis alta atria lustrat hirundo
pabula parva legens nidisque loquacibus escas
et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
stagna sonat, similis medios luturna per hostis
fertur equis rapidoque volans obit omnia curru
iamque hic germanum iamque hic ostentat ovantem
nec conferre manum patitur, volat avia longe.
haud minus Aeneas tortos legit obvius orbis
vestigatque virum et disiecta per agmina magna
voce vocat. quotiens oculos coniecit in hostem
alipedumque fugam cursu temptavit equorum,
aversos totiens currus luturna retorsit.
heu, quid agat? vario nequiquam fluctuat aestu
diversaeque vocant animum in contraria curae.
huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
lenta levis cursu praefixa hastilia ferro,
horum unum certo contorquens dirigit ictu.
substitit Aeneas et se collegit in arma
poplite subsidens, apicem tamen incita summum
hasta tulit summasque excussit vertice cristas.
tum vero adsurgunt irae, insidiisque subactus,
diversos ubi sentit equos currumque referri,
multa Iovem et laesi testatus foederis aras
iam tandem invadit medios et Marte secundo
terribilis saevam nullo discrimine caedem
suscitat irarumque omnis effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes
diversas obitumque ducum, quos aequore toto
inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
expediat? tanton placuit concurrere motu,
Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?

---

470 *relinquit* M^2V *reliquit* cet. libri; Ribb. 479 *ostendi* $bc^1\pi$ 482 *magna*] *longe* Bentl. 485 *adversos* $M^2y c\pi$; cf. 490 *dirigit* $ybc\pi$ Serv. *der.* cet. l.; Ribb. 495 *sensit* libri pr. Ribb. 496 *testatur* PR

Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentis
pugna loco statuit Teucros) haud multa morantem
excipit in latus et, qua fata celerrima, crudum
transadigit costas et cratis pectoris ensem.
Turnus equo deiectum Amycum fratremque Diorem
congressus pedes, hunc venientem cuspide longa,
hunc mucrone ferit curruque abscisa duorum
suspendit capita et rorantia sanguine portat.
ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,
tris uno congressu, et maestum mittit Oniten,
nomen Echionium matrisque genus Peridiae;
hic fratres Lycia missos et Apollinis agris
et iuvenem exosum nequiquam bella Menoeten
Arcada, piscosae cui circum flumina Lernae
ars fuerat pauperque domus nec nota potentum
limina conductaque pater tellure serebat.
ac velut immissi diversis partibus ignes
arentem in silvam et virgulta sonantia lauro,
aut ubi decursu rapido de montibus altis
dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt
quisque suum populatus iter, non segnius ambo
Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc, nunc
fluctuat ira intus, rumpuntur nescia vinci
pectora, nunc totis in volnera viribus itur.
Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonantem
nomina per regesque actum genus omne Latinos,
praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
excutit effunditque solo; hunc lora et iuga subter
provolvere rotae, crebro super ungula pulsu
incita nec domini memorum proculcat equorum.
ille ruenti Hyllo animisque immane frementi
occurrit telumque aurata ad tempora torquet:
olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
dextera nec tua te, Graium fortissime Cretheu,
eripuit Turno, nec di texere Cupencum
Aenea veniente sui, dedit obvia ferro
pectora nec misero clipei mora profuit aerei.

---

505 *furentis* V 506 *moratum* Serv. pl. 511 *abscissa* MRb[1] 514 *vastum* Jasper ZGW. 1879, 570; sed cf. Köstlin Phil. 1881, 180. idem adversatur Ribbeckio, qui Peerlk. secutus v. 515 et 516 transpos. 520 *limina* M *munera* cet. libri; Serv. Ribb. 526 *per*] *in* 'ant.' Pier. χ 532 *excivit* M 541 *aerei* ed. Aldina 1501. *aeris* libri.

te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
oppetere et late terram consternere tergo:
occidis, Argivae quem non potuere phalanges
sternere nec Priami regnorum eversor Achilles;
hic tibi mortis erant metae, domus alta sub Ida,
Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
totae adeo conversae acies omnesque Latini,
omnes Dardanidae, Mnestheus acerque Serestus
et Messapus equum domitor et fortis Asilas
Tuscorumque phalanx Euandrique Arcades alae,
pro se quisque viri summa nituntur opum vi;
nec mora nec requies, vasto certamine tendunt.
Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
iret ut ad muros urbique adverteret agmen
ocius et subita turbaret clade Latinos.
ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum
huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
immunem tanti belli atque impune quietam.
continuo pugnae accendit maioris imago.
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum
ductores tumulumque capit, quo cetera Teucrum
concurrit legio, nec scuta aut spicula densi
deponunt. celso medius stans aggere fatur:
'ne qua meis esto dictis mora; Iuppiter hac stat;
neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
ni frenum accipere et victi parere fatentur,
eruam et aequa solo fumantia culmina ponam.
scilicet exspectem, libeat dum proelia Turno
nostra pati rursusque velit concurrere victus?
hoc caput, o cives, haec belli summa nefandi.
ferte faces propere foedusque reposcite flammis.'
Dixerat atque animis pariter certantibus omnes
dant cuneum densaque ad muros mole feruntur.
scalae improviso subitusque apparuit ignis.
discurrunt alii ad portas primosque trucidant,
ferrum alii torquent et obumbrant aethera telis.
ipse inter primos dextram sub moenia tendit
Aeneas magnaque incusat voce Latinum
testaturque deos iterum se ad proelia cogi,

550 *Atinas* (cf. 661) Lindner GPr. Hirschberg 1886, 5. 561 *thum* Parrhas.; cf. IV 288. 573 *properi* m Menag. I 'plerique

bis iam Italos hostis, haec altera foedera rumpi.
exoritur trepidos inter discordia civis:
urbem alii reserare iubent et pandere portas
Dardanidis ipsumque trahunt in moenia regem;
arma ferunt alii et pergunt defendere muros,
inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
vestigavit apes fumoque implevit amaro;
illae intus trepidae rerum per cerea castra
discurrunt magnisque acuunt stridoribus iras,
volvitur ater odor tectis, tum murmure caeco
intus saxa sonant, vacuas it fumus ad auras.
Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
quae totam luctu concussit funditus urbem.
regina ut tectis venientem prospicit hostem,
incessi muros, ignis ad tecta volare,
nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni,
infelix pugnae iuvenem in certamine credit
exstinctum et subito mentem turbata dolore
se causam clamat crimenque caputque malorum
multaque per maestum demens effata furorem
purpureos moritura manu discindit amictus
et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
quam cladem miserae postquam accepere Latinae,
filia prima manu floros Lavinia crinis
et roseas laniata genas, tum cetera circum
turba furit, resonant late plangoribus aedes.
hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
demittunt mentes, it scissa veste Latinus
coniugis attonitus fatis urbisque ruina
canitiem immundo perfusam pulvere turpans
multaque se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Aenean generumque adsciverit ultro.
Interea extremo bellator in aequore Turnus
palantis sequitur paucos iam segnior atque
iam minus atque minus successu laetus equorum.
attulit hunc illi caecis terroribus aura
commixtum clamorem arrectasque impulit auris

---

582 *iam* post *haec* repetit M^2 Lad. 587 *ut cum*] *veluti* M 596 *incedi* M^1 *incendi* $\gamma a^2 c^1$ *incensi* Ra^1 605 *floros* Probus ap. Serv. pl. *flavos* libri 607 *latae* M^1Rc 609 *it*] *et* Peerlk. 611 *turpat* id. 612/3 (= XI 471 s.) libri non exhibent nisi $a^2c\chi$; def. Wagn. excurs. 850. 617 *huc* Hamburg. I^2, Madv. 45.

confusae sonus urbis et inlaetabile murmur.
'ei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu?
quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?'
sic ait adductisque amens subsistit habenis.
atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
aurigae currumque et equos et lora regebat,
talibus occurrit dictis: 'hac, Turne, sequamur
Troiugenas, qua prima viam victoria pandit;
sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
ingruit Aeneas Italis et proelia miscet,
et nos saeva manu mittamus funera Teucris.
nec numero inferior, pugnae nec honore recedes.'
Turnus ad haec:
'o soror, et dudum adgnovi, cum prima per artem
foedera turbasti teque haec in bella dedisti,
et nunc nequiquam fallis dea. sed quis Olympo
demissam tantos voluit te ferre labores?
an fratris miseri letum ut crudele videres?
nam quid ago? aut quae iam spondet Fortuna salutem?
vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
Murranum, quo non superat mihi carior alter,
oppetere ingentem atque ingenti volnere victum.
occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
aspiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
excindine domos (id rebus defuit unum)
perpetiar, dextra nec Drancis dicta refellam?
terga dabo et Turnum fugientem haec terra videbit?
usque adeone mori miserum est? vos o mihi, Manes,
este boni, quoniam superis aversa voluntas.
sancta ad vos anima atque istius nescia culpae
descendam, magnorum haud umquam indignus avorum.'
Vix ea fatus erat, medios volat ecce per hostis
vectus equo spumante Saces adversa sagitta
saucius ora ruitque implorans nomine Turnum:
'Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
fulminat Aeneas armis summasque minatur
deiecturum arces Italum excidioque daturum,
iamque faces ad tecta volant. in te ora Latini,
in te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,

631 *humili respondet talia voce* add. Leid. 639 *fuerat* M
641 *nostrum ne* P Ribb. 647 *adversa* Myb 648 *nescia* Menag
Goth. III. *inscia* boni libri; def. Wagn. LV. 60.

quos generos vocet aut quae sese ad foedera flectat.
praeterea regina tui fidissima dextra
occidit ipsa sua lucemque exterrita fugit.
soli pro portis Messapus et acer Atinas
sustentant acies; circum hos utrimque phalanges
stant densae strictisque seges mucronibus horret
ferrea: tu currum deserto in gramine versas.'
obstipuit varia confusus imagine rerum
Turnus et obtutu tacito stetit; aestuat ingens
uno in corde pudor mixtoque insania luctu
et furiis agitatus amor et conscia virtus.
ut primum discussae umbrae et lux reddita menti
ardentis oculorum orbis ad moenia torsit
turbidus eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
ad caelum undabat vertex turrimque tenebat,
turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse
subdideratque rotas pontisque instraverat altos.
'iam iam fata, soror, superant, absiste morari;
quo deus et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid acerbi est,
morte pati: neque me indecorem, germana, videbis
amplius. hunc, oro, sine me furere ante furorem.'
dixit et e curru saltum dedit ocius arvis
perque hostis, per tela ruit maestamque sororem
deserit ac rapido cursu media agmina rumpit.
ac veluti montis saxum de vertice praeceps
cum ruit avolsum vento, seu turbidus imber
proluit aut annis solvit sublapsa vetustas,
fertur in abruptum magno mons improbus actu
exsultatque solo silvas, armenta virosque
involvens secum, disiecta per agmina Turnus
sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
sanguine terra madet striduntque hastilibus aurae,
significatque manu et magno simul incipit ore:
'parcite iam, Rutuli, et vos tela inhibete, Latini;
quaecumque est fortuna, mea est; me verius unum
pro vobis foedus luere et decernere ferro.'
discessere omnes medii spatiumque dedere.
At pater Aeneas audito nomine Turni

---

661 *Asilas* πχ; def. Kv. 1878, 265. 662 *aciem* PR Ribb.

deserit et muros et summas deserit arces
praecipitatque moras omnis, opera omnia rumpit
laetitia exsultans horrendumque intonat armis,
quantus Athos aut quantus Eryx aut ipse coruscis
cum fremit ilicibus quantus gaudetque nivali
vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
iam vero et Rutuli certatim et Troes et omnes
convertere oculos Itali quique alta tenebant
moenia quique imos pulsabant ariete muros
armaque deposuere umeris. stupet ipse Latinus
ingentis genitos diversis partibus orbis
inter se coiisse viros et cernere ferro.
atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi,
procursu rapido coniectis eminus hastis
invadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
dat gemitum tellus, tum crebros ensibus ictus
congeminant, fors et virtus miscentur in unum.
ac velut ingenti Sila summove Taburno
cum duo conversis inimica in proelia tauri
frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri,
stat pecus omne metu mutum mussantque iuvencae,
quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
illi inter sese multa vi volnera miscent
cornuaque obnixi infigunt et sanguine largo
colla armosque lavant, gemitu nemus omne remugit,
non aliter Tros Aeneas et Daunius heros
concurrunt clipeis, ingens fragor aethera complet.
  Iuppiter ipse duas aequato examine lances
  sustinet et fata imponit diversa duorum,
  quem damnet labor et quo vergat pondere letum. . .
    Emicat hic impune putans et corpore toto
alte sublatum consurgit Turnus in ensem
et ferit. exclamant Troes trepidique Latini,
arrectaeque amborum acies. at perfidus ensis
frangitur in medioque ardentem deserit ictu —
ni fuga subsidio subeat. fugit ocior Euro,
ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.

---

702 *cum*] *qui* Kl. ZöG. 1881, 599. 709 *cernere* P¹ Men
discern. bπ *dec.* cet. l. 713 *crebris* M¹γ¹ 714 *miscetur*
720 *volnera*] *proelia* γ¹π 732 *ictum* MR aliquot' Pier. π po
quid superest? add. Paris. 7931; Ribb. lac. stat. 733 ante
dist. commate Madv. 46, ut protasis sit *ni f. s.*

arma est praecipitem, cum prima in proelia iunctos
conscendebat equos patrio mucrone relicto,
dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci;
atque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
sufficit; postquam arma dei ad Volcania ventum est,
mortalis mucro glacies ceu futtilis ictu
dissiluit; fulva resplendent fragmina harena.
ergo amens diversa fuga petit aequora Turnus
et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis;
undique enim Teucri densa inclusere corona
atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt.

Nec minus Aeneas, quamquam tardata sagitta
interdum genua impediunt cursumque recusant,
insequitur trepidique pedem pede fervidus urget,
inclusum veluti si quando flumine nactus
cervum aut puniceae saeptum formidine pinnae
venator cursu canis et latratibus instat,
ille autem insidiis et ripa territus alta
mille fugit refugitque vias, at vividus Umber
haeret hians, iam iamque tenet similisque tenenti
increpuit malis morsuque elusus inani est.
tum vero exoritur clamor ripaeque lacusque
responsant circa et caelum tonat omne tumultu;
ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnis
nomine quemque vocans notumque efflagitat ensem.
Aeneas mortem contra praesensque minatur
exitium, si quisquam adeat, terretque trementis
excisurum urbem minitans et saucius instat.
quinque orbis explent cursu totidemque retexunt
huc illuc; neque enim levia aut ludicra petuntur
praemia, sed Turni de vita et sanguine certant.
forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
hic steterat, nautis olim venerabile lignum,
servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo et votas suspendere vestes;
sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
hic hasta Aeneae stabat, huc impetus illam
detulerat, fixam et lenta radice tenebat.

---

741 *resplendet* .. *fragmen* M^2R 744 *densa Teucri* libri pr. M; Ribb. 746 *tardante* M^3c^2 757 *tumultu*] *fragore* ma^2b^2; cf. IX 541. 773 *et* om. $M^2a^1b^1$ post *lenta* add. *ab* M^2P, *in* χ

Incubuit voluitque manu convellere ferrum
Dardanides teloque sequi, quem prendere cursu
non poterat. tum vero amens formidine Turnus:
'Faune, precor, miserere' inquit 'tuque optima ferrum
terra tene, colui vestros si semper honores,
quos contra Aeneadae bello fecere profanos.'
dixit opemque dei non cassa in vota vocavit.
namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
viribus haud ullis valuit discludere morsus
roboris Aeneas. dum nititur acer et instat,
rursus in aurigae faciem mutáta Metisci
procurrit fratrique ensem dea Daunia reddit.
quod Venus audaci nymphae indignata licere
accessit telumque alta ab radice revellit.
olli sublimes armis animisque refecti,
hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
adsistunt contra certamina Martis anheli.
Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
adloquitur fulva pugnas de nube tuentem:
'quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
Indigetem Aenean scis ipsa et scire fateris
deberi caelo fatisque ad sidera tolli.
quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
mortalin decuit violari volnere divum?
aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
ereptum reddi Turno et vim crescere victis?
desine iam tandem precibusque inflectere nostris!
ne te tantus edat tacitam dolor et mihi curae
saepe tuo dulci tristes ex ore recursent:
ventum ad supremum est. terris agitare vel undis
Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
deformare domum et luctu miscere hymenaeos;
ulterius temptare veto.' sic Iuppiter orsus;
sic dea submisso contra Saturnia voltu:
'Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Iuppiter, et Turnum et terras invita reliqui;
nec tu me aëria solam nunc sede videres

---

782 *discurrere* M¹γ³ .... *edere* γ¹ *discindere* Venet. *con*
a¹cχ 784 *mutata*] *conversa* M²Pχ Lad. 790 *contra ad c.* S
ap. Kl. *certamine* bχ; cf. Serv. 799 *expertum r.* Gent 63. 8
a²bc Serv. Lad. *ni* P¹ Ribb. *edit* P¹γ¹ Diom. 362, 24; Ribb.,
801/2 post 832 coll. post 802 vulgo puncto dist. 809 *relinq*

ligna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
ferrem acie traheremque inimica in proelia Teucros.
Turnam misero, fateor, succurrere fratri
ausi et pro vita maiora audere probavi,
non ut tela tamen, non ut contenderet arcum;
iuro Stygii caput implacabile fontis,
una superstitio superis quae reddita divis.
et nunc cedo equidem pugnasque exosa relinquo.
illud te, nulla fati quod lege tenetur,
pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
cum iam conubis pacem felicibus (esto)
component, cum iam leges et foedera iungent,
ne vetus indigenas nomen mutare Latinos
neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari
aut vocem mutare viros aut vertere vestem.
sit Latium, sint Albani per saecula reges,
sit Romana potens Itala virtute propago;
occidit occideritque (sinas) cum nomine Troia.'
Olli subridens hominum rerumque repertor:
es germana Iovis Saturnique altera proles:
irarum tantos volvis sub pectore fluctus.
verum age et inceptum frustra submitte furorem!
do, quod vis, et me victusque volensque remitto.
sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
utque est, nomen erit; commixti corpore tantum
subsident Teucri. morem ritusque sacrorum
adiciam faciamque omnis uno ore Latinos.
hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget,
supra homines, supra ire deos pietate videbis
nec gens ulla tuos aeque celebrabit honores.'
adnuit his Iuno et mentem laetata retorsit.
interea excedit caelo nubemque relinquit.
His actis aliud genitor secum ipse volutat
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
dicuntur geminae pestes cognomine Dirae,
quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
uno eodemque tulit partu paribusque revinxit
serpentum spiris ventosasque addidit alas.
hae Iovis ad solium saevique in limine regis
apparent acuuntque metum mortalibus aegris,

825 *vestes* Pyc 830 *et* Bentl. 835 *sanguine* R *tanto* R
Menag. I Mentel. III Goth. III 837 *adicient* prop. Wagn.

si quando letum horrificum morbosque deum rex
molitur, meritas aut bello territat urbes.
harum unam celerem demisit ab aethere summo
Iuppiter inque omen Iuturnae occurrere iussit.
illa volat celerique ad terram turbine fertur;
non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
armatam saevi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive Cydon, telum immedicabile, torsit,
stridens et celeris incognita transilit umbras,
talis se sata Nocte tulit terrasque petivit.

Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni
alitis in parvae subitam collecta figuram,
quae quondam in bustis aut culminibus desertis
nocte sedens serum canit importuna per umbras —
hanc versa in faciem Turni se pestis ob ora
fertque refertque sonans clipeumque everberat alis.
illi membra novus solvit formidine torpor
arrectaeque horrore comae et vox faucibus haesit.
at procul ut Dirae stridorem adgnovit et alas,
infelix crinis scindit Iuturna solutos
unguibus ora soror foedans et pectora pugnis:
'quid nunc te tua, Turne, potest germana iuvare?
aut quid iam durae superat mihi? qua tibi lucem
arte morer? talin possum me opponere monstro?
iam iam linquo acies. ne me terrete timentem,
obscenae volucres; alarum verbera nosco
letalemque sonum, nec fallunt iussa superba
magnanimi Iovis. haec pro virginitate reponit?
quo vitam dedit aeternam? cur mortis adempta est
condicio? possem tantos finire dolores
nunc certe et misero fratri comes ire per umbras.
immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum
te sine, frater, erit? o quae satis ima dehiscat
terra mihi manisque deam demittat ad imos!'
tantum effata caput glauco contexit amictu
multa gemens et se fluvio dea condidit alto.

---

860 *talem* π; def. Kv. 1878, 266, sed cf. X 768. 862 *subito coniecta* γ^1 *coniecto* P *conversa* M 865 *ob*] *inod* M^1 *in* M^2 Go *ad* Pγc 867 *iolli* γ^1 *olli* b Paris. 7931 Ribb. 871 damn. G 1876, 25. 873 *curae* prop. Thilo; cf. G. III 286. 882/4 ut di v. 879/81 secl. Rbb. 883 *ima*] *alta* cm complures cod. Pie Heinsii. *dehiscet* P^1 Ribb. 884 *demittit* P^1 *demittet* Ribb.

Aeneas instat contra telumque coruscat
ingens arboreum et saevo sic pectore fatur:
'quae nunc deinde mora est? aut quid iam, Turne, retractas?
non cursu, saevis certandum est comminus armis.
verte omnis tete in facies et contrahe, quidquid
sive animis sive arte vales; opta ardua pinnis
astra sequi clausumque cava te condere terra . . .'
ille caput quassans: 'non me tua fervida terrent
dicta, ferox; di me terrent et Iuppiter hostis.'
nec plura effatus saxum circumspicit ingens,
saxum antiquum ingens, campo quod forte iacebat,
limes agro positus, litem ut discerneret arvis;
vix illud lecti bis sex cervice subirent,
qualia nunc hominum producit corpora tellus;
ille manu raptum trepida torquebat in hostem
altior insurgens et cursu concitus heros.
sed neque currentem se nec cognoscit euntem
tollentemve manus saxumque immane moventem:
genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus
nec spatium evasit totum neque pertulit ictum.
Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
nocte quies, nequiquam avidos extendere cursus
velle videmur et in mediis conatibus aegri
succidimus (non lingua valet, non corpore notae
sufficiunt vires nec vox aut verba sequuntur),
sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
successum dea dira negat. tum pectore sensus
vertuntur varii, Rutulos aspectat et urbem
cunctaturque metu telumque instare tremescit
nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,
nec currus usquam videt aurigamve sororem.
cunctanti telum Aeneas fatale coruscat
sortitus fortunam oculis et corpore toto
eminus intorquet; murali concita numquam
tormento sic saxa fremunt nec fulmine tanti

---

893 *clausumve* P Menag. I Ribb. post hunc v. lac. stat. Rbb.; Prol. 86 dubitat, utrum exciderit clausula velut *numquam hodie effugies* an v. 890 post 893 collocandus sit. 899 *illum* Mb 903 *sese cogn. eundem* Peerlk. 904 *tollentemque* My^{1}c *manum* Moret. II. *manu* Pbc *saxumve* libri pr. *yc* 906 *l. i. ruit.* Gent 65. 913 *quamc.* P^{1} 916 *letumque* P Ribb. 918 *ve*] *que* Ryb

dissultant crepitus. volat atri turbinis instar
exitium dirum hasta ferens orasque recludit
loricae et clipei extremos septemplicis orbis:
per medium stridens transit femur. incidit ictus
ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
consurgunt gemitu Rutuli totusque remugit
mons circum et vocem late nemora alta remittunt.

Ille humilis supplexque oculos dextramque precanten
protendens: 'equidem merui nec deprecor' inquit;
'utere sorte tua. miseri te si qua parentis
tangere cura potest, oro, (fuit et tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectae
et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
redde meis. vicisti et victum tendere palmas
Ausonii videre, tua est Lavinia coniunx;
ulterius ne tende odiis.' stetit acer in armis
Aeneas volvens oculos dextramque repressit.
et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
coeperat, infelix umero cum apparuit alto
balteus et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem volnere Turnus
straverat atque umeris inimicum insigne gerebat.
ille, oculis postquam saevi monumenta doloris
exuviasque hausit, furiis accensus et ira
terribilis: 'tune hinc spoliis indute meorum
eripiare mihi? Pallas te hoc volnere, Pallas
immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit.'
hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
fervidus. ast illi solvuntur frigore membra
vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

930 *supplex* om. *que* PRγ^2 Ribb.

INDEX NOMINUM.

In nominibus plus quam bisyllabis vocales syllabae paenultimae breves sunt, nisi productionis nota insigniuntur; praeterea pauca velut ultimae mensuram in quibusdam nominibus Graecis significare placuit. compendia brevitati serviunt haec: *adi*ectivum *alibi* *anno* *Etr*uscus *fem*ina *fil*ius *Flav*ius *Graec*us *ins*ula *Lat*inus *opp*idum *plur.* *t*antum *pop*ulus *pro-munt*urium *Rom*anus *Rut*ulus *saep*ius *s*equentibus versibus *soc*ius *sub-st*antivum *Troi*anus.

Abaris Rut. IX 344.
Abas 1. Troi. I 121.
2. Graec. III 286.
3. Etr. X 170. 427.
Abella urbs Campaniae VII 740.
Acamas Graec. II 262.
Acarnan V 298; v. *Patron.*
Acca socia Camillae XI 820 s.
Acesta urbs Siciliae V 718: postea Egesta vel Segesta.
Acestes rex Siculorum Troia oriundus I 195. V 30 s. IX 218.
Achaemenides soc. Ulixis III 614 s.
Achaicus = Graecus II 462. V 623.
Achātes 'fidus' Aeneae soc. I 120 s. III 523. VI 34. 158. VIII 466. X 332 saep.
Acheron 1. flumen inferorum VI 107. 2. regnum infer. V 99 saep.
Achilles fil. Pelei I 458 s. II 278. V 804. X 581 saep. gen. I
Achillēus adi. III 326. [30 et II 476.
Achīvi Ἀχαιοί = Graeci I 242 s.; gen. *-om* II 318.
Acidalia mater I 720: Venus in Acidalio Boeotiae fonte lavari solita.
Acmon Troi. X 128.
Acoetes armiger Euandri XI 30. 85.
Aconteus Lat. XI 612. 615.
Acragas Agrigentum urbs Siciliae III 703. [410.
Acrisionēi qui sunt ab Acrisio VII
Acrisius rex Argivorum VII 372.
Acron civis Corythius natione Graec., soc. Aeneae X 719.
Actius = Actiacus, quod nomen ducitur ab Actio Acarnaniae promunturio, in quo Apollini templum constituit Augustus: III 280. VIII 675. 704.
Actor 1. Troi. IX 498.
2. Auruncus XII 94. 96.
Adamastus Ithacensis III 614.
Adrastus rex Argivorum, unus ex septem VI 480.
Aeacides 1. Aeaci nepos Achilles I 99. VI 58.
2. Aeaci pronepos Pyrrhus III 296.
3. Perses ultimus rex Macedonum VI 839: ab Achille genus ducebant reges Macedonum.

Aeaeus adi. ducitur ab Aea sive Aeaea Circes insula III 386.
Aegaeon Gigas X 565 = Briarēus.
Aegaeum mare inter Graeciam et Asiam XII 366.
Aegaeus adi. III 74: qui esse solet in mari Aegaeo.
Aegyptius adi. VIII 688: Aeg. coniunx = Cleopatra.
Aegyptus gens Aegyptiorum VIII 687. 705.
Aeneadae quorum princeps est 'pater' Aeneas.
1. Troiani exules I 157 saep.
2. cives Romani VIII 341 saep.
3. incolae Aeni oppidi Thraciae III 18.
Aenēas Anchisae ex Venere filius, frater Cupidinis I 667 al. XII 794. acc. I 260 saep.
Aeneïus adi. VII 1. X 156. 494.
Aenīdes Aeneae fil. IX 653.
Aeolia ins. ventorum I 52. X 38.
Aeolides 1. Aeoli Thessali nepos Ulixes VI 529.
2. Aeoli Troiani fil. VI 164 et IX 774.
Aeolius adi. V 791. VIII 416. 454.
Aeolus 1. rex ventorum I 52 s.
2. Troi. XII 542.
Aequi Falisci opp. Etruriae VII 695.
Aequicula gens Latii VII 747.
Aethiopes extremi Afri IV 481.
Aethon equus XI 89; cf. Hom. Θ 185.
Aetna mons Siciliae III 554 s.
Aetnaei adi. III 678. VII 786. VIII 419 s. XI 263.
Aetōla urbs = Arpi XI 239; cf. X 28.
Aetōlus Diomedes XI 428; cf. Hom.
Aetōli eius socii XI 308. [Ψ 471.
Afri VIII 724. *Africa* IV 37.
Africus ventus I 86.
Agamemnonius adi. III 54 saep. qui est Agamemnonis filius Orestes IV 471. comes Halaesus VII 723.
Agathyrsi gens Scytharum IV 146.
Agēnor rex Phoenicum I 338.
Agis comes Aeneae X 751.
Agrippa M. Vipsanius A., amicus idemque gener Augusti VIII 682.
Agyllīnus adi. VII 652 al.: Agylla est urbs Etruriae = Caere.
Aiax rex Locrorum I 41. II 414.
Alba Longa urbs Latina I 271 saep.
Albānus 1. adi. I 7 al.
2. subst. VIII 643: Mettus Fufetius rex.
Albula = Tiberis VIII 332.
Albunea nympha luci Tiburtini VII 83.
Alcander Troi. IX 767.
Alcānor 1. Troi. IX 672.
2. Rut. X 338.
Alcathous Troi. X 747.
Alcīdes Alcaei nepos Hercules V 414. VI 123 s. VIII 203 s. X 321 s.
Alētes Troi. I 121. IX 246. 307.
Allecto furia VII 341 s. X 41. acc. VII 324.
Allia flumen Latii clade Romanorum a. 390 notum VII 717.
Almo Lat. VII 532. 575.
Aloïdae Otus et Ephialtes VI 582: pater est Alōēus.
Alpes = populi Alpibus inclusi X 13.
Alphēus flumen Elidis III 694. adi. = ab Alpheo profectus X 179; cf. *Pisae*.
Alpīnus adi. 1. qui est ab Alpibus IV 442.
2. qui est in Alpibus VI 830. VIII 661.
Alsus Lat. XII 304.
Amasēnus fluv. Latii VII 685. XI 547.

Amastrus Troi. XI 673.
Amāta uxor Latini regis VII 343 s. XII 56 saep.; cf. XII 595 s.
Amathus Ἀμαθοῦς, civitas Cypri X 51. [660.
Amāzon virago bellicosa XI 648.
Amazonis = Amazon I 490 (gen. metri causa).
Amazonius adi. V 311.
Amiternus adi. VII 710: Amiternum est oppidum Sabinorum.
Amor fil. Veneris I 663. 689. IV 412.
Amphitryoniades = Hercules, cuius mater Amphitryoni nupserat VIII 103. 214.
Amphrysius = Apollineus VI 398: ad Amphrysum Thessaliae flumen (G. III 2) pastor erat Apollo, cuius vates est Sibylla.
Ampsanctus lacus et specus sulfuratus in Hirpīnis situs VII 565.
Amyclae opp. Latinorum X 564.
Amycus 1. rex Bebrycum inventor caesti V 373.
2. tres vel quattuor Troiani: I 221. IX 772. X 704. XII 509.
Anagnia urbs Latii VII 684.
Anchemolus dux Rutulorum X 389.
Anchīses pater Aeneae I 617 saep. voc. III 475.
Anchisēus adi. V 761.
Anchisiades Anchisae filius Aeneas V 407 saep. [815.
Ancus Marcius rex Romanorum VI
Androgeōs 1. fil. Minōis VI 20 (gen.).
2. Troi. II 371 s. gen. 392.
Andromache uxor Hectoris II 456. III 297 s.
Angitia Marsorum dea VII 759.
Anio flumen Latii VII 683.
Anius Delius III 80.
Anna soror Didonis IV 9 s.
Antaeus Rut. X 561.
Antandrus opp. Mysiae III 6.
Antemnae Sabinorum ad Anienem opp. VII 631.
Antēnor Troi. I 242.
Antenoridae filii Antenoris VI 484.
Anthēus Troi. XII 443 acc. I 181. 510.
Antiphates Troi. IX 696.
Antonius triumvir Augusti aemulus VIII 685.
Antōres soc. Euandri X 778.
Anūbis deus Aegyptiorum capite canino insignis VIII 698.
Anxur Rut. X 545.
Anxurus deus Volscorum, qui postea Iuppiter esse dicebatur VII 799.
Aornos VI 242; v. *Avernus*.
Aphidnus Troi. IX 702.
Apollo 1. deus II 121 saep. XI 785.
2. templum Actiacum III 275.
Appenninicola XI 700.
Appennīnus mons XII 703.
Aquiculus Rut. IX 684.
Arabs VII 706. *Arabus* adi. VII 605.
Araxes flumen Armeniae VIII 728.
Arcadēs 1. socii Euandri VIII 51 s.
2. milites Pallantis X 364 s.
Arcadia 1. regio Peloponnesi VIII 159.
2. civitas Euandri X 429.
Arcas adi.: rex = Euander VIII 102.
Arcens Siculus Aeneam secutus IX 581.
Archetius Rut. XII 459.
Archippus rex Marruviorum Turni soc. VII 752.
Arctos = septentrio; plur. VI 16.
Arctūrus stella I 744. III 516.

Ardea urbs Rutulorum VII 411 saep.
Arethūsa nympha fontis Syracusani III 696. [saep.
Argi 1. Ἄργος caput Argolidis I 24
2. pro tota Graecia ponitur II 95 saep. [345.
Argilētum regio urbis Romae VIII
Argīvi Ἀργεῖοι = Graeci I 40. V
Argīvus adi. I 650 saep. [672.
Argolicus adi. II 55 saep. terror = bellum ab Argivis motum IX 202.
Argus 1. custos Ionis VII 791.
2. hospes Euandri VIII 346.
Argyripa (Ἄργος ἵππιον?) = Arpi, quam urbem Diomedes in Apulia condidit: XI 246.
Aricia urbs Latii dicta a nympha cognomine VII 762.
Arisba opp. Troiae propinquum IX 264.
Arpi = Argyripa X 28. XI 250. 428.
Arquitenens = Apollo III 75.
Arruns Etr. XI 759 s.
Asbȳtes Troi. XII 362.
Ascanius Aeneae ex Creusa filius I 267 s. deest (metri causa) gen. vicarium Iuli nomen est.
Ăsia pars orbis terrarum I 385. II 557 saep.
Āsia palus prope Ephesum sita VII 701.
Asīlas 1. Italus IX 571. XII 550.
2. Etr. X 175 s.
Asius Troi. X 123.
Assaracus 1. avus Anchisae VI 650. IX 259. XII 127 idemque auctor populi Romani I 284. VI 778.
2. duo Troiani X 124.
Astyanax fil. Hectoris II 457. III
Astyr Etr. X 180. [489.
Athesis flumen Venetiae IX 680.
Athōs mons Macedoniae XII 701.
Atii gens Romanorum V 568.
Atīna opp. Volscorum VII 630.
Atīnas Rut. XI 869. XII 661.
Atlantis filia Atlantis VIII 135.
Atlas 1. deus in arcanis orbis terrarum rebus conscius I 741. VIII 136 s.
2. mons Africae tamquam corpus eius IV 247. 481 VI 796.
Atrīdes Atrei filius XI 262; plur. I 650 et saep.: Agamemno et Menelaus.
Atys Troi. V 568.
Aufidus fluv. Apuliae XI 405.
Augustus imper. VI 792. VIII 678.
Aulestes Etr. X 207. XII 290.
Aulis opp. Boeotiae, unde Graeci Troiam petentes naves conscenderunt: IV 426.
Aunus Ligus soc. Troianorum XI 700.
Aurōra 1. dea quae fugat noctem III 521 saep.
uxor Tithoni IV 585.
mater Memnonis I 751.
2. terra quae spectat ad orientem solem VII 606. VIII 686. IX 111.
Aurunci = Ausones, antiquissimi Italiae domini XI 318.
Auruncus adi. XII 94. VII 206 s. X 353.
Ausonia Ausonum terra = Italia III 477 saep.
Ausonidae = Ausones, Aurunci X 564. XI 297. XII 121 (gen. sol. metri causa).
Ausonius = Italus,
1. adi. III 171 saep.
2. subst. VII 233 saep.

Automedon auriga Achillis II 477.
Aventīnus 1. mons Romanus VIII 231.
2. rex ibi natus VII 657.
Avernus (= ἄορνος)
1. lacus in agro Cumano, a quo descenditur ad inferos VI 126. 201.
2. Campania V 813.
3. adi. IV 512. VI 118. 564.
Averna (loca) III 442 saep.

Bacchus 1. deus I 734 saep.
2. pro ipso vino dicitur I 215. III 354. V 77. VIII 181.
Bactra urbs Persarum sive Parthorum = Bactriani VIII 688.
Baiae opp. Campaniae IX 710.
Barcaei Barces urbis vel regionis Cyrenensis incolae IV 43.
Barce Phoenissa IV 632.
Batulum opp. Campaniae VII 739.
Bebrycius pop. Bithyniae V 373.
Belīdes ortus a Belo II 82.
Bellōna Martis soror et comes VII 319. VIII 703.
Bellum I 294. VI 279. VII 622.
Belus 1. Didonis abavus I 729.
2. Didonis pater I 621.
Benācus lacus Galliae cisalpinae ('Gardasee') X 205.
Berecyntius adi.: a Berecyntibus, qui erat populus Phrygiae, mater dicitur Cybele VI 784. IX 82; sacra eius celebrabantur tympanis buxeisque tibiis IX 619.
Berŏē anus Troiana V 620 s.
Bitias 1. Tyrius I 738.
2. Troi. IX 672 s. XI 396.
Bola opp. Latii VI 775.
Boreas ventus XII 365; pro rege humano habetur X 350.
Briarēus VI 287 = Aegaeon; cf. Hom. *A* 402.
Brontes Cyclops VIII 425.
Brutus L. Iunius Br. consul Rom. a. 509: VI 818.
Butes 1. Bebryx V 372.
2. senex Troi. IX 647.
3. miles Troi. XI 690 s.
Buthrōtum opp. Epiri III 293.
Byrsa arx Carthaginis I 367.

Cacus immanis Volcani filius VIII 194 s.
Caeculus Praenestinus, Volcani fil. VII 681. X 544.
Caedicus 1. Italus IX 362.
2. comes Mezentii X 747.
Caenēus 1. Troi. IX 573.
2. dux Lapitharum VI 448: apud inferos fit Caenis virgo, quae fuerat in pueritia, antequam a Neptuno in virum mutata est.
Caerēs adi. X 183: Caere opp. = Agylla;
Caerĕs item: nomen fluvii Caeretani VIII 597.
Caesar 1. C. Iulius C. VI 789.
2. Octavianus Augustus a Caesare adoptatus I 286 VI 792. VIII 678. 714.
Caīcus Troi. I 183. IX 35.
Caiēta 1. opp. Latii VI 900.
2. nutrix Aeneae VII 2.
Calchas vates Graec. II 100 s.
Cales (pl.) opp. Campaniae VII 728.
Calliope musa poësis epicae IX 525.
Calybe Ardeatis VII 419. [270.
Calydon urbs Aetoliae VII 306. XI
Camerīna urbs Siciliae III 701: eius incolae lacum propinquum exsiccare Apollinis oraculo Μὴ κίνει Καμάριναν fru-

stra vetiti hostibus succubuerunt.
Camers Rut. X 562. XII 224.
Camilla Volsca VII 803. XI 432 s.
Camillus M. Furius C. VI 825: a. 389 Romam Gallorum obsessione liberavit.
Campānus adi.: urbs = Capua X 145.
Capēnus adi. VII 695: Capena est urbs Etruriae.
Caphēreūs promunt. Euboeae XI 260.
Capitolium mons Romae cum templo Iovis IX 448; plur. VI 836. VIII 347. 653.
Capreae ins. Campaniae VII 735.
Capys 1. Troi. I 183. II 35. X 145. 2. rex Albanorum VI 768.
Carĕs populus Asiae VIII 725.
Carīnae regio urbis Romae VIII 361.
Carmentālis porta Romae VIII 338.
Carmentis vates, mater Euandri VIII 336.
Carpathium adi. (sc. mare) V 595: Carpathus est insula inter Cretam et Rhodum sita.
Casmilla antiqua forma nominis Camillae: V. sic nominat eius matrem XI 543.
Casperia opp. Sabinorum VII 714.
Caspius adi.: qui prope abest a mari Caspio VI 798.
Cassandra vates, filia Priami II 246. 343. III 183. V 636 saep.
Castor Troi. X 124.
Catilīna L. Sergius C. VIII 668.
Catillus Argivus, conditor Tiburis VII 672. XI 640.
Cato M. Porcius C. 1. Censorius VI 841. 2. Uticensis VIII 670.
Caucasus mons IV 367.
Caulon opp. Bruttii III 553.
Cecropidae qui sunt a Cecrope = Athenienses VI 21.
Celaeno Harpyia III 211 s.
Celemna opp. Campaniae VII 739.
Centaurus 1. barbarus equester VI 286. VII 675. 2. navis V 122 s. X 195.
Ceraunia (ὄρη) montes Epiri III 506.
Cerberus canis inferorum custos VI 417.
Cereālis adi. = frumentarius VII 111. arma C. = mola I 177.
Ceres 1. dea agriculturae II 714. IV 58. VI 484 saep. 2. frumentum I 177. VIII 181 sive panis I 701. VII 113.
Cethēgus Rut. XII 513.
Chalcidicus adi. VI 17: Chalcis est urbs Euboeae, unde colonia deducta est Cumas.
Chalybes gens Ponti officinis ferrariis insignis VIII 421. X 174.
Chaon filius Priami ab Heleno venante per imprudentiam necatus: III 335.
Chaonia regio Epiri III 335.
Chaonius adi. III 293. 334.
Chaos numen inferorum IV 510. VI 265.
Charon nauta infer. VI 299. 326.
Charybdis gurges freti Siculi III 420 s. VII 302.
Chimaera 1. monstrum VI 288. VII 785; cf. Hom. Ζ 181. 2. navis V 118. 223.
Chlorēus 1. Phryx XI 768. 2. Troi. XII 363.
Chromis Troi. XI 675.
Ciminus locus Etruriae VII 697.
Cinyrus dux Ligurum X 168.

us adi. VII 10. 799: Circe habitabat Circeiis, quod est Latii promunt.
enefica VII 20 s. [X 705.
filia Cissei = Hecuba VII 320.
s 1. pater Hecubae V 537.
2. Rut. X 317.
ron mons Atticae et Boeotiae, in quo Bacchanalia celebrabantur: IV 303.
s adi. III 360: Clarus est opp. *ie* Apollinis oraculo clarum. Troi. X 126.
us adi. VII 708: gens Claudia a. 504 ex Sabinis Romam migrasse dicitur.
s Sabinus VII 707. X 345.
hus Troi. I 222 s. V 122 s.
s virgo Romana VIII 651.
s Troi. IX 574.
caelator X 499.
ius auctor gentis Cluentiae Romanorum V 123.
us adi. X 655.
m opp. Etruriae X 167.
s 1. tres Troiani IX 774. X 129.
2. Lat. X 325. [XI 666.
Horatius C. Romanus VIII 650.
us adi. VII 479: Allecto.
s flumen inferorum VI 132 s. VII 562.
Κοῖος Titan IV 179.
nus adi. VI 774: Collatia est opp. Latii.
pp. Latii VI 775.
frater Catilli VII 672. XI 465 s.
hus urbs Graeciae a. 146 a Mummio deleta VI 836.
us Phryx II 341 s.
ntius adi. III 111: Corybantes sunt Cybelae sacerdotes cymbalis aëneis instructi.
Corynaeus 1. Troi. VI 228. IX 571.
2. alius Troi. XII 298.
Corythus 1. urbs Etruriae III 170.
2. rex Tyrrhenorum, illius urbis conditor VII 209. IX 10. X 719.
Cosae opp. Etruriae X 168.
Cossus A. Cornelius Cossus VI 841: cos. 428 Larte Tolumnio Veientum rege occiso altera spolia opima rettulit.
Cres incola Cretae IV 146.
Cresius adi. IV 70. VIII 294 (prodigia = taurus).
Cressa Cretae nata V 285.
Creta ins. III 104 s. V 588.
Cretaeus adi. III 117. XII 412.
Crethēus 1. Troi. IX 774 s.
2. Graec. XII 538.
Creūsa uxor Aeneae II 562 s. IX 297.
Crinīsus fluv. Siciliae V 38.
Cronius Troi. X 749.
Crustumeri Crustumerium Sabinorum opp. VII 631.
Cumae opp. Campaniae VI 2.
Cumaeus adi. III 441. VI 98.
Cupāvo dux Ligurum X 186.
Cupencus Rut. XII 539.
Cupīdo = Amor I 658. X 93.
Curae stimuli conscientiae VI 274.
Cures urbs Sabinorum, patria regis Numae VI 811. VIII 638. X 345.
Curētes Cretenses Iovis pueri custodes III 131.
Cybēbe magna mater deum X 220.
Cybele 1. = Cybebe XI 768.
2. mons Phrygiae III 111.
Cycladēs ins. maris Aegaei III 127.
Cyclopius adi. I 201. [VIII 692.
Cyclops Polyphemus III 617; plur. 1. eius socii pastores Siciliae III 569 s. XI 263.

2. ministri Volcani VI 630. VIII
Cycnus rex Ligurum X 189. [418 s.
Cydon 1. Lat. X 325.
2. = Cres XII 858: Cydonia erat clara Cretae urbs.
Cyllēne mons Arcadiae VIII 139.
Cyllenius adi. IV 258. subst. 252. 276 = Mercurius in Cyllene monte natus.
Cymodoce nympha V 826.
Cymodocēa eadem X 225.
Cymothoē nympha I 144.
Cynthus mons Deli I 498. IV 147.
Cyprus ins. Asiae I 622.
Cythēra (pl. t.) ins. Laconicae I 680. X 51. 86.
Cytherēa = Venus I 257 saep.: in insulam Cythera V. recens ex mari prodiisse dicitur.

Daedalus artifex Graecus VI 14 s.
Dahae gens Scythiae VIII 728.
Danaē filia Acrisii Argivi VII 410: in Italiam delata Ardeam urbem condidisse et Pilumno nupsisse fertur.
Danai cives Danai regis Argivorum = Graeci I 30 saep.
Danaus adi. III 602.
Dardania = Troia II 281 saep.: Dardanus urbem et regnum condidisse dicitur.
Dardanides qui est ex Dardani regno
1. Aeneas X 545. XII 775.
2. Troiani omnes I 560 saep.
Dardanis femina Troiana II 787.
Dardanius adi. = Troicus I 494 saep.
Dardanus 1. filius Corythi in Troadem profectus VIII 134. III 167. VII 207 s.
2. adi. = Troicus II 618 saep.
3. subst. = Tros = Aeneas IV
Dares Troi. V 369 s. XII 3 V 456 contra 460 s
Daucius adi. = fil. Dauci
Daunius adi. VIII 146. XII 7
Daunus rex Rutulorum X XII 22 s.
Decii P. D. Mures VI 82 a. 340 ad Vesuvium, fi ap. Sentinum, nepos Asculum pro patria o
Deiopēa nympha I 72.
Deiphobe Sibylla Cumana
Deiphobus 1. fil. Priami V 2. alius Troi. I
Delius adi. VI 12. subst. Apollo Deli natus.
Delus ins. maris Aegaei IV
Demodocus Troi. X 413.
Demoleōs Graec. V 260. 26
Demophoon Troi. XI 675.
Dercennus rex Laurentium
Dīāna 1. dea venationis pat 306 s. XI 537 s. ducta I 499.)
2. confusa cum Hecat III 681. IV 511; cf
Dictaeus adi. = Cretensis IV 73: Dicte est mon
Dido Beli Tyrii filia I 299 s I 601 s. acc. IV 383. vice Verg. utitur nomine
Didymāon artifex V 359.
Dindyma (pl. t.) mons F IX 618. X 252.
Diomēdes rex Argivorum I 7 acc. XI 243.
Dionaeus adi. III 19: D. n Venus Diōnes fili
Diōres Troi. V 297 s. acc.
Dioxippus Troi. IX 574.

a XII 869; plur. IV 473 saep.
› rex inferorum IV 702 saep.
'a comes Martis VI 280. VIII 702.
'us adi. III 466: Dodonae, ıae erat urbs Epiri, clarum 'at Iovis oraculum.
'n pater Hebri X 696.
roi. XII 347.
Thessali, comites Pyrrhi II 7. 29. 415. 785.
ins. maris Aegaei III 125.
adi. = Graecus II 27. VI 88.
ı Troi. V 620. 647.
mpha IX 102.
Lat. XI 122 s. voc. XI 378. 384. gen. XII 644.
m opp. Siciliae III 707.
›biles Romani VI 824: ex ınte Livia Drusorum erat ıor Augusti.
ıympha X 551.
gens Graecorum IV 146.
Troi. X 346.
m ins. maris Ionii III 271.
'roi. II 340 s.

Troi. XII 299.
s adi. = Thebanus XII 515: ıion fuit rex Thebanorum.
adi. XII 395: Edoni incolebant Thraciam.
ympha VII 763. 775.
VI 276.
Atlantis ex Pleïone filia VIII 135 s.
› Peloponn. III 694. VI 588.
: Dido IV 335. 610. V 3 ›l. gen.).
heroum apud inferos docilium V 735. VI 542. 744; VI 637/76.

Emathion Troi. IX 571.
Enceladus Gigas III 578. IV 179.
Entellus Siculus V 387 s.
Ĕōus adi. = qui est ab oriente Aurora I 489 (*e* producta). II 417. subst. 1. comites Pompei VI 831. 2. Lucifer, stella diurna III 588. XI 4.
Epēos II 264: *Ἐπειός* exstruxit equum Troianum.
Epīrus regio Graeciae, in qua regnat Helenus III 292. 503.
Epulo Rut. XII 459.
Epytides Epyti filius V 547. 579; apud Hom. *P* 323 Periphas vocatur Ep.
Epytus Troi. II 340.
Erato musa VII 37: proprium eius est carmen amatorium.
Erebus 1. deus inferorum, cuius pater est Chaos, Nox soror IV 510. 2. sedes inferorum IV 26. VI 247. 404. 671; ibi habitat Anchises VII 140.
Erētum opp. Sabinorum VII 711.
Ericētes Troi. X 749.
Eridanus fluv. Elysii VI 659.
Erīnys 1. furia II 337. VII 447. 570. 2. femina pestifera II 573.
Eriphȳle fem. Argiva VI 445: quod ubi lateret Amphiaraus maritus, Polynici bellum Thebanum paranti ostenderat, ab Alcmaeone filio interitum patris ulciscente occisa est.
Erulus rex Praenestinorum VIII 563.
Erycīnus adi. V 759. X 36; cf. *Eryx*.
Erymanthus mons Arcadiae V 448.
Erymas Troi. IX 702.
Eryx 1. mons Siciliae XII 701. 2. rex Siculorum I 570. V 24. 392 s. germanus Aeneae

dicitur V 412, quod est Butae ex Venere filius.
Etruria regio et gens Italiae VIII 494. XII 232.
Etruscus 1. adi. VIII 480 saep. 2. subst. X 238. plur. IX 150. X 429.
Euandrus sive (X 515) *Euander* Mercurii et Carmentis nymphae filius, qui ex Arcadia in Italiam migravisse et Pallanteum opp. condidisse fertur. VIII 52. 100 s. IX 9. X 148 s. XI 26 s. XII 184. 551. voc. XI 55.
Euandrius adi. X 394: ensis est Pallantis filii Euandri.
Euanthes comes Aeneae X 702.
Euboicus adi. 1. de insula maris Aegaei dicitur XI 260. 2. de Campania VI 2. 42. IX 710; cf. *Chalcidicus*.
Euhadne uxor Capanei VI 447: in ardentem mariti ad Thebas interfecti rogum se ipsa praecipitavit.
Eumēdes Troi. XII 346.
Eumēlus Troi. V 665.
Eumenides furiae IV 469. VI 250 s.
Eunēus Troi. XI 666.
Euphrātes fluv. in finibus Parthorum VIII 726.
Eurōpa I 385. VII 224. X 91.
Eurōtas fluv. Laconicae I 498.
Eurus ventus qui est ab oriente I 85 s. II 418.
Euryalus Troi. V 294 s. IX 179 s.
Eurypylus Graec. II 114.
Eurysthēus (abl. trisyll.) rex Mycenarum VIII 292: duodecim Herculi labores iniunxit.
Eurytides Euryti filius X 499.
Eurytion Troi. V 495 s.

Fabaris fluv. in Sabinis VII 715.
Fabii gens Romana VI 845: Q. F. Maximus a. 217 dictator.
Fabricius C. F. VI 844: cum a. 280 esset legatus, splendida Pyrrhi dona sprevit.
Fadus Rut. IX 344.
Falisci cf. *Aequi*.
Fama dea Terrae filia IV 173 s. VII 104. IX 474. XI 139.
Fames VI 276.
Faunus 1. antiquus rex Latinorum VII 47 s. 213. 254. 368. 2. deus = Pan X 551. XII 766. 777.
Feronia dea Italorum VII 800. VIII 564: Iovi Anxuro nupsisse dicitur.
Fescennīnus adi. VII 695: Fescennia est civitas Etruriae.
Fidēna urbs Latii VI 773.
Fides I 292.
Flavinius adi. VII 696: Flavīna est [urbs Etruriae.
Fors XII 41.
Fortūna II 79. V 604. X 435 saep.
Foruli opp. Sabinorum VII 714.
Fucinus lacus Latii VII 759.
Fuga IX 719.
Furiae = Harpyiae III 252.
Furor I 294.

Gabii opp. Latii VI 773.
Gabīnus adi. VII 612. 682.
Gaetūlus 1. subst. IV 326: Afer Carthāginiensium finitimus. 2. adi. IV 40. V 51 s. 351.
Galaesus Lat. VII 535. 575.

nympha marina IX 103.
I 858. VIII 656 s.
lumen Indiae IX 31.
les fil. Trois I 28: Iovis deliciae vinique minister; cf. V 252 s.
ıtēs gens Libyae VI 794.
ıtis quae est ex Garamantibus IV 198.
s mons Apuliae XI 247.
ı VI 279.
s Siciliae III 702.
ens Scythiae VIII 725.
di. III 701; cf. *Gela.*
s rex Erythīae ins. prope Gades sitae: VII 662. VIII 202.
ns Thraciae VII 604.
adi. III 35. [36.
1. deus marinus V 823. VI
2. Troi. fil. Antenoris VI 483.
3. Troi. fil. Imbrasi XII 343.
= Cretensis: Gnosus est urbs Cretae.
subst. VI 566. IX 305.
adi. III 115. V 303. VI 23.
nonstruosa Phorci filia VI 289; clarissima est Medusa, cuius caput a Perseo dectum Minerva gerebat in egide infixum II 616. acc. VIII 438.
us (Graec. *ει* corrept. in ĕ) adi. VII 341: ut Gorgo ita Allecto venenatis stimulatur serpentibus.
us adi. = Cretensis XI 773: Gortyna est urbs Cretae.
s Ti. Sempronius Gracchus a. 215 cos.: VI 842.
s = Mars III 35. X 542.
Graecia gens Graecorum XI 287.
Graiugena = Graecus III 550. VIII 127 (sol. gen.).
Graius poetice = Graecus.
1. adi. II 412 saep. VI 97 (urbs = Pallanteum).
2. subst. III 594; pl. I 467 saep. gen. IV 228 saep., semel *Graiorum* II 157.
Graviscae opp. Etruriae X 184.
Grynēus adi. IV 345: Grynium opp. Mysiae est Apollinis templo et oraculo clarum.
Gyarus ins. maris Aegaei III 76.
Gyas 1. Troi. I 222. 612. V 118 s.
2. Lat. X 318. [XII 460.
Gyges Troi. IX 762.
Gylippus Arcas XII 272.

Hadriacus adi. XI 405: Aufidus influit in Hadriam.
Haedi sidus IX 667.
Haemon Rut. IX 685.
Haemonides Lat. X 537.
Halaesus Turni soc. VII 724. X
Halius Troi. IX 767. [352 s.
Halys Troi. IX 765.
Hammon deus Aegyptiorum et Libyum = Iuppiter IV 198.
Harpalyce venatrix Thraecia I 317.
Harpalycus Troi. XI 675.
Harpyia avis monstruosa capite femineo III 212 s. VI 289.
Hebrus 1. flumen Thraciae I 317. XII 331.
2. Troi. X 696.
Hecate dea custos inferorum IV 609. VI 118. 564; eadem dicitur Diana IV 511 et Luna VI 247; cf. *Trivia.*
Hector fil. Priami I 99 s. II 270 s. III 312. 343 saep. acc. I 483.

Hectoreus adi. 1. = Hectoris II 543. III 488 saep.
2. = Troianorum I 273. V 634.
Hecuba uxor Priami II 501. 515.
Helena uxor Menelai I 650. VII 364;
Helēnor Troi. IX 544. [cf. VI 511 s.
Helenus fil. Priami, coniunx Andromachae III 295 s. 369 s.
Helicon saltus Boeotiae VII 641. X 163: Musarum sedes habetur.
Helōrus fluv. Siciliae III 698.
Helymus Troi. V 73. 300 s.
Herbēsus Rut. IX 344.
Hercules V 410. VII 656. X 319. 779.
Herculeus adi. VII 669 saep. ab Hercule conditus III 551. Herculis sacer VIII 276.
Herminius Etr. XI 642.
Hermione filia Menelai III 328.
Hermus fluv. Lydiae VII 721.
Hernicus adi. VII 684: Hernicorum pop. est Latinus.
Hesione soror Priami, uxor Telamonis Salaminii VIII 157.
Hesperia = Italia I 530 saep.
Hesperis 1. adi. de Italia VIII 77.
2. subst. nympha IV 484.
Hesperius adi. III 418 saep.
Hibērus adi. = Hispanus VII 663. IX 582. XI 913.
Hicetaonius fil. Hicetaonis X 123.
Hiems III 120.
Himella fluv. Sabinorum VII 714.
Hippocoon Troi. V 492.
Hippolyte regina Amazonum XI 661.
Hippolytus filius Thesei, privignus Phaedrae VII 761 s.
Hippotades cuius pater est Hippotas XI 674.
Hisbo Rut. X 384.
Homole mons Thessaliae VII 675.
Horae comites Noctis III 512.
Hyades astrum I 744. III 516.
Hydaspes Troi. X 747.
Hylaeus Centaurus VIII 294.
Hyllus Troi. XII 535.
Hymenaeus deus vel cantus nuptiarum IV 127.
Hypanis Troi. II 340. 428.
Hyrcāni accolae maris Caspii VII 605.
Hyrcānus adi. IV 367.
Hyrtacides fil. Hyrtaci: 1. V 492 s. 2. IX 177 s.
Hyrtacus Troi. pater Nisi IX 406.

Iaera nympha Troiana IX 673.
Ianiculum collis in urbe Roma VIII 358.
Ianus deus Italorum VII 180. VIII 357. XII 198; custos sacelli pervii VII 610; cf. I 294.
Iāpyx 1. adi. XI 247. 678: Iapygia est Calabria atque Apulia.
2. ventus VIII 710: fert ex Apulia in Graeciam.
3. medicus Troi. XII 391 s.
Iarbas rex Libyae IV 36. 326. acc.
Iasides fil. Iasii: 1. V 843. [196.
2. XII 392.
Iasius fil. Corythi III 168.
Icarus fil. Daedali VI 31.
Ida 1. mons Cretae XII 412.
2. mons Phrygiae II 801. V 252. insigne navis X 158.
3. nympha Troi. IX 177.
Idaeus adi. 1. III 105; cf. *Ida* 1.
2. II 696 saep.; in monte Ida sacra Cybelae: III 111. IX 112. 620. X 252.
subst. 1. Troi. VI 485.
2. alter IX 500.
Idalia I 693 } opp. Cypri.
Idalium I 681. X 86 }
Idalius adi. V 760. X 52.

Idas 1. Troi. IX 575.
2. Thrax X 351.
Idmon Rut. XII 75.
Idomenēus rex Cretensium III 401. acc. 122. gen. (quadrisyll.) XI 265.
Ignipotens = Volcanus VIII 414
Ilia cf. *Ilius*. [saep.
Iliacus adi. I 97. II 431 saep.
Ilias fem. Troiana I 480 saep.
Ilione filia Priami I 653.
Ilionēus Troianus I 521 s. VII 212. IX 501 s. gen. (quadrisyll.) I 120 s. acc. 611.
Ilium = Troia I 68. V 756 saep.
Ilius adi. (sol. fem. metri causa) I 268. IX 285. subst. = Rea Silvia I 274. VI 778.
Illyricus adi. I 243.
Ilus 1. rex Troianorum VI 650.
2. = Ascanius I 268.
3. Rut. X 400 s.
Ilva ins. Etruriae X 173 ('Elba').
Imāon Arcas X 424.
Imbrasides fil. Imbrasi 1. X 123. 2. XII 343.
Imbrasus Lycius XII 343.
Inachius adi. 1. = Argolicus VII 286. 2. = Graecus XI 286.
Inachus 1. fluv. Argolidis VII 792. 2. rex Argivorum VII 372.
Inarime ins. Campaniae IX 716.
Indi VI 794. VII 605. VIII 705.
Indiges θεὸς ἐπιχώριος XII 794.
Indus adi. XII 67.
Inōus adi. V 823: cuius mater est Ino sive Leucothea.
Insidiae XII 336.
Inuus = Faunus VI 775: sacra eius statio in Rutulis sita.
Io filia Inachi VII 789.
Iollas Troi. XI 640.
Ionius 1. adi. III 671. V 193. 2. subst. (sc. mare) III 211.
Iōpas cantor Carthag. I 740.
Iphitus Troi. II 435.
Irae XII 336.
Iris nuntia Iovis IX 803 et Iunonis IV 694 saep. acc. X 38 saep. voc. IX 18. arcu caelesti delabitur IV 700. V 610.
Ismarus 1. Lydus X 139. 2. adi. X 351: Ismarus mons est Thraciae.
Italia I 2 saep. (nomen non est in libro II et VII.)
Italis fem. Italica XI 657.
Italus 1. antiquissimus rex Italorum VII 178; cf. III 166. 2. incola Italiae I 109. V 117 saep. gen. pl. VI 92 saep. 3. adi. I 252. III 440 saep. (*i* correpta, nisi exstat *a* correpta in fine nominis: III 185. VII 643. IX 698).
Ithaca ins. maris Ionii III 272. 613.
Ithacus = Ulixes II 104 s. III 629.
Itys Troi. IX 574.
Iulius Octavianus I 288; cf. *Caesar* 2.
Iūlus = Ascanius I 267 s. II 682 s. V 546 s. VII 107 s. IX 232 saep.
Iuno 1. Iovis uxor I 4 saep. 2. inferna = Proserpina VI 138.
Iunonius adi. I 671.
Iuppiter 1. summus deus I 42 saep. 2. Stygius = Pluto IV 638.
Iuturna nympha XII 146 s.
Ixīon fil. Phlegyae, pater Pirithoi, rex Thessalorum VI 601: Iunoni ausus est insidiari.

Karthago 1. urbs Didonis I 13 s. IV 97 s.
2. res publica Poenorum X 12. 54.

Labīci VII 796: Labīcum est opp.
Labos VI 277. [Latii.
Labyrinthus ingens aedificium Cretae V 588; cf. VI 27.
Lacaena = Helena II 601. VI 511.
Lacedaemon urbs Menelai VII 363.
Lacedaemonius adi. III 328.
Lacinia III 552: templum Iunonis in Lacinio Bruttiorum promunt.
Lades Lycius XII 343.
Ladon socius Pallantis X 413.
Laertius adi. III 272: Laertes est
Lagus Rut. X 381. [pater Ulixis.
Lamus / *Lamyrus* Rut. IX 334. [II 41. 201 s.
Laocoon Troi. sacerdos Apollinis
Laodamīa uxor Protesilai Thessali VI 447: corpus mariti bello Troiano occisi amplexa simul periit.
Laomedontēus adi. IV 542: Laomedon, rex Troianorum, Neptuno Apollinique munera pro moenibus urbis faciendis promissa non dedit.
Laomedontiades = ortus a Laomedonte:
1. fil. Priamus VIII 158 s.
2. socii Aeneae III 248.
Laomedontius adi. VII 105. VIII 18 (heros = Aeneas).
Lapithae gens Thessalorum VI 601. gen. VII 305: Pirithoo eorum regi infestus Mars per Centauros bellum inferendum curavit.
Larīdes Rut. X 391 s.
Larīna socia Camillae XI 655.
Larisaeus adi. II 197. XI 404: Larisa urbs Thessaliae est patria Achillis.
Latagus Troi. X 697. .. [saep.
Latīnus 1. rex Latii VI 891. VII 45
2. adi. I 6 saep.; subst. masc. V 568 saep. et fem. XII 143. 604.
Latium I 6 saep.; de nomine cf. VIII 322.
Latōna mater Apollinis et Dianae I 502. XII 198.
Latonius 1. adi. IX 405. XI 557.
2. subst. = Diana XI 534.
Laurens adi. V 797. VI 891 saep. abl. VIII 38 contra XII 547. neutr. pl. VII 661 saep.
Laurentes populus Latii VII 63 saep.
Laurentius adi. X 709.
Laurentum opp. VIII 1. an abl. adi.?
Lausus Etr. VII 649 s. X 426. 775 s.
Lavinia filia Latini VI 764. VII 72 s. XI 479. XII 17 s. 605. 937.
Lavinium opp. Latii ab Aenea conditum I 258. 270. VI 84.
Lavinius adi. I 2. IV 236.
Leda mater Helenae I 652.
Ledaeus adi.: cui Leda est mater VII 364 vel avia III 328.
Lelegēs gens Asiae VIII 725.
Lemnius adi. VIII 454: Lemnus ins. Volcani sacra est.
Lenaeus adi. IV 207: a torculo (*ληνός*) Bacchus dicitur Lenaeus.
Lerna lacus Argolidis XII 518: ibi habitat hydra VI 287. 803.
Lernaeus adi. VIII 300.
Lethaeus adi. V 854. VI 705 s.: Lethe est flumen inferorum oblivionis efficiens.
Letum VI 277 s. X 319 saep.
Leucaspis Troi. VI 334.
Leucātes promunt. Leucadiae insulae Acarnaniae III 274. VIII 677.
Liber = Bacchus VI 805.

Liburni gens Illyriae I 244.
Libya = Africa I 22 saep.
Libycus 1. adi. I 339 saep.
2. subst. (sc. mare) V 595.
Libystis subst. pro adi. V 37. VIII 368.
Lichas Lat. X 315.
Licymnia serva Lydia IX 546.
Liger Lat. IX 571. X 576 s.
Ligus cuius patria est Liguria X 185. XI 701. 715.
Lilybēius adi. III 706: Lilybaeum promunturium Siciliae spectat ad occasum solis.
Lipare ins. Volcani VIII 417.
Liris Troi. XI 670.
Locri 1. in Bruttios coloniam deduxerunt III 399.
2. Aiace mortuo in Africam migraverunt XI 265.
Lucagus Lat. X 575 s.
Lucas Lat. X 561.
Lucetius Lat. IX 570. [589.
Lucifer stella Veneris II 801. VIII
Luna IX 403. [VIII 343.
Lupercal antrum montis Palatini
Luperci sacerdotes Panis VIII 663.
Lyaeus 1. = Bacchus IV 58.
2. adi. I 686.
Lycaeus adi. VIII 344: Panis sedes est Lycaeus, mons Arcadiae.
Lycāon faber Cretensis IX 304.
Lycaonius fil. Lycaonis X 749.
Lycia regio Asiae, in qua est Patara urbs Apollinis oraculo insignis IV 143. X 126 saep.
Lycius 1. adi. IV 346 saep.
2. subst. I 113. [Cretae.
Lyctius adi. III 401: Lyctus est opp.
Lycurgus rex Thracum III 14.
Lycus Troi. I 222. IX 545. 556.
Lydi = Etrusci ex Lydia oriundi IX 11; cf. VIII 479.
Lydius adi. = Etr. II 781 saep.
Lynceus Troi. IX 768.
Lyrnesius adi. X 128.
Lyrnēsus opp. Phrygiae XII 547.

Machāon medicus Graec. II 263.
Maeander flumen Cariae flexuosum; eodem nomine dicitur vestimenti pretiosi limbus flexuosus V 251.
Maeon Rut. X 337.
Maeonia = Lydia; VIII 499 = Etruria; cf. *Lydi.*
Maeonidae = Etrusci XI 759.
Maeonius = Lydius IV 216. IX 546. X 141.
Maeotius adi. VI 799: Maeōtae sunt accolae paludis Maeotidis ('Asowsches Meer').
Magus Lat. X 521.
Maia mater Mercurii I 297. VIII 138 s.
Malea promunt. Laconicae nautis periculosum V 193.
Manes = di inferi XII 646; cf. X 34.
Manlius M. M. a. 390 servator Capitolii: VIII 652.
Manto nympha vates X 199.
Mantua opp. Galliae transpadanae, patria Vergilii X 200 s.
Marcellus M. Claudius Marcellus:
1. cos. a. 222 Viridomarum Gallorum principem occidit VI 855.
2. Augusti sororis filius idemque gener a. 23 mortuus VI 883.
Marica nympha Minturnensis VII 47.
Marpesius adi. VI 471: Marpēsus est mons Pari insulae.
Marruvius adi. VII 750: Marruvium est caput Marsorum.
Mars 1. deus I 274. VII 304. VIII 433.

2. = pugna II 335. 440 saep. pugnandique studium VI 165. XI 374.
Marsi pop. Latii X 544.
Marsus adi. VII 758.
Martius adi.: 1. Martis filia XI 661. 2. Martis sacer IX 566. 3. = bellicus VII 182.
Massicus adi. (loca) VII 627: Massicus mons Campaniae.
Massicus dux Clusinorum X 166.
Massȳli gens Libyae VI 60.
Massȳlus adi. IV 132. 483.
Mater (magna) = Cybele IX 108. 584. 619. [Afri.
Maurusius adi. IV 206: Mauri sunt
Mavors 1. Mars patronus Romae VI 872. VIII 630. XII 179. 332. 2. = bellum VIII 700. X 755. XI 389.
Mavortius adi. I 276. III 13. VI 777. = bellicosus IX 685.
Maximus VI 845: cf. *Fabii.*
Medon Troi. VI 483.
Megaera furia XII 846.
Megarus adi. III 689: Megara colonia est a Doribus in Siciliam deducta.
Melampus amicus Herculis X 320.
Meliboeus adi. III 401. V 251: Meliboea urbs Thessaliae est patria Philoctetae; eadem officinis purpurariis in-
Melite nympha V 825. [signis.
Memmius auctor gentis Romanae V 117.
Memnon Tithoni Auroraeque filius, rex Aethiopum, soc. Troianorum I 489; cf. I 751.
Menelāus rex Spartae II 264. VI 525. XI 262.
Menesthēus Troi. X 129 (abl. trisyll.).
Menoetes 1. Troi. V 161 s. 2. piscator Arcas XII 517.
Mercurius IV 222. 558. VIII 138.
Merops Troi. IX 702.
Messāpus Lat. VII 691. VIII 6. IX 160. 523. XI 464. XII 488. 661 saep.
Metabus Privernas XI 540 s.
Metiscus Rut. XII 469 s.
Mettus Fufetius dux Albanorum perfidus VIII 642.
Metus VI 276.
Mezentius rex Etr. VII 648 s. VIII 482 s. X 689 s. gen. XI 7.
Mimas Troi. X 702. 706.
Mincius fluv. Galliae cisalp., cuius nomine navis signatur X
Minerva 1. dea II 31 saep. [206. 2. = lanificium VIII 409; cf. V 284. VII 805.
Minio fluv. Etruriae X 183.
Minoïus adi. VI 14: Minos erat rex Cretae.
Minōs apud inferos iudex VI 432.
Minotaurus monstruosus Pasiphaës taurique Cretensis fil. VI 26.
Misēnus 1. tubicen Troi. III 239. VI 162 s. 2. promunt. Campaniae VI 234.
Mnesthēus Troi. V 116 saep.; dat. V 184 (bisyll.). acc. IV 288. XII 561.
Monoecus Hercules *μόνοικος* VI 830 = promunt. Liguriae ('Monaco').
Morbi VI 275.
Morini gens Belgica VIII 727.
Mors IV 451. XI 197 saep.
Mulciber = Volcanus VIII 724.
Murrānus Lat. XII 529. 639.

Musa I 8. IX 77. 774 s. X 191.
Musaeus vates Atticus VI 667.
Mutusca opp. Sabinorum VII 711.
Mycēna V 52 = Mycenae.
Mycēnae urbs Argolidis I 284 saep.: inde Agamemno ad bellum Troianum profectus est VII 222. IX 139.
Mycenaeus adi. XI 266.
Myconos ins. maris Aegaei III 76.
Mygdonides cuius pater est Mygdon, rex Phrygiae II 342.
Myrmidones gens Thessalica II 7. 252. 785. XI 403.

Nar fluv. Sabinorum VII 517.
Narycius adi. III 399: Naryx est opp. Locrorum Ozolarum.
Nautes Troi. sacerdos Minervae vatesque V 704 s.
Naxos ins. maris Aegaei III 125.
Nealces Troi. X 753.
Nemea vallis Argolica VIII 295.
Neoptolemus fil. Achillis = Pyrrhus II 263 saep. ab Oreste occisus III 330 s. XI 264.
Neptunius adi. II 625 saep.: Troiae moenia a Neptuno et Apolline facta sunt; cf. V 811. IX 144.
Neptūnus moderator maris I 125 s. III 119. V 822. VIII 699 al.
Nereïs Nerei filia III 74. V 240.
Nereïus adi. IX 102.
Nerēus deus marinus, pater Thetidis II 419. gen. bisyll. VIII 383. X 764.
Neritos ins. maris Ionii III 271.
Nersae civitas Aequorum VII 744.
Nox II 85. XII 341. 513.
Nilus 1. flum. Aegypti VI 800. IX 31. 2. deus fluvius VIII 711.
Niphaeus Rut. X 569.
Nisaeē nympha V 826.
Nisus Troi. V 294 s. IX 176 s.
Noēmon Troi. IX 767.
Nomades gens Libyca IV 320. 535. VIII 724. [712.
Nomentum opp. Latii VI 773. VII
Notus ventus qui est a meridie I 85 s. II 417. plur. III 268 saep.
Nox III 512. V 721. VII 138. 331. VIII 369. XII 846. 860.
Numa Rut. IX 454. X 562.
Numānus Rut. IX 592. 653. [797.
Numīcus fluv. Latii VII 150. 242.
Numidae = Nomades IV 41.
Numitor 1. rex Albanorum VI 768. 2. Rut. X 342.
Nursia opp. Sabinorum VII 716.
Nysa saltus Indiae VI 805.

Oceanus I 287 saep.; uterque = Atlanticus et Indicus VII
Ocnus Mantuanus X 198. [101.
Oebalus dux Campanorum VII 734.
Oechalia urbs Euboeae VIII 291.
Oenotrius adi. = Italicus VII 85.
Oenōtrus adi. I 532. III 165: Oenotrus erat antiquus rex Sabinorum.
Oīlēus pater Aiacis I 41 (gen. trisyll.)
Olearos ins. maris Aegaei III 126.
Olympus mons Thessaliae = sedes superorum I 374 saep.
Onītes Rut. XII 514.
Opheltes Troi. pater Euryali IX 201.
Opis comes Dianae XI 532. 836 s.
Orcus = Dis II 398. IV 242 saep.
Orestes fil. Agamemnonis III 331. IV 471.
Oricius adi. X 136: Oricus est urbs Epiri.
Oriens 1. de loco I 289. VIII 687. 2. de tempore V 42. 739.

Orion 1. venator X 763.
2. sidus III 517. VII 719.
(prior *o* correpta I 535. IV 52.)
Orithyia uxor Boreae XII 83.
Ornytus Etr. XI 677.
Orōdes Troi. X 732 s. [I 220.
Orontes Troi. I 113. VI 334; gen.
Orphēus maritus Eurydices VI 119.
Orses Troi. X 748.
Orsilochus Troi. XI 636 s.
Ortīnus adi. VII 716: Orta est opp. Etruriae.
Ortygia 1. = Delus III 124 s.
2. regio Syracusarum III
Ortygius Rut. IX 573. [694.
Osci pop. Campaniae VII 730.
Osinius rex Clusii X 655.
Osīris Lat. XII 458.
Othryades fil. Othryis II 319. 336.
Othrys mons Thessaliae VII 675.

Pachȳnum promunt. Siciliae, quod spectat inter orientem et meridiem III 429 saep.
Pactōlus fluv. Lydiae X 142.
Padus flumen Galliae cisalp. IX 680.
Padūsa ostium Padi XI 457.
Paeōnius adi. VII 769. XII 401: Paeon est medicus deorum.
Pagasus Troi. XI 670.
Palaemon deus marinus, qui antea inter homines fuerat Melicertes V 823.
Palamēdes Graec. II 82.
Palatīnus adi. IX 9: Palatium Verg. idem esse vult quod Pallanteum.
Palīcus deus Siculus IX 585.
Palinūrus gubernator Aeneae III 202. V 833. VI 337 saep.
Palladium simulacrum Minervae II 166. 183. IX 151.
Pallantēum Arcadum in monte Aventino et Palatino opp. VIII 54. 341; cf. 313.
Pallās 1. avus Euandri VIII 51. 54.
2. fil. Euandri VIII 104. X 160. 365 s. XI 27 s. acc. VIII 515. voc. X 410 saep.
Pallās Minerva I 39. II 615. VIII
Palmus Troi. X 697. [435 saep.
Pan deus pastorum VIII 344.
Pandarus 1. Lycius fil. Lycaonis V 496. [XI 396.
2. soc. Aeneae IX 672 s.
Panopēa nympha V 240. 825.
Panopes Siculus V 300.
Pantagias fluv. Siciliae III 689.
Panthūs Troi. II 318 s. voc. 429.
Paphus opp. Cypri I 415. X 51. 86.
Parcae = *Μοῖραι* I 22. X 815 saep.
Paris 1. fil. Priami I 27. VI 57 saep. acc. V 370 contra X 705.
2. adulter IV 215; cf. VII 321.
Parius adi. = marmoreus: I 593.
Paros ins. maris Aegaei marmore clara III 126.
Parrhasius adi. VIII 344. XI 31: Parrhasia est urbs Arcadiae.
Parthenius Troi. X 748.
Parthenopaeus fil. Meleagri, unus ex septem VI 480.
Parthus pop. Asiae arte sagittaria insignis XII 857. Phraātes rex Parthorum a. 20 signa devicti exercitus Crassiani Augusto remisit: VII 606.
Pasiphaë filia Solis, uxor Minois VI 25. 447.
Patavium opp. Galliae cisalp. I 247.
Patron Acarnan V 298: unus ex ducibus Epirotis? cf. III 470.
Pelasgi = Graeci II 83. gen. VI 503; in Etruriam profecti VIII 600.

Pelasgus adi. I 624. II 106 saep.
Pelias Troi. II 435 s.
Pelīdes 1. Achilles fil. Pelei II 548. V 808. XII 350.
2. Pyrrhus nepos Pelei II 263.
Pelopēus adi. II 193: Pelops rex Argivorum.
Pelōrus patronus promunt. Siciliae III 411. 687.
Peneleōs Graec. II 425. [XI 662.
Penthesilēa regina Amazonum I 491.
Penthēus rex Thebanorum IV 469.
Pergama (pl. t.) 1. arx Troiae I 466. II 291 saep.
2. urbs Heleni III 349.
Pergameus adi. III 110 saep. (urbs) III 133.
Peridīa mater Onitae XII 515.
Periphas Graec. II 476.
Petelia opp. Bruttiorum III 402: Philoctetes communivisse fertur.
Phaeāces incolae Scheriae insulae, quae fuisse videbatur antiquis Corcyra III 291.
Phaedra uxor Thesei VI 445: Hippolyto mortuo (cf. VII 765 s.) vitam laqueo finivit.
Phaēthon 1. Sol V 105.
2. fil. Solis X 189: postquam periit, sorores eius in populos mutatae sunt.
Phaleris Troi. IX 762.
Pharus Rut. X 322.
Phegēus tres Troiani: V 263. IX 765 (acc.). XII 371.
Phenēus urbs Arcadiae VIII 165.
Pherēs Arcas X 413.
Philoctētes Thessalus III 402: Meliboeam ex Troade reversus seditione orta in Italiam migrare coactus est.
Phineĭus adi. III 212: Phinēus caecus rex Thracum harpyiarum incursionibus vexabatur.
Phlegethon Πυριφλεγέθων flumen inferorum VI 265. 551.
Phlegyas rex Lapitharum, pater Ixionis VI 618: quod Apollo filiam rapuerat, templum Delphicum incendit.
Phoebe = Luna X 216.
Phoebigena Aesculapius Phoebi fil. VII 773.
Phoebēus adi. III 637. IV 6.
Phoebus 1. = Sol XI 913.
2. Apollo I 329. VI 56. vates II 114. III 80 s. 251. VI 35 saep. Romae erat in monte Palatino eius templum VIII 720; patronus medicorum X 316. XII 402.
Phoenīces gens Asiae I 344.
Phoenissa fem. = Dido I 670 saep.
Phoenix comes Achillis II 762.
Pholoē serva Cretensis V 285.
Pholus 1. Centaurus VIII 294.
2. Troi. XII 341.
Phorbas Troi. V 842.
Phorcus 1. deus marinus V 240. 824.
2. Lat. X 328.
Phrygia 1. terra VII 207. X 88. 582.
2. fem. VI 518. IX 617.
Phrygius adi. I 182. 381 saep.
mater = Cybele VII 139.
pastor = Paris VII 363.
Phryx I 468 saep. XII 99 = Aeneas: Troia urbs in Phrygia est sita.
Phthia regio Thessaliae I 284.
Picus avus Latini VII 48 s. 189.
Pilumnus avus Turni IX 4. X 76. 619. XII 83.
Pinarius adi. VIII 270: gens Pina-

riorum antiquitus sacris Herculis aderat.
Pirithous rex Lapitharum VI 393. 601: cum Theseo Proserpinam abducere conatus tenetur vinculis.
Pisae urbs Etruriae X 179: colonia Pisa ex oppido Elidis deducta esse fertur.
Plemyrium promunt. Siciliae prope Syracusas situm III 693.
Pluton = Dis VII 327.
Podalirius Troi. XII 304.
Poeni = Carthaginienses I 302 saep.
Polītes fil. Priami II 526. V 564.
Pollux Iovis ex Leda fil. immortalis, frater Castoris VI 121.
Polyboetes Troi. VI 484.
Polydōrus minimus regis Priami fil. III 45 s.
Polyphēmus Cyclops III 641. 657.
Pometii = Suessa Pometia urbs Latii VI 775.
Populonia opp. Etruriae X 172.
Porsenna rex Etruscorum VIII 646.
Portūnus deus marinus V 241.
Potitius princeps sacerdos Herculis VIII 269. 281.
Praenestē opp. Latii VII 682 (neutr.). VIII 561 (fem. abl.).
Praenestīnus adi. VII 678.
Priameïus adi. II 403. III 321 (virgo = Polyxena). VII 252.
Priamides fil. Priami III 295 saep.
Priamus 1. rex Troianorum I 458 s. 2. fil. Politae V 564.
Prisci Latini antiquissimi Latii incolae V 598.
Pristis navis V 154 s. acc. 116.
Privernum opp. Volscorum XI 540.
Privernus Rut. IX 576.
Procas rex Albanorum VI 767.
Prochyta ins. Campaniae IX 715.
Procris uxor Cephali VI 445: per errorem mariti venantis hasta interfecta.
Promolus Troi. IX 574.
Porserpina regina inferorum IV 698. VI 142. 251. 402.
Protēus deus marinus XI 262.
Prytanis Troi. IX 767.
Punicus adi. I 338. IV 49.
Pygmalion Tyrius I 347 s. IV 325.
Pyracmon Cyclops VIII 425.
Pyrgi opp. Etruriae X 184.
Pyrgo fem. Troiana V 645.
Pyrrhus = Neoptolemus II 469 s. III 296 s.

Quercens Rut. IX 684.
Quirinālis adi. VII 187. 612.
Quirīnus = Romulus I 292. VI 859: in honorem Quirini spolia opima suspendebantur.
Quirītes incolae Curium, quod erat caput Sabinorum VII 710.

Rapo Etr. X 748.
Remulus 1. Tiburs IX 360. 2. = Numanus IX 593 s. 3. Rut. XI 636.
Remus 1. frater Romuli I 292. 2. Rut. IX 330.
Rhadamanthus iudex inferorum VI [566.
Rhaebus equus Mezentii X 861.
Rhamnes Rut. IX 325 s. 452.
Rhea mater Aventini VII 659.
Rhenus flumen Germaniae VIII 727.
Rhesus rex Thracum I 469.
Rhipēus Troi. II 339. 394. 426.
Rhoeteïus adi. V 646. XII 456 = *Rhoetēus* adi. III 108. VI 505: Rhoetēum est Troadis promunt.
Rhoetēus Rut. X 344. acc. 345.

Rhoetus 1. Rut. IX 342 s.
2. pater Anchemoli X 388.
Roma I 7 saep. VI 781; cf. I 276 s.
Romanus 1. adi. I 33. VIII 361 saep.
2. subst. VI 851 saep.
Romuleus adi. VIII 654: casa Romuli ostendebatur in monte Palatino.
Romulidae filii Romuli = Romani VIII 638.
Romulus 1. rex I 276. VI 778. VIII [342.
2. adi. VI 876.
Roseus adi. VII 712: Rosea regio Sabinorum Reatīna.
Rufrae opp. Campaniae VII 739.
Rutulus 1. adi. VII 318 saep.
2. subst. VIII 474. VII 472 saep. gen. X 445 contra VIII 381 saep.: Rutulorum gens est Latina, caput Ardea, dux Turnus.

Sabaei pop. Arabiae VIII 706.
Sabaeus adi. I 416. [VIII 510.
Sabellus adi. = Sabinus VII 665.
Sabīni pop. Italiae VII 706 s.
fem. VIII 635.
Sabīnus heros VII 178.
Saces Rut. XII 651.
Sacrānus adi. VII 796: Ardeates vere sacro clari.
Sacrātor Etr. X 747.
Sagaris Troi. V 263. IX 575.
Salamīs ins. sinus Saronici, sedes Telamonis VIII 158.
Salii sacerdotes VIII 285. 663.
Salius 1. Arcas V 298 s.
2. Rut. X 753.
Sallentīnus adi. III 400: Sallentinorum pop. Calabriae erat.
Salmōnēus frater Sisyphi VI 585.
Same ins. regni Ithacesii III 271.
Samos ins. 1. prope Ephesum I 16.
2. Thraciae VII 208 = *Samothracia* VII 208.
Sarnus fluv. Campaniae VII 738.
Sarpēdon dux Lyciorum I 100. IX 697. X 125. 471.
Sarrastes pop. Campaniae VII 738.
Saticulus incola Saticulae, quod est opp. Campaniae: VII
Satura palus Latii VII 801. [729.
Saturnia arx in monte Capitolino VIII 358.
Saturnius adi. I 569 saep.
fil. Saturni IV 372 (Iuppiter). V 799 (Neptunus).
fem. = Iuno filia Saturni I 23. XII 178 saep.
Saturnus deus a Iove filio regno privatus in Latium se contulit VI 794. VIII 319 saep.
Scaeus adi. II 612. III 351: porta Sc. Troiae ad occidentem solem spectabat.
Scipiadae VI 843: P. Cornelii Scipiones Africani maior et minor.
Scylacēum opp. Bruttiorum III 553.
Scylla 1. monstrum marinum III 420 s. VI 286. VII 302.
2. navis V 122.
Scyllaeus adi. I 200.
Scyrius adi. II 477: Scyri in ins. maris Aegaei Pyrrhus natus et educatus est.
Sebēthis nympha VII 734: Sebēthus fluv. prope Neapolim.
Selīnūs urbs Siciliae III 705.
Senectus VI 275.
Serestus Troi. I 611. IV 288. IX 171 saep.
Sergestus Troi. I 510 saep. V 121 s.
Sergius adi. V 121: ex gente Sergia ortus est Catilina.

Serrānus 1. Rut. IX 335. 454.
2. C. Atilius primi belli Punici aetate ab agro conserendo ad consulatum devocatus VI 844.
Sevērus mons Sabinorum VII 713.
Sibylla vates Cumana III 452. V 735. VI 10 s. 236. 538. 666 s.
Sicāni = Siculi V 293. VII 795.
Sicania = Sicilia I 557.
Sicanius adi. III 692. VIII 416.
Sicānus adi. V 24. VIII 328. XI 317.
Siculus adi. I 34. III 410 saep.
Sidicīnus adi. VII 727: Sidicini gens Campaniae.
Sidon urbs Phoenicum I 619.
Sidonius adi. I 446 saep. urbs I 678 saep. = Carthago, cuius mater Tyrus erat col. Sidoniorum. (*o* corripitur, ubi ultima syllaba producitur.)
Sigēus adi. II 312. VII 294: Sigēum promunt. Troadis.
Sila saltus Bruttiorum XII 715.
Silvānus deus agrestis VIII 600.
Silvia virgo Latina VII 487. 503.
Silvius 1. fil. Aeneae ex Lavinia postumus VI 763. [769.
2. S. Aeneas rex Alban. VI
Simoīs 1. fluv. Troadis I 100. V 261
2. fluv. Epiri III 302. [saep.
Sinon Graecus II 79 s. 259. 329.
Sirēnes nymphae cantu insignes in periculosa ora Surrentina habitant: V 864.
Sirius 1. canis aestiva III 141.
2. adi. X 273.
Sol I 568 saep. IV 607. pater Circae, quae eadem esse dicebatur ac Marica: VII 11. XII 164.
Somnium VI 283.
Somnus V 838. VI 893.
Sopor VI 278: *κασίγνητος θανάτοιο* Hom. Ξ 231.
Soractē mons Etruriae VII 696. XI
Sparta II 577. X 92. [785.
Spartānus adi. I 316.
Spio nympha V 826.
Steropes Cyclops VIII 425.
Sthenelus 1. Graec. II 261.
2. Troi. XII 341.
Sthenius Rut. X 388.
Strophades ins. Messeniae III 209.
Strymonius 1. Troi. X 414.
2. adi. X 265. XI 580: Strymon flumen Thraciae gruum turbis celebre.
Stygius adi. III 215. IX 104 saep.
Styx flumen inferorum VI 154. 439.
Sucro Rut. XII 505.
Sulmo Lat. IX 412. X 517.
Sybaris Troi. XII 363.
Sychaeus 1. subst. maritus Didonis I 343 (*y* producta). IV 20. VI 474 saep.
2. adi. IV 552.
Symaethius adi. IX 584: Symaethus est fluv. Siciliae.
Syrtis sinus Libyae IV 41. plur. V 51. VI 60 saep.

Taburnus mons Campan. XII 715.
Tagus Rut. IX 418.
Talos / *Tanais* } Rut. XII 513.
Tarchon sive (VIII 603) *Tarcho* dux Etr. VIII 506. X 153 s. XI 184. 727 s.
Tarentum urbs Calabriae III 551.
Tarpēia socia Camillae XI 656.
Tarpēius adi. VIII 347. 652: saxum Tarpeium pars montis Capitolini.

s L. T. Superbus rex Romanorum VIII 646; plur. VI 816: familia T. Prisci. Rut. X 550.
adi. VI 295. VIII 667 saep.
custos = Cerberus VI 395.
sorores = furiae VII 328.
nferna sedes improborum /I 577; pl. *Tartara* (loca) V 243. V 734. VI 135 saep.
T. rex Sabinorum VIII 638.
adi. V 299. VIII 459: Tegea est urbs Arcadiae.
ıcolae Caprearum VII 735. 166. VII 137.
Taphiorum VII 734: coam in Italiam deduxit. V 772.
ıs. Troadis II 21. 203 s.
oi. XI 675.
178. VI 580. 595.
ıons in Sabinis VII 713.
= cives Teucri (1.) Troiani I 38 saep.; gen. I 555 contra 89 s.
ıdi. II 747 saep. [II 26.
rbs vel gens Teucrorum
. primus rex Troianorum I 235. III 108 saep.
. fil. Telamonis regis Salaminii I 619.
Troi. X 402.
s adi. VII 741: Teutonis Gallica arma hic videntur tribui.
Lycius X 126.
mpha V 826.
: Troi. XII 341.
ırbs Siciliae III 689.
ias filia Thaumantis = Iris IX 5.
:or Amyci Troiani X 705.
Thebae urbs Boeotiae IV 470.
Thebānus adi. IX 697: Thebe est opp. Mysiae.
Themillas Rut. IX 576.
Thermōdon fluv. Ponti XI 659.
Theron Rut. X 312. [363.
Thersilochus duo Troi. VI 483. XII
Thesēus rex Atticae, amicus Pirithoi VI 122. 393. 618.
Thessandrus Graec. II 261.
Thetis filia Nerei V 825.
Thoas 1. rex Aetolorum II 262.
2. Troi. X 415.
Thraca = Thracia XII 335.
Thracĕs III 14.
Thracius adi.: V 536. 565. IX 49 (ubi ultima syll. corripitur).
Threicius adi. III 51 saep. (producta syll. ult.).
Threissa fem. Thracia I 316. XI 858.
Thronius Troi. X 753.
Thybrīnus adi. XII 35.
Thybris 1. rex Italorum VIII 330.
2. Tiberis fluv. II 782 saep.
Thyias = Baccha IV 302.
Thymber idemque *Thymbrus* Rut. X 391. 394.
Thymbraeus 1. Troi. XII 458.
2. adi. III 85: Apollinis sacrum erat nemus Thymbrae, quod erat oppidum
Thymbris Troi. X 124. [Troadis.
Thymoetes 1. Troi. senex II 32.
2. Troi. miles X 123. XII 364. [449.
Tiberīnus 1. adi. I 13. X 833. XI
2. subst. VI 873 saep.
Tiberis fluv. Italiae VII 715.
Tibur opp. Latii VII 630.
Tiburs 1. adi. VII 670.
2. subst. IX 360. XI 757.

Tiburtus Argivus, a quo Tibur nomen traxisse dicitur: VII 671. XI 519.
Tigris flumen Asiae X 166.
Timāvus flumen Histriae I 244.
Timor IX 719.
Tirynthius = Hercules VII 662. VIII 228: Tiryns est urbs Argolidis, in qua H. est educatus.
Tisiphone furia VI 555. 571. X 761.
Titan = Sol IV 119.
Titanius adi. 1. de Sole VI 725.
2. de ceteris Titanibus, Caeli filiis adversariisque VI 580.
Tithonius adi. VIII 384.
Tithōnus fil. Laomedontis, maritus Aurorae IV 585. IX 460.
Tityos violator Latonae VI 595.
Tmarius adi. V 620: Tmaros est
Tmarus Rut. IX 685. [mons Epiri.
Tolumnius Rut. XI 429. XII 258. 460.
Torquātus T. Manlius T. a. 340 cos. filium immodestum necari iussit VI 825.
Trinacria = Sicilia III 440 saep.
Trinacrius adi. I 196 saep.
Triōnes sidus = ursae caelestes I 744. III 516.
Triton 1. deus marinus I 144. VI 173. plur. V 824.
2. navis X 209.
Tritonia = Minerva II 171. 615. V 704. XI 483.
Tritōnis = Minerva II 226: Triton fluvius ac lacus Libyae, unde Minerva prodiisse fer-
Trivia 1. Hecate VI 13 s. [tur.
2. Diana VII 774 s. X 537. XI 566. 836; sacrum eius prope Ariciam VII 516.
Troas fem. Troiana V 613.
Troia 1. urbs Asiae I 1 saep. II 625. VIII 291.
2. urbs Epiri III 349 s.
3. ludus puerilis V 602.
Troiānus 1. adi. I 19 saep.
2. subst. V 688 saep.
Troilus fil. Priami I 474.
Troiugena ortus a Troianis III 359. VIII 117. XII 626.
Troïus adi. I 119 saep.
Tros Troianus I 574 saep.; plur. nom. I 172. acc. I 30 saep.
Tulla socia Camillae XI 656.
Tullus T. Hostilius tertius rex Rom. VI 814. VIII 644.
Turnus rex Rutulorum, Dauni ex Venilia filius, frater Iturnae VII 56. 371. 783. X 76. 616. XII 138. 861 saep.
Tusci Etrusci XI 629. XII 551.
Tuscus adi. VIII 473. X 164 saep.
Tydēus rex Argivorum bello Thebano interfectus VI 479.
Tydīdes fil. Tydei = Diomedes I 97. 471 saep. X 29.
Tyndaris filia Tyndarei = Helena II 569 (acc.). 601.
Typhōēus monstruosus Terrae fil. VIII 298. IX 716 (dat. tri-
Typhoïus adi. I 665. [syll.).
Tyres Troianus X 403.
Tyrius 1. adi. I 12. 388 saep.
2. subst. I 338 saep. = Carthaginienses: Carthago est colonia Tyriorum.
Tyros urbs Phoenicum I 346. IV 670 saep.
Tyrrhēnus 1. adi. = Etr. I 67 saep.
2. subst. VIII 603 saep. = Mezentius X 787.
3. Etr. XI 612. [898.

lii Tyrrhi VII 484. IX 28.
inus VII 485 s.

roi. II 312.
men Latii VII 802.
x Aequorum VII 745.
I 6. X 518. XII 460. 641.
ensis II 44 s. 164. III
3. XI 263; cf. VI 529.
II 7 saep.
II 753: canes Umbriae
ione exercitati. [544.
Marsorum VII 752. X

. X 752. [712.
cus in Sabinis VII 517.
i. VI 366: Velia est opp.
ritimum Lucaniae.
pha X 76.
. VIII 9. XI 242. 742.
, mater Aeneae I 229
p. VIII 370.
amor VI 26. XI 736.
I 374. VIII 280.

Vesta dea I 292. II 567. V 744 saep.
Vesulus mons Alpium ('Viso') X
Victoria XI 436. XII 187. [708.
Virbius 1. Hippolytus VII 777.
2. eius fil. VII 762.
Volcanius adi. VIII 535. X 470 saep.
Volcānus 1. deus VII 679. VIII 198. 372. 422 s. XI 439.
2. = ignis II 311. V 662. VII 77. IX 76.
Volcens Lat. IX 370 s. X 563.
Volsci pop. Latii IX 505. XI 167 s.
Volscus adi. VII 803.
Volturnus fluv. Campaniae VII 729.
Volusus Volscus XI 463.

Xanthus 1. fluv. Lyciae IV 143.
2. fluv. Troadis I 473. V 808 saep.
3. fluv. Epiri III 350. 497.

Zacynthos ins. maris Ionii III 270.
Zephyrus ventus ab occasu solis I 131. II 417. plur. III 120.

STEMMA REGULORUM.

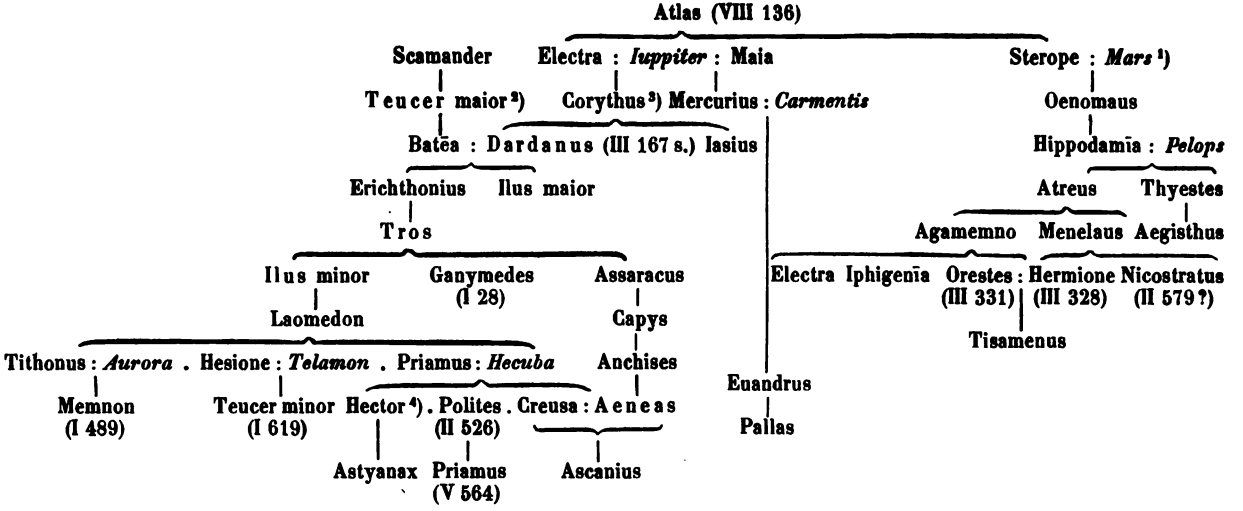

1) Sunt qui Oenomaum non filium, sed maritum Steropes esse dicant.
2) Vergilius III 108 Teucrum maiorem Creta in Troadem advenisse dicit.
3) Alii Corythum omittunt, ut Dardanus et Iasius sint filii Electrae.
4) Ex ceteris Priami liberis commemorantur in Aeneide filii Paris Deiphobus Helenus Troilus Polydorus (Doryclus?) et filiae Polyxena Cassandra Ilione, quam unus nominat V.

DE VITA POETAE.[1])

P. Vergilius Maro natus est Idibus Octobribus a. ab u. c. 684 § 1.
pago Mantuano, cui tum nomen erat Andes, hodie Pietōla.
ter erat vir rusticus, Magii viatoris initio mercennarius, postea
industriam gener, mater Magia (cognomine Polla?), quos
pie coluit et amavit, dum grandis natu amisit.

a. 696 Cremonam ductus litterarum elementis imbuitur.

a. 699 toga virili sumpta Mediolanum transgreditur.

inde num Neapolim venerit, parum constat. fuerunt, qui
rthenio poeta ibi litterarum Graecarum magistro eum usum
ie crederent.

a. 701 ad persequenda artium liberalium studia Romam se § 2.
ntulit. atque eloquentiae causa Epidio oratori dedit operam,
l apud iudices non plus quam semel causam dixit. rerum
turam ut penitus cognosceret (cf. G. II. 490), medicorum
trologorum mathematicorumque disciplinam accepit, cuius stu-
testimonia exstant B. 3, 40. G. I 32, 231. III 478. A. I 742 s.
ıxime vero Sironem audivit philosophum Epicureum, qui idem
at Ciceronis familiaris; cf. placita B. 6, 31. G. IV 219. A. VI
!4 s. atque etiam sub finem vitae, si Aeneidem absolvisset,
tum philosophiae se dedere voluisse dicitur; cf. G. II 475 s.

Poetica facultas iam in puero apparuit. et adulescenti pro- § 3.
mis saeculis tribuuntur complura carmina minora velut
rae Ciris Culex Aetna Copa Moretum, sed quae nunc ferun-
r, praeter singula epigrammata non habentur pro genuinis,
ıamquam Copa et Moretum suis virtutibus non carent. ne Cu-
x quidem, quo nomine constat Vergilium carmen quoddam
scripsisse, eius ingenio videtur esse dignum.

Roma quo anno domum redierit V., pro certo dici nequit.

---

1) Plurimae res, quarum auctor non laudatur, vitae debentur
ınatianae, quam post Reifferscheidium (Sueton. p. 54 s.) ex cod. *a*
ligentissime edidit H. Hagen, Scholia Bernensia 1867, 61 s. = JJ.
ıppl. VI 734 s.

43 a. 713 Octavianus post proelium Philippense reversus vete- § 4
ranis tribuendum concessit agrum aliquot oppidorum Italicorum,
in quibus erat Cremona. inde progressus limitator cum partem
agri Mantuani assumpsisset, bis erat periculum, ne Vergiliis
quoque praedium eriperetur. cedere nolentibus centurio qui-
dam etiam ferro minitari ausus est. sed iussu Octaviani (B. 1)
C. Asinius Pollio Galliae cispadanae tum praefectus intercessit,
iterumque, cum is partes Antonii secutus abiisset, P. Alfenus
Varus (B. 9) praedium restituit.

41/38 Eo triennio Theocriti potissimum ad exemplum, qui poeta § 5
Syracusanus medio saeculo a. Chr. n. tertio vitae rusticae spe-
cimina (εἰδύλλια) conscripsit, V. carmina pastoricia (βου-
κολικά) confecit, ex quibus electa (ἐκλογαί) decem uno Buco-
licon corpore comprehensa adhuc exstant. Bucolica eo successu
edidit, ut in scaena quoque per cantores crebro pronuntia-
rentur. atque auditis in theatro eius versibus quondam sur-
rexit universus populus et forte praesentem spectantemque
Vergilium veneratus est sic quasi Augustum (Tac. Dial. 13).

Patria relicta V., cum C. Cilnius Maecenas ei consuleret, § 6
alio praedio (Nolano? cf. Gell. VI 20) donatus est. omnino
amicorum liberalitati magnam debebat pecuniam: quamvis pau-
cis uteretur familiariter, tamen optimus quisque maxime ei
38 favebat. iam a. 716 Maecenati commendavit Horatium poetam
(Sat. I 6, 54), qui amicum non semel laudat atque etiam (Carm.
37 I 3, 8) ‘animae dimidium’ nominat. vere a. 717 ex Campania,
ut videtur, profectus V. itineris Brundisini (Hor. Sat. I 5, 39 s.)
participes Sinuessae convenit. unde Maecenatem Tarentum ire
pergentem haud scio an secutus sit; cf. G. IV 125.

Lucem conventusque hominum consulto vitabat, ut si § 7
quando visus esset in publico, sectantes demonstrantesque
ipsum suffugeret in proximum tectum. Romae domum habebat
Esquiliis iuxta hortos Maecenatianos, sed aberat plerumque,
quod curandae salutis causa (nam corpore et statura erat gran-
dis, sed a stomacho et a faucibus ac dolore capitis plerumque
laborabat) secessu Campaniae Siciliaeque uti malebat; cf. laudes
vitae rusticae G. II 458 s.

36 a. 718 Maecenatis si non iussu at certe respectu incohavit § 8
Georgica, quibus in componendis non modo ‘Ascraeum
carmen’ (sic dicuntur G. II 176 Hesiodi Ascraei Ἔργα καὶ
ἡμέραι), verum etiam Arati Eratosthenis Nicandri aliorumque

Graecorum exempla secutus est nec Latinorum velut Catonis Varronisque de re rustica libros lectitare neglexit. rerum notitia comparata carmen elaboravit, quam maxima potuit industria. nam traditur cotidie meditatus mane plurimos versus dictasse ac per totum diem retractando ad paucissimos redegisse, ut suo iure diceret more ursae carmen se parere informe et lambendo demum effingere.

a. 724 dum Octavianus proelio Actiaco victor Parthos pacat, V. Neapoli Georgica confecit (IV 559 s.), confecta reverso illi per quadriduum Atellae recitavit. Horatium si audimus (Sat. I 10, 44),

molle atque facetum
Vergilio annuerunt gaudentes rure Camenae.

a. 728 cum C. Cornelius Gallus poeta Foroiuliensis, cuius in quarto libro amice ratio habita erat, ira Augusti motus manum sibi intulisset, num V. secundis curis quosdam locos retractaverit, non satis constat; alia singula post editionem mutata esse probabilius est.

Carminis de rebus Romanis conficiendi consilium V. si adulescens abiecit (B. 6, 3), denuo cepit a. 725. neque vero Octaviani iam res gestas, id quod ille volebat (cf. G. III 46 s.), sed errores et bella Aeneae, a quo gentis Iuliae origo duci paulo ante coepta erat (cf. A. I 288), heroo pede persequi placuit. quo carmine cum alia tum Homerica exempla Odysseae et Iliadis imitatus est; praeterea origines rerum Italicarum et Romanarum, quoad potuit, amplexus adhibuit.

Congesta materia 'Aeneida prosa prius oratione formatam digestamque in XII libros particulatim componere instituit, prout liberet quidque, et nihil in ordinem accipiens'. sequitur, ut quibus annis singuli libri confecti sint, historiae Romanae ope ex iis rebus, quae nonnullis locis breviter attinguntur, colligi non possit. ceterum V. 'ne quid impetum moraretur, quaedam imperfecta transmisit, alia levissimis verbis veluti fulsit, quos per iocum pro tibicinibus interponi aiebat ad sustinendum opus, donec solidae columnae advenirent'.

Octavianus cum a. 728 Cantabris bellum intulisset, per litteras frustra efflagitavit, ut sibi 'de Aeneide vel prima carminis hypographe vel quodlibet colon' mitteretur. postea id impetravit, ut ter singuli libri recitarentur, in quibus erat sextus, quo (v. 860 s.) commemoratur Marcellus Octaviae filius a. 731 praematura morte abreptus. eum ubi audivit cum sorore Augustus, poeta aere gravi est donatus.

Aequales summa spe nascentis poematis famam iam a. 727 prosecutos esse testis est versus Propertii (II 34, 65):

Cedite Romani scriptores, cedite Grai:
nescio quid maius nascitur Iliade.

Homeri laudem ne aequaret, nedum superaret, V. fato misero impeditus est. undecim annis impensis Aeneidi ut extrema manus accederet, in Graeciam et in Asiam secedere constituit, ubi multa eum, si licuisset, emendaturum fuisse certum est, siquidem moribundus totum librum ut imperfectum concremari voluit. sed Athenis in morbum incidit et ab Augusto exoratus, ut una rediret, Brundisium revertit, ubi obiit a. d. XI. Kal. Oct. a. 735. ossa eius Neapolim translata sunt, ubi hodie quoque sepulcrum poetae, quicumque visunt, pio gratoque animo venerantur.

Aeneidem L. Varius Rufus et Plotius Tucca amici testamento moniti, ne quid ederent, quod non ab ipso poeta esset editum, 'summatim' emendatam ediderunt. Augusti iussu ad celebrandos ludos saeculares a. fere 737 in publicum eam prodiisse non sine aliqua probabilitate conicias. neque ita multo post Ovidius poeta subtili iudicio veraque vaticinatione de tribus Vergili libris praedixit (Am. I 15, 25) haec:

Tityrus et fruges Aeneïaque arma legentur,
Roma triumphati dum caput orbis erit.

Lipsiae, typis J. B. Hirschfeldi.

THE BORROWER WILL BE CHARGED AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE NOTICES DOES NOT EXEMPT THE BORROWER FROM OVERDUE FEES.

CANCELLED
APR 21 1983
CANCELLED
7806536

DEC 14 1981
330245

MAR 4

Lv 18.439
P. Vergili Maronis Aeneis :
Widener Library
003723295
3 2044 085 242 196